N. STEINHARDT

Călătoria unui fiu risipitor

Eseu romanţat asupra neizbânzii

Mănăstirea ROHIA
POLIROM

N. Steinhardt

Nicolae Steinhardt

Călătoria unui fiu risipitor

Eseu romanţat asupra neizbânzii

Ediţie îngrijită, studiu introductiv, note şi referinţe critice de Adrian Mureşan

Repere biobibliografice de Virgil Bulat

Editura POLIROM
2013

Copyright © Mănăstirea Rohia, 2013

www.polirom.ro
Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1,
sector 4, 040031, O.P. 53, C.P. 15-728

ISBN ePub: 978-973-46-3174-2
ISBN PDF: 978-973-46-3175-9
ISBN Print: 978-973-46-3145-2

Redactor: Cezar Petrilă
Copertă: Radu Răileanu

Această carte în format digital (e-book) este protejată prin copyright şi este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parţială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziţia publică, inclusiv prin internet sau prin reţele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informaţiei, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum şi alte fapte similare săvârşite fără permisiunea scrisă a deţinătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislaţiei cu privire la protecţia proprietăţii intelectuale şi se pedepsesc penal şi/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Lectura digitală protejează mediul

Versiune digitală realizată de elefant.ro

Notă asupra ediţiei

Prezenta ediţie reuneşte două scrieri postume, cu caracter memorialistic, ale lui N. Steinhardt, datând din primele două perioade de creaţie ale autorului: *Călătoria unui fiu risipitor*, roman al tinereţii iudaice, şi *Eseu romanţat asupra neizbânzii*, scriere de maturitate, nedatată, apropiată şi ea de formula romanescă. Dacă prezenta ediţie reproduce, în cea de-a doua parte a sa, conţinutul volumului *Eseu romanţat asupra neizbânzii*, apărut în anul 2003 la Editura Timpul din Iaşi, în privinţa romanului *Călătoria unui fiu risipitor* lucrurile sunt puţin mai complicate. Elementul de noutate al prezentei ediţii ştiinţifice, în care textul publicat în 1995 la Editura Adonai din Bucureşti este reluat cu modificări – unele substanţiale –, îl constituie o dactilogramă recent descoperită, din arhiva N. Steinhardt de la Mănăstirea Rohia. În aceasta din urmă, întreaga confesiune a personajului-narator, Blumberg, aşa cum o cunoşteam din ediţia deja tipărită (naraţiune la persoana întâi), apare fixată în limitele mai rigide ale unei naraţiuni obiective şi deci în interiorul unui model narativ închis, obiectivat (naraţiune la persoana a treia).

Dincolo de înlocuirea ego-scriptorului cu un narator obiectiv, atrag atenţia o sumă de diferenţe, unele notabile, între dactilograma de la Rohia şi varianta tipărită. Aspectul care complică şi mai mult demersurile unei ediţii ştiinţifice – în condiţiile în care nu s-a putut stabili nici o legătură cu fosta Editură Adonai pentru a se afla după ce dactilogramă s-a lucrat, iar numele redactorului de carte responsabil cu editarea romanului lipseşte din caseta tehnică a variantei tipărite, variantă care are multe alte minusuri de ordin

editorial – îl constituie faptul că diferenţele mai sus amintite implică, în câteva rânduri, anumite „întorsături“ de ordin lexical, morfologic, stilistic, unele cu un impact deloc neglijabil asupra scriiturii înseşi a romanului.

Dactilograma conţine cel puţin două seturi de intervenţii ulterioare: un set de corecturi mai vechi, adesea făcute cu creionul, şi un altul, mai nou, în care intervenţiile sunt marcate cu cerneală neagră. Comparând cele două variante, dactilograma şi versiunea tipărită – le-am numit, deocamdată, *varianta A*, respectiv *varianta B* –, am detectat existenţa mai multor categorii de diferenţe între ele.

În primul rând, dincolo de înlocuirea lui „eu“ cu formulele specifice naraţiunii obiective („el“, „Theo Milliner“, „copilul“ etc.), sunt de sesizat acele diferenţe care pun într-o lumină favorabilă varianta A, în detrimentul celeilalte versiuni. Sunt modificări, mai exact corecturi operate asupra unui text care, dincolo de naraţiunea la persoana a treia, seamănă izbitor cu varianta B. Am putea crede, astfel, că aceasta este varianta mai apropiată de ceea ce şi-a dorit N. Steinhardt, versiunea cea mai apropiată de adevăr. Unii termeni sau unele formulări aparţinând variantei tipărite sunt tăiate şi corectate pe deasupra, cu creionul sau cu cerneală, multe dintre aceste forme fiind, pe bună dreptate, discreditate: greşeli de ordin gramatical, de acord gramatical sau forme folosite greşit: var. B, p. 22: „Lângă Coca *stau* un morman de cărţi…“ *vs* var. A, p. 13: „Lângă Coca *stă* un morman de cărţi…“; la fel şi: „*lui Erica*“ (var. B, p. 200) *vs* „*Ericăi*“ (var. A, p. 188), „*foarte rareori*“ (var. B, p. 196) *vs* „*nu de multe ori*“ (var. A, p. 185), „*a cărui părinţi*“ (var. B, p. 116) *vs* „*ai cărui părinţi*“ (var. A, p. 106) etc.; rectificări sau corecturi de ordin semantic sau lexical: var. B, p. 23: „Vai, doamnă contesă, pe vremea noastră era *altminteri*…“ *vs* var. A, p. 14: „Vai, doamnă contesă, pe vremea noastră era *altfel*…“; la fel şi: „*fapte imperioase*“ (var. B, p. 133) *vs* „*fapte involuntare*“ (var. A, p. 123), Simona Beer şi mama ei merg la *frizer* (var. B, p. 201) *vs* …la *coafor* (var. A, p. 189) etc.; preferarea unor expresii sau a unor sintagme superioare în expresivitate în dauna unor formule artificioase ori învechite: var. B, p. 153: „*nu are* plăcere“ *vs* var. A, p. 142: „*nu-i face* plăcere“; la fel şi: „*deveni*

indignată“ (var. B, p. 104) *vs* „*fu cuprinsă de indignare*“ (var. A, p. 93), „o să *trebuiască* să stea“ (var. B, p. 201) *vs* „o să *fie silite* să stea“ (var. A, p. 189) etc.; preferarea termenului *revoluţionar* (var. A, p. 97) în dauna aceluia de *comunist*, dat fiind contextul delicat în care respectivul epitet i se atribuie însuşi personajului-narator, formula putând părea, în postbelic – când probabil s-au realizat aceste corecturi –, neobişnuită pentru un roman autobiografic al celui care va echivala mai târziu, în ecuaţie creştină, comunismul cu însuşi Mamona: „…ea care admira tot ce spuneam, pe mine care, când ne-am cunoscut, eram *comunist*“ (var. B, p. 108). Virgulele merită şi ele o discuţie aparte. Absenţa ori poziţionarea lor defectuoasă în ediţia tipărită, alături de şi mai puţin doritele greşeli de ortografie provenite din tehnoredactarea postumă a acestei versiuni, afectează considerabil *confortul* actului de lectură. Uneori, pe lângă exemplele prezentate mai sus, virgulele dispar inexplicabil în varianta tipărită sau apar poziţionate la fel de greşit cum erau înainte de corectura cu stiloul sau cu creionul din dactilogramă. Sunt aşadar situaţii stranii în care avem senzaţia că Steinhardt îşi corectează, în dactilogramă, propria versiune a romanului, apărută… postum. Rămâne posibilă ipoteza unei culegeri defectuoase a textului la Editura Adonai. Un argument în acest sens este confuzia dintre „prefect“ şi „perfect“ (var. B, p. 121), care duce la îngustarea considerabilă a semnificaţiei frazei şi chiar a întregului context unde aceasta apare. În dactilogramă, greşeala de culegere este îndreptată de către însuşi autorul romanului (var. A, p. 111).

În al doilea rând, sunt de consemnat şi diferenţele care sunt în favoarea variantei B: există şi aici situaţii, chiar dacă mai puţine, în care sintagme din dactilogramă îşi găsesc în versiunea tipărită un corespondent mai fericit. Fraza următoare, de pildă, merită reţinută nu doar pentru acest aspect: „Nu cred că oamenii devin mai buni, mai înţelegători şi mai inteligenţi *în mizerie şi [în] nevoie*“ (p. 172) *vs* „*…în necazuri şi [în] rea dispoziţie*“ (var. A, p. 161). Unele forme vechi din dactilogramă („svon“, p. 15) sunt îndreptate în textul tipărit („zvon“, p. 24), dar ele pot aparţine la fel de bine editorului. Să fi existat oare *trei* versiuni, trei dactilograme ale romanului?

Până la apariţia unor noi informaţii ori documente, propunem mai jos o variantă de lucru şi, bineînţeles, argumentele în favoarea ei.

S-ar putea trage foarte uşor concluzia, până aici, că versiunea pe care şi-ar fi dorit-o Steinhardt ar fi fost naraţiunea obiectivă, întrucât textul dactilogramei este cel mai corect, mai artistic şi mai aproape de adevăr, îndreptările fiind operate chiar de mâna scriitorului. Acest avantaj s-a diminuat însă atunci când am ajuns cu lectura la capitolul XXII al dactilogramei, intitulat „În cercul literar al surorilor Sorin“: persoana a treia apare aici transformată, împreună cu adaptările cuvenite, în favoarea persoanei întâi, de către aceeaşi mână. Această situaţie, coroborată cu lovitura (în fapt, decisivă) dată de starea incompletă a dactilogramei – lipsesc chiar zeci de pagini (p. 44, pp. 46-58, întregul capitol „Fantome din anul 1920. Generaţia modernă“ etc.) –, constituie argumentul esenţial în stabilirea textului actual al romanului. În virtutea acestor argumente, am optat în cele din urmă pentru modelul narativ subiectiv, specific variantei B, pe care îl privim drept viziunea spre care autorul a înclinat şi spre care a evoluat. Acestei versiuni i-am aplicat însă corecturile autorului din dactilogramă, în situaţii precum acelea exemplificate mai sus. După cum am menţionat deja, au existat şi situaţii în care am optat pentru anumite forme din varianta B, din dorinţa de a conserva sensul imprimat de autor, aducându-l cât mai aproape de „spiritul veacului“ şi deci de limba română contemporană. Este şi cazul, de pildă, al unor sintagme precum „femei de lux“ (var. A, p. 61), căreia i-am preferat varianta „dame de lux“ (var. B, p. 70). De altfel, tot în sprijinul variantei B stau şi situaţiile – e drept, mult mai puţine – în care versiunea mai sus menţionată cuprinde noutăţi faţă de dactilogramă, cum este şi paranteza următoare: „Gruia, care e timid (*cred că e şi virgin*), n-are altceva să facă decât să tacă…“ (var. B, p. 94).

În rest, diferenţele dintre cele două versiuni sunt cele inerente unei traversări experimentale a graniţei dinspre modelul narativ obiectivat înspre cel subiectiv.

Am revăzut şi îndreptat o sumă de erori de tehnoredactare ale ediţiei anterioare a romanului *Călătoria unui fiu risipitor*, cele mai multe dintre

acestea vizând punctuaţia, dar şi ortografia, forma unor cuvinte etc. Din punct de vedere editorial, suntem îndreptăţiţi să credem că, între celelalte volume apărute după 1989, romanul mai sus menţionat a fost până acum Cenuşăreasa ediţiilor postume ale lui N. Steinhardt.

În notele de subsol ale romanului am menţionat divergenţele notabile dintre cele două versiuni, locurile şi situaţiile în care s-a optat pentru o anumită variantă, precum şi pasajele pe care autorul le-a eliminat sau pe care, dimpotrivă, le-a adăugat într-una din cele două variante. Au existat şi unele situaţii în care forma a fost îndreptată de către noi, fiind greşită în ambele versiuni: de pildă, forma verbului „a flirta“, verb care sugerează cât se poate de artistic *fuga de acasă*, călătoria, întreaga aventură, inclusiv intelectuală, a tânărului personaj care se confesează. Termenul este uşor deformat în ambele variante: „Lidia *filtrează* cu un tip“ (var. A, p. 14) *vs* „Lidia *flitrează* cu un tip“ (var. B, p. 23). Dar aceste situaţii sunt extrem de rare şi ne putem convinge, dacă mai era cazul, de excelentele calităţi de corector şi chiar de *editor* ale lui Steinhardt, atât de naturale pentru un om care în bibliotecă s-a simţit tot timpul *acasă*.

În realizarea prezentei ediţii ştiinţifice, sugestiile lui Călin Teutişan şi ale lui George Ardeleanu ne-au fost de un mare ajutor. Faţă de aceştia, precum şi faţă de Ioan Pintea şi faţă de colectivul redacţional, care ne-au lansat invitaţia de a cerceta şi îngriji cele două texte în cadrul proiectului de editare a operei integrale N. Steinhardt, ne exprimăm pe această cale întreaga gratitudine.

Adrian Mureşan

Repere biobibliografice

1912 Nicu-Aureliu Steinhardt se naşte pe 29 iulie la Bucureşti, în „casa părinţilor din Calea Moşilor, nr. 208“, după cum se menţionează în actul de naştere aflat în arhivele Mănăstirii Rohia. Copilăria şi-o petrece în comuna Pantelimon, unde tatăl său, inginerul Oscar Steinhardt, conducea o fabrică de mobilă şi cherestea. Face parte dintr-o familie activ implicată în viaţa socială şi în istoria României. Oscar Steinhardt îşi făcuse studiile în Elveţia, la Politehnica din Zürich, unde fusese coleg cu Albert Einstein. În 1913, Oscar Steinhardt este numit prin decret regal membru al Ordinului „Coroana României“ în rang de cavaler; în primul război mondial, este ofiţer în armata română, rănit la Mărăşeşti şi decorat. Pe linie maternă, N. Steinhardt se înrudea cu Sigmund Freud, pe care, de altfel, în tinereţe, îl vizitează la Viena.

1919-1929 Urmează şcoala primară „Clementa“, apoi Liceul „Spiru Haret“. Printre colegi se numără Alexandru Ciorănescu, Rafael Cristescu, Constantin Noica, Alexandru Paleologu şi Mircea Eliade. Debut publicistic în *Vlăstarul*, revista liceului.

1929 Îşi ia bacalaureatul şi începe să frecventeze cenaclul „Sburătorul“, condus de E. Lovinescu. O cunoaşte pe Monica Lovinescu.

1932 Îşi ia licenţa în Drept, dar frecventase şi cursuri de Litere la Universitatea din Bucureşti.

1934 Sub pseudonimul *Antisthius*, debutează cu volumul parodic *În genul… tinerilor*. De pe poziţiile unui „liberalism conservator“, sunt persiflate necruţător atât manifestările noii drepte şi elitiste, cât şi cele de stânga

din literatura română interbelică. Printre parodiaţi se numără Emil Cioran, Constantin Noica, Mircea Eliade, Petru Comarnescu şi Geo Bogza. Este, de fapt, unica *istorie parodică* a literaturii române tinere contemporane autorului. Prima reeditare, anastatică, apare în 1993, la Editura PAN, iar a doua (cu titlul *În genul lui Cioran, Noica, Eliade…*) apare la Editura Humanitas în 1996. Tot în 1934 începe colaborarea la *Revista burgheză* (din care vor apărea doar şapte numere), iar mai târziu la *Libertatea* (1937-1940).

1935-1937 Ca urmare a preocupărilor teologale de început, împreună cu prietenul său Emanuel Neuman (frecvent amintit în *Jurnalul fericirii* sub numele Manole), publică studiul *Essai sur une conception catholique du Judaïsme* (*Eseu despre o concepţie catolică asupra iudaismului*, Bucureşti), apoi *Illusions et réalités juives* (*Iluzii şi realităţi evreieşti*, Paris). În traducerea doamnei Viorica Nişcov, sub titlul *Eseuri despre iudaism*, cele două studii apar în 2006 la Editura Humanitas.

1936 Sub îndrumarea profesorului Mircea Djuvara, îşi susţine doctoratul în Drept şi îşi publică teza *Principiile clasice şi noile tendinţe ale dreptului constituţional. Critica operei lui Léon Duguit*, prefaţată de profesorul Julien Bonnecase, care, la rându-i, reliefează viziunea liberal-conservatoare. Lucrarea va fi republicată în anul 2000, sub egida Fundaţiei „N. Steinhardt“, la Editura Solstiţiu din Satu Mare (ediţie îngrijită de Florian Razmoş); textul surprinde prin adecvarea la o vie dezbatere şi în acest început de mileniu, pronunţându-se pentru un sistem de vot mixt, care îmbină votul universal cu cel reprezentativ. În acelaşi an publică *Dreptul social. Pretenţii şi iluzii*.

1936-1939 La recomandarea lui Camil Petrescu, începe să colaboreze la *Revista Fundaţiilor Regale*. Primul text publicat în această prestigioasă revistă – „Elementele operei lui Proust“ (nr. 8/1936) – este considerat de N. Steinhardt *adevăratul* său debut în critica literară. În 1940 este înlăturat dintre colaboratori, în cadrul acţiunii de „purificare etnică“. În aceeaşi perioadă îşi întrerupe colaborarea la *Revista Fundaţiilor Regale* şi viitorul său coleg de lot, Vladimir Streinu. Trăieşte până în 1944 o

perioadă de umilinţe, privaţiuni, munci „în folosul comunităţii“ (măturat, curăţat zăpada etc.). După cum reiese din confesiunile de mai târziu, nu pare să fi fost prea afectat de această perioadă.

1937-1939 Călătorii de studii în Elveţia, la Paris şi la Londra. În 1938, la Interlaken, la congresul unei asociaţii religioase internaţionale (The Oxford Group), un irlandez îi prevesteşte lui N. Steinhardt botezul creştin.

1945-1947 Îşi reia colaborarea la *Revista Fundaţiilor Regale*, unde face parte dintr-un comitet pentru premierea tinerilor scriitori. Va fi înlăturat în 1947, împreună cu Vladimir Streinu şi Şerban Cioculescu, în urma unei „cereri ultimative“ a lui G. Călinescu publicate în ziarul *Naţiunea*. De altfel, la puţin timp după aceea, publicaţia va fi interzisă. Alte colaborări în această perioadă la *Universul literar* (1945), *Victoria* (1945), *Tribuna poporului* (1945).

1948-1959 Refuză să adere la „revoluţia“ comunistă din cultură îndreptată, prin „internaţionalismul proletar“, împotriva valorilor naţionale. O altă lungă perioadă de privaţiuni, slujbe umile, dar şi din ce în ce mai insistentă apropiere de creştinismul ortodox.

1960 La 4 ianuarie, arestat de Securitate, refuză calitatea de martor al acuzării în *procesul „mistico-legionar“ Constantin Noica – Dinu Pillat* şi este condamnat la 12 ani de muncă silnică, alături de alte 22 de personalităţi, printre care Alexandru Paleologu, Sergiu Al-George, Păstorel Teodoreanu, Vladimir Streinu şi Marietta Sadova.

În închisoarea Jilava, la 15 martie, ieromonahul Mina Dobzeu îl botează întru ortodoxie, martori fiind câţiva preoţi de diferite confesiuni, „spre a da botezului un caracter ecumenic“. Trece prin închisorile Jilava, Gherla şi Aiud.

1964 În august, este eliberat (în cel de-al treilea şi ultimul val) din închisoare. Ajuns acasă, îşi desăvârşeşte taina botezului la Schitul Darvari, prin mirungere.

1964-1968 Continuând să refuze „orice fel de colaborare cu comunismul“, lucrează ca muncitor necalificat la fabrica „Stăruinţa“ din Calea Vitan.

În urma unui grav accident, nu mai poate presta munci fizice, iar prietenii (Noica, Paleologu, Virgil Nemoianu ş.a.) îl conving să revină în viaţa literară prin traduceri, medalioane ale unor scriitori străini etc. Între 1971 şi 1979 îi apar nu mai puţin de zece volume traduse din scriitori celebri – filosoful Alain, Robert Graves, Rudyard Kipling, Max Olivier-Lacamp ş.a.

1972 Termină de redactat textul capodoperei sale *Jurnalul fericirii* (570 de pagini dactilografiate). Dat spre lectură câtorva prieteni, ajunge în atenţia Securităţii, care îl confiscă (în 14 decembrie 1972). Autorul încearcă reconstituirea *Jurnalului*, rezultând un manuscris de circa 750 de pagini. În 1975, la insistenţele Uniunii Scriitorilor, Securitatea îi înapoiază autorului prima versiune, cu condiţia de a nu o mai difuza. Reuşeşte să-şi „clandestinizeze“ versiunile, adăpostindu-le pe la prieteni (unul dintre aceştia fiind Virgil Ciomoş), iar câte o dactilogramă a fiecărei versiuni ajunge şi la Paris, la Monica Lovinescu şi Virgil Ierunca. În 14 mai 1984, Securitatea îi confiscă din nou prima versiune a *Jurnalului*, dar – cum alte copii ale textului fuseseră puse la adăpost – această confiscare nu-şi mai atinge scopul. De altfel, o versiune sintetică, rezultată din combinarea primelor două, va fi transmisă în 1989-1990 la postul de radio Europa Liberă. În 1990, împreună cu Virgil Bulat de la Editura Dacia, Virgil Ciomoş optează pentru publicarea primei versiuni, ce apare în 1991. În decursul anilor, Editura Dacia publică în peste 200.000 de exemplare *Jurnalul*, poate cea mai citită carte din România după 1989. În 1995 apare la Paris *Journal de la félicité*, cu o prefaţă de Olivier Clément, traducere şi note de Marily Le Nir, iar în acelaşi an, la Bologna, apare *Diario della felicità*, traducere de Gabriella Bertini Carageani, ediţie îngrijită de Gheorghe Carageani. Destinul internaţional al *Jurnalului fericirii* va fi confirmat în anii următori prin alte traduceri. Astfel, în 2006 apare ediţia ebraică a *Jurnalului*, în traducerea lui Yotam Reuveny; în 2007, la Editura Koinónia din Cluj-Napoca apare traducerea maghiară a cărţii (*Napló a boldogságról*), realizată de Dankuly Csaba şi Dankuly Levente, iar în

acelaşi an, la Editura Maistros, apare o traducere în limba greacă, sub semnătura lui Nectarios Koukobinos. În sfârşit, tot în 2007, la Editura Sígueme din Salamanca, *Jurnalul* apare în traducere spaniolă (*El diario de la felicidad*), realizată de Viorica Pâtea şi Fernando Sánchez Miret, cu un amplu aparat critic elaborat de Viorica Pâtea şi George Ardeleanu; în 2009 se publică *O Diário da Felicidade*, traducere revizuită în limba portugheză de Elpídio Mário Dantas Fonseca, É Realizações, São Paulo. În proiect se află şi alte traduceri ale *Jurnalului fericirii*.

1973 Prin Constantin Noica şi Iordan Chimet descoperă „oaza de pace“ a Mănăstirii Rohia, iar în episcopul-vicar al Clujului, Justinian Chira Maramureşanul (fost stareţ al Rohiei), un prieten şi ocrotitor. Va vizita frecvent mănăstirea până în 1980.

1975 La Paris îi apare, în revista *Ethos*, cu sprijinul lui Virgil Ierunca şi sub pseudonimul Nicolae Niculescu, eseul de mari dimensiuni *Secretul „Scrisorii pierdute“*, „un adevărat *summum* al gândirii lui N. Steinhardt“. Este motivul pentru care Ion Vartic îl pune în fruntea volumului postum N. Steinhardt, *Cartea împărtăşirii* (Editura Biblioteca Apostrof, 1995). De altfel, bogata corespondenţă din perioada 1967-1983 cu Virgil Ierunca va fi publicată la Editura Humanitas în 2000, sub titlul *Dumnezeu în care spui că nu crezi… Scrisori către Virgil Ierunca (1967-1983)*.

1976 Îi apare primul volum de eseuri, *Între viaţă şi cărţi*, elogios primit de critica de specialitate. Fusese practic redus la jumătate de cenzură.

1978-1980 Primeşte, după ani de interdicţie, permisiunea de a călători în Occident. Locuieşte în casa de la Paris a lui Mircea Eliade, de sănătatea sa se îngrijeşte Marie-France, fiica prietenului său Eugen Ionescu, poartă lungi discuţii cu Emil Cioran şi proiectează cu Virgil Ierunca publicarea la Paris a *Jurnalului fericirii* atât în versiune română, cât şi franceză. Aproape un an stă la mănăstirea benedictină Chevetogne şi la Louvain: ţine prelegeri de cultură românească şi ortodoxie.

1980 Odată cu volumul *Incertitudini literare* (premiul pentru critică al Asociaţiei Scriitorilor din Bucureşti), începe – prin fostul său coleg de

detenţie şi prieten Virgil Bulat – colaborarea cu Editura Dacia din Cluj-Napoca, căreia (cu o singură excepţie, eseul monografic *Geo Bogza.*…) îi va încredinţa toate cărţile sale antume.

După câteva tatonări, optează pentru Mănăstirea Rohia, părintele stareţ Serafim Man acceptând să-l primească în cinul monahal la 16 august. Eseurile teologale şi predicile vor fi semnate uneori „Monahul Nicolae Delarohia“ (pseudonim propus de I.P.S. N. Corneanu, mitropolitul Banatului, pentru a-l pune la adăpost de vigilenţa cenzurii) sau „Părintele Nicolae“, alteori cu iniţialele sale. Pe măsura scrierii lor, autorul a încercat să le organizeze. Astfel se explică diferenţele dintre ediţiile apărute după 1989 – Monahul Nicolae Delarohia, *Dăruind vei dobândi. Cuvinte de credinţă*, ediţia Episcopiei Ortodoxe Române a Maramureşului şi Sătmarului, Baia Mare, 1992, şi N. Steinhardt, *Dăruind vei dobândi*, ediţie îngrijită de Ioan Pintea, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1994, 1997, 1999, 2002. Tot sub îngrijirea lui Ioan Pintea va fi publicată în 2006, la Editura Humanitas, o ediţie cu titlul *Cuvinte de credinţă*. În acelaşi an, la Editura Mănăstirii Rohia, apare o ediţie cu titlul *Dăruind vei dobândi. Cuvinte de credinţă*.

1982 La Editura Albatros, publică eseul monografic *Geo Bogza, un poet al Efectelor, Exaltării, Grandiosului, Solemnităţii, Exuberanţei şi Patetismului*.

1983 Revine la Editura Dacia, cu volumul *Critică la persoana întâi*. Prestigiul său în creştere de critic nonconformist şi „incomod“, frecvenţa prezenţei sale în publicaţiile literare, mai ales în revistele studenţeşti *Echinox*, *Dialog*, *Opinia studenţească*, determină aşa-zisul „Consiliu al culturii şi educaţiei socialiste“ să-i amâne publicarea, apoi să-i transfere la Bucureşti volumele anunţate în planul editorial al Editurii Dacia.

1984 Are loc la Rohia vizita a patru scriitori bucureşteni, cărora bibliotecarul mănăstirii, Părintele Nicolae, le arată şi cărţile cu autograf (păstrate sub cheie, nu în raft!) primite de la Emil Cioran, Mircea Eliade, Eugen Ionescu ş.a. La scurt timp are loc o percheziţie a Securităţii, care confiscă volumele şi face presiuni pentru scoaterea Părintelui Nicolae

din cinul monahal. Şi de această dată, se opune ferm prietenul şi protectorul său P.S. Justinian Chira Maramureşanul.

1986 Din 4 februarie 1986 până în 2 mai 1988 datează consistenta corespondenţă cu scriitorul Nicolae Băciuţ. Ea se va concretiza în volumul de interviuri N. Steinhardt, *Între lumi. Convorbiri cu Nicolae Băciuţ*, Editura Tipomur, Târgu-Mureş, 1994, şi Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001 şi 2006.

1987 Îi apare (în sfârşit, dar „împuţinat“), la Editura Cartea Românească, volumul *Escale în timp şi spaţiu sau Dincoace şi dincolo de texte*.

1988 În ianuarie, începe al doilea dialog-interviu prin corespondenţă, de această dată cu scriitorul Zaharia Sângeorzan, redactor la *Cronica*. Şi acesta le va publica postum în volumul Nicolae Steinhardt, *Monahul de la Rohia răspunde la 365 de întrebări incomode adresate de Zaharia Sângeorzan*, Editura Revistei Literatorul, Bucureşti, 1992 (ediţia a II-a, Editura Humanitas, Bucureşti, 1998).

La Aarhus, în Danemarca, apare cartea doamnei Svetlana Paleologu-Matta *Eminescu şi abisul ontologic*, căreia N. Steinhardt îi scrie o substanţială prefaţă.

Editura Eminescu îi publică, din nou „împuţinat“, volumul de eseuri *Prin alţii spre sine*, aflat „în aşteptare“ la Editura Dacia încă din 1984… O mare parte a articolelor din acest volum au fost publicate între 1936 şi 1947 în *Revista Fundaţiilor Regale*, *Universul literar* şi *Libertatea*. Acestea, ca şi altele publicate în perioada respectivă, vor fi republicate, sub îngrijirea lui Ioan Pintea, într-o ediţie mult mai apropiată de intenţiile autorului, în 2001, la Editura Dacia, cu titlul *Eu însumi şi alţi câţiva*.

La Rohia, mai tânărul său prieten, poetul Ioan Pintea, îi propune să consemneze în scris, sub formă de interviu, o serie de „convorbiri“ pe teme de literatură, filosofie şi credinţă. Acestor texte (revizuite de N. Steinhardt) li s-a adăugat un alt lung interviu pe teme politice intitulat „Agonia Europei“, cu întrebări puse de Ioan Pintea şi Mircea Oliv, înregistrat tot în 1988 pe benzi de casetofon. A fost reluată şi o

convorbire din 1984 – „Între viaţă şi cărţi“, publicată în 1985 în revista *Tribuna* şi în 1987 în volumul *Escale*… Ioan Pintea va alătura interviurilor o *addenda* conţinând câteva eseuri inedite. Aceasta este structura volumului postum N. Steinhardt, *Primejdia mărturisirii. Convorbiri cu Ioan Pintea*, apărut la Editura Dacia în 1993 şi 1998, precum şi la Editura Humanitas în 2006. De fapt, imediat după decesul Părintelui Nicolae, Ioan Pintea a luat din chilia sa de la Rohia manuscrisele găsite acolo, pentru a nu fi confiscate în timpul iminentei percheziţii a Securităţii. Mare parte a acestora (cu puţine excepţii) sunt inedite, scrise *după* călugărire, deci între anii 1980 şi 1989. Ele vor constitui conţinutul volumelor *Călătoria unui fiu risipitor* (Editura Adonai, 1995) – un text cu inserţii autobiografice, deocamdată nedatat – şi *Ispita lecturii* (Editura Dacia, 2000). O provenienţă aparte au eseurile din volumul *Drumul către isihie* (Editura Dacia, 1999 şi 2000) sau fragmentele din microromanul cu caracter autobiografic *Eseu romanţat asupra neizbânzii* (Editura Timpul, 2003). De asemenea, articolele despre scriitorii generaţiei ’80, o parte publicate în volumele antume, iar altele rămase în paginile revistelor culturale, vor fi adunate de Radu Săplăcan şi Ioan Pintea în *Pledoarie pentru o literatură „nobilă“ şi sentimentală. Opinii despre generaţia ’80*, 2 vol., Editura Cronica, Iaşi, 2001-2002.

1989 Presimţindu-şi sfârşitul, la 24 martie îi scrie prietenului şi redactorului său de carte de la Editura Dacia, Virgil Bulat, să vegheze asupra tipăririi postume a volumului *Monologul polifonic* (care va fi publicat la Editura Dacia în 1991 şi 2002). Trece în lumea celor aleşi la 30 martie 1989.

Virgil Bulat

Romanul ca afirmare livrescă a cotidianului

N. Steinhardt şi drumul spre modelul narativ experimental

Omul fiind subiectiv în esenţa sa, formele romanului trebuie să derive dintr-un principiu de subiectivitate: de această lege anti-balzaciană va asculta romanul de la Proust la Kafka.

Michel Zéraffa[1]

Îmi place să mă uit în oglindă, parcă m-aş vedea la persoana a treia.

Călătoria unui fiu risipitor[2]

Dialogul cu marele roman european este unul dintre câştigurile culturale substanţiale ale perioadei interbelice româneşti. Maturizarea şi europenizarea acestei specii literare, care va rămâne de acum înainte în centrul atenţiei, traversând cele mai spectaculoase experienţe estetice şi devenind apoi ea însăşi personaj, se circumscriu unui orizont sfredelitor, interogativ, parcurs cu o viteză supersonică: „Între 1919 şi 1939 romanul românesc stăbătuse, aşadar, sub raport tehnic, distanţa de la Balzac la Proust şi Joyce“[3]. Afirmaţia lui Nicolae Manolescu este împărtăşită de majoritatea criticilor care s-au ocupat de acest aspect, de la Mircea Zaciu la Gheorghe Glodeanu. Această „ardere“ a etapelor antrenează o evoluţie în salturi şi determină, în consecinţă, pe tot parcursul perioadei interbelice, o

confruntare destul de echilibrată între un model narativ obiectivat şi unul subiectiv-experimental.

Preocupările lui N. Steinhardt pentru redactarea unui roman (sau pentru elaborarea unor fişe de roman) sunt rareori dezvăluite de către scriitor, în jurul lor plutind până astăzi o undă de mister. În dialogurile consemnate cu N. Băciuţ, acesta menţionează pierderea unor manuscrise şi a unor fişe pentru un roman în timpul bombardamentelor din 1944[4].

Aşa cum am precizat şi în „Nota asupra ediţiei“, studierea dactilogramei recent descoperite în arhiva Mănăstirii Rohia scoate la iveală existenţa unei alte variante a romanului (probabil prima), aparţinând unui model narativ – de această dată – obiectivat. Surpriza este pe măsură: redactând, pe lângă varianta cunoscută şi publicată postum, la Editura Adonai, în 1995, şi o variantă cu narator obiectiv, în care locul personajului-narator Blumberg va fi suplinit în parte de către un personaj întru totul similar, deposedat însă de atributele naratoriale şi purtând un alt nume – acela al junelui Theo Milliner –, tânărul Steinhardt dovedeşte în primul rând o conştiinţă estetică şi teoretică a romanului, gândirea critică a convenţiei romaneşti împingându-l la experimente, în căutarea unei formule cât mai aproape de idealitate.

În al doilea rând, este de remarcat pendularea între cele două „vârste“ ale romanului modern interbelic, pendulare care probează, aşa cum am arătat mai sus, tentaţia experimentului, a sondării neobosite a mecanismelor romaneşti: Steinhardt se dovedeşte a fi şi aici un „demon jucăuş“ (după cum bine observase şi George Pruteanu[5]) care, înaintând în registru ludic, traversează modelul narativ obiectivat, pentru ca apoi, încă dinlăuntrul convenţiei, să facă un pas în afara acesteia – înaintea substituirii iluziei romaneşti cu autoreflexivitatea persoanei întâi – prin livresc, prin fragmentarism şi prin (auto)persiflare. Romanul lui Steinhardt se înfăţişează, în consecinţă, ca un teritoriu al experimentărilor, unde ironia şi parodia funcţionează ca forme ale sfidării vechiului cod narativ, anunţând, prin discursul indirect liber, subiectivizarea relatării şi înlocuirea aspiraţiei

la obiectivitate cu formula magică (mai ales pentru mediul cultural interbelic) a *autenticităţii*.

Ruptura dintre cele două variante nu este aşadar atât de puternică pe cât s-ar putea crede: subminând o retorică, romanul subiectiv steinhardtian ar fi trebuit să impună o alta. Nu o face însă, deoarece acumulările continue din interiorul paradigmei obiective se instituie treptat în tot atâtea semne premonitorii ale subiectivităţii. Sentimentul demiurgic şi prerogativele omniscienţei sunt limitate încă din varianta narativă obiectivată, pe care o vom numi de acum încolo *varianta A* (vezi şi „Notă asupra ediţiei“). Personajul sfidează vechile convenţii şi ameninţă să se substituie el însuşi instanţei ordonatoare a textului. Pe acest palier şi foarte aproape de acest model se situează şi *Eseu romanţat asupra neizbânzii*. Sub influenţa unor teoreticieni de talia lui Marcel Proust sau a lui André Gide, vechile structuri narative par a se goli de sens: romanul steinhardtian vizează adesea, în mod surprinzător pentru cititorul de astăzi, derizoriul, virtualul, uneori însăşi scriitura: „Acum e momentul. Sunt singur şi ar trebui să spun acum lucrul extraordinar şi neaşteptat, ceea ce nimeni n-ar fi crezut, ceea ce am ţinut ascuns şi de care toţi o să se minuneze. (…) Dar nu pot. Noul meu punct de vedere? N-am“[6].

Încă din 1935, Vladimir Streinu (memoriei căruia Steinhardt îi va dedica primul volum publicat după ieşirea din închisoare, intitulat *Între viaţă şi cărţi*[7]) va atrage atenţia asupra interesului deosebit al scriitorilor interbelici pentru notaţia eseistică în romanul subiectiv, autobiografic: stimulat fiind de o nestăvilită „curiozitate intelectuală de cunoaştere, scriitorul intercalează în cuprinsul relatărilor sale eseul“[8]. Or, scrierea eseistică atrage după sine, cu multă uşurinţă, insurecţia *livrescului*, o categorie care va deveni mai târziu, prin *Jurnalul fericirii*, amprenta scriiturii steinhardtiene: cărţile viitorului monah conţin adevărate biblioteci, constituindu-se într-o veritabilă sumă a experienţelor estetice anterioare.

Deşi G. Călinescu constată, într-un articol din 1933, că „romanul proustian este un caz de excepţie, iar formula lui nu poate fi imitată“ şi că „poporul român nu este încă apt pentru un astfel de mod de percepere a

vieţii“, având încă, spune criticul, „mâna bătătorită de sapă“ şi neputând simţi cu ea „fiorurile epidermei mişcate pe sidef“[9], tânărul evreu burghez N. Steinhardt se apropie cu temeritate de „şcoala“ lovinesciană, adoptând, aşa cum se poate observa în varianta deja tipărită a romanului *Călătoria unui fiu risipitor* (o vom numi *varianta B*), un model narativ experimental, subiectiv, sensibil la sugestiile sincronismului şi la cele ale citadinizării romanului interbelic. Dincolo de „conservatorismul“ burghez în care atât autorul, cât şi personajul-narator chiar se încred, sunt resimţite, totuşi, limitele unei tradiţii istovite, care şi-a diminuat drastic valenţele novatoare, după ce atâta vreme a reflectat lumea prin „ochelarii“ unui Balzac sau ai unui Zola: „Atâta lumină îmi aduce aminte de literatura realistă şi mi-e silă de ea. Sunt sătul de lumea necăjită, de peisajele hâde şi jilave în ploaie (e o obsesie, fiecare volum conţine aceste două cuvinte: *hâd* şi *jilav*), de atmosfera tristă şi sărăcăcioasă, de boală, de suferinţă. Nu vreau să ştiu de ceainăriile pierdute în funduri de mahala, de maidane cu oameni murdari, de odăi şi dimineţi reci de iarnă. Am nevoie de cărţi pline cu lumină. O literatură feerică, o feerie modernă, hoteluri şi aventuri, localităţi balneare şi fericire. Să fie cărţi dintre acelea pe care le citeşti vara, dar să nu-ţi fie ruşine de ele iarna“[10]. Prea puţin dispus la răbdare, tânărul Steinhardt nu împărtăşeşte, în experimentele sale narative, cunoscuta aserţiune călinesciană conform căreia „tipul firesc de roman românesc este deocamdată acela obiectiv“[11], ajungând, în varianta B a romanului, la un produs foarte apropiat de o poetică de factură impresionistă (în descendenţa tripletei Proust-Gide-Sartre), în care principiul subiectivităţii devine – el însuşi – condiţia necesară a obiectivităţii romaneşti.

Ca o *punere-în-abis* a unei scrieri oscilante, metafora oglinzii se dovedeşte a fi extrem de ofertantă pentru exprimarea transgresării unor limite înspre şi dinspre subiectivitate: „Îmi place să mă uit în oglindă, parcă m-aş vedea la persoana a treia“[12], afirmă la un moment dat vocea naratorului. Ultimele studii în domeniu au confirmat această apropiere între actul reflectării şi procesul zbuciumat al scrieturii. Mai mult, această relaţie pare a se constitui într-o marcă distinctivă a discursului autobiografic şi a

spaţiului diaristic care îşi pot revendica „o serie de figuri ale căror apariţii constante le permite asumarea în context a unui statut «arhetipal»: oglinda, dublul, ruptura…“[13]. Oglinda lui Steinhardt este şi ea un simbol al transgresării celor două tipuri de scriitură. Ceea ce nici nu trebuie să ne mire: încă din romantism, oglinda dobândise, în imaginarul literar, „capacităţi configurative care depăşesc simpla idee de *replică*“[14].

Tramvaie, termometre şi taxiuri

> Omul şi femeia de azi trăiesc în oraşul concret cu baruri, teatre, cinematografe, cu case de mode şi bazinuri de înot, cu concursuri de frumuseţe şi crime fioroase. (…) Lumea merge la curse, la patinaj sau la „Lido“, pasiunea motorului absoarbe existenţa unei mari fracţiuni din umanitate şi mirajul luxului şi al gloriei zgomotoase a înlocuit de mult ambiţia nobiliară sau intelectuală. Toate aceste sunt aspecte reale ale vieţii contimporane, deloc mai coborâte decât cele de altădată şi un romancier care le ignorează e ca un avion care se învârteşte agitat prin aer, fiindcă nu găseşte un loc de aterizare.
>
> G. Călinescu[15]

În romanul *Călătoria unui fiu risipitor* surprinde, în primul rând, scriitura de o modernitate indiscutabilă. Pe de altă parte, acest „roman al tinereţii iudaice“[16] îşi aduce contribuţia la conturarea deplină a unui imaginar al lumii burgheze evreieşti, interbelice, căreia *proustianul* şi *lovinescianul* N. Steinhardt i-a aparţinut prin excelenţă.

Frecventarea şi articularea acestui imaginar burghez constituie, în fapt, preocuparea cea mai constantă a intenţiilor naratoriale, „fuga de acasă“ nefiind altceva decât pretextul acestei disecări lucide, ironice, predispuse la experimentul parodic şi persiflator. „Sufletul burghez“[17] – ca să preluăm o sintagmă din text – îşi are corespondentul prim în *spiritul citadin* de care tânărul Steinhardt este efectiv luat în stăpânire: tramvaiul, termometrul, taxiul, cosmeticele, cinematografele, cofetăria, fabrica, muzica jazz, seratele, societăţile de binefacere, saloanele literare – toate acestea măsoară febra unei lumi şi întregesc portretul burgheziei bucureştene a anilor ’30.

Descrierea dorinţei obsedante de călătorii exotice şi a goanei după senzaţional, dar şi a ifoselor, a ipocriziei şi a afectării de care dă dovadă tânăra generaţie lasă să se întrevadă ideea unei asumări critice a modelului burghez şi aminteşte, totodată, de experimentele parodice din *În genul… tinerilor*[18]. Formula care surprinde cel mai bine expresia acestei rupturi, precum şi amestecul de nostalgie şi cinism este, probabil, aceea a *entuziasmului critic*.

Despre tânărul Benet aflăm că, la cei doar 15 ani ai săi, „îşi potriveşte, îngrijit şi afectat, cravata, pălăria, colţul batistei“[19], iar despre junele Aurel Domas, care „se amorezează la fiecare câteva luni“[20], că se pudrează în oglindă şi sărută până şi mâinile fetelor care nu au ajuns încă la adolescenţă. Acest univers juvenil, prins între „lingura de ghete“ şi „cămaşa de noapte“, în care se joacă bridge, se merge la vânătoare şi se cultivă obsesia manierelor – acestea din urmă ajungând să întrupeze un veritabil „supra-personaj“ al romanului –, această lume în miniatură, pentru care ipocrizia se confundă uşor cu politeţea – *it's all in the game* –, tânărul personaj-narator este oricând dispus a o ierta, a o apăra şi a o *mântui*, mai ales când constată, în cele din urmă, caracterul futil şi derizoriu al fugii sale de acasă. Această perspectivă desprinsă parcă dintr-un filtru origenian al „lecturii“ universului, sprijinită pe generozitatea viziunii dickensiene[21] şi îmbogăţită mai târziu cu lecturi din Dostoievski va face carieră în câteva dintre textele – unele postume – reprezentative pentru *est-etica* „ultimului“ Steinhardt: „Secretul «Scrisorii pierdute»“, unde respinge teza unei lumi „infernale“ la Caragiale în favoarea unei viziuni exaltate şi care pleacă de la teoria „machiavelismului relativ“ ca să ajungă apoi la apologia creştină a împăcării şi a iertării, virtuţi specifice unei lumi „paradiziace“; *Dăruind vei dobândi*, unde nu se sfieşte, dinlăuntrul unui crez – deşi asaltat de experimentalismul protestant ori contrabalansat de sobrietatea elegantă a unui discurs marcat de puternice lecturi catolice – pătruns, totuşi, de tainele şi de spiritul Ortodoxiei, să îşi afirme credinţa până şi în mântuirea sinucigaşilor[22]; sau, în fine, *Jurnalul fericirii*, în care desăvârşeşte ideea

unităţii de spirit a fiinţelor umane în faţa duşmanului comun(-*ist*), precum şi *instrumentele de lucru*: mila, bunătatea sufletească, iertarea, credinţa[23].

Fascinaţia spaţiului citadin nu se regăseşte nicăieri mai vădit în roman decât în laitmotivul *străzii*. Steinhardt ne lasă câteva rânduri admirabile dedicate fascinaţiei burgheze a străzii. Geografia Bucureştilor, deşi încă departe de mitologizarea eliadescă din prozele fantastice, exercită o atracţie magnetică pentru tineret: „la şosea“, cu automobilul sau pur şi simplu pe jos, în lungi plimbări prin Cişmigiu (motivul e preluat şi în *Eseu romanţat asupra neizbânzii*), pe Calea Griviţei, la Capşa sau la Union, individul se simte fericit, decorsetat, liber. Adeziunea e totală: „iubesc strada pe care merg“[24]. Lectorul poate ajunge brusc la o concluzie care ar putea suna paradoxal: „sufletul burghez“, de care am amintit mai sus, nu este altceva decât „sufletul străzii“ sau „un suflet al străzii“. Nu e rost însă de contrarieri: strada, aici, e doar o piesă dintr-un mecanism al imaginarului de tip *poliţist*, ea posedă însemnele virtualităţii, ale posibilităţii de a se intra oricând *în acţiune*. Strada înseamnă – parafrazând o expresie de mai târziu a lui Steinhardt – „aventură, pariu, incertitudine“, şi nicidecum – tot cu o expresie din *Jurnal…*, acolo referitoare la unul dintre presupusele vicii ale rromilor – „maidanofilie“. Că aceste scenarii sunt mereu amânate, că scriitura se întoarce ulterior asupra propriei textualităţi într-un registru al derizoriului şi al autoreferenţialităţii şi că nu se întâmplă, literalmente, *nimic* – toate acestea trimit înspre recuzita postmodernă. Chiar şi aşa, fascinaţia străzii persistă: „Aş vrea să fiu deodată în mai multe străzi“[25], afirmă Blumberg, confesiunea lui trădând un fel de panteism al viziunii naratoriale, o dorinţă de multiplicare a subiectului, de dilatare macrantropică. Nici celelalte personaje nu scapă acestei fascinaţii: Aneta Gattini înşiră străzile marginale ale Bucureştiului „ca şi cum ar alege mănuşi“, evenimentele, discuţiile importante, plimbările, toate se ţin *outdoor*.

Cum tânărul Blumberg e la vârsta idealurilor şi a idealităţilor, una dintre temele reluate în roman este aceea a binomului *ratare – succes* (un alt punct comun cu *Eseu romanţat asupra neizbânzii*), de unde şi tematica

idealului burghez. Idealurile materiale ale tânărului sunt cât se poate de clare şi concise: *mâncare bună* şi *bani mulţi*. Aceste două condiţii odată îndeplinite, casa, nevasta şi automobilul vin de la sine. Deşi la vârsta adolescenţei, visător şi uneori nostalgic, tânărul Blumberg îşi afişează cu destul realism raţionamentul, totul părând bine calculat dinainte – metodă, ordine, rigoare – şi trădând un cartezianism debordant, care astăzi ar putea smulge un zâmbet lectorului pus deja în temă cu destinul şi cu posteritatea – supralicitată în defavoarea celei scriitoriceşti, crede Ion Bogdan Lefter – a alter-egoului monahal steinhardtian:

> Îmi doresc mâncare bună, să pot cumpăra mult în băcănii, în casă să am o cămară plină ca un magazin, cu conserve, cu sticle, cu borcane, cu murături. Într-o seară de iarnă, puţin înainte de a merge la un spectacol, să intru în bucătărie să spun ceva, uşa cămării să fie deschisă, să mă opresc să privesc. (…) Apoi bani, bani mulţi, care îmi vor permite să călătoresc. Să cumpăr des din magazine, să-mi pot cumpăra ceva nou, cărţi noi, obiecte de birou, cravate, mănuşi, batiste, fulare, geamantane de piele, orice.

În acelaşi spirit cartezian este descrisă şi soţia perfectă:

> Nevasta mea o să fie de vârsta mea, de familie bună, foarte cuminte, blondă, n-o să se fardeze. Îmbrăcată bine, ca să-mi facă plăcere o să poarte rochii de stofă şi o s-o iubesc mult. O să îndeplinim serioşi activitatea unei tinere perechi, o să vizităm expoziţiile, o să ne jucăm de-a viaţa. (…) o să ne bucurăm de bucuria de a trăi şi de a ne plimba. O să citim reviste ilustrate, o să glumim. Mai târziu o să avem copii, o să fie vreo trei sau cinci, de vârstă apropiată, de înălţimi diferite, din ce în ce mai mici şi o să se plimbe la şosea în grup, în haine la fel, lumea o să se uite la ei ce drăguţi sunt[26].

Apartamentul perfect? Ilustrează acelaşi spirit citadin, rafinat: „într-o casă cu etaje într-un cartier nou şi elegant, scara cu bare de nichel şi uşi moderne de mahon“[27]. Idealul burghez al mesei copioase face chiar obiectul unui întreg capitol: „La băcănie“. Tânărul Blumberg calcă fascinat pragul magazinului:

> Tocmai se taie şunca fiartă din care ies aburi. În picioare, la mese, toată lumea mănâncă. Sunt impresionat de mirosul şi aspectul locului. Se înşiră toate: sandwichuri cu şuncă, cu salam, cu icre, negre, roşii şi albe, cu sardele; cu bucăţi de peşte, rasol, saramură, friptură; ciuperci, pâinişoare scobite umplute cu cârnaţi mici calzi, alte feluri multe de cârnaţi, de peşte şi scrumbii în vârf de scobitoare; alături pe o tavă, cu o lampă dedesubt, pateuri mari cu ouă şi ciuperci, o farfurie cu ouă, maioneză de raci, borcane cu muştar, bucăţele de pâine, scobitori, farfurii, pahare, tejgheaua cu băuturi. Pe o bucată de hârtie subţire mi s-a tăiat o felie de şuncă

grasă. Stau în picioare. Mănânc după un raft. Alături am un şpriţ. Iau o ciupercă; apoi un pateu. Mai iau ceva. Mai mă duc să văd şirul de farfurii pline. Aş vrea să iau din toate. Nu mă mai stăpânesc şi iau[28].

Dincolo de savuroasa imagine a acestui „rai“ culinar şi dincolo de excesele gurmandului Blumberg, ar fi interesant să menţionăm câteva informaţii şi despre destinul acestei inedite teme steinhardtiene.

Simptomatic, la N. Steinhardt, pentru reluarea vechilor teme burgheze şi pentru rescrierea lor în cheie creştină este şi conceptul de *comesenie*, pe care viitorul monah îl apropie în chip teologic de ideea comunităţii euharistice. Pentru Ion Vartic, acest concept reprezintă chiar unul dintre punctele de fugă ale discursului creştin steinhardtian, preluate direct de la sursa sacramentală (Liturghia Sfântului Vasile cel Mare): „fiinţarea convivială cu celălalt, consfinţită în chip liturgic de faptul că toţi creştinii ne împărtăşim dintr-o Pâine şi dintr-un Potir“[29]. Aceeaşi temă va deveni măr al discordiei între Noica şi Steinhardt, ultimul scandalizându-se efectiv la citirea afirmaţiilor filosofului cu privire la românii anilor ’80, care „se tot vaită «de ceea ce nu au» şi pe care un Calvin i-ar duce în piaţă (…) şi i-ar flagela“[30]. Ironizându-i, încă din tinereţe, aşa-numitul concept de „nemâncare“ şi parodiind presupusa intransigenţă cu care filosoful ar fi plănuit să devină „un triunghi echilateral“, Steinhardt revine, la bătrâneţe, asupra chestiunii privaţiunilor de hrană în cazul concetăţenilor săi, contraatacând cu o îndârjire care ridică, într-adevăr, un semn de întrebare cu privire la vechimea acestei dispute: „a-i osândi pe românii de astăzi, care se plâng că nu au ce mânca şi găsesc alimentarele pustii şi nu au căldură şi lumină ş.a.m.d., (…) e o dovadă de insensibilitate crasă ori de «fals idealism». Iar de Calvin să nu aud!“[31]. Un lucru e cert: mâncarea, hrana de zi cu zi, nu mai e privită cu ochii burghezului sau ai gurmandului de altădată, ci redusă la esenţa ei sacră: *pâinea* şi *vinul*. Pe urmele teologiei lui Nikolai Berdiaev şi în posibila descendenţă a unor Peter Wust sau Gabriel Marcel, cum crede Ion Vartic, Steinhardt ripostează cu înflăcărare împotriva „falsului idealism“: „Pâinea aproapelui meu e o datorie spirituală, nu se cade să-i ţin flămândului cursuri de idealism şi să-l acuz că e materialist şi

rob pântecelui! Şi cu atât mai puţin să-l insult şi să-l batjocoresc, aruncându-i sentinţa: vrednic de flagelare…“[32]. Şi, pentru a-şi adapta polemic discursul *pre limba* lui Noica, monahul conchide: „pâinea celuilalt este dovada *practică* a devenirii mele întru fiinţă“[33], neuitând să invoce, aşa cum adesea a făcut-o şi în *Jurnalul fericirii*, figura lui Hristos care înmulţeşte pâinile şi peştii, preface apa în vin şi, participând cu ucenicii săi la masă, invită la comesenie frăţească[34].

S-ar putea spune că imaginarul „faunei“ burgheze care populează romanul *Călătoria unui fiu risipitor* se sprijină pe o viziune cinematografică „minimalistă“, respectiv pe interesul pentru derizoriu, bine susţinut de enunţuri scurte, concise, de enumeraţii sau detalii care adesea pot părea futile şi la care autorul renunţă uneori doar pentru a îngădui personajului-narator să deschidă anumite paranteze eseistice sau să facă o descriere[35]. Acest „minimalism“ cinematografic nu are de-a face, bineînţeles, cu estetica „Noului Val“ al cinematografiei româneşti, dar este o tehnică literară autenticistă, de ale cărei avataruri s-ar putea crede, conform unei viziuni recuperatoare, că postmodernismul nu ar fi deloc străin.

Romanul debutează cu creionarea de către naratorul Blumberg a unei lumi burgheze plictisite, superficiale şi care şi-a ratat până şi discursul. Conversaţiile, de pildă, nu îi interesează în mod real pe cei trei tineri burghezi: Gruia, Benet şi Blumberg, decât în măsura în care îi scot pe ei înşişi în evidenţă. Falsa comunicare cu celălalt le trădează gesturile, aşezându-i într-o descendenţă caragialiană sau chiar apropiindu-i de prozele recente ale lui Dan Lungu, unde personajele, deloc burgheze, par a suferi de aceleaşi boli[36]. Acest tip de discurs se sprijină însă pe o tehnică a fragmentarului care creează adesea senzaţia unui joc cu măşti derutant şi pe relieful accidentat al debitului verbal. *Mai şchiopătând, mai ridicându-se*, acesta aduce aminte de mixtura colocvială specifică pasajelor „Bughi Mambo Rag“ din *Jurnalul fericirii*:

> Ce se mai aude pe la voi? Sunt obosit. Tu, spune ceva nou! Ce se aude pe la voi? N-ai nici un program? Iar o după-masă pierdută. Hai la cinema… Iar un cinema! Vezi ce se dă. Am auzit că filmul de la „Capitol“ e bun. Nu, de la „Regal“. Vai, tu, mi-e somn. Dar n-am făcut nimic azi.

> Am fost la drogherie. Hai să mergem mai bine la plimbare. Vii să mă iei? Să vin eu? La cât? Dă-mi ceva să citesc. N-ai nimic ce să citesc. Vai, ce plictiseală. Ce mai spui tu? (…) Ce e asta? Ziarul de ieri? Nu, e vechi. L-am citit? Nu. Stai să văd un film. Unde vrei să mergem?[37]

Această viziune asupra lumii, detaşat-superficială, nicidecum pesimistă (cum vom întâlni, de pildă, mai târziu, în *Eseu romanţat…*), ci doar *plictisită*, se va modifica vizibil înspre finalul cărţii, sub acţiunea a două *personaje-far* pentru destinul tânărului Blumberg: graţioasa, dar şi ferma mătuşă Ana, precum şi intransigentul, dar şi carismaticul Pavela:

> Am devenit mult mai iertător în privinţa defectelor, nici nu mă mai supără întârzierile lui Benet, când nu e gata îl aştept cu răbdare; şi îmi repet că e mai bine că, ieşind din odaia mea, ştiu să fiu vesel. (…) Nu mă supără lumea, o să caut mereu să rămân în starea plăcerii în general. De altfel, când ai ajuns în lume, devii liniştit, nici nu mai mergi mult probabil, ştiind că poţi merge; eşti calm şi mergi rar, trebuie să fii foarte calm şi de aceea amabil cu toată lumea, un om simpatic,

pasajul şi capitolul încheindu-se sugestiv, într-o notă romantică: „când ploaia a stat cu totul (…) cerul a rămas câteva clipe cu desăvârşire albastru“[38].

Copii (post)moderni

Vai, ce plictiseală.

Călătoria unui fiu risipitor[39]

La pagina 180 a dactilogramei de la Rohia (*varianta A*) regăsim, într-o notă de subsol adăugată cu stiloul, o informaţie preţioasă: fie un capitol (al XXV-lea, intitulat „Instantanee din viaţa câtorva personagii“), fie întregul proiect urma să constituie partea I – „Copii moderni“ – a unei proiectate trilogii romaneşti, intitulată *Cercuri care nu se întretaie*[40].

Fuga de acasă – tema care deschide şi închide romanul – îi oferă personajului-narator prilejul de a călători în familie, la mătuşi, la unchi, dar şi la prieteni. Nici unul dintre aceştia nu va „scăpa“ fără a fi *etichetat*, personajul-narator fiind departe de a-i priva de calificative. Acestea din urmă sunt atent alese, bine găsite şi trădează un filtru balzacian. Tinerii, cu

care Blumberg intră în legătură pe parcursul acestei călătorii, par adesea afectaţi, ultrasensibili, răsfăţaţi sau maturizaţi precoce datorită mediului în care trăiesc. Nu fac conversaţie cu adevărat, ci, aşa cum spuneam, lasă frecvent impresia de falsă comunicare; relaţia se întâmplă adesea să fie una *mediată*:

> Lidia îmi arată la o masă pe Sandu Rămureanu, fratele lui Gică. La o altă masă îmi arată o domnişoară, mai curând blondă, drăguţă. Lidia îmi spune că e Nelly Schapira. Apoi îmi povesteşte că de peste un an sau doi Nelly Schapira vorbeşte regulat de două, trei ori pe săptămână cu Sandu la telefon. Nu se cunosc. Ea îi cunoaşte numărul de telefon, dar el nu ştie cum o cheamă. Ea îl cheamă des, vorbesc întotdeauna mult, fiecare povesteşte tot ce face celuilalt, sunt prieteni buni. Întreb: Şi ea nu ştie cum arată el, nu l-a văzut niciodată? Nici el pe ea? Nu, zice Lidia, nu s-au văzut[41].

Situaţia seamănă straniu cu „relaţiile“ din contemporana epocă a internetului[42].

Mai presus de orice se află însă *plictisul*. Gaşca lui Blumberg & Co. este răpusă de această molimă a plictiselii. Benet, de pildă, care funcţionează adesea ca un mic Caţavencu la nivelul limbajului[43], ne anunţă de pe prima pagină a romanului: „Sunt plictisit“ sau exclamă: „Vai, ce plictiseală“. În schimb, se va schimba discret atitudinea personajului-narator, mergând spre un fel de detaşare ironică:

> Benet e cu o pijama verde şi-şi freacă unghiile. E trist şi se plânge: e plictisit de familie, de viaţa asta mărginită, totul e meschin. El găseşte pretutindeni plictiseală. Strada, pe care o arată prin fereastră, e plictisitoare, universitatea e plictiseală, şi şcoala tribunală e plictiseală (…). Nu suntem pregătiţi pentru nimic, (…) dacă avem un regim nou să ne oblige să lucrăm, ce putem face? Suntem nişte tineri burghezi nepregătiţi. Da, răspund din politeţă, ai dreptate. Dar el se supără: Vii şi zici că am dreptate, dar tu eşti vesel. Poţi să-mi spui ce eşti aşa vesel? Sunt vesel, recunosc, mă simt destul de bine. Lasă-mă-n pace, zice Benet plictisit[44].

Despre alţi tineri colegi ai celor trei prieteni (Gruia, Benet şi Blumberg) mai aflăm că, la rândul lor,

> nefăcând aproape nimic, sunt obosiţi şi plictisiţi, le e dor de o muncă sistematică, se gândesc uneori cu seriozitate să reînceapă un curs, mulţi din ei sunt înscrişi la o facultate, se gândesc cu plăcere la paginile numerotate şi la rândurile potrivite. Dar entuziasmul e scurt, poate că nici nu-şi dau bine seama de el, a fost numai o licăreală[45].

O altă „instituţie“ în care Benet nu crede este aceea a căsătoriei. Pentru tânărul *cârcotaş*, aceasta nu reprezintă nimic altceva decât o formă de „prostituţie legală“[46]. Nu e de mirare însă, întrucât şi modelele sunt pe măsură: despre madam Siegler, de pildă, femeie în toată firea, aflăm că „a plecat la Paris şi nu vrea să se mai întoarcă, vrea să rămână acolo cu un gigolo“[47].

Printre personajele care sunt, totuşi, „cruţate“ de metehnele devalorizării principiilor morale se numără atât Blumberg, cât şi bunul său amic Pavela. Primul regretă cu nostalgie pierderea calităţii de elev şi trecerea ireversibilă a timpului, la fel cum deplânge şi imposibilitatea de a se întoarce în timp, într-un decor idilic sau într-un scenariu de carte poliţistă: „Nu mai am paisprezece ani şi nu trăim acum cincizeci de ani. Păcat“[48]. Tania Radu şi George Ardeleanu[49] consideră că între personajul-narator al romanului lui N. Steinhardt şi omologul său din *Romanul adolescentului miop*, de Mircea Eliade, există o ruptură de substrat: Blumberg „nu are nimic din natura protestatară, insurgentă, contradictorie, «anti-medeleniană» a personajului din *Romanul adolescentului miop*. Dimpotrivă, valorile lui sunt: simţul social, «dulceaţa căminului», familia, confortul, politeţea, cumsecădenia, echilibrul“[50]. Textul întăreşte, într-adevăr, această opinie: Blumberg însuşi se vede pe sine ca „un copil destul de cuminte, care lua uneori şi menţiuni“[51]. Problema constă în faptul că personajul se percepe aşa la timpul trecut: „*eram* un copil destul de cuminte…“ (s.m., A.M.). Portretul de mai sus necesită aşadar o nuanţare în privinţa problemei „echilibrului“: deşi constituie, într-adevăr, o valoare în care crede cu tărie, echilibrul vizat de Blumberg este unul mereu amânat, un echilibru instabil, chiar şi înspre final, atunci când, totuşi, aşa cum am menţionat deja mai sus, ceva din viziunea personajului asupra lumii pare să se fi schimbat, *via* Pavela, *via* mătuşa Ana. Gustul pentru autoironie („vreau atâtea, nici eu nu ştiu ce vreau“[52]) şi pentru autopersiflare îl îndepărtează uşor de valorile echilibrului clasic: „Eu îmi expun planurile, râzând, apoi serios. E nebun, zice Benet. Să vezi, zic, o să fie foarte serios. Ei o cred, poate, dar nu eu“[53].

Pe de altă parte însă, Blumberg se detaşează net de „rătăcirile“ şi de fantasmele lui Benet, care visează, de pildă, „să citească în ziare că s-a descoperit o bandă de elevi criminali cu scopul de a suprima profesorii severi, numele asasinului fiind tras la sorţi cu o zi înainte de făptuire“[54]. Aici, Mircea Popa are un punct de vedere insolit: romanul lui Steinhardt ar pune în circulaţie un „anti-erou“, un „ins gelatinos, şters, fără personalitate, un anonim, trăind o viaţă pe măsură, fără nimic spectaculos sau memorabil“[55]. Avem o obiecţie serioasă în legătură cu pretinsa lipsă de personalitate a personajului Blumberg: privirea *critică* cu care îşi urmăreşte prietenii, pe Benet şi pe Gruia, de ideile cărora nu e niciodată pe de-a-ntregul convins, precum şi un scepticism discret, dar ferm, atunci când vine vorba despre utopii şi mai ales despre doctrina comunistă – de a cărei vrajă tânărul s-a dezbărat deja – constituie tot atâtea argumente în defavoarea tezei lui Mircea Popa[56]. Mai mult, ironia fină e preschimbată, la nevoie, într-o polemică în toată regula. Colţii „demonului jucăuş“ ştiu să iasă la iveală, fie pozând ludic într-un „Gică contra“, fie persiflându-i fără milă pe Zoller (alias Bellu Zilber) şi pe ceilalţi tineri activişti acoperiţi de vanitatea de a fi stat câteva zile în puşcărie în calitate de membri ai Partidului Comunist. Accentele uşor groteşti indică verva parodică din *În genul… tinerilor*, aducându-ne aminte că există posibilitatea conceperii în aproximativ aceeaşi perioadă (1932-1934) a celor două texte:

> Sunt recomandat domnului Zoller, care e mic şi arată mai în vârstă. Jenică nu s-a schimbat: poartă haine gri, când râde întredeschide gura, îşi apasă dinţii de jos cu cei de sus şi duce bărbia către piept. Fălcile i se dilată, priveşte de jos în sus. Parcă l-ar apăsa ceva. (…) Aneta ne pofteşte la ea şi spune tare că Zoller e comunist. Ce înţelegi prin asta, domnule Zoller? întreb. Foarte simplu, răspunde, sunt membru al partidului comunist şi am stat în închisoare. Văd că am gust de conversaţie, dar aş face mai bine să mă abţin, îmi pare apoi rău întotdeauna. (…) Zoller e mândru că a stat în închisoare câteva zile. Nu e un rafinat, un eaudecolognenizat, trăieşte ca animalele care nu se freacă cu alcool. Încep să polemizez, vorbind mult şi repede. Eşti antipatic, îmi spune Jenică Marcus, care până atunci a tăcut. (…) O să mă cert cu Zoller, văd. Vorbesc; el răspunde. O să ne certăm, e sigur, eşti un idiot, îmi zice, idiot eşti tu, îi zic[57].

Discuţia se încheie cu încă o ironie a lui Blumberg, după care subiectul e abandonat[58].

De notat faptul că, deşi nimic din ceea ce întreprinde nu pare a fi „spectaculos“ sau „memorabil“, studentul Blumberg ascunde în ungherele personalităţii sale germenii câtorva trăsături definitorii pentru *ultimul* Steinhardt: rezistenţa la utopii, combaterea formalismului şi a fanatismului, preferinţa pentru modele (literare) precum Gide, Proust, Th. Mann, Mauriac, Galsworthy, Dickens[59], predilecţia pentru spiritul *britanic*, pentru o lume unde „lucrurile sunt descrise puţin copilăreşte, unde omul rămâne oriunde, în natură, legat de preocupările respectabilităţii lui“[60], dublată de o admirabilă apologie a *politeţii*[61]. Toate acestea constituie valenţe ale spiritului steinhardtian (sau ale „modelului cultural Steinhardt“, cum l-a numit Luigi Bambulea), consacrate publicului larg, din păcate, abia *după* 1990, prin *Jurnalul fericirii*. Finalul romanului prilejuieşte încă o premieră: tema (creştină) a *milei*[62]. Fapt surprinzător, protoistoria acestei teme este revelată, în discursul steinhardtian, tocmai de acest roman al tinereţii iudaice, impunându-se apoi ca o marcă distinctivă a autorului în cultura românească.

Sunt cunoscute deja plăcerea estetică şi caracterul concesiv cu care Steinhardt priveşte înspre fiinţele sau înspre personajele *vicioase* (ale lui Caragiale, de pildă), căutând să le desluşească resorturile adânci ale acţiunilor întreprinse şi să le „izbăvească“ de inevitabila damnare de ordin moral (a societăţii sau a criticilor). O stare asemănătoare încearcă şi eroul romanului într-un cinematograf de cartier:

> Râd cu poftă şi-mi place din ce în ce mai mult. Filmul are un caracter puţin poliţist, o bandă de escroci se dă drept o familie nobilă şi-şi joacă cu eleganţă rolul. Apoi trebuie să fugă, în noapte, cu toţii, pe şosea şi prin pădure. Cum merg aşa, cu greutate, în haine de seară, arată foarte uniţi şi-mi sunt foarte dragi[63].

Unde începe ca în Jurnalul fericirii[64]

— Manole:
Moderni! Se cred moderni pentru că ţin un pahar de whisky în mână. Au crezut că a fi modern e uşor: ajunge să te îmbeţi şi să faci tărăboi şi să te desfrânezi.

Jurnalul fericirii. Manuscrisul de la Rohia[65]

Pavela (…), aproape de clanţa uşii, se opreşte, se răsteşte:
— Ce tot îmi vorbeşti de copii moderni, nu există copii moderni (…). Copiii oamenilor de după război, care şi-au făcut de cap, s-au îmbogăţit şi au sărăcit într-un ritm ameţitor, s-au încornorat reciproc şi s-au destrăbălat.

Călătoria unui fiu risipitor[66]

Într-o notaţie „Gherla, Noiembrie 1961 (camera 80)“, privindu-şi retrospectiv – înapoia botezului creştin – viaţa, N. Steinhardt constată: „Atât cât ştiu eu, doamnei de Branszky îi datorez (…) şi lui Manole“[67]. Acestui cuplu luminos îi corespunde în romanul *Călătoria unui fiu risipitor* perechea mătuşa Ana-Pavela, cei doi având în comun „sentimentul onorabilităţii şi al limitelor“[68].

Într-un excelent eseu[69], publicat în revista clujeană *Tabor*, Doina Curticăpeanu reia lectura *Jurnalului fericirii* (bineînţeles, a primei variante), interesându-se asupra locurilor şi împrejurărilor care îl au drept protagonist pe Manole, decupând şi decriptând figura acestui prieten şi mentor care i-a fost Emanuel Neuman. În prima variantă a *Jurnalului…*, unde figura lui Manole apare mai des, semnalmentele biografice şi ideologice ale acestuia („un om de la Dunăre, din mărunta Olteniţă […]. Tatăl murise de tânăr; erau trei copii crescuţi de o mamă […], negustorească în Obor […], privea dispreţuitor optimismul generalizat şi politica stângistă din Sărindar. Liberal în gândire, sceptic în religie şi conservator în politică“) se suprapun, uneori până la identificare, cu decupajele ficţionale ale personajului Pavela din romanul *Călătoria unui fiu risipitor*. Chiar dacă, uneori, cel mai greu de demonstrat sunt evidenţele, să enumerăm totuşi câteva argumente furnizate de materia epică a romanului:

1. Apariţia tardivă în roman a personajului este compensată ulterior prin rolul din ce în ce mai important pe care acesta începe să-l deţină în raport cu prietenul său, Blumberg. Portretul este deosebit de relevant pentru paralela noastră: „Pavela e ovrei din Olteniţa, are limbă frumoasă, corectă (…) şi e conservator. (…) s-a născut la ţară, e băiat sărac (…). Se uită la revista de pe birou care se cheamă *Progresul social* şi strâmbă din nas. (…) îşi bate joc de revistele social-democrate“, semănând izbitor cu acela al lui Manole din *Jurnal…*[70]

2. În *Jurnal…*, încă de la începutul rememorării (august 1964), după cum observă şi Doina Curticăpeanu, Manole „ne întâmpină în postura caracteristică aproape tuturor apariţiilor sale din această carte, semnalat, adică, prin ceea ce afirmă, peremptoriu la un moment dat, acum citat printr-o singură vorbă – «onorabilă» – despre care suntem lăsaţi a bănui că e tipică vocabularului său, în orice caz, recurentă“[71]. Această „particulă“ obsedantă a discursului lui Manole e de regăsit, încă mai insistent decât în *Jurnal…*, în cazul personajului Pavela din romanul amintit: „Dar nu, aş! a spus Pavela, (…) dacă sunt un european onorabil, pot să rămân în legături bune cu el“[72]; „Nu o să-i spun, fireşte, lui Pavela că am plecat de acasă (…), n-ar considera plimbările mele deloc distinse. În vocabularul lui eşti sau distins, respectabil şi onorabil, sau dubios, suspect şi compromiţător“[73]; „Ba pardon, zice Pavela, noi suntem nişte oameni foarte onorabili. (…) Tu ai o bibliotecă onorabilă…“[74]; „e mult mai onorabil să fii un ovrei solid care fură decât unul care se lasă tapat şi zice pardon“[75]; „Lui Pavela aceasta nu-i place, lui îi plac, ne spune, oamenii onorabili şi de familie bună. Eu ştiu asta. Dar o spune pentru ceilalţi. Acum Pavela seamănă iar cu mătuşa mea“[76] – iar exemplele pot continua.

3. *Influenţa* şi chiar *autoritatea* lui Pavela, *alias* Manole, par incontestabile: „Ştiu că Pavela nu aprobă întru totul prietenia mea cu Benet. (…) Şi această observaţie mă supăra înainte, dar nu acum. Privesc lucrurile ca el, cu răceală socială, şi văd că poate avea dreptate. Pavela s-a pornit să-mi revizuiască toate prieteniile“[77]. Admiraţia lui Blumberg este reiterată şi

într-un alt loc: „Nu-l întreb pe Pavela cum a putut vedea dintr-un salut atâtea, căci ascult ce spune şi îl respect, ştiu că ce observă e aşa şi nu-l înşală viziunea lui socială a lumii“[78].

4. Chiar şi *in absentia*, „modelul“ Manole îşi păstrează rolul de „instanţă de ratificare“. Casa familiei inginerului Sorin, care găzduieşte, în bibliotecă, un salon literar, între atâtea case prezente în „habitatul *Jurnalului*“ (Doina Curticăpeanu), este preferată de tânărul Steinhardt deoarece a fost apreciată anterior „cu totul conformă onorabilităţii de către Manole“. Nu mai puţin în romanul lui Steinhardt, se întâmplă adesea ca numele lui Pavela să fie invocat asemenea unei instanţe chemate să ratifice un raţionament sau altul, să producă o revelaţie ori să confere o undă de cartezianism şi să asigure un background teoretic discursului adesea incert, ezitant ori avântat al personajului-narator: prins într-o polemică acerbă cu comunistul Zoller, oscilând între moderaţie şi radicalism, într-un moment de cumpănă, Blumberg îşi invocă maestrul: „Ce ar spune Pavela?“[79]. Dorinţa de interogare a modelului este însă dublată adesea de revelaţii survenite ulterior, în momentele autoreflexive, tot în absenţa paradigmei: „Da, Pavela are dreptate, felul lui de a privi lumea din punct de vedere social şi modern nu e atât de greşit. Realităţile vieţii sunt într-adevăr alcătuite din asemenea detalii“[80].

5. „Zicerile“ lui Manole, consemnate în *Jurnal…*, sunt într-adevăr *memorabile*. Dar acest fapt se datorează şi caracterului lor *paradoxal* – pe o „stilistică a paradoxurilor“ se sprijină, de altfel, întreg *Jurnalul fericirii* –, nonconformist, „totdeauna în răspăr cu toate locurile comune din mediul ambiant“[81]. Rod al unor experienţe nu la fel de adânci, dar evident savuroase, paradoxale şi urmărind cu orice preţ imprevizibilul, sunt şi judecăţile tânărului Pavela: „Nu, zice Pavela, nu. Ştiu că are să zică ceva la care nu mă aştept şi că n-o să-i placă“. Tot din această categorie fac parte şi revizuirile de ordin lingvistic pe care tânărul conservator le operează: „Ştii, spune Pavela, că expresia *pierde-vară* e greşită. De ce *pierde-vară*? zice el. Vara e un anotimp pentru vacanţă şi odihnă, oricine o pierde. Iarna însă nu ţi-o pierzi, atunci e munca. Trebuie deci spus nu *pierde-vară*, ceea ce n-are

sens, ci *pierde-iarnă*, dacă îţi pierzi iarna eşti adevărat leneş“. Concluzia nu pare însă definitivă: efectul operaţiei este doar unul temporar, atât timp cât personajul-narator consemnează şi replica adversarului tradiţional al lui Pavela, tânărul Gruia, care va pierde în cele din urmă „bătălia“ pentru adjudecarea interesului lui Blumberg în faţa „onorabilului“ lor coleg, ripostă care, departe de a deconstrui raţionamentul „avatarului“ lui Manole, echilibrează discuţia: „Da, zice Gruia, explicând serios, numai că, vezi, nu e aşa. Expresia nu e făcută pentru burghezi şi orăşeni şi munca la câmp are loc vara, vasăzică la ţară trebuie spus *pierde-vară*, şi nu *pierde-iarnă*“[82].

6. Spiritul *polemic* este o altă trăsătură pe care cele două personaje şi-o împart. Atât Manole, cât şi Pavela se declară contra „ălora din Sărindar“, contra comuniştilor şi extremiştilor, dar şi împotriva coteriilor de duzină sau cercurilor literare care, spune Pavela, nu sunt altceva decât „nişte caste închise de parii, în care judecăţile de valoare nu au însemnătate decât în interior“, continuând în aceeaşi manieră: „Sunt toţi nişte tipi suspecţi, comunişti sau ovrei antisemiţi!“[83]. Diagnosticul din *Jurnalul fericirii* i se potriveşte lui Manole ca o mănuşă: „Pe de-a-ntregul nu credea în nici o doctrină“[84].

Dincolo de aceste similitudini, se cuvine să operăm totuşi şi unele nuanţări. Întrucât oferă şi o istorie – ficţională, într-adevăr – a situării în proximitatea modelului *până* la acceptarea lui necondiţionată, romanul oferă, spre deosebire de *Jurnal…*, o paradigmă a asumării critice, de către discipol, a discursului viitorului maestru. Mai ales în prima parte a materialului epic, naratorul manifestă anumite reţineri, fie faţă de prozelitismul uneori strident al tânărului „conservator“, fie faţă de comportamentul contradictoriu şi afectat al acestuia: „Pavela protestează regulat că a fost lăsat să aştepte, că a sunat de atâtea ori, că nu mai ştiu ce; se supără numaidecât, nu ar intra el într-o casă pe uşa din dos pentru nimic în lume. Când începe aşa, mă indispune, dar nu răspund, ca să nu insist, şi caut să uit“[85]; „când făcusem cunoştinţă cu Pavela, întrebările lui despre familie mă plictiseau“[86]. De altfel, ca personaj, Pavela este mult mai bine

construit decât Manole, fiind adesea surprins în mişcare, de unde şi complexitatea caracterului său. Impresia unui Pavela *vulnerabil*, spre deosebire de omologul său „olimpian“, conceput în discursul diaristic, contribuie din plin la această stare de fapt: în paginile romanului întâlnim aşadar şi un *altfel* de Manole – studentul obosit şi încercănat, care „nu ştie nimic pentru examenul care vine“[87] sau care înjură des, conform, bineînţeles, tot unei doctrine personale inedite: „aceasta e teoria lui, că în Franţa e tradiţională şi de bun gust o politeţă rece, dar la noi în România nu, politeţea boierului român e să fie chefliu şi să înjure…“[88].

Tânărul Blumberg are parte aşadar doar de modele de evrei *asimilaţi*: atât Pavela, cât şi mătuşa Ana sunt adânc înrădăcinaţi pe plaiurile mioritice. Consecinţele sunt fireşti: mătuşa Ana „vorbeşte româneşte frumos, nu ezită să întrebuinţeze din când în când cuvinte din jargon, lucru neobişnuit pentru noi, (…) şi niciodată n-am auzit-o vorbind de România altfel decât de *ţara mea*, vorbeşte cu tot atâta linişte, siguranţă, dragoste ca o englezoaică, cucoană mare despre Imperiul Britanic“[89]. Aspectul ar trebui să dea de gândit acelora care trec sub semnul întrebării sinceritatea ori naturaleţea adeziunii lui N. Steinhardt la românitate şi la românism, având în vedere că această „poveste de dragoste“, cum o numeşte însuşi autorul, a constituit, în opinia noastră, un stimulent important şi în drumul spre convertirea la creştinism. Convertire la rândul ei contestată, mai mult sau mai puţin, de câţiva importanţi scriitori evrei precum Norman Manea, Al. Sever sau Vera Călin, dar şi de Adrian Marino, care considera că întreg *Jurnalul fericirii* nu ar constitui altceva decât un „act penibil şi dezgustător“[90].

Mătuşa Ana, prezenţă luminoasă, sufletistă, echilibrată şi familistă convinsă, apare ca o variantă burgheză a mătuşilor în genul celor create de Mark Twain. Ca pe însuşi eseistul-monah de mai târziu, amestecul de *copilăresc* şi *bătrânesc* o defineşte prin excelenţă:

> Şi mătuşa Ana mă iubeşte, se scoală, mă sărută, îmi spune: Tu ştii cât te iubim noi pe tine (…). Ea îmi vorbeşte ce înseamnă să faci parte dintr-o familie bună, să ai creştere, să vezi într-o casă armonie şi bună—cuviinţă. Cum nu e bine să te vizitezi cu oricine, cum e bine să ştii să rămâi printre egalii tăi, să respecţi onorabilitatea familiară. Da, zic, ai dreptate[91].

Aneta Gattini, despre care Steinhardt pomeneşte de câteva ori şi în *Jurnalul fericirii*, dar şi în convorbirile cu Nicolae Băciuţ[92] (e persoana care, alături de Manole, i-a luminat anii tinereţii, „cu surâsul tainic al Eurydicei“[93]), reprezintă o făptură mai degrabă discretă în roman. Amatorii de picanterii nu vor găsi prea multe detalii, nici aici, şi cu atât mai puţin în *Eseu romanţat asupra neizbânzii*. Titlul interesantului eseu al lui Ion Simuţ, „N. Steinhardt îndrăgostit“[94], pare a fi un truc de ordin stilistic, întrucât un critic sau un biograf al lui N. Steinhardt cu greu ar putea conta pe nişte repere clare aici, căutând în zadar – cu o sintagmă, din cu totul alt context, a lui Ioan Pintea – „revelaţii interzise de text sau de context“[95]. Primul portet fizic al Anetei îl regăsim destul de târziu în roman şi e prilejuit mai degrabă de dialogul cu Pavela. Personajul-narator îşi fereşte muza de privirile indiscrete ale cititorilor şi lasă impresia că vrea să o păstreze cu totul doar pentru sine, ferind-o parcă până şi de Pavela, atunci când observă că interesul acestuia pentru fată este în creştere[96]. De menţionat însă ar mai fi şi faptul că, anterior acestei discuţii, aceea care nu îşi poate stăvili curiozitatea de a-l întâlni pe Pavela este chiar Aneta, în urma relatărilor admirative ale lui Blumberg. Prima întâlnire va fi un semieşec, Aneta încercând fără izbândă să intre în graţiile distinsului „conservator“[97]. Nu la fel se va întâmpla în *Jurnal…*, unde reuşeşte să îl „îmblânzească“, în cele din urmă, pe Manole, pe cale *anecdotică*: „Anetta, ducându-se la o şedinţă literară, a citit în pauză un afiş: Bufet pentru publicul consumator, i s-a părut însă în prima clipă că stă scris: pentru publicul conservator. Îi povesteşte lui Manole confuzia ei. Manole râde cu poftă. Anetta se înclină uşor: *se simte gratificată*“[98].

În concluzie, romanul *Călătoria unui fiu risipitor*, construit după un tipar narativ subiectiv, novator, se particularizează în peisajul literar interbelic prin fundalul puternic livresc, prin excelentele pasaje descriptive (Steinhardt se afirmă de pe acum ca un maestru al descrierilor de natură statică), prin subminarea convenţiei romaneşti de către o masă haotică de personaje-figuranţi – ceea ce face mai dificil actul lecturii –, prin amânarea

acţiunii în favoarea notaţiei eseistice seduse de tentaţia ludicului[99]. Magnetismul tuturor acestor determinări atrage aşadar, în câmpul scriiturii, „pilitura“ numeroaselor referinţe livreşti, alături de care se constituie în mărci distinctive ale tehnicii romanului steinhardtian, de regăsit, peste ani şi „mode“, şi în *Jurnalul fericirii*. Modernitatea scriiturii este evidentă. Dacă, în mod experimental, am alege la întâmplare chiar şi un roman postmodern, de dată cât mai recentă, vom putea constata existenţa a cel puţin două similitudini cu scriitura steinhardtiană a anilor ’30: *livrescul* şi *metaromanul*, care continuă să livreze până şi astăzi puncte de fugă ale desenului romanesc[100].

Dacă, pentru Mircea Popa, romanul constituie al doilea „moft“ al tânărului Steinhardt, pe lângă experimentul parodic şi iconoclast din *În genul… tinerilor*, o aventură romanescă prin care autorul ar fi dorit să sugereze „modul în care personajul unei epoci poate fi absorbit de aceasta până la anularea personalităţii“[101], Tania Radu îl aşază sub semnul *risipei*: „Simţul umorului, spiritul elastic, săltăreţ, mobil relativizează necontenit totul, impun distanţă. Asta se vede mai ales în portrete, romanul fiind o risipă de portrete savuroase, realizate într-o lovinesciană tehnică acvaforte“[102].

Creionând umbrele luminoase ale unei lumi apuse, ale Bucureştiului de altădată („micul Paris“), ale oamenilor cumsecade, cu simţul onorabilităţii, sau ale generaţiei ’30, însufleţite de felurite idealuri şi de activism social, precum şi câteva aspecte cotidiene interbelice caracteristice burgheziei evreieşti, romanul lui Steinhardt este un document cu valoare artistică al acestei epoci fascinante din istoria vieţii private româneşti.

Filiera *franceză* a articulării imaginarului romanesc şi-a spus cuvântul. Descrierea, de pildă, a unui tablou din vila unei bune prietene declanşează, în sufletul personajului-narator, o întreagă anamneză purificatoare. Din unghi tehnic, ea acţionează cu eficienţa unei *mise-en-abîme* a universului burghez, a acestui construct romanesc dens ca un ghem de contradicţii: suntem avertizaţi că tabloul

înfăţişează – şi probabil că artistul a urmărit ironia – o serată modernă; e o odaie cu mobile şi draperii bizare, toată lumea stă pe jos, pe perini, doamne şi domni, cei mai mulţi în vârstă. În haine de seară, în mijloc, la un pian de formă rară, foarte jos, un pianist înalt cu o barbă neagră, rotundă, tăiată scurt în jurul feţei şi alături, în picioare, o cântăreaţă slabă şi eterică. (…) Când mă gândesc la tabloul acesta din care nuanţa caricaturală nu lipseşte (…) am impresia că pot pricepe mai bine decât oricine. Pot pricepe toată epoca de după război, nevroza, epoca revoluţionară, sinuciderile, divorţul, sexualitatea nestăpânită şi cărţile despre aceasta, manifestaţiile de artă ultramodernă, iar jazzul, luminile, totul trece repede, ca uneori la cinematograf, în imagini suprapuse. Tot aici mai intră copii răsfăţaţi care, când se întâlnesc, sting luminile în odăi, cum numeşte tatăl meu tot tineretul de la război încoace, ciorapii de mătase care se vând prin contrabandă, scriitorii moderni grupaţi în şcoli şi cenacluri cu nume noi şi titluri de cărţi neaşteptate (…), scriitori ducând o viaţă dezordonată, purtând cravate roz la haine negre şi ţipând prin cafenelele şi străzile din oraşele, unele provinciale, din centrul şi apusul Europei. Şi afacerile mari, răsturnarea ierarhiei sociale, egalizarea în săli şi locuri de petrecere unde vin şi cei ce s-au îmbogăţit de război (…). Tabloul capătă în atmosfera de jazz şi în semiobscuritate o coloraţie vie şi mişcare[103].

Din interiorul acestui portret extraordinar, însuşi romanul îşi găseşte raţiunea de a fi, iar scriitura se conectează la un spaţiu supradimensional – acela al *metaromanului*.

Veriga lipsă a bibliografiei steinhardtiene

Perioada de mlaştină de care vorbeşte N. Steinhardt în textele sale (…) se va risipi, e drept destul de încet, printr-o la fel de lentă apropiere de creştinism.

George Ardeleanu[104]

Nu ştiu dacă totuşi aş fi avut curajul şi dezinvoltura să fac pasul decisiv (…) dacă Acel ale cărui căi sunt de nepătruns şi care, cum spun englezii, umblă pe drumuri misterioase nu ar fi venit în ajutorul meu, în persoana filosofului şi scriitorului Constantin Noica, fostul coleg de liceu.

N. Steinhardt[105]

Oricărui cititor atent al biografiei şi al operei lui N. Steinhardt – nu îi mai punem la socoteală şi pe cei pasionaţi de subiect – îi poate apărea în minte următoarea întrebare: ce s-a întâmplat cu N. Steinhardt la sfârşitul anilor ’40, respectiv în deceniul al cincilea, după instalarea comunismului?

Mai exact, din 1945 (limita superioară a aşa-numitelor „articole burgheze“) până în 1959, când este interogat şi ulterior arestat în cadrul lotului „Noica-Pillat“. Şi acesta nu ar fi singurul semn de întrebare şi nici singura perioadă în care Steinhardt dă impresia că *iese din joc*: după ieşirea din detenţie şi intrarea în „închisoarea mai mare“ a societăţii comuniste româneşti de la mijlocul deceniului al şaselea, înregistrăm o nouă tăcere publicistică şi editorială (un „deceniu al traducerilor“, în formula lui Virgil Bulat, unul dintre biografii săi), din motive lesne de înţeles pentru un fost deţinut politic. Unde era însă scriitorul de mai târziu sau (preluând o sintagmă a lui Alex Goldiş[106]) „criticul din tranşee“ care, dejucând şi derutând cenzura pas cu pas, luptând pentru publicarea şi chiar pentru *integritatea*[107] fiecărui text al său, înainta încet, dar sigur prin această *Vale a Umbrelor*?

Perioadei *de mlaştină* (cum o denumeşte, pornind de la formula lui N. Steinhardt, şi George Ardeleanu[108]) a anilor ’50 îi aparţin, după toate probabilităţile, şi *începuturile* acestui manuscris revăzut la bătrâneţe şi intitulat *Eseu romanţat asupra neizbânzii*[109].

Operă de autoficţiune, eseu „romanţat“ sau fals jurnal, textul nu avea cum să fie scris „în anii de tinereţe, înainte cu mult timp de convertirea lui N. Steinhardt la ortodoxie“, cum s-a afirmat în prefaţa primei ediţii a textului (2003)[110]. Risipit în polimorfismul unor segmente textuale cu aspect de fişe de roman, unele datând probabil din perioada „obsedantului deceniu“, revăzut şi adăugit mai târziu, după ieşirea din închisoare şi deci *după* convertirea la ortodoxie, *Eseu romanţat asupra neizbânzii* situează *tehnic* lectorul în „anticamera“ *Jurnalului fericirii*, iar *spiritual*, în zorii paradigmei creştine steinhardtiene. Scriitură barocă, dar *pe şleau*, mult diferită însă de aceea pronunţat critică (şi adesea cinică) specifică scrierilor de tinereţe, textul trădează un autor care a parcurs deja câteva lecturi-far din bibliografia esenţială a creştinismului[111]. Nu doar scriitura, prin anumite întorsături de limbă veche, bisericească, ne conduce înspre această concluzie, ci şi un excelent interviu oferit de Alexandru Paleologu lui Nicolae Băciuţ din care extragem câteva pasaje lămuritoare despre „primul“

Steinhardt şi mai ales despre acest „al doilea“ Steinhardt (nu „ultimul“), care ne interesează aici în mod special:

> …era un tânăr intelectual burghez, dintr-o familie ovreiască, foarte înstărită, care-şi permisese, deşi avea o profesie, cea de avocat, să lucreze puţin, să călătorească mult, ba la Londra, ba la Florenţa, ba la Lucarno, ba în Franţa, stătea cât poftea, mergea la concerte faimoase (…), un tânăr care-şi permitea o viaţă luxoasă, rafinată şi fără obligaţii de nici o natură. În afară de acestea, era un tânăr cinic, individualist, critic, hedonist etc. (…), *pe urmă* (s.m., A.M.) l-am cunoscut ca un spirit voltairean, ironic şi extrem de spiritual, care aşa zicând, nu poţi spune că nu avea nimica sfânt, dar pulsa ireverenţa în conduita lui, cititor al lui Gide, al lui Cocteau… [112]

Aşadar ironie şi spiritualitate, sfinţenie şi ireverenţă: hotărât lucru, „al doilea“ Steinhardt, cel despre care vorbim aici, se dezvăluie ca un spirit al contrastelor, căruia arhitectura textuală a *Eseului romanţat…* îi corespunde perfect prin acelaşi tip de scindare înregistrat la toate nivelurile materialului epic: un veritabil scâncet de melodramă rulat drept *soundtrack* pentru nişte meditaţii demne de *Silogismele amărăciunii*; o ritmicitate narativă permanent accidentată de erupţiile imprevizibile ale *livresculu*i (marcă a scriiturii diaristice la Steinhardt); perechi de opoziţii tematice inserate la toate compartimentele autoficţiunii: asceză – lux, tinereţe – bătrâneţe, ratare – succes, punct – contrapunct, ego – alter-ego.

Spaţiul şi timpul, perdelele confesiunii acestui „homo duplex“, suferă acelaşi tip de fractură. Dezechilibrul planului temporal antrenează confruntarea inegală dintre un timp care pare a avea cu oamenii „nesfârşită răbdare“ – cum ar spune Marin Preda –, al plimbărilor libere prin Cişmigiul de altădată („S-ar fi spus că ne stă la dispoziţie şi îndemână însuşi timpul…“[113]), şi un timp al pesimismului şi al amarelor „meditaţii cu iz cioranian“ (Ioan Pintea). Nu mai puţin, spaţiul funcţionează ca o sugestie fecundă în marginea deja amintitelor binoame de tipul ironie – sfinţenie, lux – asceză: după ce au vizitat „numai în condiţii de mare lux“[114] Vichy, Nisa, Cannes, Alexandru Iftodie şi binefăcătorii lui, soţii Fundăţeanu, se duc la mănăstire. Totul se petrece însă brusc. Deconcertat, lectorul abandonează subit imaginea croazierei de pe Mediterana pentru schitul oltenesc Pahomie

şi trece de la hotelurile de lux vieneze la moaştele Sfântului Grigorie Decapolitul.

Revenind la problemele de datare a textului, sunt de remarcat aşadar, pe lângă pecetea stilistică barocă a acestui „al doilea“ Steinhardt, a eseistului matur, şi referinţele livreşti, unele dintre ele *furnizoare* ale unor preţioase informaţii de istorie literară. Cea mai puternică dintre acestea – menţionarea în text a titlului original al unei prestigioase lucrări semnate de Konrad Lorenz[115] – fixează limita superioară a elaborării *Eseului romanţat…* cel puţin în 1973, anul publicării studiului mai sus amintit de către savantul care primea tot atunci şi Premiul Nobel pentru medicină şi fiziologie. Să mai amintim că în text este menţionată şi piesa *Setea şi foamea* a lui Eugène Ionesco, publicată în 1966 în Franţa, şi că despre un personaj am putea deduce că ar fi ajuns un important reprezentant al filosofiei *structuraliste*. Suntem aşadar destul de departe de scrierile de tinereţe… O altă situaţie este aceea a unui pasaj de aproape două pagini despre filosoful chinez Cio-Kok-Ko, reprodus în întregime şi fără absolut nici o modificare în volumul *Incertitudini literare,* care apărea abia în 1980.

Marile teme ale *Eseului romanţat…* şi care îl apropie de modelul consacrat – *Jurnalul fericirii* – sunt credinţa, românitatea, asceza, ratarea, universul mic-burghez, generaţia tânără etc. Dintre acestea, *neizbânda* este anunţată încă din titlul eseului. Perspectiva însă este pusă la adăpost de lamentaţii sau de coregrafii patetice, prin distanţa *conştientă* pe care intenţia auctorială şi-o ia faţă de titlul eseului declarat, nu fără o ironie amară, „romanţat“.

„Modelele“ generaţiei (aşa-numita *generaţie ’27*, după formula lui Dan C. Mihăilescu, echivalentul *generaţiei ’30* în accepţia lui Eugen Simion) ocupă şi aici un loc important, obsesia generaţionistă fiind una dintre constantele tematice şi chiar stilistice ale scrisului steinhardtian. Între „les années folles“, cu parodiile necruţătoare din *În genul… tinerilor* şi cu acel „Nicu Steinhardt în frac“, afişând figura unui „mic provocator diabolic“[116], şi discursul encomiastic de la bătrâneţe, utilizat în evocările „iluştrilor“ săi prieteni (Noica, Eliade, Ionesco), *Eseul romanţat…* afişează o atitudine

mult mai ponderată, prudentă, deşi adesea dublată tehnic de mirajul contrapunctului. Rezervele şi elogiile se succedă, împrumutând adesea măştile unui discurs autoficţional, în care nu este deloc greu să întrezărim, prin carcasa unui personaj, experienţe, idei, teze ori idiosincrazii demne de un Constantin Noica sau de un Mircea Eliade.

De altfel, dincolo de modelele generaţioniste (Gide, Proust, Lovinescu, junimiştii), senzaţia lăsată de acest manuscris al anilor ’50-’60 este că Steinhardt se află într-o fază pronunţat *noiciană*, asumată însă la modul critic, o fază de *admiraţie critică*. Modelul şi ideile noiciene – fără a le fi numită în text paternitatea – îşi reglează intensitatea *şi* în funcţie de distanţa (mereu în schimbare) pe care destul de ternul personaj-narator şi-o ia faţă de alter-egoul său, Alexandru Iftodie[117].

Argumente că acest personaj, în jurul căruia se concentrează aproape întregul discurs autoficţional, ar fi tributar ideologic filosofiei lui Noica există mai ales la nivelul unor structuri de limbaj, pe care le putem resemnifica din perspectiva eseisticii de mai târziu a lui Steinhardt. În primul rând, bine cunoscuta respingere noiciană a recenziilor, a eseisticii şi a altor specii considerate drept *minore*, receptate mai degrabă ca forme „de amăgire“:

> Un intelectual, îmi spune, e dator să se specializeze serios, să-şi construiască, dacă nu-i om de ştiinţă, ci, ca noi, de litere, de speculaţii filosofice, de gândire şi condei, o specialitate literară mai grea şi mai rară, de exemplu greaca veche, slavistica, ebraica… Nu se poate limita la a citi cărţi, a visa, a face planuri şi plimbări, a scrie articole de critică pe care le-ar putea la urma urmei concepe orice om cu o licenţă, a discuta cu prietenii şi a vorbi admirativ ori critic despre piese de teatru şi filme… Altfel, ratarea e sigură[118].

Apoi, în al doilea rând, formulările reluate mai târziu, în evocările lui Noica, unele dintre ele chiar în eseul *Catharii de la Păltiniş*: „Acum, în ajun de şaptezeci de ani, *scăpaţi de sub despotica împărăţie a erosului*…“ (s.m., A.M.). În acelaşi bine cunoscut eseu erau reluate sintagme şi idei prin care se defineau polemic raporturile cu gândirea lui Noica şi cu grupul „ciracilor“ săi: „massa damnata“, „sufletele moarte ale catharilor“, critica micii burghezii, a acelora care, crede Iftodie-Noica, „şi-au făcut un ideal din

a fi amploaiaţi, din a merge la berărie, a citi ziarul, a moţăi după masa de prânz, (…) aşezaţi în dubla tihnă a meschinăriei şi banalului, accentuând filosofica vremelnicie şi senzaţie de proustiană evanescenţă a vieţii…“[119]. E, într-adevăr, „schiţat“ aici, prin filtru steinhardtian, acel Noica pe care îl ştim şi astăzi, combinaţie inextricabilă de „exegi monumentum“ cu o inexorabilă sfidare a literaturii. O severitate noiciană tradusă destul de fidel de către scriitorul-monah, împătimit ireversibil al literaturii: oroare faţă de Caragiale, dezinteres faţă de Proust.

„Răfuiala“ dintre Steinhardt şi Noica începe – se pare – de pe acum. Iftodie-Noica este, asemenea tânărului Steinhardt, un fan al junimiştilor şi al formaţiei lor (germane): „Membrii Junimei care, la adânci bătrâneţi, îşi aduceau aminte de anii ’60-’70 şi-şi evocau cu semeţie tinereţile şi lucrările îl încântau şi i se păreau un model“[120]. Viziunile celor doi se despart însă atunci când vine vorba despre *ceilalţi*, despre cei situaţi *în afara cercului*: pentru Iftodie, *ceilalţi* sunt ignoranţii care „nu fac nimic din viaţa lor“, o irosesc în „fleacuri şi nerozii“ şi, drept consecinţă, „sunt sortiţi osândei veşnice“[121]. În *Catharii de la Păltiniş*, formula atribuită *şcolii* Noica, prin care aceasta şi-ar fi definit raporturile cu non-adepţii acestei Weltanschauung propovăduite de Maestru, este foarte asemănătoare: „Ceilalţi? (…) vieţi pierdute, iluzii spulberate, suflete moarte. (…) sortiţi pieirii şi morţii veşnice, iremediabilului întuneric“[122]. Este, de altfel, şi opinia sau – dacă vreţi – „opiumul“ pe care, mai târziu, „ultimul“ Steinhardt i-l atribuie lui Noica şi de care caută, cu diferite prilejuri (interviuri, dialoguri, scrisori, articole), discret, dar ferm, să se distanţeze. Acelaşi Iftodie insistă, mai departe, asupra problemei, în absenţa unui narator *viril* – care se mărgineşte adesea la a-şi înregistra personajul ca pe o bandă de magnetofon –, aruncând în joc termeni şi concepte consacrate de filosofia noiciană: „La mulţi, la cei mai mulţi oameni vine un moment al declanşării instinctului către acţiune şi *rost* (ori numai *rostuire*), al ieşirii din reverie…“[123] (s.m., A.M.). Nu o dată, valurile livrescului aduc la mal figura lui Christian Buddenbrook, eroul lui Thomas Mann, pe care Iftodie o înfierează („totul rămâne latent, risipit în faza infantilismului ori

adolescentismului, a viselor cocoloşite la căldura căminului familial“[124]), momente în care naratorul, supus până atunci de supradimensionarea *alter-egoului*, dă semne de „deşteptare“, acuzându-şi personajul că nu face nici el altceva decât să intre, la rândul său, în *hulita* epistemă desemnată de personajul lui Thomas Mann.

Se poate spune aşadar că prima *escală* postbelică, de-a lungul acestui drum cu lumini şi umbre al relaţiei Steinhardt-Noica, se face în *Eseu romanţat asupra neizbânzii*. Recuperat din reverii, personajul-narator conchide: „Cred că pot scrie cu destulă obiectivitate despre fostul meu coleg, deşi am motive ca să-l dispreţuiesc şi nu ca să-l iubesc. (…) ori, dacă poate părea cuvântul prea tare, ca să nu-l admir…“.

Şi personajul Teodor Goldman ar putea fi rezultatul unor posibile suprapuneri biografice prilejuite de discursul autoficţional. Despre acesta aflăm că „n-a şovăit în 1941 să se adreseze mareşalului Antonescu pentru a-i solicita dreptul – în calitatea lui de fiu de ofiţer român – să ia parte la războiul început în luna iunie a acelui an. (…) A murit nu după mult timp, în faţa Odessei“[125]. Tot un Teodor, văr al lui N. Steinhardt, apare în *Jurnalul fericirii*, cu aceleaşi semnalmente biografice, numai că, în acest caz, moartea ofiţerului e consemnată la Mărăşeşti şi capătă o semnificaţie superioară, în plan simbolic: accederea la românitate prin eroism şi sacrificiu, prin „botezul sângelui“[126]. În aceasta rezidă, de fapt, şi una dintre diferenţele majore de consemnat între *Eseul romanţat…* şi *Jurnalul fericirii*: în primul, gratuitatea gidiană bântuie destinele protagoniştilor, moartea lui Goldman înseamnă o moarte curajoasă şi nimic mai mult. Pe când, în *Jurnal…*, sacrificiul îşi găseşte raţiunea de a fi, lumea nu mai e absurdă, iar graţia divină se coboară până şi într-un ibric cu apă „viermănoasă“.

În altă ordine de idei, sprijinită pe tehnica narativă a ficţiunii biografice, „procedeu fundamental al construcţiei romaneşti“[127], arhitectura textuală îşi întemeiază perimata unitate compoziţională mai degrabă pe supraestimarea estetică a personajului: Al. Iftodie şi relaţia sa cu naratorul rămân singurele principii ordonatoare ale materialului epic. Naratorul se lasă absorbit de forţa lui de seducţie, rarele sale zvâcniri de orgoliu

aglomerându-se abia în final. Deşi mort de patru ani – aflăm la un moment dat –, alter-egoul Iftodie continuă să fie o prezenţă ineluctabilă. În mod paradoxal, teza lui Dan C. Mihăilescu despre *deficitul de personalitate* al lui N. Steinhardt şi despre *fiinţa-potir* care se regăseşte pe sine numai în şi prin ceilalţi este poate mai potrivită aici, în exerciţiu *ficţional*, decât în eseistică: „A-ţi recupera adevărata identitate printr-un exerciţiu constant, deliberat şi tenace de alterizare“, a suferi deci de un „inepuizabil neastâmpăr ipostaziant“[128] sunt cuvinte parcă desprinse dintr-o cronică la *Eseul romanţat…* Şi, totuşi, aplicată acestui „fals jurnal“, teza lui Dan C. Mihăilescu s-ar lovi de o singură mare problemă: sensul profund *creştin* al acestei alterităţi, care spulberă, atât în eseistica anilor ’70-’80, cât şi în *Jurnalul fericirii*, ideea oricărui compromis egoist şi care înnobilează spectacolul suferinţei, dar care, în *Eseu romanţat…*, se află încă în faza de incubaţie. De la binele moral la fericirea isihastă şi de la Socrate la Hristos mai este încă o distanţă considerabilă, tradusă în biografia scriitorului prin intervalul dintre amintita *perioadă de mlaştină* şi viaţa monahală ca *full-time job*[129], metafore extrase de George Ardeleanu tocmai din confesiunile scriitorului, spre a denumi şi încadra astfel periplul „ultimului“ Steinhardt.

Deşi preia sugestii estetice de la André Gide, precum binomul diaristic (jurnal al naratorului – jurnal al personajului), *proustianul* Steinhardt preferă cortina livrescului şi renunţă să pună în aplicare celebrul şi avântatul dicton gidian: *oser être soi*. Limbajul dornic de experiment, fraza barocă susţin această mixtură a genurilor – pseudo-jurnal, eseu, roman, autoficţiune – atât de caracteristică unei perioade de căutări asidue din viaţa lui N. Steinhardt şi totodată atât de distinctă faţă de stilul concis al articolelor *burgheze* care trădau acel „amestec subtil de rigoare şi de frivolitate, de spirit conservator şi dandism, de hedonism bine temperat şi de rafinament“[130].

În definitiv, *Eseu romanţat asupra neizbânzii* (asemenea *Călătoriei unui fiu risipitor*) este un roman neterminat, care suferă enorm în unitate şi în compoziţie şi ale cărui *sufocări* livreşti puteau prezenta, până la un punct, fine sugestii chiar şi pentru postmodernitate. Dacă pentru Ortega y Gasset

romanul însemna o afirmare estetică a cotidianului, în cazul lui N. Steinhardt accentul se mută semnificativ: romanul devine o afirmare *livrescă* a cotidianului. Este o observaţie valabilă şi pentru acest mare roman al literaturii române contemporane intitulat *Jurnalul fericirii*[131].

Adrian Mureşan

1 Michel Zéraffa, *Personne et personnage. Le romanesque des années 1920 aux années 1950*, Klincksieck, Paris, 1971, p. 19.
2 Vezi *infra*, p. 157.
3 Nicolae Manolescu, „De ce nu avem roman“, în *Sadoveanu sau utopia cărţii*, Editura Minerva, Bucureşti, 1993, p. 148.
4 N. Steinhardt, *Între lumi. Convorbiri cu Nicolae Băciuţ*, ediţia a III-a, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2006, p. 59.
5 George Pruteanu, „Steinhardt, demon jucăuş“, *Dilema*, anul IV, nr. 163, 23-29 februarie 1996, p. 13.
6 Vezi *infra*, pp. 122-123.
7 Vezi N. Steinhardt, *Între viaţă şi cărţi*, ediţie îngrijită, studiu introductiv, note, referinţe critice şi indici de George Ardeleanu, repere biobibliografice de Virgil Bulat, Editura Polirom – Mănăstirea Rohia, 2010.
8 Vladimir Streinu, „Romanul roman“, în *Pagini de critică literară*, vol. I, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1968, pp. 368-373.
9 G. Călinescu, „Romanul românesc faţă cu Proust“, *Viaţa Românească*, anul XXV, nr. 3, martie 1933, pp. 208-209.
10 Vezi *infra*, p. 89.
11 G. Călinescu, *art. cit*.
12 Vezi *infra*, p. 157.
13 Anca Ursa, *Metamorfozele oglinzii. Imaginarul jurnalului literar românesc*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2006, p. 7.
14 Călin Teutişan, *Textul în oglindă. Reflexii ale imaginarului eminescian*, Biblioteca Apostrof, Cluj-Napoca, 2006, p. 8.
15 G. Călinescu, „Romanul şi viaţa modernă“, *România literară*, anul I, nr. 2, 27 februarie 1932, p. 1; reprodus în *Ulysse*, 1967, pp. 429-430, şi în *Poetica romanului românesc*, 1987, pp. 365-366.
16 George Ardeleanu, „Un *Poem invectivă* al lui N. Steinhardt“, studiu introductiv la N. Steinhardt, *Geo Bogza: un poet al Efectelor, Exaltării, Grandiosului, Solemnităţii, Exuberanţei şi Patetismului*, ediţie îngrijită, studiu introductiv, note, referinţe critice şi indici de George Ardeleanu, repere biobibliografice de Virgil Bulat, Editura Polirom – Mănăstirea Rohia, 2011, p. 29.
17 Vezi *infra*, p. 76.
18 Vezi N. Steinhardt, *În genul… tinerilor*, ediţie îngrijită, note, studiu introductiv, referinţe critice şi indici de George Ardeleanu, repere biobibliografice de Virgil Bulat, Editura Polirom – Mănăstirea

Rohia, 2008.

19 Vezi *infra*, p. 67.

20 *Ibidem*, p. 95.

21 La N. Steinhardt, descoperirea lui Origen se face abia după traversarea revelatorie a lumii lui Charles Dickens, scriitor pe care îl descoperise probabil înaintea lecturilor teologice din anii ’50. Numele lui Dickens şi Origen devin astfel reprezentative, fiecare pentru câte o etapă esenţială a devenirii steinhardtiene, iar apropierea lor în *Jurnalul fericirii* vesteşte ceasul sintezei celor două „vârste“ anterioare: „Dickens este Origen al lumii moderne. Desprindem uşor în opera lui pe un adept al apocatastazei origeniste. Cititorul pricepe că, la Dickens, toţi până la urmă se mântuie, pentru că toţi în prealabil se vor pocăi“ (*Jurnalul fericirii*, argument de P.S. Justin Hodea Sigheteanul, ediţie îngrijită, studiu introductiv, repere biobibliografice şi indice de Virgil Bulat, note de Virgil Bulat şi Virgil Ciomoş, cu „Un dosar al memoriei arestate“ de George Ardeleanu, Editura Polirom – Mănăstirea Rohia, 2008, p. 477). În altă ordine de idei, discursul marcat de paralelismul celor două tipuri de erudiţie (literară şi teologică) îl mai întâlnim şi în eseistica teologică din *Dăruind vei dobândi*.

22 Vezi, în acest sens, şi articolul nostru „*Dăruind vei dobândi* sau despre Imposibilul care ne priveşte“, *Tabor*, anul III, nr. 4, iulie 2009, pp. 74-78.

23 Nuanţa comparativă este însă foarte importantă în toate aceste trei cazuri: raportarea la adevăratul machiavelism şi la demonia autentică întrupate, în opinia fostului deţinut politic, doar de către filosofia Secerii şi a Ciocanului face ca revocarea „damnării“ să se facă neapărat în raport cu acest *reper* fundamental. Iuda, cel din *Dăruind vei dobândi*, este un „agent informator“, un „turnător“ demn de dispreţ şi de aceea nici nu este iertat. Personajele lui Caragiale sunt, ni se spune, dintr-un aluat diferit de acela cu care operează „machiavelismul absolut“, acesta din urmă caracterizat prin „era şmecherilor“ şi a „turnătorilor“: Steinhardt procedează, în privinţa personajelor caragialiene, exact invers decât Mircea Iorgulescu, deşi referentul – lumea comunistă – şi mesajul – profund subversiv, bineînţeles – erau aceleaşi. Iorgulescu denunţă „infernul“ universului caragialian vizând o subtilă apropiere între *Caţavencu et Co.* şi maşinăria infectă, diabolică a opresiunii comuniste. Steinhardt, din contră, subliniază că până şi hulitele şi viciatele *tipuri* caragialiene sunt net superioare, ba chiar „paradiziace“, dacă sunt puse în raport comparativ cu „caracatiţa“ extremismului politic de stânga. Şi, pentru a încheia demonstraţia condiţionării acestei „apocatastaze“ în contextualizarea steinhardtiană, ultimul exemplu vine dintr-un pasaj din *Jurnalul fericirii*, unde formularea finală poate trece drept concluzie: „Dumnezeu, la sfârşit, îi va chema în rai şi pe toţi păcătoşii: Hai intraţi şi voi porcilor, şi voi beţivilor. Pe ne-creştini tocmai iertarea păcătoşilor şi a beţivilor îi jigneşte (e o greşeală pe undeva în evidenţa contabilă, nu iese soldul). Dar creştinii ştiu mai mult: că păcatul trufiei e mai grav decât darul beţiei. (Zice: porcilor, dar nu zice: sadicilor, torţionarilor, denunţătorilor…)“ (ed. cit., pp. 653-654).

24 Vezi *infra*, p. 123.

25 *Ibidem*, p. 80.

26 *Ibidem*, p. 82.

27 *Ibidem*, p. 156.

28 *Ibidem*, p. 87.

29 Ion Vartic, „Explicaţie pentru cartea împărtăşirii“, în N. Steinhardt, *Cartea împărtăşirii*, ediţie gândită şi alcătuită de Ion Vartic, Biblioteca Apostrof, Cluj-Napoca, 2001, p. 5.
30 Zaharia Sângeorzan, *Monahul de la Rohia răspunde la 365 de întrebări incomode*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2004, p. 99.
31 *Ibidem*, pp. 99-100.
32 *Ibidem*.
33 *Ibidem*, p. 108.
34 Pentru o paralelă *in extenso* a celor două tipuri de viziune (idealismul metafizic noician *vs* materialismul hristic steinhardtian), vezi şi articolul nostru „De la Steinhardt spre Noica. Escale de-a lungul unui drum cu lumini şi umbre“, *Renaşterea*, nr. 1, ianuarie 2006, p. 9 şi nr. 5, mai 2006, pp. 8-9.
35 Un astfel de pasaj descriptiv este şi următorul: „Am fugit de-acasă. E aproape ora prânzului, soarele bate tare, prin geamul uşii, casa are un aspect luminat şi elegant. De la uşă şi până în antreul cu covoare roşii, razele de lumină se întunecă parcă şi capătă aceeaşi culoare roşietică. Petele de lumină şi de umbră se alătură pe mobile şi pe covoare, şi chiar în aerul odăii sunt locuri luminoase şi altele întunecate care se succedă“ (vezi *infra*, p. 67).
36 Dan Lungu, *Băieţi de gaşcă*, Editura Polirom, Iaşi, 2005. Pentru o analiză mai pe larg a chestiunii, vezi şi articolul nostru „O punere-în-abis a scriiturii lui Dan Lungu“, *Verso*, nr. 86-87, iulie-august 2010, p. 9.
37 Vezi *infra*, p. 63.
38 *Ibidem*, p. 205.
39 *Ibidem*, p. 63.
40 Informaţia este parţial confirmată şi de către Ioan Pintea în prefaţa primei ediţii a romanului (ed. cit., p. 7), la fel ca existenţa a (minimum) două versiuni ale cărţii: „Prima variantă a acestui roman s-a numit chiar *Copii moderni*“ (vezi şi *infra*, „Referinţe critice“, p. 313).
41 Vezi *infra*, p. 105. Pe marginea chestiunii frecvenţei acestor „etichete“ critice ale naratorului s-a pronunţat şi Tania Radu (vezi *infra*, „Referinţe critice“, p. 312), pe cât de concis, pe atât de relevant: „Nimic nu scapă afurisitului – dar benignului – ochi critic“ (Tania Radu, „Un Steinhardt“, *Litere, Arte, Idei*, supliment al ziarului *Cotidianul*, 2 octombrie 1995, p. 3; textul a fost reprodus şi în volumul *N. Steinhardt – Prin alţii în postumitate. Caietele de la Rohia – IV*, ediţie alcătuită şi îngrijită de Florian Roatiş, Editura Helvetica, Baia Mare, 2002, pp. 226-229).
42 În lumea contemporană se comunică în voie pe canale de tip *Facebook* sau *messenger*, fără a fi nevoie sau, uneori, chiar fără a se şti cum arată *celălalt* în realitate. Literatura „nouăzecistă“ sau „douămiistă“ ori cinematografia ultimelor decenii au mers până într-acolo încât au conceput scenarii – unele de succes – pe marginea unor poveşti în genul celei decupate mai sus. Un bun exemplu, de dată recentă, ar putea fi chiar premiatul film românesc *Bună! Ce faci?* (regia: Alexandru Maftei, 2010).
43 Personajul nu are proprietatea termenilor: pentru că mama sa îl obligă să bea „în fiecare zi la patru cafea cu lapte“ (vezi *infra*, p. 93), o numeşte „libidinoasă“, iar adjectivul „valetudinară“, folosit frecvent de către junele burghez, se pare că nu există în limba română.
44 Vezi *infra*, p. 164.

45 *Ibidem*, p. 235.
46 *Ibidem*, p. 153.
47 *Ibidem*, p. 110.
48 *Ibidem*, p. 67.
49 Vezi *infra*, „Referinţe critice“, pp. 310, respectiv 320-321.
50 George Ardeleanu, *N. Steinhardt şi paradoxurile libertăţii. O perspectivă monografică*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2009, p. 284.
51 Vezi *infra*, p. 69.
52 *Ibidem*, p. 77.
53 *Ibidem*, p. 71.
54 *Ibidem*, p. 109.
55 Mircea Popa, „N. Steinhardt şi monologul polifonic al romanului“, *Familia română*, nr. 2, mai 2012, p. 86 (vezi şi *infra*, „Referinţe critice“, p. 322).
56 Argumentele pot continua: tânărului şi înflăcăratului Ovid Marinescu, admirator declarat al comuniştilor, Blumberg îi retează fără menajamente elanul revoluţionar, părându-i-se anacronic: „«Nu vezi, îmi spune el mie, lumea de azi e în dezagregare, ideile revoluţionare triumfă, tinereţea a rupt lanţurile trecutului. Tinereţea de azi, continuă el, ştie să fie liberă.» «Eşti sigur?», zic. «Desigur», răspunde el, şi-mi cere să privesc lumea, muzica şi literatura modernă, suflul de libertate care se desprinde din dezordinea lumii, dezechilibrul tineretului, care înseamnă dărâmarea unei tradiţii. «Domnule Marinescu, îi zic, să nu te superi, vorbeşti frumos, dar eşti cu zece ani în urmă. Nu-ţi dai seama că aparţii unei epoci recente, dar moarte?»“ (vezi *infra*, pp. 108-109).
57 Vezi *infra*, pp. 171-172.
58 „N-avem ce face, trebuie s-o luăm în glumă. (…) La zid e locul vostru, zic, sunteţi fanatici“ (vezi *infra*, p. 172).
59 Marele model (livresc) absent al romanului tinereţii iudaice steinhardtiene pare a fi imaginarul dostoievskian.
60 Vezi *infra*, p. 234.
61 „Cine nu e destul de politicos nu e destul de uman. Într-adevăr, politeţea înfrumuseţează totul, face viaţa mai plăcută, mai demnă. (…) fără nemulţumiri şi fără jigniri. E uşor să-ţi baţi joc de aceasta, dar nu înseamnă cu nimic micşorarea plăcerii“ (vezi *infra*, p. 233).
62 „Acum sunt plin de milă faţă de toţi“, se afirmă pe ultima pagină a romanului, „rude şi cunoscuţi, prieteni din copilărie ai mamei…“ (vezi *infra*, p. 262). Deşi suntem încă departe de lecturile „flămânde“ de dogmatică teologică ale anilor ’50, ar fi o greşeală să ne imaginăm că tânărul Steinhardt nu îşi formase deja o cultură creştină minimală sau chiar mai mult. Ceea ce, pentru cel mai sârguincios elev evreu (şi singurul, de fapt) al orelor de religie creştină din şcoala sa, nici nu ar fi fost prea dificil.
63 Vezi *infra*, p. 143.
64 Adiacent altor aspecte, ne vom ocupa indirect în acest capitol şi de corespondenţele cu *Jurnalul fericirii*. Am utilizat ambele versiuni ale acestei opere capitale a lui N. Steinhardt: atât varianta I (Editura Polirom – Mănăstirea Rohia, 2008), cât şi aşa-numita variantă a III-a (*Jurnalul fericirii. Manuscrisul de la Rohia*, îngrijirea ediţiei, compararea variantelor, note, addenda şi indice de George

Ardeleanu, Editura Polirom – Mănăstirea Rohia, 2012). Dacă fragmente din *Jurnalul fericirii* sunt deversate în textele publicate antum (după cum a demonstrat George Ardeleanu), în schimb, în cazul romanului *Călătoria…* Steinhardt procedează invers: aproape întregul capitol intitulat „În cercul literar al surorilor Sorin“ este deversat în ambele variante ale *Jurnalului fericirii*. În legătură cu titlul aluziv al capitolului nostru, vezi şi titlul capitolului I al romanului amintit.

65 Ed. cit., p. 189.

66 Vezi *infra*, pp. 258-259.

67 N. Steinhardt, *Jurnalul fericirii. Manuscrisul de la Rohia*, ed. cit., p. 49.

68 Vezi *infra*, p. 214.

69 Doina Curticăpeanu, „Un om de la Dunăre“, *Tabor*, nr. 3, iunie 2007, pp. 25-30.

70 Vezi *infra*, p. 167.

71 Doina Curticăpeanu, art. cit., p. 26.

72 Vezi *infra*, p. 66.

73 *Ibidem*, p. 175.

74 *Ibidem*.

75 *Ibidem*, p. 191.

76 *Ibidem*, pp. 193-194.

77 *Ibidem*, p. 190.

78 *Ibidem*, p. 191.

79 *Ibidem*, p. 172.

80 *Ibidem*, pp. 199-200.

81 Doina Curticăpeanu, art. cit., p. 27.

82 Vezi *infra*, p. 181.

83 *Ibidem*, p. 176.

84 N. Steinhardt, *Jurnalul fericirii*, ed. cit., p. 225.

85 Vezi *infra*, p. 175.

86 *Ibidem*, p. 194.

87 *Ibidem*, p. 250.

88 *Ibidem*, p. 183.

89 *Ibidem*, p. 213.

90 Vezi în acest sens şi articolul nostru „Idiosincraziile unui pseudoînfrânt. N. Steinhardt văzut de Adrian Marino“, *România literară*, anul XLIV, nr. 40, 5 octombrie 2012, pp. 10-11.

91 Vezi *infra*, pp. 209-210.

92 „…am cunoscut, aveam vreo douăzeci de ani, iubirea, am ştiut şi eu ce înseamnă a ţi se părea că lumea e a ta, că tu începi lumea, a pluti în euforie şi în fericire absolută. A.G. şi eu nu ne-am căsătorit. Astăzi, când ni se întâmplă să ne întâlnim, ne privim cu atenţie, acoperiţi de praful abraziv, de funinginea şi de noroiul anilor, ne privim şi cred că amândurora ne pare foarte bine că nu ne-am căsătorit“ (N. Steinhardt, *Între lumi…*, *ed. cit.*, pp. 59-60).

93 N. Steinhardt, *Jurnalul fericirii. Manuscrisul de la Rohia*, ed. cit., p. 149.

94 Ion Simuţ, „N. Steinhardt îndrăgostit“, *România literară*, nr. 19, 2005, p. 13.

95 N. Steinhardt, *Ispita lecturii*, ediţie îngrijită de Ioan Pintea, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2000, p. 7.

96 „Îl întreb pe Pavela cum o găseşte pe Aneta Gattini. (…) Nu e urâtă, zice el, e chiar drăguţă. (Aneta e de statură mijlocie, cu buzele roşii, câţiva pistrui, care abia se văd pe faţă, şi părul castaniu.) Ce fel de damă e? mă întreabă. Nu are o reputaţie prea bună, zic. Lucrul nu-l interesează pe Pavela, care zice că nu trebuie să-ţi pierzi timpul cu fetele de familie, şi insistă, afirmă că are dreptate“ (vezi *infra*, pp. 194-195).

97 „Fac prezentările şi Aneta se uită la mine şi surâde când vede că e Pavela. (…) Şi-a pregătit câteva fraze şi atitudini. Ar fi fost nimerit să fie mai multă lume la ea, şi dacă o pereche s-ar fi retras la ea în odaie, ea ar fi zis din uşă: Vă rog să nu vă compromiteţi în odaia asta, pentru că eu sunt un personaj de dreapta. Ceea ce i-ar fi plăcut probabil lui Pavela. Aşa cel puţin crede ea. (…) Se gândeşte că poate o să spună ceva care o să-i placă. Îl întreabă ce facultate crede că e mai bine să facă, cea de Drept sau cea de Litere şi Filosofie (…). Nici una, răspunde numaidecât Pavela, să nu crezi că e vreuna mai distinsă. De altfel, pentru o fată nici nu e prea distins să înveţe la o facultate, ce rost are? Ce se simt toate fetele de ovrei, între şaisprezece şi douăzeci de ani, obligate să facă Drept şi Filosofie? Şi pe urmă, îi zice, dumneata dacă te faci avocată vrei să vii la Tribunal? Acolo e o atmosferă foarte suspectă, îi spune Pavela, e dubios, e chiar, ţipă el, direct compromiţător. E ca şi cum ai scrie la ziarul *Adevărul*, şi mai rău. Aneta tace“ (vezi *infra*, pp. 192-193).

98 *Jurnalul fericirii*, ed. cit., p. 624.

99 Afirmaţia Taniei Radu merge pe aceeaşi idee: „Cartea gâfâie abia auzit, ea trăieşte prin mica logoree în surdină a acestei societăţi colorate, exigente, cu un spirit de castă neevident, dar funcţional“ (art. cit., p. 3). Vezi şi *infra*, „Referinţe critice“, p. 312.

100 Dintre romanele de dată recentă, apărute în 2012 şi acreditate de critici drept postmoderne, un exemplu poate fi *În drum spre sud* de Adrian G. Romila. Debutul unui capitol (selectat din romanul mai sus amintit) vizând problema dificultăţilor scriitoriceşti de dinaintea accederii în ficţiune, precum şi întreitele ori împătritele „rădăcini“ livreşti dublate de notaţia eseistică ori de referinţele memorialistice, este foarte apropiat, de pildă, de capitolul IX al romanului lui Steinhardt, capitol intitulat „Ce ar trebui să spun“: „Aş fi putut începe propria aventură oricum. De pildă, aşa: «*Numiţi-mă Adrian*». (…) Sună cumva cunoscut, a Melville, parcă, dar mă simt la fel de bine şi într-un început din Defoe sau din Conrad. Mi-aş putea deschide povestea ca-n Louis Stevenson, stând la o masă grosolană, (…) undeva, pe o plajă engleză cu miros de corabie veche, putrezită pe ţărm (…). Nu mi-ar fi ieşit nicicum începutul, când nu scrisesem niciodată o carte, o carte adevărată. Şi dacă începutul n-are un impuls al său, orice parcurs ulterior poate fi un eşec. Avea dreptate bunicul când spunea că nouă, ăstora tineri şi moderni, nimic nu ne iese ca lumea“ (Adrian G. Romila, *În drum spre sud: roman de aventură*, Editura Brumar, Timişoara, 2012, p. 19).

101 Mircea Popa, art. cit., p. 86.

102 Tania Radu, art. cit., p. 3.

103 Vezi *infra*, p. 116.

104 George Ardeleanu, *op. cit.*, p. 150.

105 N. Steinhardt, „Mărturisire“, în *Primejdia mărturisirii: convorbiri cu Ioan Pintea*, ediţia a III-a, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2000, p. 178.

106 Alex Goldiş, *Critica în tranşee. De la realismul socialist la autonomia esteticului*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 2011.

107 Eseistul şi publicistul anilor ’70-’80 manifestă o adevărată oroare faţă de textele „ciopârţite“ de intervenţiile cenzurii. Acest fapt este vizibil mai cu seamă în corespondenţa cu prietenii săi, de la Virgil Ierunca la Nicolae Băciuţ. Acestuia din urmă îi trimite, de pildă, o scrisoare întreagă despre mici îndreptări ale unor termeni, dar şi despre oroarea de cenzură, scrisori în care îl roagă pe mult mai tânărul său interlocutor, aproape în mod testamentar, să vegheze la publicarea nemodificată a unor texte ale sale în reviste precum *Vatra*, *Familia*, *Tribuna*, *Steaua*: „Vă rog să fiţi atent la textul trimis Consiliului. Pot fi ştersături, dar nu admit pentru nimic în lume adaosuri ori schimbări de sens. Contez pe vigilenţa şi buna Dv. credinţă. N-aş vrea să-mi fie modificate gândurile. Mai bine: să nu apară!“ (N. Steinhardt, *Între lumi…*, *ed. cit.*).

108 George Ardeleanu, *op. cit.*, p. 148.

109 În prima ediţie, Ioan Pintea afirmă că iniţial manuscrisul „încredinţat mie de N. Steinhardt“ purta un titlu mai lung: *Seara, rogu-mă, cu noaptea – eseu romanţat asupra neizbânzii* (N. Steinhardt, *Eseu romanţat asupra neizbânzii*, ediţie îngrijită de Ioan Pintea, Editura Timpul, Iaşi, 2003). În privinţa datării acestui manuscris, susţinem opinia că textul este unul *specific* anilor ’50-’60, anterior *Jurnalului fericirii* (acesta din urmă fiind conceput, după cum a demonstrat George Ardeleanu, în intervalul 1969-1971). Cu toate că în text sunt menţionaţi, direct sau indirect, Konrad Lorenz sau Eugène Ionesco cu lucrări ale lor specifice anilor ’70, aceste menţiuni se fac abia în ultimele zeci de pagini ale manuscrisului. Este evident că eseul a fost încheiat, deşi în mod conjunctural, abia în anii ’70. Finalul textului, închegat parcă în grabă, din dorinţa de a încheia socotelile cu una dintre „porţile“ trecutului, precum şi caracterul de „fişe de roman“ al unor capitole întăresc această opinie. Dacă ar fi aparţinut perioadei ’70-’80, *Eseu romanţat…* ar fi părut mai degrabă un exerciţiu stilistic, într-o etapă în care estetica steinhardtiană este marcată *vizibil* şi ireversibil de creştinism. Or, *neizbânda* şi întrega ei tematică, anunţată încă din titlu, acoperă, la rândul lor, spaţiul metafizic al *mlaştinii*, marcând un discurs şi o scriitură încă anterioare (şi inferioare) epifaniilor livreşti ale *Jurnalului fericirii*.

110 Ioan Pintea, „Lămurire“, în N. Steinhardt, *Eseu romanţat…*, ed. cit., p. 5.

111 Acest fapt este confirmat şi de unele nuanţe de limbaj. Aproape de final, Al. Iftodie recunoaşte – spune naratorul – că, dintre păcătoşi, „cel dintâi era el“. Formularea seamănă izbitor cu textul bisericesc al *rugăciunii care se citeşte la Sfânta Împărtăşanie, provenind de la Sfântul Apostol Pavel: 1 Timotei 1, 15*, şi trădează un spirit familiarizat deja, inclusiv pe cale liturgică, cu paradigma creştină.

112 N. Steinhardt, *Între lumi…*, *ed. cit.*, pp. 127-128.

113 Vezi *infra*, p. 270.

114 *Ibidem*, p. 282.

115 Konrad Lorenz, *Die acht Todsünden der zivilisierten Menschheit*, R. Piper & Co. Verlag, München, 1973 (*Cele opt păcate capitale ale omenirii civilizate*, trad. rom. de Vasile V. Poenaru, Editura Humanitas, Bucureşti, 1996; ed. a II-a, 2001).

116 N. Steinhardt, *Între lumi…*, ed. cit., p. 128.

117 „Alexandru Iftodie e *totuna cu mine*“ (vezi *infra*, p. 279).

118 Vezi *infra*, pp. 277-278.
119 *Ibidem*, p. 300.
120 *Ibidem*.
121 *Ibidem*, p. 301.
122 N. Steinhardt, *Escale în timp şi spaţiu sau Dincoace şi dincolo de texte*, ediţie îngrijită, studiu introductiv, note, referinţe critice şi indici de Ştefan Iloaie, repere biobibliografice de Virgil Bulat, Editura Polirom – Mănăstirea Rohia, 2010, p. 417.
123 Vezi *infra*, p. 302.
124 *Ibidem*.
125 *Ibidem*, pp. 305-306.
126 N. Steinhardt, *Jurnalul fericirii*, ed. cit., p. 60. Acest coleg de clasă ar putea fi mai degrabă identificat cu ajutorul unui alt indiciu furnizat de materia epică a *Jurnalului…* cu Rafael Cristescu („Gherla, Decembrie 1963 / Afară viscoleşte. Cât de urâtă mi-a fost purtarea faţă de colegul meu de clasă Rafael Cristescu. Ce puţin l-a înţeles copilul răzgâiat ce eram, plin de sine, sigur pe cele câteva romane franţuzeşti pe care le citeşte, leneş şi tocilar [nu e o contradicţie] şi îngust la minte, închis, muncit de mereu aprinsele răni ale vanităţii. […] A fost de un mare curaj. Profesor secundar sub Carol al II-lea, s-a numărat printre atât de puţinii care, la plebiscit, au votat deschis împotriva constituţiei regale. Pe front, sub Antonescu, s-a dus ca voluntar. A căzut în faţa Odessei, poate ca Péguy: făcându-şi datoria cu exces de zel“ – *Jurnalul fericirii*, ed. cit., pp. 325-326. De altfel, volumul *Monologul polifonic* este dedicat „memoriei fostului meu coleg de clasă la liceul «Spiru Haret» Rafael Cristescu, mort pe câmpul de onoare“). Situaţia ne-a fost semnalată de George Ardeleanu, căruia îi mulţumim.
127 Silvian Iosifescu, *Literatura de frontieră*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1969, p. 240.
128 Dan C. Mihăilescu, *Literatura română în postceauşism*, vol. I, Editura Polirom, Iaşi, 2004, pp. 143-144.
129 George Ardeleanu, *op. cit.*, p. 203.
130 *Ibidem*, p. 132.
131 În această afirmaţie, pe care o dorim a fi receptată în afara oricărei gratuităţi, ne sprijinim, atât ca argumente, cât şi ca *manieră de lucru*, şi pe câteva consideraţii estetice ale lui Ion Bogdan Lefter, care (reluând practic o mai veche sugestie călinesciană) afirma că opera lui Ion Creangă *Amintiri din copilărie*, „scriere de o complexitate cu adevărat extraordinară“, ar fi „un foarte original roman, mai mult, primul mare roman al literaturii române, ignorat ca atare“. Argumente: „Aspectul (…) memorialistic e înşelător: biografia autorului, care le-a furnizat materia primă, nu e evocată pur şi simplu, ci prelucrată savant, supusă unui decupaj şi unei reconstrucţii de tip ficţional…“ (Ion Bogdan Lefter, *Scurtă istorie a romanului românesc [cu 25 de aplicaţii]*, Editura Paralela 45, Piteşti, 2001, p. 14). Pe firul raţionamentului de mai sus, trebuie subliniat că dificultatea integrării *Jurnalului fericirii* în istoria romanului autohton nu se datorează însă doar ignorării ficţiunii în favoarea memorialisticii, deşi, aşa cum a demonstrat şi George Ardeleanu, anumite *clivaje* au existat. A contat şi faptul că, înaintea publicării *Jurnalului…*, Steinhardt scrisese în mare parte numai eseistică, articole, recenzii, unele cu un pronunţat caracter memorialistic. Studiile în materie de drept, parodiile anilor ’30, romanul *Călătoria unui fiu risipitor* sau *Eseul romanţat…* erau fie prea puţin cunoscute, fie rămase în

sertar. Au contat mult, pe lângă aceste aspecte, receptarea şi încadrarea – simptomatice pentru euforia anilor ’90 – în valul de tip *tsunami* al memorialisticii de închisoare, în cadrul căreia opera lui Steinhardt este, totuşi, singulară atât ca scriitură, cât şi ca anvergură. Revelaţia, documentul, aura, „câmpul“ – altădată suport estetic al entuziasmului critic steinhardtian – au fost mai puternice decât reconstrucţia de tip ficţional şi s-au întors împotriva autorului şi, ineluctabil, împotriva *romanului* acestei scriituri.

CĂLĂTORIA UNUI FIU RISIPITOR

Aceleia căreia cartea aceasta îi datorează atât de mult

I
Unde începe ca într-un roman de Gide sau Roger Martin du Gard

În ziua de 14 octombrie au venit la mine Gruia şi Benet. Gruia e foarte mândru pentru că tatăl lui şi-a schimbat numele din Grünberg. Şi Benet e mândru pentru că e singurul ovrei care, prin ce întâmplare nu se ştie, are un nume cu consonanţă englezească. Întâi a venit Benet, apoi Gruia. Benet a intrat cu trenciul pe el, gulerul ridicat, pălăria şi mănuşile în mână. S-a trântit de îndată pe fotoliu şi a început să vorbească, monoton şi repede.

— Ce mai faci tu? Sunt plictisit. Bubi (Bubi e tatăl lui, domnul Alfons Benet) a înnebunit, nu-mi mai dă un ban. Ce se mai aude pe la voi? Sunt obosit. Tu, spune ceva nou! Ce se aude pe la voi? N-ai nici un program? Iar o după-masă pierdută. Hai la cinema… Iar un cinema! Vezi ce se dă. Am auzit că filmul de la „Capitol“ e bun. Nu, de la „Regal“. Vai, tu, mi-e somn. Dar n-am făcut nimic azi. Am fost la drogherie. Hai să mergem mai bine la plimbare. Vii să mă iei? Să vin eu? La cât? Dă-mi ceva să citesc. N-ai nimic ce să citesc. Vai, ce plictiseală. Ce mai spui tu? Trebuie să mă duc s-o văd pe mătuşă-mea. Trebuia să mă duc azi. Am uitat. Iar o vizită la o mătuşă! Ce e asta? Ziarul de ieri? Nu, e vechi. L-am citit? Nu. Stai să văd un film. Unde vrei să mergem?

Benet se plânge că nu îi e bine. Ştiu eu dacă o să pot merge după-masă? zice. „Crezi că mă înţeapă la ficat, boala familiei, poate că am apendicită, nu ştiu.“

După aceea a venit Gruia. Gruia e mic şi gras (în realitate nu e nici mic, nici gras, dar e mai mult mic decât înalt şi mai mult gras decât slab)[132]. Ca de obicei, s-a oprit în uşă, a exclamat cu un aer mirat „He!“ şi s-a aşezat pe

fotoliul de lemn. Apoi a tăcut, cu liniştea omului de familie proastă, căruia îi face plăcere să fie în societate bună, fără să fie nevoie ca aceasta să-i procure ceva deosebit: o conversaţie sau altceva asemănător.

După ce conversaţia a continuat câtva timp pe tonul acesta, Benet şi Gruia s-au sculat să plece. Amândoi au cerut să le împrumut cărţi de citit. Am deschis biblioteca şi le-am dat. Am tras sertarul mesei de lucru, am scos ghiozdanul şi l-am pus pe scaun. Apoi le-am spus: Aşteptaţi-mă un moment, că vin şi eu. M-am dus în baie, am luat de acolo pieptenele, o perie, un prosop, peria mea de dinţi, sticla mea cu apă de colonie şi plasa pentru păr. M-am întors în odaie şi le-am pus în ghiozdan. Cei doi mă priveau foarte miraţi: Ce-i cu tine? Am scotocit în pat ca să-mi scot cămaşa de noapte, am mai luat de pe măsuţă cartea pe care o citeam şi lingura de ghete şi am început să-mi potrivesc ghiozdanul.

— Ce-i cu tine? întreabă Benet îngrijorat.

— Plec de-acasă, răspund eu.

— Fii serios, răspunde el calm. Şi nu face pe nebunul.

Gruia nu zicea nimic; îi era dat să asiste la o scenă despre care se va vorbi (Cum a fost? Erai acolo?); era destul pentru el; bucuria însemnătăţii momentului depăşea sentimentele ce le putea resimţi.

— Şi câţi bani ai? întreabă Benet. Cu cât vrei tu să pleci?

— Am cinci sute şi ceva.

— Unde o să stai?

— De mâncat mănânc la voi, găsesc eu ceva. Mă invit. De dormit nu ştiu. Deocamdată am destul să stau la un hotel pe Calea Griviţei.

— Fii serios, tu, conchide Benet, ştii că eu am fost pentru plecatul de-acasă. Dar nu merge. Ascultă la mine. Apoi, către Gruia: Hai să-l lăsăm pe ăsta şi după-masă mergem la cinema.

Aici Gruia interveni:

— He! Uite ce e. Părinţii mei sunt plecaţi la Fălticeni. Eu sunt singur acasă, cu bunica mea şi cu Jeta (e sora lui). Dacă vrei poţi să dormi la mine.

Mai mult nu puteam dori. Plecam şi nu ajungeam încă la hotel Ferdinand sau la Braşov. Vedeam bine că va trebui să ajung acolo, dar era o

amânare.

— Când vin părinţii tăi?

— Peste câteva zile, răspunde Gruia. Înţeleg că în orice caz nu înainte de trei, patru sau chiar cinci zile.

Devin foarte politicos şi ceremonios. Cum o să vin? Nu te deranjez? Nu pot accepta. Eşti prea drăguţ. Gruia, care e mereu lipsit de bună creştere, e acum foarte cuviincios (astfel trebuia să rămână în tot timpul cât am stat la el şi până ce m-am întors acasă. M-a mirat de ce. Probabil pentru că, dacă era lipsit de maniere, avea bunătatea micului burghez, care când o rudă îi sărăceşte sau un prieten îi e pe drumuri, îi ajută, fără discuţie). Gruia mai are un fel de politeţe, care seamănă cu aceea a lui Alfred Kestenbaum, fratele Adinei. E adevărat că Adina nu o are, pentru că şederea ei în străinătate şi relaţiile pe care talentul ei muzical i le-a pus la dispoziţie au reuşit s-o treacă într-un fel care aparţine unui mediu social superior. Dar la fratele ei şi la Gruia am putut vedea o politeţe mai accentuată, care departe de a fi un semn de ridicare în lumea socială, e un semn contrar. Căci politeţea aceasta constă dintr-o prea strictă respectare a unor reguli. Benet are uneori obrăznicii faţă de care Gruia şi Alfred Kestenbaum se cutremură. Cum o să vină ea la tine? zice bunăoară Gruia despre o fată lui Benet, n-a mai fost niciodată, cum o să vină? Lucrul i se pare exclus. Sau Benet, invitat în două locuri, zice că o să meargă la Jenny Harlat pentru un ceas şi o să plece. Cum se poate? zice Alfred supărat, nu se poate să pleci! Ei respectă cu stricteţe regulile, ca scriitorii care nu se depărtează de tipare, uitând că, uneori cel puţin, din obrăznicie şi imaginaţie, faţă de cuvinte, de reguli, de oameni, pot să iasă originalitatea şi superioritatea.

Benet şi Gruia discută, se consultă ca la căpătâiul unui bolnav. (Gruia e fericit. De aceea vorbeşte foarte puţin, el are sentimentul însemnătăţii momentului, sentiment satisfăcător şi entuziast, care-l ridică în lumea seninătăţii sociale.)

Îmi dau seama că mă iubesc. Unul îmi e coleg de zece ani, celălalt de trei. Amândoi mă privesc cu simpatie şi-mi vor binele. De altfel le şi procur

o plăcere: un eveniment într-o zi plictisitoare de început de toamnă, caldă ca de vară.

Ne înţelegem. Deocamdată, eu mă voi duce să mănânc în oraş, iar la ora două ne vom întâlni toţi trei la Gruia acasă.

Credeam că poate astăzi dimineaţă o să vină şi Pavela la mine. Mi-ar fi făcut desigur câteva observaţiuni, mi-ar fi spus poate de ce am în bibliotecă cutare volum şi nu am cutare altul. Mi-ar fi spus, bunăoară, că e mult mai elegant şi mai distins să am un scriitor în opere complete şi volume mari, decât câteva volume amestecate. Nu l-am mai văzut de câteva zile pe Pavela, de obicei vine mai des, când a fost ultima oară mă sculasem mai târziu şi făceam baie, a fost nevoit să aştepte şi mi-a spus că nu e distins să faci baie la zece, se face baie sau seara, sau dimineaţa devreme, nu la zece, ca femeile! Căci şi regina Victoria a Angliei se scula la cinci dimineaţa, dă ca exemplu Pavela, iar împăratul Francisc-Iosef şi mai devreme, la trei jumate, cu noaptea-n cap.

Pe urmă mi-a spus că îl interesează mult societatea chineză. Ar vrea să aibă informaţii despre China, dar nu romane senzaţionale sau cataloage de vase rare. Îl interesează civilizaţia chineză burgheză, ce plăcut trebuie să fie să discuţi[133] cu un colonel chinez despre căderea Imperiului Roman. Şi lui Benet îi place să vorbească pronunţând China, aia ţară, acolo când se întâmplă ceva e serios, două milioane de morţi la un cutremur, nu aşa, ca oriunde. Şi îi plac numele chinezeşti: Chei-Fu, Wang-Ho.

Am crezut că e ceva asemănător la Pavela, poate că e distins să-ţi placă să vorbeşti în stil chinezesc. Da, am zis eu, grăbit de bucurie, referindu-mă la colonelul lui, şi pe urmă ajunge dictator şi… Dar nu, aş! a spus Pavela, nu vreau să ajungă nimic, aş vrea să mă împrietenesc cu el, cred că m-ar primi în casă la el, dacă sunt un european onorabil, pot să rămân în legături bune cu el. Pavela s-a răstit chiar la mine, de ce nu am citit memoriile lui Sun-Yat-Sen (poate că n-a fost un revoluţionar şi un dictator comunist, ci un om de stat burghez din China) şi o carte despre el. Cumpăr cărţi neserioase şi dubioase, în loc să cumpăr acestea! Pavela a rămas pe gânduri. Visător şi afectuos: „Sunt convins că trebuie să existe şi acolo oameni cumsecade,

chinezi la casele lor şi cu familiile lor. Un colonel chinez trebuie să fie un lucru foarte de treabă şi normal. Aş putea să stau de vorbă cu el după masă“.

Îmi pare rău că nu a venit, aş fi vrut să fie acum aici şi să vorbească despre asemănarea dintre Imperiul Roman şi Anglia, dintre civilizaţia romană şi cea americană şi anglo-saxonă. E un subiect pe care îl ştie bine şi-l expune cu siguranţă.

Dar acum nu o să mai vină. Plecăm. Gruia e în talie, Benet şi cu mine cu pardesiurile pe mână. Ei au fiecare câte o carte, eu ghiozdanul. O să fiu nevoit să le cer servicii în zilele care urmează, altele decât de a mă vorbi de bine unei fete, cum îmi face Lidia Berger, căreia fata îi spune: „Şi a spus că sunt drăguţă, vai, ce băiat inteligent e!“.

Ieşim din odaia mea, trecem prin holul casei, coborâm câteva trepte care duc la uşa de la intrare. În oglinda cuierului, după obiceiul lui, Benet îşi potriveşte, îngrijit şi afectat, cravata, pălăria, colţul batistei. Deschid uşa (e o uşă mare, cu geamuri şi garnituri de fier), îi las să treacă (Gruia e totdeodată calm şi agitat, adică fericit), rămân puţin în urmă să arunc încă o privire înapoi.

Am fugit de-acasă. E aproape ora prânzului, soarele bate tare, prin geamul uşii, casa are un aspect luminat şi elegant. De la uşă şi până în antreul cu covoare roşii, razele de lumină se întunecă parcă şi capătă aceeaşi culoare roşietică. Petele de lumină şi de umbră se alătură pe mobile şi pe covoare, şi chiar în aerul odăii sunt locuri luminoase şi altele întunecate care se succedă.

Încerc să am sentimentele cuvenite, dar degeaba. Îmi dau bine seama că gestul meu e ratat: făcut prea târziu, nu mai am vârsta potrivită şi n-o mai are nici societatea în care trăiesc. Tatăl meu şi-a pierdut în ultimii ani cea mai bună parte din avere, iar, cu un termen mai larg, familia mea, biata de ea… Plecarea mea n-o poate decât uşura de o prezenţă pretenţioasă, închid uşa şi pun capăt consideraţiunilor sociale. Păşesc spre poartă; pe stradă Gruia şi Benet mă aşteaptă. Strada e pustie şi caldă.

Nu mai am paisprezece ani şi nu trăim acum cincizeci de ani.

Păcat.

132 În varianta A, enunţul dintre paranteze este eliminat.
133 În varianta B, *să vorbeşti*.

II
Pardesiul şi ghiozdanul rămân

Încerc să intru în iluzie, să gust măreţia gestului meu. Dar mişcările ce le fac şi gândurile ce am sunt asemenea scenelor acelea mute şi fără de înţeles ce se perindă pe ecranul cinematografului la sfârşitul unui spectacol: scene dintr-un film viitor.

Benet îmi vorbeşte foarte serios. Suntem la un colţ al străzii. Ei o iau la stânga, eu vreau s-o iau la dreapta, spre oraş. Benet îmi spune să încetez gluma şi să mă întorc acasă. Ghiozdanul meu e umflat şi greoi. Dar rezist. Zic: „Atunci la două la Gruia“. „Las’“, spune Benet, care amână lucrurile pe după-masă sau mâine, cu un aer de dispreţ. Aşa încât plec mai departe. Îmi pun pălăria pe cap, să nu mai am de ţinut decât pardesiul şi ghiozdanul. Sunt plictisit; atitudinea lui Benet are darul să mă enerveze, Benet ar putea ajunge un diplomat strălucit, pentru că e manierat, superficial şi mânuieşte şi situaţiile sociale şi conversaţiile cu o uşurinţă şi un talent desăvârşite, dând celui cu care vorbeşte cât mai mult simţământul neplăcutului. Deocamdată reuşeşte să fie numai un tip scârbos, în puterea cuvântului; cam aceasta arată el la prima vedere.

Pe stradă e ora la care elevii ies de la şcoală. Sunt aşa de trist. Îmi pare rău de timpul când aveam patru ore pe zi, caiete învelite în hârtie albastră şi lecţii pentru mâine (corect e: pentru a doua zi, dar e mai puţin frumos). La colţul bulevardului întâlnesc pe doamna dr. Dienerman, în toată splendoarea cucoanei bogate care se întoarce de la plimbarea ei de dimineaţă. Nu întâlnesc însă pe domnul pe care îl văd deseori, iarna poartă un palton negru şi pălărie tare, de obicei are o carte sau mai multe în mână. Când îl întâlnesc plimbându-se liniştit, bine îmbrăcat, cu o mustaţă mică neagră şi uneori

ochelari, mă gândesc că mă pot şi eu plimba astfel, străzile sunt liniştite, îmi place claritatea, în jurul meu e ordine şi oamenii sunt buni.

Mă îndrept către un restaurant, un fost automat, în care vreau să mănânc (ceea ce pot face cu vreo treizeci de lei şi-mi convine), în dreptul restaurantului mă pomenesc faţă-n faţă cu Florin, un destul de vag coleg de facultate. Se uită la mine, la ghiozdan. Mă întreabă ce fac. Apoi surâde: „Ce, ai plecat de-acasă?“. Cum a ghicit! Sunt foarte plictisit. Ticluiesc un răspuns liniştit: ai mei nu sunt în Bucureşti, mănânc deci în oraş şi duc nişte cărţi unui coleg, lui Gruia.

Dar nu l-am convins.

— Te-am mai văzut acum câteva zile pe stradă, spune el, şi-mi indică exact locul şi ora şi că eram cu un pachet în mână.

Îmi aduc bine aminte, dar fac ca şi cum ar trebui să-mi dau silinţa ca să aflu despre ce e vorba. Aşa fac mulţi oameni când le spui că i-ai întâlnit, ei nu vor să-şi reamintească numaidecât, deşi nu le-ar fi deloc greu, nu de altceva, dar pentru ca să nu dea posibilitatea să se întrezărească sărăcia timpului lor.

Eram la sfârşitul mesei când l-am văzut pe Puiu Davidescu, care îmi e văr de rangul al treilea, prin alianţă. Prin divorţul părinţilor lui, Puiu Davidescu a ajuns mai aproape de toată familia, care se ocupă de el. E tipul clasic al lichelei. Nimic nu lipseşte decorului: părinţii s-au certat, s-au bătut, au divorţat. El s-a plimbat de la unul la altul, de la o rudă la alta, dintr-o stradă în alta, dintr-un liceu în altul. A rămas repetent, a colecţionat mărci, a făcut mult sport, a ajuns la şcoala comercială, şi nu e băiat urât. Are, cu câteva luni mai puţin, vârsta mea. Nu şi-a luat bacalaureatul, auzisem că a ajuns funcţionar la o bancă şi se mai cuminţise. Nu-l văzusem de mai mult timp.

A crescut, trăsăturile i s-au fixat, are un aer oarecum definitiv. E frumuşel. Când m-a zărit, l-am poftit să stea la masa mea (el ceruse o gustare). S-a aşezat şi părea că-mi arată simpatie. Nu cred să fi fost mereu aşa. Puiu era o lichea şi eu un copil destul de cuminte, care lua uneori şi menţiuni: aceasta e destul. Dar acum îmi vorbeşte ca şi cum lucrurile

acestea n-ar mai avea însemnătate, ar aparţine unei epoci trecute, pe care o poţi privi cu seninătatea unui istoric. Nu s-a mirat văzându-mă singur în restaurant. A constatat: „Mergi la tribunal“. Fireşte, nu l-am contrazis.

Apoi m-a întrebat ce mai fac. Ce să fac? zic. Tot atât de mult toceşti, zice. Deşi nu m-a văzut de mult şi nu poate şti precis. Dar îşi închipuie. N-am tocit niciodată, îi răspund, dacă ai şti ce puţin am învăţat, crezi că nu m-am plimbat mult? Dar el nici nu mă crede, nici nu-i place ce spun. Fiecare cum e, zice el, tu eşti tocilar, de ce nu te arăţi cum eşti? Încerc să-i arăt că nu, că se înşală. Dar nu vrea să priceapă şi cred că dacă aş insista l-aş necăji. Îi intru deci în voie. Îl întreb pe el ce face. E funcţionar la bancă, e mulţumit. Îi aduc aminte de un aparat cu care am făcut câteva fotografii împreună. Nu-şi mai aduce aminte. Mă întreabă cu cine lucrez, cât câştig. Ezit să răspund; şmechere, zice el, te-nvârteşti tu bine. El e ocupat şi câştigă, eu ce fac? Dar cu dragostea ce faci? mă întreabă. Îmi mărturiseşte că sunt fericit dacă pot să mă obişnuiesc să merg oriunde, el n-ar putea, are una singură, destul de drăguţă, e adevărat că-i ia timp mult, trebuie să fie ras întotdeauna, dar n-are a face, tot e mai bine.

În local e multă lume, forfotă împrejur. Puiule, îi zic, ce fac ai tăi? Nici nu-i mai vede, îl preocupă foarte puţin. Dar noi vorbim, încheie el, şi tu te grăbeşti. Plăteşte el, plătesc şi eu. Vede un cunoscut la altă masă, îmi dă mâna: hai noroc, îmi pare bine că te-am văzut. Mă scol şi eu să ies. Încerc să arăt că sunt într-adevăr grăbit. Aştept tramvaiul să merg la Gruia. Nu-mi plac, am avut prea mult aerul omului sentimental care vorbeşte cu realism. Ori parcă ar fi fost o conversaţie semnificativă, între un premiant şi o lichea. Mă urc în tramvai. Aşa trebuie să fie când stai departe, vii de la cursuri, din oraş. Pe stradă e lume puţină, mai toată lumea e la masă. Îmi ţin pe genunchi pardesiul şi ghiozdanul. Vasăzică nu numai că nu-l am pe Puiu de partea mea, dar nici n-am îndrăznit să-i spun un lucru pe care l-ar considera ridicol. Pe bulevard, unde cobor, copacii mai sunt încă cu toate frunzele verzi. Îmi pare rău că a trecut vara, ar fi putut altminteri fi una din aceste două scene pe care acum mi-ar plăcea să le văd reconstituite: aş fi în tren, plecând în vacanţă, am ieşit pe coridorul vagonului în faţa unei ferestre,

înainte de gara Sinaia. M-am uitat câtva timp afară, iată, mai repede decât mă aşteptam am ajuns în gară. Trenul trece pe linia întâi, vagonul atinge chiar peronul. Eu nu mă dau jos, dar e după-masă pe la patru jumătate sau cinci, pe peron e lume multă, venită să se plimbe, zăresc cunoscuţi, stau puţin de vorbă. E o zi foarte frumoasă, mă întorc puţin să zic o vorbă către cabină, trebuie să mă aplec, căci pe peron e gălăgie multă, apoi iar privesc pe fereastra vagonului, vagonul e mai către sfârşitul trenului, aşa încât e aproape de capătul peronului, când întorc capul la stânga văd ziua frumoasă, peisajul, culoarea verde. Sau ar putea fi o zi la începutul primăverii, am plecat de la două jumătate de acasă să mă plimb pe jos, până la Capu Podului. Dar am mers mai departe la şosea. Mă întorc pe Calea Victoriei, am mers bine, nu sunt deloc obosit. Nu e nici cald, nici frig, mi-e doar puţin sete, aş vrea să iau o prăjitură cu un pahar mare cu apă rece. Cobor Calea Victoriei, la întretăierea cu începutul Căii Griviţei întâlnesc pe Soli Rantzer cu o geantă în mână, care merge şi el cu mine, în jos. A mers şi el, îmi zice, mult, şi îmi propune să intrăm într-o cofetărie. E răcoare, cerul albastru, străzile cu totul uscate. Mai avem câţiva paşi şi vom intra în cofetărie. E atât de plăcut, după zilele de iarnă în care străzile sunt acoperite cu zăpadă şi apoi cu noroi, în care mergi cu greutate, să vezi din nou străzile curate şi uscate. Parcă nu le-aş fi văzut de mult timp, ca şi cum aş fi fost în călătorie. Mă bucur să le văd iarăşi ca înainte, de fiecare dată în epoca aceasta îmi pare că au ceva nou şi le iubesc mai mult.

Mă duc la Gruia, unde mă gândesc că voi avea cel puţin succes. Benet a şi venit, cu toate că regula lui e să fie în întârziere. Gruia ne serveşte cafelele negre. Vine şi Jeta, care nu-mi pune nici o întrebare. Odaia lui Gruia – biroul lui – e foarte mică, stăm mult de vorbă; e foarte agreabil, constată gazda. Rămâne hotărât că stau şi dorm la Gruia. Mă duc sus să pun ghiozdanul în dormitor, când mă întorc Benet îi repetă lui Gruia că părinţii mei i-au telefonat şi el i-a liniştit. Eu îmi expun planurile, râzând, apoi serios. E nebun, zice Benet. Să vezi, zic, o să fie foarte serios. Ei o cred, poate, dar nu eu.

III
Termometrul familiei Mizrachi – Conţi şi contese

Benet i-a telefonat, se vede, domnişoarei Coca, pentru că pe la patru ea mă cheamă şi-mi spune să vin la ei. Hai, vino la noi, vin şi Bicu şi Lidia, o aud cu tonul ei totdeodată ţipător şi obosit. Da’ ce-i cu tine? întreabă curioasă. Nimic, zic, şi-i răspund că o să vin. Gruia are treabă, pentru tatăl lui, toată după-masa. Mă duc la Coca pe jos. Fac un ocol pentru ca să ies în Calea Călăraşi în punctul în care îmi place să trec prin curtea bisericii, care se transformă apoi într-un gang între două ziduri până în stradă. Poarta e încuiată şi sun. Nu vine nimeni, sun iar. Aştept, în fine aud vorbindu-se, jupâneasa aleargă, a uitat cheia, vine iar, intru. Trec prin dos, nu întâlnesc pe nimeni, bat la uşă la odaia Cochii, le aud pe ea şi pe Lidia, intru. Madam Mizrachi vorbeşte la telefon, Coca e trântită pe canapea. Lidia şi Coca râd înfundat şi-mi povestesc că madam Osias s-a urcat azi-dimineaţă pe acoperiş. Cum pe acoperiş? întreb. Da, dragă, pe acoperiş, ţipă Coca. A venit un tinichigiu să repare acoperişul şi madam Osias s-a urcat lângă el. Când madam Mizrachi a venit acasă, a văzut-o sus şi era să-i vină rău. Comicul situaţiei se datoreşte faptului că urcarea pe acoperiş nu s-a produs la mahala, ci în plină stradă elegantă din centru, în casa văduvei unui fost consilier municipal, timp de mulţi ani ajutor de primar. Domnul Mizrachi ocupase o situaţie eminentă şi soacra lui cocoţată pe acoperiş e un lucru cât se poate de curios. Eu râd în hohote, Coca râde strident. Madam Mizrachi nu poate vorbi la telefon, în fine termină.

— Sărut mâinile, doamnă Mizrachi, îi spun.

Madam Mizrachi e o mioapă şi surâde.

— Vai, sunt aşa de nenorocită, îmi mărturiseşte, nici nu-ţi poţi închipui.

Şi continuă – dar nu vorbeşte mereu, ci din când în când face pauze lungi, când te aştepţi mai puţin.

— Şi Coca, dragă, i-e rău, eu nu ştiu ce are fata asta, nu mănâncă nimica şi are crampe, şi ieri i-a fost aşa de rău, astăzi i-am făcut carne la grătar şi cartofi, ceva trebuie să mănânce, aseară, zău, am plâns amândouă şi i-am spus: Coca, dragă, ce să mă fac eu cu tine, eu numai pe tine te am, eu mă duc cu tine la Viena şi măcar să ştiu că mă costă oricât şi stau acolo două-trei săptămâni şi văd ce ai, aşa nu mai merge, şi mama, dragă, ce spui ce mi-a făcut, spune-mi tu, ce crezi, că se schimbă guvernul, mi-e frică de inflaţie, eu, zău, ce mă fac, nu ştiu ce să fac, să vând acţiunile, domnul Vexler zicea că nu se face inflaţie, nici eu nu cred, ce-ai mai citit ceva frumos, ai citit ceva englezeşte, zău, trebuie să începeţi să vorbiţi şi cu Coca englezeşte că uită tot, e aşa leneşă, cu mine nu vrea să vorbească, şi cu burtica ei dacă aş şti ce să fac, cum găseşti că arăt, zău, nu crezi că arăt rău, madam Hornstein ieri-seară mi-a zis că arăt de treizeci de ani – ce folos că pe mine tot nu mă ia nimeni, dacă eu nu ştiu să fiu ca alte femei, sunt prea cinstită şi nu ştiu să mint, stau toată ziua singură acasă, de două săptămâni n-am mai ieşit, ieri-seară m-a invitat madam Hornstein, m-am dus, a, nu era nimeni, eu nu ştiu să mă ataşez, să mă ţin de oameni, zicea madam Hornstein zău – dumneata nu vii, nu te duci la prieteni, eu în locul dumitale m-aş duce în fiecare seară, m-aş plimba, parcă eu aş avea atâţia bani, vai de mine şi cu inflaţia asta, în *Epoca* de ieri scria că nu se face, zicea domnul Vexler – zău, madam Mizrachi, dumneata eşti ca un bărbat, te pricepi la politică şi în afaceri, ei şi dacă, parcă pe mine o să mă ia unul pentru asta, bărbaţii, dragă, caută altceva, eu cu mama, nici ei săraca nu-i e bine, e slăbită, ce mai face mama ta, nu mă cheamă odată, să zică hai astă-seară cu noi la un teatru, la o cafenea, eu o să mă invit într-o seară la voi, aşa simplu, şi pe urmă mergem la un cinema, de ce nu vii mai des, uite săraca Coca stă şi se plictiseşte, vai de mine, Coca, ţi-ai pus termometrul?

Madam Mizrachi e de trei ani văduvă, a rămas singură în casă cu Coca şi cu mama ei. Coca e bolnăvicioasă, are în fiecare zi ceva, şi când n-are

nimic merge la dentist, madam Osias e şi ea bolnavă, toată lumea îşi pune termometrul, una după alta. Restul timpului vorbesc pe toată lumea de rău.

Se aude gălăgie, intră madam Osias, e grozav de slabă, picioarele îi sunt ca beţele de chibrituri şi e neagră, îşi caută cheile şi batista. Unde sunt cheile, ţipă ea, dar vorbeşte nemţeşte şi pronunţă „die Schlisl“.

Sărut mâinile, madam Osias, zic, dar nu mă aude, vorbeşte cu fata ei, când mă bagă de seamă dă din cap, apoi se aşază pe un scaun lângă sobă şi-şi ridică picioarele sus pe sobă. În loc să bea apă minerală cu lapte, şi-a turnat acid fenic în lapte, noaptea i s-a făcut rău, şi Benet i-a spus tanti Vitriol. Gruia, auzindu-mă pe mine vorbind cu Benet şi spunând tanti Vitriol, a aflat originea numelui şi a exclamat: Bea fenol şi i se zice vitriol, se vede că e Benet la mijloc! Coca şi-a pus termometrul şi mă întreabă ce fac. Eu îi răspund, şi ea are mereu un fel special de a asculta. Se uită altundeva sau te priveşte neatentă şi răspunde numai, cu gura pe jumătate: da sau mhm, şi după aceea îţi cere detalii precise în care te încurci, şi află totul. Are şi o voce stridentă şi sare de la un subiect la altul dintr-odată, ceea ce pe cei ce vorbesc cu ea îi oboseşte şi îi sperie.

Coca e despieptănată şi îmbrăcată lăbărţat, cu papuci şi un pled pe ea. Coca ţipă: Valeria, să ne facă ceaiul, madam Osias sare de pe scaun şi fuge afară. Madam Mizrachi se duce la telefon, Coca îşi scoate termometrul şi are 37,1. Madam Mizrachi a terminat cu telefonul şi-şi pune termometrul. Tu o cunoşti pe Gierda Massip? mă întreabă; dar pe Heda Silberling? Amândouă sunt cunoscute bune cu verişoara mea Hilda Rechenberg. Ce părere ai de ele? mă întreabă madam Mizrachi, care vrea să le judece pe celelalte fete din Bucureşti. Sunt deştepte? Sunt politicoase, răspund. Lui madam Mizrachi îi face plăcere şi râde. Întotdeauna îi place că eu răspund când sunt întrebat dacă o persoană e deşteaptă: Da, e liniştită; sau: E politicoasă. Dar de Clarisse Bruno ce crezi, mă întreabă madam Mizrachi, e cultă? Să vedeţi, îi spun, are o cultură ca în cartea de limbă franceză din ultima clasă de liceu. Madam Mizrachi surâde şi e mai mioapă decât oricând. Lidia, care a auzit, zice: vai. Dar vorbeşte mai departe cu Coca şi madam Mizrachi continuă: Zău, îmi încredinţează ea mie, eu te iubesc aşa

mult, ce crezi tu, se face inflaţie, ce spui, de câteva zile nu-i scade temperatura, crezi că eu n-am, alaltăieri am avut 37,5… O cheamă de afară madam Osias şi pleacă.

Lângă Coca stă un morman de cărţi proaste, trântite, patul e desfăcut, dimineaţa a stat în pat, toată săptămâna a stat în pat şi a avut temperatură, când vorbeşte la telefon îşi întrerupe o frază şi ţipă: Vai, am 37,8, şi închide telefonul, a pregătit în pat, cu temperatură, într-o odaie cu mama şi bunica ei, amândouă răcite, un examen într-o săptămână, la perfecţie. Ni se aduce ceaiul, vine şi madam Osias şi-şi pune termometrul, pe când noi bem, madam Osias se scoală să-şi caute cheile, şezi, mamă dragă, îi zice madam Mizrachi, care e un copil ideal, nu-i iese din vorbă, stă zile întregi lângă ea şi-i citeşte şi-i vorbeşte, şezi, mamă, ţipă Coca strident. Intră Benet, fireşte târziu. Când se apropie de madam Osias şi de madam Mizrachi se vede că el vine aici de mic copil, şi eu abia de câţiva ani. Benet îi face complimente Lidiei Berger, a cărei mamă e franţuzoaică, şi-i vorbeşte franţuzeşte cam prost şi afectat. Eu am luat farfuria cu toate prăjiturile lângă mine. Madam Mizrachi ne-a dat şi cornuleţe, proaspăt făcute, care sunt într-o cutie de tinichea pentru biscuiţi. Iau şi cutia de tinichea şi o pun pe genunchi, mănânc aproape toate cornuleţele. Pe când ceilalţi vorbesc, eu mănânc mai departe şi mă mulţumesc faţă de madam Mizrachi să dau din cap, zic da şi mai iau un cornuleţ. Coca se amuză mult când mă vede mâncând cu seriozitate, neatent la celelalte, spun politicos da şi îmi văd de ceai. Zice că am haz şi sunt simpatic aşa. Benet se miră că nu a găsit-o pe Coca pe canapea. Ce-i cu tine că te-ai hotărât să stai pe un scaun? De ce nu iei tu mai bine o poziţie matrimonială? îi spune.

După ceai trecem în odaia de alături. Benet se aşază la pian şi Lidia lângă el. Coca se aşază pe canapea şi eu în faţa ei. Deschid poşeta Lidiei şi scot dintr-însa *face à main*-ul[134] ei, mă joc cu el. Benet cântă muzică de dans şi Lidia fredonează. Îmi iau mănuşile şi pălăria în mână, îi dau Cochii ochelarii lui madam Mizrachi şi un şal pe umeri şi o învăţ: Tu faci pe contesa bătrână şi eu pe generalul conte care vine în vizită. Mă ridic, mă apropii ceremonios: Am onoarea să vă salut, doamnă contesă, permiteţi-mi

să vă prezint omagiile mele respectuoase, şi mă înclin până jos. Luaţi loc, domnule conte, răspunde Coca şi-mi întinde mâna la înălţime. Nu ţipa aşa, zic, îi sărut mâna şi urmez: Doamnă, ieri am întâlnit-o pe contesa Bresliska. Ce mai face onorata dumneavoastră fiică? Vă mulţumesc, domnule conte, zice Coca şi o arată pe Lidia, flirtează cu un tip. Vai, doamnă contesă, răspund, pe vremea noastră era altfel[135], de ce nu o închideţi într-o mânăstire? Vorbim astfel şi jocul mă amuză. Aproape cred că ar putea fi realitate. Afectăm maniere, saluturi, fraze, şi-mi pare rău că nu-s adevărate. Benet şi Lidia fac gălăgie, intră madam Osias şi-şi caută pretutindeni cheile, şi pe masa noastră, între scaunul meu şi canapea, şi eu zic: Cine e bădărana aceasta, doamnă contesă? Coca leşină de râs, deodată vine madam Mizrachi cu termometrul care arată 37,2. Cine l-a pus ultima dată? Nu se ştie. De aceea fiecare şi-l pune din nou, la rând, să se vadă cine a avut 37,2. Benet începe să cânte marşul din *Aida.* Îmi pun pe mine pledul, pe cap până pe umeri şalul, prin gaura butonului de la mănuşă trec o sfoară, mi-o leg de cap, mănuşa joacă rol de barbă, în mână iau un vas pătrat şi umblu cu un aer solemn. Toată lumea e încântată, Benet cântă *Figaro,* eu îmi scot haina, mă leg la cap cu batista rece, trec la Coca în odaie, iau un pieptene şi o perie, un fular roşu din care fac un brâu şi apar cântând. Veselia creşte, Lidia îşi pune în păr un pieptene şi o floare roşie, eu rămân cu batista şi brâul roşiu, Benet cântă *Carmen.* O iau pe Lidia de mână, ne învârtim. Benet face apoi acelaşi lucru, îi zice: *Allons Lydie de mon cœur*. Apoi eu trec iar la Coca, ea îmi face buzele, mă pudrează, îmi aranjează ochii, îmi dă o ţigară, îmi pun un pardesiu, o pălărioară roşie, mănuşi: masca e reuşită. Benet mă priveşte şi desigur că în sufletul lui burghez îi pare rău că nu e adevărat că trăim în lumea interlopă, îmi face impresia că aşa trebuie să fi fost numaidecât după război. Afară s-a întunecat. Madam Mizrachi intră şi anunţă: a venit tatăl meu. Nu vreau să-l văd, strig eu, şi fug în baie, mă încui. Mă dezbrac, mă spăl iute, cum pot. Sunt ridicol, mă dau în spectacol. Dar nu dau înapoi. Benet bate la uşă, deschid, tatăl meu e în odaia de alături, dar Benet îmi promite că nu va intra dacă nu vreau. Tu, zice Benet, fii normal şi vino,

împacă-te, o să-i ceri ce vrei. Dar nu vin, şi Benet aleargă de la tata la mine. Madam Mizrachi, Coca şi Lidia au trecut în sufragerie. Sunt singur.

Tata pleacă, îl aud ieşind, ies şi eu în antreu, e întuneric, arde un singur bec. Deschid uşa, jos stă tata. Când mă vede, Benet pleacă şi intră înăuntru. Eu stau pe scări şi tata jos, e cu pălăria pe cap, arată obosit şi plictisit. Îmi vorbeşte amabil, îmi spune să vin.

— Nu vin, zic.

— Te faci de râs. (E ceea ce n-ar fi trebuit să spună.)[136]

— Te rog să mă laşi, nu vin.

Observ că nu e ras, e nervos, e necăjit.

— Ce vrei? zice.

Nu pot răspunde, vreau atâtea, nici eu nu ştiu ce vreau. Afară îl aşteaptă un automobil, se grăbeşte.

— Îţi las seara cheia, intri fără să te vadă nimeni, îmi propune.

Îmi vine să plâng. Fireşte însă că nu plâng, de altfel e numai un fel de-a vorbi.

— Pentru nimic în lume.

— Dar ce vrei? exclamă tata, şi eu văd cât îi semăn, e nervos ca mine, trebuie să-i pară rău că n-a putut să ajungă profesor de ştiinţe naturale şi că a trebuit să-şi câştige existenţa, cum zice, trebuie să-şi închipuie că are un copil bolnav de nervi.

Se uită la mine, fardul nu îi e bine şters, cine ştie ce şi-o fi închipuind. Se vede că mai are treabă, ar vrea să termine, nu ştie ce să facă, îi e frică să nu greşească.

Aş vrea să mă pot înclina în faţa dumnealui şi să-i spun: Cu multă fiiască plecăciune, sărut mâinile, dumitale babacă, aşa cum se terminau scrisorile fiilor din prima jumătate a veacului al XIX-lea. A fost odată, de multă vreme, un consilier francez al Parlamentului din Dijon. Fiul său intră într-o zi în cabinetul lui de lucru, fără să fie chemat, şi spuse: Am auzit, tată, că ai hotărât să mă însori cu o persoană al cărei nume a fost pronunţat în faţa mea. Îmi este oare îngăduit să te întreb ce este adevărat în acest zvon?

Atunci consilierul fu foarte mirat. Se uită sever la fiul lui şi răspunse cu gravitate: Domnule, vezi-ţi de treburile dumitale.

Tata repetă că-mi lasă cheia, altceva nu găseşte.

— Tată, îţi vorbesc serios, să ştii că nu vin.

Atunci începe să ţipe, şi-mi dau seama că nu e un om bine crescut, Doamne, ce şi-o fi închipuind, trebuie să creadă că sunt unul din copiii moderni despre care se vorbeşte, care nu ştie ce vrea, un stricat, bolnăvicios. Ţipă, şi nu mai ştiu din ce clasă socială a ieşit, nu mai ştiu cărei lumi aparţin în realitate, mă încurc. Am ameţeală.

— Vrei să vii? încheie.

„Nu“, răspund şi intru în casă; dumnealui pleacă.

Intru cu o figură oarecare. Madam Mizrachi îmi spune că pot veni oricând la ei, dar că mă sfătuieşte să n-o necăjesc pe mama, să mă întorc; nu insistă, îmi vorbeşte în treacăt, e prea ocupată cu treburile ei. Coca arată interes şi mă întreabă de ce am plecat, cum a fost, îmi cere să-i povestesc masa de ieri-seară. Dar n-a fost nimic la masa din seara de 13 octombrie. Am lăsat să se înţeleagă că ne-am fi certat. În realitate nu ne-am certat la masă şi tata nu s-a sculat în picioare şi n-a strigat: Te izgonesc! Ca de obicei, Coca ascultă neatentă şi pe urmă sare cu o întrebare. Ne-am încălzit, Benet propune să plecăm, e târziu, madam Osias intră necăjită în odaie şi anunţă: are o temperatură sub un braţ şi alta sub celălalt. Noi râdem.

134 În varianta B, *fasamenul*.

135 În varianta B, *altminteri*.

136 În varianta A, enunţul dintre paranteze este eliminat.

IV
Visuri ca în romanele poliţiste

O, splendeurs de la vie commune et du train-train ordinaire…[137]

Valery Larbaud[138]

Bicu mănâncă cu părinţii lui la sora domnului Benet; altfel aş fi mâncat fără îndoială la ei, mă asigură. Ne punem pălăriile în faţa cuierului cu oglindă şi îi spun că în orice caz n-aş fi putut veni cu el, sunt invitat de săptămâna trecută la vărul meu Albert Nedelea. Albert Nedelea e văr cu bărbatul unei verişoare a lui Benet, foarte bogată, aşa încât lui Benet îi place ştirea mea, face o glumă despre Nedelea şi verişoara lui. Probabil că aluzia lui Benet nu e adevărată, dar el nu minte din răutate. Benet minte des, dar dezinteresat. Nu minte nici din plăcere artistică, pentru plăcerea de a minţi. Minte afirmând detalii, nu mereu favorabile lui, pentru ca să-şi creeze în jur o atmosferă socială de voie bună. Are nevoie să spună lucrurile puţin altfel pentru ca să dea lumii un aspect mai simplu, arătând că se simte bine printre oameni, are cunoştinţă despre micile lor curiozităţi, că în realitate ei sunt buni şi toate faptele lor se petrec ca într-o carte sau la teatru, amuzant. Îl cunosc pe Benet de mult timp, îi înţeleg minciunile, uneori le fac şi eu. Surâd deci de ce spune, apoi ieşim, el o ia la dreapta, eu ezit. E cald, e ca o seară plăcută de vară. Trebuie să merg în strada Antim, dar Albert nu vine acasă înainte de nouă, mai am timp mult. Aş vrea să fiu deodată în mai multe străzi; aş vrea să ies în Mântuleasa, dar mă decid să trec prin Calomfirescu în strada Stelea, iar de acolo voi ieşi în Lipscani.

Ce vreau, mă întreba tata. Mă gândesc ce vreau şi acum e foarte clar pentru mine. E şi foarte simplu, dar cum să le-o spun? Ce o să creadă mama mea? Are atâta încredere şi speranţă în mine. Când îi lipseşte ceva pentru a pune la punct toaleta pe care o poartă, zice: Când o să câştigi tu. Şi e sigură că o să-i fac plăcere, am luat şi menţiuni, am fost un copil cuminte. E sigură că o să pot face şi ceva în artă. Aceasta nu înseamnă că vrea să ajung un artist, Doamne fereşte, să port plete şi pălărie cu boruri largi, nu, mama

crede, şi eu împărtăşesc întru totul părerea dumneaei, că poţi adopta orice idei, eventual să le şi publici, cu atât mai bine, e frumos să scrii cărţi, sau poţi picta, sau sculpta, dar trebuie să duci o viaţă cumsecade ca toată lumea, să te îmbraci în mod cuviincios. Şi chiar dacă eşti prins de idei, fascinat de cuvinte, de culori, asta nu trebuie să te împiedice să vii la masă cu ceilalţi, la oră fixă, cât timp eşti cu ei să fii normal, e indicat să ai şi o uşoară boală, de pildă să ţii un mic regim. Mai crede că n-o să joc cărţi, n-o să-mi pierd timpul, n-o să-mi placă să merg în societate. Cum o să înţeleagă că mie îmi place să lucrez toată după-masa, dar pe la opt, când stau la mine şi lampa de pe birou e aprinsă, vreau să vină de la o vizită şi să-mi povestească cine a fost, puţin obosită, elegantă, şi seara să meargă altundeva.

Ce ne trebuie nouă? îmi spunea vărul meu Jean Blau, care e doctor în filosofie şi crede că probabil o să ajungă asistent universitar, acum câteva zile. O masă, un scaun bun, alături de o bibliotecă, asta ne ajunge, citeşti toată ziua, când vrei te plimbi, vizitezi un muzeu, asişti la o conferinţă, ai o prietenă. Acum nu ştiu, continua el, dacă ai rămas cum te-am cunoscut, nu ştiu cum ai evoluat cât timp am fost în străinătate, dar dacă ai rămas la fel – şi eu cred că ai rămas – nu-ţi trebuie altceva, tu nu mai trebuie să te preocupi de altceva decât de ştiinţa ta, plăcerile bogatului nu te mai interesează. Jean Blau e mic, eu stăteam în picioare în faţa lui. Mama care era alături nu voia să-l contrazică (cum nu contrazice pe nimeni, ci în mod firesc când aude o părere e de partea celui cu care vorbeşte, îi place să aprobe, să fie de aceeaşi părere), dar nu cred că era mulţumită; fireşte, trebuia să ajung un om mare şi cult, dar trebuia să fiu şi bogat. Eu îl aprobam; da, desigur – şi eram foarte amărât[139].

Care sunt idealurile mele: multe sunt materiale. Îmi doresc[140] mâncare bună, să pot cumpăra mult în băcănii, în casă să am o cămară plină ca un magazin, cu conserve, cu sticle, cu borcane, cu murături. Într-o seară de iarnă, puţin înainte de a merge la un spectacol, să intru în bucătărie să spun ceva, uşa cămării să fie deschisă, să mă opresc să privesc. Nevasta mea mă cheamă; da, vin, îi răspund şi plec. Apoi bani, bani mulţi, care îmi vor permite să călătoresc. Să cumpăr des din magazine, să-mi pot cumpăra ceva

nou, cărţi noi, obiecte de birou, cravate, mănuşi, batiste, fulare, geamantane de piele, orice. O să pot cumpăra tot ceea ce văd în galantare, de la cravate la porţelanuri. Îmi plac galantarele, de toate felurile. Aş putea avea o casă, nu prea mare, când nu va fi încă gata aranjată lăsăm toate lucrurile baltă într-o după-masă, nevasta mea şi cu mine. Ne urcăm în automobil, suntem tineri şi bogaţi; mergem la un cinema, aşa la cinci, în sală nu e lume multă şi vedem un film frumos. Poate că o să facem ca soţii Haspel, cunoscuţii doamnei şi domnului Benet. Ei trăiesc cu program. Luni seara merg la teatru, marţi la cinema, joi în familie, de la ora patru la ora cinci se plimbă, au veşnic program stabilit şi îl urmează cu stricteţe, îi amuză mult să nu-l calce. Trebuie să fie plăcut să ai un astfel de program, să asculţi de el. Sau o să mergem pe stradă şi o să ne oprim să vedem ce vrem, dacă trecem de pildă pe lângă un loc de patinaj iarna, se aude muzică, ne uităm, şi dacă ea zice hai să învăţăm să patinăm, pe loc începem. Am să mă însor cât mai curând. Nevasta mea o să fie de vârsta mea, de familie bună, foarte cuminte, blondă, n-o să se fardeze. Îmbrăcată bine, ca să-mi facă plăcere o să poarte rochii de stofă şi o s-o iubesc mult. O să îndeplinim serioşi activitatea unei tinere perechi, o să vizităm expoziţiile, o să ne jucăm de-a viaţa. Chestiunea expoziţiilor nu trebuie uitată. O să am grijă să mergem la vernisaje, pentru că sunt de obicei la prânz, când afară e lumină şi întâlneşti în săli lume cunoscută. O să privim tablourile în culori, şi atât acolo, cât şi la ieşire o să ne bucurăm de bucuria de a trăi şi de a ne plimba. O să citim reviste ilustrate, o să glumim. Mai târziu o să avem copii, o să fie vreo trei sau cinci, de vârstă apropiată, de înălţimi diferite, din ce în ce mai mici şi o să se plimbe la şosea în grup, în haine la fel, lumea o să se uite la ei ce drăguţi sunt. Îmi amintesc de o frază dintr-o carte a lui André Maurois, una din primele lui cărţi, spusă de un ofiţer englez: singura mea ambiţie e să locuiesc la ţară cu o nevastă mică şi grasă şi cu mulţi copii, mulţi şi graşi.

Eu o să gust schimbările vremii. O să citesc romane poliţiste multe, cu escrocherii pe Coasta de Azur, şi de Agatha Christie, adică romane poliţiste familiare. Aici apare elementul idilic, familiar, câmpenesc al crimei. Romanele Agathei Christie dau o impresie de ceea ce numesc englezii

confortabil, respectabil. Ele se petrec la ţară, într-un mediu cu totul cinstit. Stăpâneşte atmosfera casei, a *home*-ului englezesc. Totul pare atât de departe de crimă, se joacă tenis, golf sau mah-jong. Se merge la biserică. E un sat liniştit, vara. Cititorul e dus într-o lume plăcută, unde totul pare la locul lui. *Uciderea lui Roger Ackroyd*[141] începe prin a ne înfăţişa pe dr. Sheppard luându-şi cafeaua; în primul capitol din *Afacerea Prothero,* familia pastorului şade la masă. Atmosfera şi mediul acţiunii sunt tipice, citirea capitolului în care e descris satul King's Abbot e suficientă pentru a evoca mediul cu frumuseţile şi minciunile lui. Mediu calm şi agreabil în care întâlnim pe domnişoara Carolina, sora doctorului Sheppard, curioasă din fire şi veşnic ştiind, văzând şi spunând totul. Altminteri persoana cea mai bună şi cea mai drăguţă din lume. În *Afacerea Prothero* misterul e dezvăluit de bătrâna Miss Marple, domnişoară în vârstă cu părul alb şi simţ detectiv. Crima în acest roman se petrece chiar în casa pastorului. Ea nu e înconjurată de nici unul din elementele îndeobşte întrebuinţate pentru a crea o atmosferă de groază. Dimpotrivă; colonelul Prothero e ucis pe seară, în odaia de lucru a prezbiteriului, lumea care se află în jurul lui nu are nimic din lumea interlopă şi suspectă care circulă prin romanele de aventuri. E delicioasa Griselda, tânăra şi zburdalnica nevastă a pastorului, e nepotul acestuia, e bunul dr. Haydock, sunt mai ales cele trei fete bătrâne, Miss Wetherby, Miss Hartnell şi „teribila" Miss Marple. Când află de moartea lui, fata colonelului Prothero se întoarce de la tenis. Şi totul e întrerupt de observaţiile povestitorului, bunul pastor Clement, plin de liniştită filosofie. Roger Ackroyd e omorât seara după cină, în odaia lui de lucru; seara în care în casă la dr. Sheppard se joacă mah-jong şi se vorbeşte de crimă e un model de acest amestec de paşnică viaţă familială şi de preocupări poliţiste. Cei patru jucători beau ceai, dau lovituri, guraliva Miss Ganett discută cu atoateştiutoarea soră a doctorului, pe când colonelul Carter explică cum se joacă mah-jong la Shanghai, unde probabil n-a fost niciodată. Însăşi explicaţia finală a misterului în acest roman, vinovăţia atât de surprinzătoare a povestitorului, a doctorului Sheppard, e reuşită; sfârşitul cărţii, mărturisirea lui Sheppard, şi ultimele lui cuvinte: „Hotărât voi alege

veronalul… (…) Dar cum aş fi vrut ca Hercule Poirot să nu fi trecut la pensie şi să nu fi venit să-şi sădească aicea dovlecii“, realizează în cuvinte atât de puţine o impresie de tristeţe sfâşietoare.

Sau să citesc romanele de Wallace, din care unul începe astfel:

Capitolul I
VALETUL DE TREFLĂ

A fost ridicat dintr-un pârâiaş din Sambeth tânărul Gregory zis „Cocainomanul“, şi murise mai înainte ca agentul de poliţie de serviciu la Waterloo Road care auzise detunăturile să fi sosit la faţa locului.
Fusese omorât în stradă într-o noapte cu zăpadă şi viscol şi nimeni nu văzuse pe ucigaş. După ce l-au transportat la morgă şi i s-au examinat hainele, nu se găsi nimic altceva decât o cutiuţă metalică conţinând un praf alb care era cocaină şi o carte de joc, valetul de treflă[142].

Rândurile acestea realizează, prin desăvârşita armonie cu desfăşurarea acţiunii, atmosfera aventurii. Totuşi, nu sunt puţini cei ce judecă valoarea romanului poliţist după criterii identice cu acelea întrebuinţate în fixarea valorii unui roman obişnuit. Şi ajung a spune despre un roman poliţist că e bun pentru că e un bun roman psihologic, sau o bună descriere a unor anumite caractere, sau poate pentru că are un specific local interesant. Ce greşeală! Căci aceasta se reduce la a spune că e bun… pentru că nu e un roman poliţist. Ca şi cum un roman poliţist n-ar putea fi bun ca atare. Ca şi cum, dimpotrivă, ceea ce trebuie luat în seamă în judecarea unui asemenea roman nu sunt tocmai caracteristicile sale proprii, din adâncirea cărora trebuie să rezulte desăvârşirea genului acestuia.

Voi citi deci romane poliţiste multe, care sunt pline de lumină, mai ales seara în pat, sau pe un fotoliu bun. Şi atunci cred că voi putea să nu mai fac ca acum: când vorbesc cu un comunist devin conservator şi invers; în saloanele elegante afectez un aer proletar şi revoluţionar, într-o casă simplă şi simpatică devin distant şi susţin „societatea“, mereu cu sinceritate. Acum voi putea să gust, ca mama, voluptatea aprobării. Să admiri totul e, desigur, puţin indicat. Dar asemănătoare, fără să fie identică acestei atitudini, e alta, care constă mai ales dintr-un fel de-a simţi lucrurile care îndeobşte te poartă să admiri, nu să critici; deci un fel de sentiment afirmativ, care e pornit să recunoască calităţi, să spună despre oameni: da! ce om cumsecade, sau: da!

ce om cult, să laude un om mort, să aprecieze un om sus-pus, fie el un om public sau un intelectual.

Voi vedea filme multe, filme cu aer, cu vederi frumoase, cu aventuri, cu viaţa în roz.

Pe când îmi revăd astfel idealurile, am trecut din Stelea în Decebal, apoi prin Lipscani către Smârdan. Îmi dau seama că seamănă mult cu acelea ale unei femei într-un roman poliţist care-şi doreşte blănuri, bijuterii, totul. Da, semăn mult cu femeia dintr-un roman bun, de modă veche, *Fromont jeune et Risler aîné*[143] de Alphonse Daudet, cu fata săracă, mică lucrătoare, care visează să fie primită în salonul Fromont, să ajungă stăpâna fabricii, să aibă bijuterii şi blănuri.

Ca să ies din Smârdan în strada Carol, iau la dreapta şi trec pe o stradă paralelă cu spatele Poştei. Vreau să cobor strada, puţin în pantă, care duce din strada Carol pe Calea Victoriei, jos la Chei. Aştept să treacă două trăsuri şi când sunt pe trotuar mă opresc puţin. Am deodată senzaţia Timpului şi a Spaţiului. Şi aceasta îmi dă în primul rând voluptatea de a fi undeva, la un moment dat. Sunt în cutare stradă, la cutare oră. Sunt acum, în momentul acesta. Şi Timpul nu mai trece, se opreşte în moment, e prins în spaţiu, adică e static şi obiectiv. Aşa, prins în clipe, timpul nu mai e trist, e raportat la spaţiu, şi simt totul dintr-odată.

În al doilea rând o tristeţe, tristeţea de a fi aici, şi nu altundeva, când atâtea lucruri se petrec aiurea şi pentru că numaidecât îmi dau seama că timpul trece, că am fost aici şi nu voi mai fi, nu voi mai vedea locul acesta ca acum. Oamenii care trec, mi-e milă de ei, dar nu mă simt trist ca în romanele de periferie sau în serile de vară, şi mi-e frică de moarte.

Îmi bate inima tare după clipa de entuziasm, şi merg repede înainte, aş vrea să mai pot merge îndelung prin oraş.

Albert Nedelea s-a mutat într-o casă nouă, mi-a spus că trebuie să vin la el. Merg în ultimul timp foarte rar în vizite, e un eveniment când vin. Când sosesc, tocmai a venit şi el, s-a făcut târziu, îi e foame. Casa e aranjată, dar nu încă complet, are un miros proaspăt. Îmi arată biblioteca, obiectele de artă. Fata lui Albert, verişoara mea, a crescut, înainte era cam

gălăgioasă şi se amesteca în toate, acum e cuminte şi liniştită, s-a făcut şi mai drăguţă, vorbeşte puţin cu mine, o întreb ce face, îmi răspunde, îmi arată unde a ajuns cu şcoala, a fost şi puţin bolnavă în ultimul timp şi îmi explică ce doctor a căutat-o şi cum s-a vindecat. Pe urmă ne spune bună seara şi se retrage frumos. Ne aşezăm la masă, vorbim de toate, lui Albert îi place că e în casa lui, se uită în jur, comentăm ştirile politice. Albert vorbeşte mult, nevasta lui e bună, puţin proastă şi urâtă, îl iubeşte, îl admiră. Eu sunt amabil, cred că ei o să spună: am avut plăcere cu el. O să spună poate: de ce nu vine mai des în familie?

137 „Oh, splendori ale vieţii comune şi ale rutinei obişnuite…“ Aceste versuri, preluate din volumul *Poeziile lui Al.O. Barnabooth* de Valéry Larbaud, vor face carieră, mai târziu, în textele lui N. Steinhardt. Le va cita întâia oară, într-un text tipărit, abia după război, în eseul „Robert Louis Stevenson şi problema dublei personalităţi“, publicat în *Revista Fundaţiilor Regale*, nr. 4, aprilie 1946, pp. 877-881. Vor figura drept motto, ulterior, la eseul „Thomas Mann şi bucuriile simple“, publicat în *Viaţa Românească*, anul XXVIII, nr. 6/mai 1975, pp. 63-64, reluat într-o formă mai sintetică şi în volumul din 1976, *Între viaţă şi cărţi* (ed. îngrijită, studiu introductiv, note, referinţe critice şi indici de George Ardeleanu, repere biobibliografice de Virgil Bulat, Editura Polirom – Mănăstirea Rohia, 2010, pp. 93-102); vor apărea apoi şi în eseul „Vârsta poeţilor“, publicat în *Orizont*, XXXIV, nr. 6 (779), 11 februarie 1983, p. 3, şi reluat în volumul publicat în vara aceluiaşi an *Critică la persoana întâi* (ed. îngrijită, studiu introductiv, note, referinţe critice şi indici de Florian Roatiş, repere biobibliografice de Virgil Bulat, Editura Polirom – Mănăstirea Rohia, 2011, pp. 332-335) cu titlul „Cinci“. De unde provine interesul deosebit pentru aceste versuri ale lui V. Larband pare a ne desluşi secvenţa datată „August-Septembrie 1931“ din *Jurnalul fericirii*: „Lecturi pentru acest sfârşit de vară caldă (prin perdele lumina *curge* în cameră): *Poeziile lui Al.O. Barnabooth* de Valéry Larbaud (recomandate de Anetta, stăruitor şi cu surâsuri complice), *Peril at End House*, recentul «poliţist» al Agathei Christie, tot după sfatul Anettei (…). Toate mă încântă. Dar versurile lui Valéry Larbaud mă tulbură, mă emoţionează şi-mi pare că deţin taina comuniunii dintre mine şi Anette: *Oh, splendeurs de la vie commune et du train-train ordinaire à vous cette âme perdue!*“ (ärgument de P.S. Justin Hodea Sigheteanul, ed. îngrijită, studiu introductiv, repere biobibliografice şi indice de V. Bulat, note de V. Bulat şi V. Ciomoş, cu „Un dosar al memoriei arestate“ de George Ardeleanu, p. 363).

138 Valery Larbaud (1881-1957) – poet, romancier, critic şi eseist francez. Dintre operele sale amintim: *Poeziile lui A.O. Barnabooth* (1913), *Amants, heureux amants* (*Îndrăgostiţi, fericiţi îndrăgostiţi*) (1920-1924), *Ce vice impuni, la lecture* (*Acest viciu nepedepsit, lectura*) (1925) etc.

139 În varianta A, acest paragraf este eliminat.

140 În varianta A, fragmentul curprins între „Îmi doresc“ şi „de la cravate la porţelanuri“ este eliminat.

141 *The Murder of Roger Ackroyd*, roman poliţist de Agatha Christie, apărut în 1926. Traducerea românească a fost realizată de Doina Topor, Simina Sprinţeroiu şi Miruna Sprinţeroiu (Editura Excelsior „Multi Press“, Bucureşti, 1996).

142 Fragmentul este decupat din romanul *Jack Judecătorul* de Edgar Wallace [trad. Doina Bucur, Editura Aldo Press, Bucureşti, 2004]. În această ediţie, fragmentul decupat este tradus destul de diferit faţă de versiunea lui N. Steinhardt. Îl reproducem aici, în traducerea mai sus amintită:

Tânărul poreclit Gregory Coco fu ridicat dintr-un şanţ al cartierului Lambeth din Londra; murise înainte ca sergentul din post, din strada Waterloo, care auzise împuşcăturile, să fi ajuns la faţa locului. Noaptea era viforoasă, ningea; fusese, probabil, urmărit şi apoi împuşcat; nimeni însă nu fusese martor la această crimă. Când fu adus la morgă şi i se cercetară hainele, nu se găsi asupra lui decât o cutiuţă de tinichea conţinând un praf alb ce se dovedi a fi cocaină, şi o carte de joc… *valetul de treflă!*

Pasajul este citat, cu mici modificări faţă de versiunea din *Călătoria unui fiu risipitor*, probabil reprodus din memorie, şi în *Jurnalul fericirii* (ed. cit., p. 156).

143 *Fromont cel tânăr şi Risler cel bătrân* (fr.). În româneşte, romanul a fost tradus de Paula Găzdaru şi a apărut la Editura Albatros, Bucureşti, 1971, cu titlul *Fromont şi Risler*. În *Incertitudini literare* (1980), N. Steinhardt traduce titlul romanului prin *Fromont junior şi Risler senior*, elogiind scriitura, mesajul cărţii, precum şi pe autorul ei, socotit a fi „un scriitor paradisiac“ (ed. îngrijită, studiu introductiv, note, referinţe critice şi indici de George Ardeleanu, repere biobibliografice de Virgil Bulat, Editura Polirom – Mănăstirea Rohia, 2012, pp. 311-316).

V
La băcănie

De dimineaţă, când am văzut ce vreme frumoasă e, m-am hotărât, la sigur, să merg înainte de prânz pe Calea Victoriei să iau un aperitiv şi apoi să mă plimb. Puţin după douăsprezece ies într-adevăr în Calea Victoriei şi intru într-un magazin. În băcănie e lume multă. Trec înspre fund. Tocmai se taie şunca fiartă din care ies aburi. În picioare, la mese, toată lumea mănâncă. Sunt impresionat de mirosul şi aspectul locului. Se înşiră toate: sandwichuri cu şuncă, cu salam, cu icre, negre, roşii şi albe, cu sardele; cu bucăţi de peşte, rasol, saramură, friptură; ciuperci, pâinişoare scobite umplute cu cârnaţi mici calzi, alte feluri multe de cârnaţi, de peşte şi scrumbii în vârf de scobitoare; alături pe o tavă, cu o lampă dedesubt, pateuri mari cu ouă şi ciuperci, o farfurie cu ouă, maioneză de raci, borcane cu muştar, bucăţele de pâine, scobitori, farfurii, pahare, tejgheaua cu băuturi. Pe o bucată de hârtie subţire mi s-a tăiat o felie de şuncă grasă. Stau în picioare. Mănânc după un raft. Alături am un şpriţ. Iau o ciupercă; apoi un pateu. Mai iau ceva. Mai mă duc să văd şirul de farfurii pline. Aş vrea să iau din toate. Nu mă mai stăpânesc şi iau. În jur toată lumea vorbeşte, râde, bea, se vorbeşte tare, domni îmbrăcaţi excesiv de bine discută la câte o masă politică, sau afaceri, sunt câteva femei frumoase şi elegante. Am mâncat bine şi trec în băcănie să cumpăr ceva.

Până ce să fiu servit, mă plimb. Admir bunătăţile. Mă opresc în faţa lavoarelor mari de faianţă pline cu peşti puşi între bucăţi de gheaţă. Pe mici mormane de gheaţă pisată stau cutii deschise, pline cu icre. Mă uit la rafturile încărcate cu cutii de conserve aliniate, de formă şi mărime diferite, unele înalte şi subţiri, altele joase şi late, colorate, acoperite cu etichete.

Dedesubt butoiaşe cu brânzeturi; măsline; fructe; legume felurite. Rafturile sunt despărţite prin scânduri în aşa fel încât par cutii fără capac răsturnate una peste alta şi lăsându-ne să vedem ce cuprind, mai ales sticle. Şi ele colorate în toate felurile, cu dopuri, etichete şi cuprins de altă culoare. Mai sunt şi rotogoalele mari de brânză pe care stau alte lucruri şi cutii de toate formele, cartoane, scândurele cu bucăţi de carne gata tăiată, sau altele cu şunca începută şi alături cuţitul cu care în curând se va mai servi. Toate stau înghesuite, borcane cu murături şi altele cu măsline alături de cutii cu ceai şi o scândură cu lacherdă peste un butoiaş cu orez. Un băiat în halat alb se apropie de mine şi mă îndrept cu el către o tejghea. Magazinul e plin. O văd pe tânăra şi delicioasa, de curând căsătorita doamnă Formah. Trece pe lângă mine, îmi întinde mâna s-o sărut, pe când mă aplec, mă întreabă: Ce faci? Are un taior gri deschis, trece mai departe puţin grăbită. Lângă mine cumpără doamna Halnof, prietena mătuşii mele Ana. La casă văd şi pe doamna şi domnul Landau. Sunt amândoi mai în vârstă, n-au copii, se iubesc şi astăzi mult, ea are un taior cafeniu închis, pe umeri o vulpe mare de aceeaşi culoare, sunt amândoi la fel de bine. Recunosc mai multă lume. Germaine Gérard, pe care am cunoscut-o odată la Coca, cu mama ei şi Mimi Manovici. Când plătesc văd în uşă pe doamna Barion, soţia unui fost ministru, cu un cunoscut scriitor. Cei ce trec, mai toţi, o salută, ea zâmbeşte şi-şi duce mai departe conversaţia. Un băiat strigă numele lui Georgică Rubin şi-l văd pe acesta, cu câteva jurnale franţuzeşti şi mănuşi galbene în mână, îndreptându-se către un raft cu sticle şi alegând nişte vin şi lichior. Până ce să mi se facă pachetul, trec în dreptul lavoarelor cu peşte, icre şi gheaţă, lângă geamul vitrinei. Văd prin geam trecând pe Carla Cohen şi Nelu Bădulescu, veşnic împreună.

În îmbulzeala din prăvălie am găsit aici un loc gol. Cum e cald, perdeaua galbenă e trasă până la jumătatea geamului. Afară e lăsată puţin şi perdeaua cu pânză. Aceasta dă impresia verii. Privind lumina care trece prin perdea înăuntru, mă simt deodată foarte fericit. Simt numai lumină în jurul meu, îmi place să mă ştiu în băcănie, înconjurat de lume şi lucruri bune. Când ies în stradă senzaţia continuă. Şi strada e ticsită de lume, trebuie să

merg încet. Nu pot să uit lumina din geamul băcăniei. Mai întâlnesc câţiva colegi şi cunoscuţi, cei mai mulţi în grup. Deoarece sunt singur, mă întristez puţin. Dar mi se întâmplă, iarăşi brusc, un lucru minunat. Sunt în dreptul cofetăriei Capşa, trec de-a lungul vitrinei. Şi aici perdelele sunt trase; trasă până la jumătate perdeaua dinăuntru, lăsată şi perdeaua de afară, înăuntru cofetăria e goală, în faţa geamului se văd câteva vase mari. Atunci am impresia precisă a revenirii anotimpurilor, a verii. Mă simt cu şapte luni mai târziu, în mai sau în iunie. E lumină multă, sunt cuprins de ea, în jurul meu sunt culori deschise. Mă gândesc la vară, la frumuseţea zilelor de vară, a plecării, a călătoriei, a reclamelor hotelurilor, a vederilor şi afişelor colorate din agenţii şi gări. Iată ce-mi doresc: să fie o vară răcoroasă la început, aşa încât multă lume să nu fi plecat, iar în prima zi caldă să plec. Să fie ora cinci după-masă, în automobil să fie bagaje multe şi când trec prin oraş către gară să întâlnesc cunoscuţi, care în curând vor pleca şi ei, să trebuiască să mă opresc în drum la un magazin să fac o ultimă cumpărătură; acolo e zi ca oricare alta, eu cumpăr şi sunt tratat cu deferenţă, ies, mă urc în automobil, ajungem la gară, mă plimb în faţa trenului, îmi aduc aminte de bulevardul lung, larg, deschis, aşezat în plină lumină, se văd cabinele, mă simt confortabil şi respectabil. Aspectul perdelei din cele două magazine e acelaşi cu acela pe care îl am în odaia mea primăvara numaidecât înainte, sau mai ales după-masă, când trag până la jumătatea geamului perdeaua şi lumina trece în odaie prin ţesătura galbenă.

Atâta lumină îmi aduce aminte de literatura realistă şi mi-e silă de ea. Sunt sătul de lumea necăjită, de peisajele hâde şi jilave în ploaie (e o obsesie, fiecare volum conţine aceste două cuvinte: *hâd* şi *jilav*), de atmosfera tristă şi sărăcăcioasă, de boală, de suferinţă. Nu vreau să ştiu de ceainăriile pierdute în funduri de mahala, de maidane cu oameni murdari, de odăi şi dimineţi reci de iarnă. Am nevoie de cărţi pline cu lumină. O literatură feerică, o feerie modernă, hoteluri şi aventuri, localităţi balneare şi fericire. Să fie cărţi dintre acelea pe care le citeşti vara, dar să nu-ţi fie ruşine de ele iarna. Să se petreacă mai ales în hoteluri, mari, moderne şi elegante, şi în jurul lor lumină; ea poate izvorî de oriunde, şi din străzile

unui oraş, şi din malurile mării, şosele prin munţi şi păduri, de oriunde, numai să fie lumină. Devin emfatic în gând şi zic: daţi-mi lumină şi bucurie. Ca în cântecul dintr-un film care începe aşa: Sunt azi atât de fericit…, de atâta bucurie saltă melodia, repetă mereu; atâta, atâta fericire. Sunt atât de fericit astăzi, aş putea să sar de bucurie. Mă gândesc la plimbarea doamnei dr. Dienerman la douăsprezece pe bulevardul Brătianu (şi doamna Swann se plimbă la aceeaşi oră pe Champs Elysées, dar de ce nu s-ar putea plimba o femeie şi în Bucureşti?) şi mai rămân câteva clipe cuprins şi copleşit de lumină.

VI
Apariţia domnişoarei Vireanu şi a oamenilor care nu cuvântă

Madam Benet are astă-seară musafiri. Mă duc şi eu.

Iau masa acolo şi madam Benet îşi numără mosafirii. Mai târziu e chemată la telefon, şi o auzim vorbind mult timp şi spunând: nu se poate. După aceea ne spune, lui Benet şi mie, că madam Vogel i-a telefonat că Rodica[144] nu poate veni, pentru că e invitată la masă la o prietenă a ei, că a promis că va veni mai târziu dacă poate să scape, numai să poată şi aşa mai departe. Madam Benet însă propune să mergem s-o luăm noi, băieţii. Cum o să mergem, zice Benet, unde e? La Nini Vireanu, răspunde madam Benet, voi n-o cunoaşteţi? Ba da, o cunoaştem şi Benet, şi eu, n-am mai văzut-o însă de mult, o întâlneam la surorile Sorin şi eu propun să mergem s-o luăm pe Rodica de unde e, la Vireanu. Cum o să mergem? repetă Benet. Dar madam Benet e numaidecât de părerea mea. Ei îi place să fie înconjurată, în sensul că în jurul ei să se facă lucruri; unul să meargă să ia pe altul, fiecare să aibă ceva de făcut. Acest fel de animaţie îi e necesar. E supărată chiar că Benet nu are mai mulţi cunoscuţi şi nu aduce mai multă lume în casă, de ce nu-l invită şi pe Adrian Ellenbogen, bunăoară, ar primi pe toată lumea. Insistă deci ca să mergem s-o ceară şi pe Nini. Madam Benet telefonează, vorbeşte cu madam Vireanu, apoi cu Rodica şi ne cere să ne ducem. Madam Benet pronunţă numele domnişoarei Vogel cu accent pe prima silabă, Ródica, ceea ce dă o coloraţie străină, probabil nemţească. Dar mai durează până ce Benet se găteşte. Noi am mai fost la Nini, dar poate că s-a mutat. Benet se uită în cartea de telefon şi într-adevăr s-a mutat, departe de unde stătea înainte. Aşa încât Benet propune, ca să nu întârziem, să nu mergem

pe jos. Ne urcăm într-un automobil, Benet dă adresa. Automobilul porneşte, mergem, mergem, dar şoferul nu ştie exact unde e strada. Trebuie să ne oprim, să întrebăm. Apoi iar mergem, ne mai oprim. Ajungem într-un loc în care îmi face impresia că n-am mai fost niciodată, ceea ce e nostim, nici nu ştiu pe ce stradă suntem. Îmi place când sunt într-un vehicul să închid ochii, să încerc să nu mai ştiu unde sunt. Aşa se şi întâmplă iarna, într-un automobil şi în tramvai, când geamurile sunt îngheţate. Aşa era când ne-am întors într-o seară cu tramvaiul, Aneta Gattini şi cu mine, de la Ada Coletta Focşeneanu. Tramvaiul era gol, geamurile complet aburite, îngheţate, se vedeau numai luminile, şi Aneta mi-a spus cât de mult îi plac jucăriile. Îi place să se ducă într-un magazin cu jucării pentru copii şi să se uite la toate, toate îi plac, cutii, jocuri, căsuţe, obiecte în miniatură, ar vrea şi ea să aibă din ele, cele mai frumoase. Aşa cum i-a plăcut într-o ceasornicărie unde fusese cu o zi înainte şi unde erau ceasuri multe şi doi ceasornicari bătrâni cu barbă albă – mă minţea şi mă înduioşa ea în tramvaiul care trecea prin zăpadă.

Nini Vireanu şade acum la etaj. Ne urcăm. Întâi, în antreu, spunem bună seara doamnei şi domnului ing. Vireanu, care beau cafea neagră. Ne scuzăm că venim aşa la ora asta; ei sunt foarte drăguţi şi-mi aduc aminte că au fost întotdeauna aşa; foarte amabili cu prietenii fetei lor şi primitori. Iese Nini din odaia ei, în pantaloni de pijama de mătase neagră, foarte largi, şi bluză roşie. Pe stradă de obicei merge cu fustă de stofă şi pulover. Ne spune că s-au culcat târziu ieri-seară şi de aceea e aşa îmbrăcată, e puţin obosită. Trecem la ea în odaie, unde e şi Rodica.

De îndată ce intru, odaia lui Nini îmi place. Are numai mobilă modernă. În stânga, lângă un birou mic şi un scaun cu braţe şi picioare de metal, e un fotoliu roşu, mare, adânc. În spate, o lampă cu picior e aprinsă, odaia e, fireşte, în semiobscuritate. Eu mă aşez în fotoliu, se aşază şi ceilalţi. Îi spun lui Nini că mi-ar plăcea să vin să stau în odaia ei. Îmi pare rău că atâta timp n-am fost s-o văd, trebuie să fie aşa linişte în odaia aceasta, mai ales iarna, între patru şi opt. Apoi seara. Îi repet: Nini, îmi

place odaia ta, o să vin aici. Sub lampă s-a adunat fumul de ţigară, e foarte modern, plăcut într-o odaie modernă e că poţi să stai tăcut. Şi pericolul.

Insistăm să vină şi Nini, dar nu vrea. Deocamdată mai stăm. Stau foarte bine în fotoliul meu, îmi dau silinţa să uit pe ce stradă sunt, la ce număr. Benet s-a aşezat pe un taburet şi mângâie un urs mic pe care l-a găsit trântit pe canapea. Nini are câţiva de când era mică şi îi păstrează. Benet vorbeşte cu Rodica. Rodica zice că e inteligentă şi că Benet nu-i place deloc „pentru că e un băiat superficial“. Ei vorbesc despre dragoste şi cum trebuie să fie doi oameni ca să se potrivească în căsătorie. Se găsesc de aceeaşi părere. Eu îmi zic că mi-ar plăcea să mă logodesc cu Nini; e drăguţă şi aş putea să vin aproape în fiecare zi să stau cu ea în odaia asta, şi la un moment dat Benet tace. Apoi, mângâind ursul, zice, serios, cu ochii mari: Vai, ce burtă senzuală are ursul ăsta. Şi tace, dus pe gânduri. Rodica râde şi ia ursul să-l mângâie. Rodica a aprobat ce a spus Benet despre căsătorie. N-am auzit precis. Acum declară că nu-i plac băieţii ovrei, pentru că ei se uită la o fată mai mult pentru că are succes sau bani, sau e cutare, sau are cutare calitate. Lui Benet nu-i place deosebirea aceasta şi zice că ce înseamnă ovrei sau creştini. Apoi se vorbeşte despre lucruri generale, şi Benet susţine că azi problema o constituie pericolul galben, care e mare, să nu râzi, îmi zice el. Rodica mai vorbeşte despre ovrei şi repetă că nu-i plac deloc, chiar dacă e bine un ovrei, zice, de abia e o nenorocire. Sigur că am flirtat cu un ovrei, îi răspunde lui Benet care a întrebat-o, dar crede-mă că prefer un creştin. Vai, ce libidinoasă eşti, spune el. Expresia *libidinoasă* o întrebuinţează Benet de mult timp de când a auzit-o când era mic, la un teatru, şi l-a atras. Dar atunci nu ştia exact se înseamnă, căci avea obiceiul să meargă prin casele oamenilor şi s-o întrebuinţeze la orice ocazie, de pildă: vai, mama mea e aşa libidinoasă, mă obligă să beau în fiecare zi la patru cafea cu lapte. Dar Rodica vorbeşte mai departe: „Vreau o dragoste totalitară“. Ei nu-i place un om comod şi leneş, care să nu facă din ea unica lui preocupare, cel puţin în materia aceasta.

Când vorbeşte, aduce din când în când, mai bine zis deseori, cele două rânduri de dinţi unul sub altul, aşa încât unele cuvinte abia se înţeleg exact.

Vorbeşte mult şi repede, cu convingere. Ovreiul, zice, e un om inteligent şi uneori inteligenţa aceasta poate fi atât de rafinată şi de cizelată, încât să-i dea aproape impresia unei plăceri fizice. Dar ovreiul îi e superior, ştie că pentru el ea nu poate fi nimic, el o vede numai cu ochii unui îndrăgostit, o vede totodată şi ca un altul pentru care e o oarecare fată, cum şi e în realitate. Căci ovreiul are această posibilitate: să-i placă ceva şi să vadă nu numai la persoana a doua, ci şi obiectiv. Şi atunci pentru el oricând e uşor să înceteze, n-are decât să se uite cu imparţialitatea terţului care vede simpla realitate a lucrurilor. Aceasta e în afara căldurii bine definite şi delicioase a celui ce iubeşte chiar numai un oarecare timp, dar atunci în întregime, fără interpunerea ecranului inteligenţei. Rodica nu vorbeşte de la ea, a auzit şi repetă. Se şi încurcă, dar se vede că acestea vrea să spună.

Trebuie să plecăm. Nini ezită să vină. Se poate? zice Benet, de ce să nu vii, ce, eşti o valetudinară pierdută în neagra veşnicie? O convingem şi pe Nini să vină, doamna şi domnul Vireanu o întreabă dacă nu e obosită, dar nu mai e, vine şi ea. Cât timp se mai îmbracă, mă apropii de Rodica: M-am gândit la ce-ai spus. De unde le-ai luat? Rodica ia întrebarea mea drept o aprobare, un compliment şi devine afectuoasă, sfătuitoare. Îmi exemplifică: Nici nu înţeleg ce ai găsit la Aneta Gattini, cum poate un om să flirteze cu ea!

Nu e foarte frumoasă, dar e bine, Rodica. Mă uit la ea, e înaltă, are dinţi frumoşi, pe care-i arată, e foarte brună şi se îndoaie din talie.

Poate că are dreptate, îi răspund: o să se isprăvească cu Aneta.

Nini e gata. Ieşim câte doi. Mergem pe jos o bucată bună până ce găsim iar un automobil. De data aceasta, automobilul taie drumul şi văd că nu era atât de departe.

La Benet acasă musafirii au sosit, e destul de multă lume. E şi tineret; în afară de Nini şi Rodica e Biju Barasch şi e Aurel Domas, amândoi veniţi cu părinţii lor. Tineretul trece în altă odaie.

*

Cina se serveşte pe măsuţe mici. Pentru noi, tinerii, n-au mai rămas, ne aşezăm fiecare cum putem. Nu sunt scaune. Fetele trec în cămara de lângă

bucătărie, Bicu cu Domas aleargă după farfurii. Rămân singur într-o odaie cu Biju Barasch. Biju are chef să vorbească cu mine despre multe lucruri. Întâi vrea să ştie pe cine cunoaştem amândoi. Pe Aurel Domas, care e aici? Da. Se amorezează la fiecare câteva luni, e înalt, se pudrează, poartă ochelari, un pardesiu albastru închis, lung de tot şi prins în şolduri şi are părul ondulat. Acum să-l vezi! spune Barasch, umblă cu una mică, grasă, cu tocurile întoarse, cu rochii de culori ţipătoare, umblă cu ea la braţ, el înalt şi ea mică. Aurel Domas sărută mâinile tuturor femeilor, şi domnişoarelor, chiar fetelor foarte tinere. Biju Barasch a fost câtva timp la acelaşi liceu cu mine, dar înapoia mea, apoi a plecat în străinătate, acum nu studiază. E om de lume, cred, joacă bine bridge[145]. Mă întreabă tocmai dacă ştiu matematici, ca să-i spun câte partide trebuiesc jucate, fiind şase jucători, pentru ca toţi să fi fost în formaţie. Stai să mă gândesc, îi zic. Tac până aş calcula, fireşte însă că aştept. Barasch scoate o hârtie plină cu cifre şi-mi arată, a socotit că trebuie jucate 45. Mă mai întreabă de foşti colegi de liceu, îmi spune că a rămas bine cu Armand Bossie, cu care vânează. Cunosc pe domnişoarele Conduratu? mă întreabă, pe Sanda şi pe Kity? Dar pe Lisa Manoliu? Nu, zic. Atunci îmi spune că el preferă societatea creştină celei ovreieşti, găseşte fetele creştine mult mai puţin pretenţioase, mai camarade, simple. În general, de altfel, preferă societatea mondenă, dansul, jocul; nu citeşte mult, nu face filosofie, zice. Rodica şi Benet au continuat şi aici conversaţia despre căsătorie, şi Barasch spune că după el căsătoria nu trebuie să aibă loc prea devreme, nu face nimic dacă şi nevasta şi-a trăit viaţa. Căsătoria trebuie să fie mai mult un refugiu, el n-o să ceară nevestei lui să-şi fi păstrat fecioria. Barasch vorbeşte cam greu:

— Eu am fost prieten cu o studentă, nu-i aşa, şi mi-a zis, zice, nu-i aşa, eu mi-am păstrat fecioria, dar pe urmă, zice, nu-i aşa, m-am gândit, zice, de ce, poate părinţii mei au de gând să-mi aleagă, cine ştie, nu-i aşa, un bărbat care să nu-mi placă şi atunci, nu-i aşa, de ce, erau băieţi care mi-ar fi plăcut, nu-i aşa, de ce să fi comis eu rezistenţa asta.

Apucăm să mâncăm ceva în picioare, ce ne-au adus cei din cămară.

Sosesc cu întârziere Lidia Berger, care vine de la o şedinţă pentru organizarea unei societăţi de binefacere, şi Johnny Groswald, care îi spune lui Barasch că a fost la Edi şi a băut. O întreb pe Lidia cine era la comitet. Ea răspunde. Era şi Jean Feld? întreb. Lidia parcă nu-şi reaminteşte. În orice caz, mă întreabă de unde îl cunosc şi apoi îşi aduce aminte şi consimte: a, un mic student. Îl cunosc de mult pe Jean Feld, a fost un elev strălucit. Cuvintele nu mă supără, desigur, pentru ea nu are importanţă, s-au schimbat valorile din şcoală. Am o senzaţie asemănătoare cu aceea pe care am avut-o când, într-o seară, am plecat cu tatăl meu de la o vizită înaintea celorlalţi. Am mers pe jos împreună, repede, tata mai avea de mers într-un loc pentru o afacere şi îmi spunea şi mie de ce e vorba. Îl ascultam serios, cu plăcere îmi părea bine că-mi vorbeşte despre lucrurile astea importante, mergeam repede, a doua zi eu trebuia să mă scol devreme, aveam treabă multă. Şi tata îmi vorbea despre afacerea care putea să iasă bine, o afacere mare, îmi arăta cine ia parte la ea şi cum.

Lidia vorbeşte cu ceilalţi mai departe.

„Nu te oboseşte să fii mereu în lume?“, o întreabă deodată Rodica cu milă. E prea tânără ca să aibă întinsele relaţii ale Lidiei Berger. De aceea îi pune întrebarea cu o bunăvoinţă milostivă. Şi cu indiferenţă, parcă ar şti dinainte că adevărul nu poate fi decât afirmativ, dar că Lidia, din respect pentru dânsa, pentru a o menaja, nu-i va dezvălui crunta realitate a trudei ei, astfel precum muncitorul întâlnit de soţia binevoitoare a patronului său nu-i spune: „Da, cucuoană, nu mai pot de atâta greu“, ci glumeşte: „Las’ că merge, coniţă“.

„Mă amuză, răspunde Lidia, dar mă scârbeşte toată lumea asta.“

Nu-mi închipui că vrea s-o şi credem. Are grijă să râdă prelung pentru a îndepărta orice iluzie, a Rodicăi mai ales. Lidia arată unde crede că o să se primească anul acesta. Societatea de binefacere organizează, mai mult ca sigur, un bal chiar la începutul iernii, o să fie madam Almuly cu Lola, îmi zice, ştiind că nu sunt simpatizat de familia Almuly şi că eu nu ţin să-i văd des.

Aoleu, spun, ce o să zică madam Almuly, uite-l pe derbedeul care a îndrăznit să facă curte unei fete şi s-a retras cu ea într-o odaie, ei singuri, în casa mea, în loc să danseze cu Lola. „Odată n-a dansat cu Lola deşi era la noi în casă şi s-a retras cu Silvia aia după o perdea.“ Spunând acestea, am aerul că nu-mi face nici o plăcere perspectiva seratei la care va veni şi familia Almuly. Lidia Berger crede că eu iau lucrurile în serios, ea nu ştie că pe mine mă amuză totul, chiar şi cuvintele doamnei Almuly despre mine şi Silvia Krigler şi ce obraznici am fost, am stat mereu împreună şi am plecat înaintea celorlalţi. Poate că e numai o fază aceasta în care mă aflu, în care mă amuz de toate, nu numai de unele lucruri, cu un entuziasm nu atât fără margini, cât mai ales fără obiect precis. Ba chiar dacă un fapt în sine e trist, el poate da naştere unui sentiment liniştit, pentru că deasupra tristeţei faptei stă senzaţia clipei. Când se vorbeşte despre o persoană sunt în stare să mă bucur s-o cunosc pentru rolul sau numele ei, încă n-am ajuns să pot zice fără a da importanţă lucrului: da, e drăguţă… sau ceva asemănător. Aceasta în societate e o greşeală. Dovadă anecdota cu împărăteasa Eugenia de Montijo şi scriitorul Prosper Mérimée[146]. Ei vorbesc despre împărăteasa Austriei şi el zice cum se cuvine: e drăguţă, împărăteasa, care e în culmea bucuriei la gândul că va cunoaşte o atât de legitimă suverană, nu se aşteaptă la un asemenea răspuns. Numai atât îi spune? Căci Prosper Mérimée era om de lume şi ea, deşi de familie mare, nu era obişnuită, nu venea de la o Curte, se amuza să fie împărătească. Prin aceasta semăn cu Gruia, trebuie să recunosc. Stă liniştit şi îi face plăcere.

Barasch mă ia deoparte şi-mi povesteşte din ce în ce mai sincer că vara trecută, la Sinaia, pe Puica Ştefănescu a invitat-o la masă unul Vulcan, un musafir al lui Ginel Krainik căruia părinţii lui îi lăsaseră vila să invite pe cine vrea, tineret, şi a invitat-o la vilă, s-a legat de ea, şi Puica a trebuit să plece. El a zis: dacă i-am plătit masa!

Barasch e atât de supărat şi arată că ţine la Puica Ştefănescu. Trebuie să spun ceva: unde l-au găsit pe băiatul ăsta de prăvălie suspect? întreb. Ştiu şi eu! zice Barasch. E scârbit, e foarte sincer supărat când arată cât de mult e dezgustat. „Vezi, sunt un băiat cu delicateţă sufletească, un sentimental, deşi

nu arăt.“ Şi despre o damă de care a fost îndrăgostit două luni în şir, tot timpul era cu ea, spune că ţinea mult la ea, deşi ştia cine e şi ce e. Dar madam Barasch e cam nervoasă şi nu-l ascultă niciodată, el nu găseşte afecţiune acasă, mama lui îşi bate joc de el şi de aceea când a fost răcit şi dama i-a pus ventuze, l-a îngrijit, aceasta l-a mişcat mult, termină exclamând Biju Barasch cu seriozitate[147].

Barasch şi Johnny sunt chemaţi la o masă de bridge. Amândoi vorbesc în general puţin, dar mă gândesc că sunt băieţi buni. Când se adună joacă toţi cărţi; beau, fumează, vorbesc puţin. La Dolly Rubin vine o bandă pe neaşteptate, se pune gramofonul şi madam Rubin trebuie să le dea brânză cu pâine şi ceapă, din care nu rămâne nimic. Toţi dansează des şi dansează foarte bine. De obicei, ocupaţiile lor sunt puţin vagi: în cele mai multe cazuri lucrează la un birou, la o bancă, unde e director tatăl lor, sau unchiul lor, sau un cunoscut. (Dar ce o să se întâmple pe urmă? Nu ştiu. De obicei când îi chemi la telefon, în carte afli numele tatălui lor, care deseori e un nume ovreiesc adevărat, ca Izidor sau Adolf.) Când se întâlnesc îşi zic bună ziua sau bună seara rareori, îşi strigă numele şi apoi se înjură cu simpatie: „Henri, hai sictir!“. Cum spune unul un cuvânt, râde el şi râd ceilalţi. Aici ai fost bine, spun ei la aproape fiecare lucru, şi glumele lui Jules Crenstein au succes. La plecare nu spun la revedere, Paul Vexler îi spune lui Jules: pa, păpuşă.

De îndată ce jocul îi permite, ori de câte ori e mort, Barasch se scoală de la masa de bridge, mi se mărturiseşte sentimental, îi place o fată să fie bună. Cunoaşte multe de acest fel. Când merge la cinematograf fata îl întreabă: ai bani? De nu, îşi plăteşte fiecare partea sau care are mai mult face cinste.

Pe o canapea Benet şade alături de Rodica. Amândoi ţipă şi se aude deseori cuvântul *căsătorie*.

Astăzi se simpatizează reciproc. Rodica, strigă doamna Benet, care vrea să-i întindă o îngheţată, Rodica, fetiţo! N-aude, îşi arată dinţii şi perorează. Benet o arată cu ambele mâini publicului:

— Ce spuneţi de ea, ce extatică e, ia uitaţi-vă cum scoate fum pe nări, face cu dinţii şi rânjeşte pasional.

Barasch vrea să-mi arate, să-mi demonstreze că în mediul lui, al lui Manole Eskenasy, al lui Edgar Manissalian, al celorlalţi, la Dolly Rubin şi fratele ei, Georgică, „e poate mai multă înţelegere şi bunătate“.

144 În varianta A, *Viorica*.

145 *Bridge*: joc de cărţi în cadrul căruia cei patru jucători sunt împărţiţi în două echipe. Se foloseşte un pachet cu 52 de cărţi, care se împart în sensul acelor de ceasornic, cu faţa în jos. Scopul jocului este câştigarea de levate, o levată constituind un grup de patru cărţi, câte una de la fiecare jucător; câştigă cartea cu valoarea cea mai mare sau atuul cu valoarea cea mai mare. Înainte de începerea jocului, o culoare poate fi desemnată „atu“, orice carte din culoarea respectivă fiind superioară oricărei cărţi de altă culoare. În toate tipurile de bridge este nevoie de un anumit punctaj pentru a câştiga jocul.

146 Prosper Mérimée (1803-1870) – nuvelist şi dramaturg francez. Pasionat de misticism, istorie şi supranatural, nuvelele lui sunt inspirate, în general, din surse spaniole şi greceşti. Dintre nuvelele sale amintim *Mateo Falcone* (1829), *Colomba* (1840) şi *Carmen* (1854), ultima fiind sursa de inspiraţie pentru opera lui Georges Bizet. A mai scris lucrări de istorie şi arheologie, proză istorică şi critică literară.

147 În varianta B, *cu sinceritate*.

VII
Un capitol care nu poate lipsi: Despre dragoste

Ce faci azi după-masă? mă întreabă Gruia. Ce să fac, zic, o să mă duc la Coca. Altceva n-am de făcut, nu se dă un film bun şi nici nu vreau să cheltuiesc. Acasă încă nu mă duc, oricum timpul o să treacă destul de repede, iar madam Benet e liniştită, încă nu cred să-mi ţină un discurs, probabil că zilele acestea o să alcătuiască un plan pentru a ajunge la predarea mea. Dar nu atât de curând. Mâine sunt invitat la Laurence Cohen. Mama i-a telefonat lui Gruia că m-a invitat Laurence Cohen, şi-a închipuit c-o să mă duc. De ce nu? O să mă întorc acasă, şi în orice caz m-aş putea duce. O chem pe Coca la telefon. Ce mai faci, Coca? îi spun. Ce să fac, mi-e rău, mă doare burta, răspunde ea. Apoi, deodată ţipă: U! ce dulce e. E câinele ei, un şoricar mic şi galben. Coca se răsfaţă (mi-o închipui vorbind cu buzele ţuguiate). Cine-i mic şi scump, budu-budu; şi trecând într-o limbă extraordinară: Vino cu mămica. Coca, o întrerup, aş veni după-masă la tine. Bine, zice, o să vină şi Lidia, dacă vrei spune-i şi lui Aneta să vină. Stai! mai strigă Coca, nu vrei să mergem săptămâna asta la cinema, se dă un film poliţist? Ba da, îi răspund, dar încă nu se dă, e de-abia anunţat. Merg şi eu, insistă ea, să nu mergi fără mine. Ţipă şi se bucură: Mă bucur, că e cu un club, cu noctambuli, cu detectivi. Foarte bine, închei.

Telefonez la Aneta Gattini. Alo, casa Gattini? Da, îmi răspunde o voce, cântând. E bunica, madam Monda. Sărut mâinile, madam Monda, pot să vorbesc cu Aneta? Vrei să vorbeşti cu Aneta? răspunde ea, nu-i acasă Aneta. A plecat Aneta. Vrei să-i spui să te cheme? O să-i spui să te cheme. Madam Monda, reuşesc să-i spun, rugaţi-o să mă cheme la Gruia. Vrei să-i spui să te cheme la Gruia? Bine, o să-i spui să te cheme la Gruia.

Acum o săptămână[148], mama mi-a făcut o scenă. Iată ce a spus: că în loc să fac ceva serios, sunt întotdeauna cu Aneta Gattini, că e o stricată, a auzit, şi că îi cunoaşte planul: s-o iau de nevastă. Mamă, i-am spus… Dar mama a plecat supărată, repede: mă cheamă… Mama e grăbită când eu am poftă de vorbă şi asta m-a supărat. Voiam s-o asigur că sunt mult prea tânăr ca să mă pot însura.

Mă cheamă Aneta şi ne dăm întâlnire pentru după-masă la Coca. Anetei îi plac lucrurile idioate şi dulci. De exemplu, vine vorba de infraroşu şi ultraviolet şi Benet afirmă că furnicile văd totul ultraviolet. Ţi-ar plăcea să vezi ultraviolet? mă întreabă ea. Nu, a fost răspunsul meu, e prea departe, aş prefera să văd infraroşu pentru că e mai aproape. I-a plăcut mult. Sau îi spun că în povestea englezească *Alice in Wonderland*[149] e vorba de un iepure şi de un pălărier care s-au certat cu Timpul şi de atunci pentru ei mereu e ora ceaiului şi stau tot timpul cu o ceaşcă de ceai şi cu o bucată de pâine cu unt în mână. Şi Aneta nu mai poate.

Nici Cochii nu-i place Aneta, dar o cheamă din când în când pentru că zice că e deşteaptă, dar e stricată şi e o afectată şi o rafinată. Coca şi madam Mizrachi lasă să se subînţeleagă multe. Când sunt aproape de casa Cochii, pe la cinci, o văd pe Aneta puţin înaintea mea. Merg după ea, bună ziua, îi strig. Aneta propune să luăm un tramvai să mergem într-un cartier oarecare departe şi să ne plimbăm acolo, e foarte urban şi unanimist. Bine, zic, să mergem, dar unde? Aneta înşiră diferite străzi îndepărtate de la marginea oraşului ca şi cum ar alege mănuşi. Dar ne răzgândim şi mergem mai departe pe jos dincolo de casa Mizrachi. De mai mult timp Aneta cerea să ne plimbăm aşa; e foarte frumos, dar e puţin cald. Aneta mă întreabă când o să-l cunoască pe Pavela, i-am vorbit de el şi e curioasă. Trecem pe lângă o casă cu două geamuri la stradă, destul de sărăcăcioasă, cu o grădină mare. Aneta crede că dacă am trăi într-o asemenea casă am fi vreo şapte copii, tatăl ar fi funcţionar şi mama profesoară, toţi copiii ar fi studenţi sau elevi, fiecare ar învăţa foarte bine altceva, atunci am putea ajunge departe. Sau să fii copil unic al unui bogătaş văduvit care locuieşte într-o casă enormă, foarte luxoasă, are o bibliotecă imensă, cu gravuri, pe pereţi panoplii de

arme, şi tatăl să vină acasă rar, să-l vezi numai dimineaţa în costum de călărie: e alt mijloc să ajungi genial. Dar aşa cum suntem noi, la mijloc, nu. Asta îmi aduce aminte de după-amieze de iarnă, pe ninsoare, când mă duceam bunăoară s-o iau pe mama de la o vizită la o rudă pe care trebuia s-o văd şi eu, şi pe drum mă gândeam că o să pot descrie odată pe toţi cei ce voi întâlni, voi scrie despre ei. Mă gândesc că ar fi trebuit să fiu acum la Paris, să locuiesc într-o mansardă dând meditaţii şi să ajung un om de geniu. Sau să n-am nici o ambiţie, să trag chiulul la cursuri, să mă plimb duminică dimineaţa la şosea şi să ajung un arhitect mediocru şi cumsecade. Dar a trecut mult timp de când îmi propuneam într-o seară, pe strada Zborului, să scriu. Nu pot să sufăr schimbarea, mă doare când văd un copil care a crescut, mă doare fiecare zi ce trece.

Am ieşit în strada Plantelor, e o stradă asfaltată. Îi fac curte Anetei. Dar nu e destul de frumoasă, îi spun uneori lui Benet despre ea, care trece drept flirtul meu oficial. Aneta se opreşte în mijlocul străzii Plantelor şi spune că ştie că are în unii ochi un nume prost. Apoi îmi spune: Să-ţi povestesc ceva. Acum un an, în primăvară, mi-a făcut curte avocatul Negreanu. Ne-am dat întâlnire lângă bulevardul Elisabeta, eu aveam o rochie albă cu picăţele roşii şi gri şi un guler mic, ne-am plimbat puţin şi pe urmă ne-am dus la hotelul Lido-Veneţia. Când Aneta a ajuns aici, îmi zic: Devine o poveste de roman modern cu fete de familie care sunt stricate. Sunt oarecum impresionat. Ea continuă: s-au urcat într-o odaie, el a încuiat uşa, dar au rămas numai puţin, ea n-a vrut şi nici el n-a insistat, ea s-a uitat pe fereastră la tramvaiele care treceau, jos, pe urmă au plecat.

Nu ştiu ce să cred. Să fie acesta un răspuns la unele aluzii ale mele? Să-mi fi dat o replică la o întrebare pe care eu încă n-am formulat-o precis? Şi cum trebuie să interpretez, că vrea sau că nu vrea? În orice caz, Coca n-ar crede povestea. Tăceam amândoi. Ţie nu-ţi place să spui tu? mă întreabă însă deodată Aneta. „E aşa plăcut să poţi spune tu la mulţi oameni.“ Ea vrea să zică, probabil, că se simte puţin străină faţă de ceilalţi oameni, oarecum în afară, şi îi e deci agreabil să-şi poată dovedi că în realitate rămâne vara unuia, prietena altuia, că îi poate tutui, amintindu-şi astfel că n-a încetat de

a se număra printre ei, sentiment pe care îl ghicesc într-adevăr. Pe un perete vedem câteva afişe de teatru. Îmi plac afişele, spune ea, pentru că ele mai rămân, anunţând o piesă care s-a jucat şi după sfârşitul reprezentaţiei, o zi, două. Acum o săptămână a fost la Operă şi a întâlnit un văr mic, care era dus pentru prima dată la un asemenea spectacol. Copilul a întrebat-o a câta oară vine ea şi ei i-a fost ruşine să spună, i-a răspuns că a treia oară. Ţie nu-ţi plac copiii? se uită Aneta drept în ochii mei, oprindu-se. Apoi mergând: Să vezi, mie îmi plac grozav. Şi bătrânii îmi plac, dar să fie bătrâni demni şi ţâfnoşi. Eu surâd şi Aneta începe să mă privească cu atâta simpatie, încât sunt gata să-i propun să renunţăm la Coca şi să repete cu mine vizita făcută în primăvara trecută la hotelul Lido-Veneţia sau oricare altul. Înainte ca să pot vorbi, Aneta exclamă că s-a făcut târziu, ne-am plimbat destul de mult, să ne întoarcem către Coca. Când intrăm în odaia ei găsim agitaţie mare. Lidia nu e acolo, madam Mizrachi vorbeşte cu domnul Berger, care e foarte iritat, e astmatic, tuşeşte şi gâfâie. Ce s-a întâmplat? Lidia e în dragoste de mai mult timp cu Gică Rămureanu, vrea să-l ia, dar madam şi domnul Berger nu vor să audă, Gică n-are bani, madam Berger e zgârcită, franţuzoaică şi nu vrea să dea zestre prea mare. Lidia a venit să vorbească cu el la telefon, şi din întâmplare tocmai atunci domnul Berger e chemat la Mizrachi şi a auzit toată conversaţia. A auzit cum Lidia întreba dacă păstrează scrisorile ei şi Gică răspundea: Da, într-un dosar cu litera L. Aceasta a fost prea mult pentru domnul Berger, cum, câte dosare trebuie să aibă el, şi a izbucnit: Ruşine amândurora! Apoi a venit cu un automobil aici şi a făcut o scenă violentă, era să se înece, iar Lidia s-a închis în baie. După intrarea noastră domnul Berger a plecat. Lidia iese din odaia de baie surâzătoare, dar îi vine să plângă. Fără nici un rost o întreabă pe Aneta ce mai face Titi Mercopel, care studiază medicina. Îi spun doamnei Mizrachi: Baia dumneavoastră joacă un rol important de la un timp încoace. Atunci, ca şi cum aş fi pronunţat cuvinte grave, Lidia izbucneşte în plâns, e împotriva părinţilor. Fireşte că n-a scris nici o scrisoare. Dar de ce n-am putut glumi?

Pe când Lidia vorbeşte cu madam Mizrachi şi cu Coca şi se aranjează după ce a plâns, eu stau cu Aneta lângă fereastră. Lângă fereastră e un fotoliu mare pe care stă Aneta şi eu lângă ea în picioare, rezemat de pervazul ferestrei. Să vezi, intelectualismul femeilor, zice ea brusc, e fals. Sigur că da, se aprobă ea cu convingere, şi eu sunt aşa.

Mai stăm, dar Lidia e enervată şi vrea să plece. Plec cu ea şi cu Aneta cu tot. Pe drum Lidia vorbeşte împotriva părinţilor, e desigur un complot între tatăl ei şi al meu. O aprob puţin, dar mă simt stingherit. Aş putea să fiu mai serios; zic: Da, Lidia, şi cred contrariul. Peste câtva timp voi merge seara cu părinţii la familia Berger acasă şi voi fi un băiat bun, cum am fost doar mereu.

O lăsăm pe Aneta la ea, o conduc pe Lidia acum. Lidia vorbeşte de dragoste şi mă întreabă şi pe mine. „Ce să-ţi spun, Lidia, zic, n-am ce să-ţi spun, e foarte banal.“ „Bine, dar afară de asta?“, întreabă ea. „Cum: afară de asta?“, încerc eu să fac o glumă. Lidia râde de parcă ar fi înţeles mult mai mult decât cred eu. „Cine-ţi place?“, întreabă ea. „Îmi plac toate. Îmi plac toate dacă sunt drăguţe şi dacă se îmbracă bine, sunt blonde şi au braţe drăguţe e şi mai bine.“ Lidiei îi place Gică de doi ani şi crede că numai bărbaţii pot să-şi schimbe gusturile, zice ea indignată. „Dar Aneta îţi place?“ „Da, răspund numaidecât; e foarte deşteaptă şi pricepe.“ „Ce pricepe?“ „Aşa, totul“, îngân. Lidia pe nerăsuflate: „Părinţii mei nu vor să admită că acum personalitatea mea s-a dezvoltat şi am dreptul să am gusturile mele proprii, de ce această opresiune?“.

Când ajungem în faţa casei ei s-a întunecat. Am condus-o şi pe Lidia. Fac o frază proastă: „Lidia, când o să ne aducem aminte după douăzeci de ani…“. Dar Lidia nu-mi răspunde ca în comediile spirituale, ci e iar enervată. Îmi spune că am făcut foarte bine ce am făcut, că am plecat de acasă, şi mă aprobă.

*

A doua zi dimineaţă e tot frumos, şi Gruia nu vrea să se plimbe. Vreau să mă duc la şosea. Cu cine mă pot duce? Mă gândesc la Lidia, e monotonă, dar e bună pentru o plimbare dimineaţa la şosea. Deci îi telefonez, cu mine

domnul Berger o va lăsa să meargă. Mă duc s-o iau. Lidia încă nu e gata. Când Lidia se îmbracă, încet, încet de tot, madam Berger, care e mică şi nervoasă, aleargă de obicei prin casă şi se vaită pe franţuzeşte cu accent parizian. Dar acum Lidia nu vorbeşte cu nimeni în casă. Domneşte tăcerea; Lidia se îmbracă în odaia ei, durează mult, dar eu am răbdare. Mergem la şosea, e lume puţină, ca în timpul săptămânii. Intrăm la *Flora*, luăm loc la o masă. Mai sunt doar câteva altele ocupate. Mai departe, la o masă lungă, văd un grup mai numeros de domni şi doamne. Recunosc pe doamna Lilian Ianculescu, foarte frumoasă, cât se poate de frumoasă, o văd bine de la locul meu, e foarte elegantă şi înconjurată. Înainte de a pleca o să mă duc, desigur, să-i sărut mâna. Deodată Lidia râde. „Cine e?“, zic eu. „Închipuieşte-ţi, începe Lidia, dar nu, nu pot să-ţi spun.“ „Hai, spune.“ Vai, ce nostim e, mă face Lidia curios, dar promite-mi că n-o să spui nimănui. Nu spun, promit. Lidia îmi arată la o masă pe Sandu Rămureanu, fratele lui Gică. La o altă masă îmi arată o domnişoară, mai curând blondă, drăguţă. Lidia îmi spune că e Nelly Schapira. Apoi îmi povesteşte că de peste un an sau doi Nelly Schapira vorbeşte regulat de două, trei ori pe săptămână cu Sandu la telefon. Nu se cunosc. Ea îi cunoaşte numărul de telefon, dar el nu ştie cum o cheamă. Ea îl cheamă des, vorbesc întotdeauna mult, fiecare povesteşte tot ce face celuilalt, sunt prieteni buni. Întreb: Şi ea nu ştie cum arată el, nu l-a văzut niciodată? Nici el pe ea? Nu, zice Lidia, nu s-au văzut. „Şi acum sunt amândoi aici, aproape, nu e nostim?“ E, pentru a doua oară într-un timp scurt, o poveste modernă. Aceasta e cu oraş şi telefoane, îmi dă, ca toate de acest fel, o senzaţie socială destul de puternică.

Sandu Rămureanu ne-a văzut, vine către noi, stă puţin de vorbă. Natural că nici vorbă nu e despre cele de ieri, de care el ştie de la fratele lui. Apoi, după ce s-a retras tânărul Rămureanu, Lidia îi face semn lui Nelly Schapira, vine şi ea, mă scol şi sunt recomandat. Lidia îi vorbeşte; sper că n-are să-i spună nimic. Nu, nu-i spune. Domnişoara Schapira se întoarce la masa ei.

„Lidia, mă scuzi, înainte de a pleca, mă duc să spun bună ziua doamnei Ianculescu, o cunoşti?“ „Nu, zice Lidia; foarte bine, du-te.“ Mă scol. Până

la masa ei fac mai mulţi paşi. Mă cunoaşte de când eram mic, de la băi, şi ne-am întâlnit deseori. E o femeie elegantă, care vorbeşte puţin. Cu mult bun-simţ. E întreţinută pe picior mare. Când mă apropii îmi zâmbeşte cu plăcere, îmi întinde mâna. Eu sunt foarte emoţionat, văd iar, de aproape, ce frumoasă şi distinsă e, o iubesc atât de mult. Mă înclin în faţa femeii acesteia elegante şi stricate, îmi vine să gândesc că am impresia de a mă afla în faţa unui idol încărcat cu pietre preţioase, dar văd că e o comparaţie vulgară şi urâtă, aşa încât mă feresc de ea. O uit. Doamna Ianculescu mă recomandă cu un gest al mâinii: „Te-ai făcut mare şi drăguţ“, îmi zice cu bunăvoinţă. Până să mă înclin din nou, mai privesc, cu tot atâta putere, pe frumoasa doamnă Lilian.

Dar Anetei şi mie ne plac – în conversaţiile noastre – femeile cumsecade care nu-şi înşală bărbaţii, Montesquieu, care a spus că pentru ca să ajungi virtuos e bine să înveţi multe citate din autorii antici, şi perechile căsătorite care se iubesc.

148 În varianta B, *Alaltăieri dimineaţa*.

149 *Alice în Ţara Minunilor* de Lewis Carroll (1832-1898) – logician, matematician şi scriitor englez. Romanul, apărut în 1865 (cu titlul original: *Alice's Adventures in Wonderland*), a devenit una dintre cele mai populare cărţi pentru copii din întreaga lume.

VIII
Fantome din anul 1920 – Generaţia modernă[150]

Trebuie să-l rog pe Gruia să-mi aducă un rând de haine de acasă, pentru după-masă. Trebuie să mă schimb. Desigur că e neserios ce fac. Am plecat cu prea puţine lucruri. Gruia trebuie să-mi aducă şi altele, şi rufe. Sunt de câteva zile puţin îngrijit. La Gruia în casă servitoarea nu ştie să facă ghetele, nu ştie, şi sunt nevoit să mi le fac pe stradă. Când stau în picioare în faţa lustragiului, cu unul din picioare întins şi ridicat pe cutiuţa de lemn, în mijlocul drumului, mă simt stingherit. Când îmi curăţ ghetele pe drum şi când văd că aş putea să-mi schimb gulerul şi cravata, mai am, precis, senzaţia că sunt abătut din drum. Senzaţie cu atât mai precisă cu cât se potriveşte de minune rătăcirii într-un oraş a cărui tristeţe rezultă tocmai din faptul că poţi trece prin atâtea situaţii, şi sus, şi jos, în aceleaşi locuri, care nu se schimbă. De aceea e mai uşor să rabzi schimbări în locuri diferite. Mă duc să mă îmbrac, cobor, aştept să se facă mai târziu, o oră de plecare. Gruia merge iar la unchiul lui, eu mai rămân, singur. Mă plimb, vine Jeta acasă. „Unde te duci?“, mă întreabă ea. „Mă duc să fac o vizită“, zic. „La cine?“, vrea să ştie şi trebuie să-i povestesc, e curioasă. Jeta îmi bate capul. Ca să scap de ea o întreb ce învaţă la geografie şi o ascult, o întreb care e capitala Abisiniei. Se uită la mine şi tace. Mai întreb: „Dar capitala Liberiei?“. Nu ştie, şi eu mai departe, care e capitala insulei Malta? În fine, Jeta fuge de mine şi de capitalele mele, eu le ştiu pe toate, din cele mai neaşteptate ţări. Jeta se dă jos, rămân iar singur, să mă plimb. Pe la cinci jumate plec. Laurence Cohen şade în Parcul Filipescu, e încă destul de devreme, o să merg cu tramvaiul. Tramvaiul merge de-a lungul, pe Calea Dorobanţi. Înainte de capăt cobor, să fac restul drumului pe jos. A început

să se întunece repede azi. Ajung în dreptul Parcului Filipescu, traversez rondul în jurul căruia trece linia tramvaiului. La staţie aşteaptă trei vagoane. Cele câteva străzi din parc, care se văd, sunt pustii. Intru pe una din ele, merg înainte încet. La colţ, venind din stânga, îl văd pe Ovid Marinescu – el merge şi pe la surorile Sorin, probabil că acum se duce la Laurence Cohen. Îl opresc, îmi spune că da, şi continuăm drumul împreună. Ovid Marinescu e elegant; merge des în societate, mai ales în cea ovreiască, aproape toate prieteniile şi vizitele lui sunt ovreieşti. Ne uităm amândoi la casele frumoase, ne cunoaştem destul de puţin, de aceea vorbim despre lucruri mari. Ne face amândurora plăcere să ne plimbăm aşa, pe când se întunecă, şi să vorbim cum n-am putea-o face în casa în care vom fi peste puţin timp. Vorbim despre cei pe care îi cunoaştem şi suntem curioşi să aflăm unul de la altul ce credem despre unul sau altul din ei. Mai aflăm unul de la celălalt că avem fiecare o viaţă proprie, dar aceasta, mie cel puţin, îmi displace, e mai frumos să nu ştii precis, e ca şi cum ai vedea pe cineva, a doua zi după ce l-ai văzut neutru şi l-ai crezut disponibil într-un salon, la treburi obişnuite în oraş. E o senzaţie asemănătoare cu aceea pe care o ai când întâlneşti acasă, din întâmplare, o persoană cu care erai zilnic împreună la băi. Şi pe Aneta Gattini o întristează când aude de la madam Mercopel, mama lui Titi, despre Lexi Perlman, care a studiat şi el medicina, că e acum ca şi un om făcut. Cu toate că Lidia Berger, care a fost odată la tribunal (adică în Palatul de Justiţie), unde a întâlnit cu geanta la subţioară unii tineri pe care îi cunoştea din societate, a constatat, vai, ce amuzant e să-i vezi ocupaţi la tribunal. Ovid Marinescu îmi spune că e înscris în tineretul unui mare partid democrat, cunoaşte pe Jenică Marcus şi pe Zoller, îi apreciază. Îmi spune că a fost acum un an pe munţi cu Jenică. Mi-l închipuiam altfel pe Ovid Marinescu, care e liniştit. Îi spun că îl cunosc şi eu pe Jenică şi am auzit de celălalt; şi el îi laudă. „Şi e comunist?“, întreb despre al doilea. „Da“, zice el. Îmi mărturiseşte că îi plac şi spiritul independent al Corinei Breyer şi societatea aceasta, care n-are prejudecăţi, e modernă şi independentă. „Nu vezi, îmi spune el mie, lumea de azi e în dezagregare, ideile revoluţionare triumfă, tinereţea a rupt lanţurile trecutului. Tinereţea de azi, continuă el,

ştie să fie liberă.“ „Eşti sigur?“, zic. „Desigur“, răspunde el, şi-mi cere să privesc lumea, muzica şi literatura modernă, suflul de libertate care se desprinde din dezordinea lumii, dezechilibrul tineretului, care înseamnă dărâmarea unei tradiţii. „Domnule Marinescu, îi zic, să nu te superi, vorbeşti frumos, dar eşti cu zece ani în urmă. Nu-ţi dai seama că aparţii unei epoci recente, dar moarte?“

Îmi reaminteşte primele seri când am ascultat la radio muzica de jazz transmisă, literatura de atunci. „Era foarte frumos, domnule Marinescu, aproape că îmi pare şi mie rău că a trecut, şi trebuie să-ţi pară şi dumitale rău, cu teoriile dumitale.“

— De ce?

— Aşa. Era plăcut ca un interval.

Şi lui Benet îi place vremea de atunci. Îi place să citească în ziare că s-a descoperit o bandă de elevi criminali cu scopul de a suprima profesorii severi, numele asasinului fiind tras la sorţi cu o zi înainte de făptuire. Ar trebui să fie acum toamna târziu sau iarna, după-masă, să nu fie nimeni pe străzi, şi plimbându-te ţi-ai putea închipui lucruri multe ce se petrec în casele acestea, lucruri necunoscute într-un decor elegant şi stricat. În revistele ilustrate se poate citi despre un grup de băieţi tineri care s-au retras într-o insulă, nu departe de un port, ca să ducă o viaţă sălbatică, sau se pot vedea fotografii din viaţa de noapte pariziană. Au apărut şi cărţi multe, reportaje şi descrieri, multe din ele despre lucruri de care nu se vorbeşte îndeobşte. Aşa a auzit Benet de la Adi Frenkel că e tânărul Ronda; nu e exclus să fie şi acesta la Laurence Cohen. Îmi aduc aminte de fostul meu coleg de liceu Mircea Demetrian, era foarte liniştit, nu se simţea vinovat faţă de viaţă, nu şi-ar fi impus nici o restricţie, cu condiţia ca el însuşi să aibă plăcere, nu se opunea sau mira. Deşi nervos şi puţin bolnăvicios, Miki Popovici îmi semăna. Îmi mai aduc aminte de felul puţin tulbure şi necurat cum întrezăream noi viaţa pe care o duceau Dan Slătineanu, Sandu Hertzog sau Călin Sandu-Vornea, mai mari ca noi, rămaşi repetenţi. Era vremea când volumele erau scrise într-un anumit gen şi începeau astfel: 120 pe oră. Maşina electrică, tanc în miniatură, roşu spălăcit ca fardul şters, trage după

dânsa un şir de vagoane multicolore. Cabinele, cuşti de metal, placajuri de mahon şi frasin, gem la fiecare cotitură. Şinele urmează un drum drept, ca două paralele dintr-o demonstraţie geometrică; pe ambele părţi brazi, grenadieri, între vile, case de păpuşi, şi staţii mici şi şefi de gară cu şapca roşie, ca în albumele cu ilustraţii pentru copii.

Trenul pleacă din Geneva la 18.55 înspre MÜNCHEN via LAUSANNE-BERN-ZÜRICH.

*

Îi spun bună ziua lui Laurence, apoi împrejur. E aglomeraţie. Nu cunosc toată lumea, mă apropii de Jenny Harlat. Puţin după aceea vine şi Lidia Berger, casa e elegantă, îmi face plăcere să le îndemn să-mi povestească vreo câteva cancanuri, îmi e destul de uşor, câte ceva ştiu şi eu, le fac să-mi spună mai mult. Trec numele din societate prin vorbele noastre. „Ştii, zice Lidia, că madam Siegler a plecat la Paris şi nu vrea să se mai întoarcă, vrea să rămână acolo cu un gigolo.“ Jenny cu mine râdem, Lidia povesteşte ce a făcut Ruţi Samitca. S-a întâlnit la dentist cu Luigi Broder, care îi place, dar părinţii ei n-o lasă să-l vadă, şi a intrat la dentist împreună cu el zicând că e vărul ei. Pe când Luigi era pe scaun şi dentistul căuta ceva, s-a repezit asupra lui Luigi şi l-a sărutat. Luigi era cu gura deschisă, dentistul a văzut, toată lumea a aflat şi Luigi a fost expediat la sucursala băncii unchiului său la Cernăuţi. Toate poveştile îmi plac, aş vrea să mai aud. Aş vrea să mă apropii de alte grupuri, dar Carla Cohen e singură cu Nelu Bădulescu, Viorica Franco cu Diki Einhorn. Sandu Sommer, care şade pe un scaun în apropiere, de îndată ce intră cineva şi trece pe lângă el, se scoală şi recită grăbit şi uniform: Sommer, îmi pare bine. Vorbeşte mecanic, nici nu-şi dă osteneala să vadă dacă nu cunoaşte cumva pe nou-venit sau nou-venită, le lasă lor grija să fie recunoscut, spune acelaşi lucru cu uşurinţă, e atât de obişnuit. Intră Gică Horwitz, despre care Benet spune că e o catastrofă în cămaşă albastră, pentru că poartă mereu cămăşi albastre cu guler tare de aceeaşi culoare, părul tuns cum îl au de obicei nemţii. E sportiv, ia parte la concursuri. Vine lângă Sommer, acesta se scoală numaidecât şi-şi pronunţă cuvintele. Ştiu că sunt prieteni vechi. Dar Gică

Horwitz nu arată mirat, îi întinde mâna şi-l întreabă ce face. Sommer nu arată că acum de abia l-a recunoscut, ci îi răspunde liniştit, şi stau de vorbă. Dar atunci ce rost avea să i se recomande? Lucrul nu-i preocupă pe nici unul, se aşază amândoi şi vorbesc mai departe. Mi-a fost mare mirarea când l-am văzut într-o zi la Facultatea de Drept pe Gică Horwitz. De altfel, lucrul mi s-a întâmplat şi cu alţii. Persoane la care mă aşteptam mai puţin aflam că sunt studente sau studenţi în drept. Numărul acestora e mare, şi la fel mirarea mea. E ca şi cum aş fi aflat deodată că oameni foarte diferiţi şi fără legături între ei sunt totuşi uniţi printr-un secret comun, printr-o boală neaşteptată pe care o descoperi.

O văd pe sora doamnei Cohen, Ella, care e divorţată; e şi ea aici printre fete. Îi place să vorbească lucrurile pe şleau, dă cărţi de educaţie sexuală cunoscutelor. Acum şopteşte cu Mimi Manovici. Se vede că îi promite *Căsătoria perfectă* a lui Van de Velde[151]. Altfel e spirituală şi îi place conversaţia. Când vine spre noi îmi spune că Biţi Socor s-a logodit cu Coca Binder. Doamna Socor socoteşte aceasta o mezalianţă, deci mama lui Laurence s-a grăbit să-i telefoneze s-o felicite. S-a logodit Safta Binder, a răspuns aceasta, ei, şi ce-mi pasă mie? Ella e încântată de expresia Safta. „Auzi, Safta Binder, adică Safta, Veta, Frosa, asta e partea femeiască în familia Binder şi de unde vine ea să afle de nunţile lor! O să afle când o fi soacră.“ Ella Cohen e încă tânără; e prietenă cu fete, trece drept simpatică şi ştie să fie foarte naturală. În societate nu-şi schimbă niciodată glasul. Dar nu toată lumea face ca ea. Iată madam Benet, ea îşi schimbă ţinuta şi glasul pentru fiecare persoană. Când vorbeşte cu cucoanele, la fiecare diferenţă de două milioane avere în plus sau la fiecare treaptă socială în sus îşi schimbă vocea. Ea exteriorizează atât de bine această variaţie a situaţiilor, încât îmi aduce aminte de laboratorul de fizică şi chimie al şcolii mele, de tuburi în care circulau lichide colorate şi altele în care urca şi cobora mercurul, şi încă de tabele de statistică cu reprezentări grafice, în care, pe baza cifrelor înşirate pe margini, liniile punctate urcă în curbe precise şi sigure şi indică la fiecare cifră o anumită înălţime. Tot aşa, modulaţiile vocii doamnei Benet formează un tablou viu al situaţiei averilor domnilor din societate, situaţii

abstracte şi îndepărtate, care colorează şi se mlădiază în variaţiile glasului ei, întocmai ca pe tabelele desenate şi punctate ale statisticii, care developează parcă o imagine latentă de pe o placă fotografică cenuşie şi inexpresivă. Siguranţa doamnei Benet este atât de mare şi adecvarea între expresiune şi diferenţa constatată de ea atât de desăvârşită, încât, vorbind la un ceai cu madam Mizrachi, aceasta din urmă n-a băgat de seamă că în spatele ei vine madam Lindenberg, vicepreşedinta Societăţii de binefacere (alta decât cea din care fac parte şi madam Benet şi Lidia Berger, ultima, bineînţeles, la secţiunea tineretului), a cărei secretară e de altfel Ella Cohen, care depune o activitate mare şi munceşte mult pentru societate. Dar madam Benet a văzut-o pe madam Lindenberg şi i-a vorbit, rămânând mai departe în faţa doamnei Mizrachi. Aşa încât mirarea doamnei Mizrachi a fost mare când deodată a văzut pe aceeaşi madam Benet de lângă ea cu alt glas şi altă expresie, n-a ştiut ce să creadă. E adevărat că madam Mizrachi ocupă un loc destul de înalt pe scara gradaţilor doamnei Benet, şi iar e adevărat că distanţa dintre punctul ei şi cel al doamnei Lindenberg nu e foarte mare, dar totuşi distanţa e reală, aşa încât numaidecât s-a produs schimbarea doamnei Benet. Scena reaminteşte un tablou banal întrebuinţat în comediile cinematografice: doi oameni stau faţă în faţă. Unul vede în spatele celuilalt un animal sălbatec sau alt lucru periculos şi figura lui exprimă groaza. Celălalt însă nu vede, fireşte, ce se întâmplă în spatele lui, vede numai expresia îngrozită a celuilalt şi astfel află că s-a întâmplat ceva. Tot aşa adierea variaţiunii atmosferei sociale trecând pe faţa şi în vocea doamnei Benet, instrumente delicate de precizie pentru măsurarea schimbărilor de climă mondenă, a permis doamnei Mizrachi să afle, după ce prima clipă de surprindere trecuse, că înapoia ei s-a produs un fenomen însemnat care de îndată a fost înregistrat cu exactitate de aparatul sensibil pe care îl avea în faţă. Asemenea însă unor aparate seismografice, care nu indică decât amplitudinea mişcărilor seismice între anumite limite, neînregistrând mişcări prea uşoare pentru a fi percepute de ele şi de asemeni nemaiputând să folosească după ce o anumită limită maximă a fost depăşită, când însăşi existenţa aparatelor este ameninţată, posibilităţile de exprimare ale doamnei

Benet sunt îngrădite de anumite margini, maxime şi minime, între care, numai, ele pot funcţiona. Sau, ca un termometru care a fost construit ca să arate temperatura numai între un grad inferior şi altul superior şi care nu poate arăta nici o temperatură mai mare decât ultimul grad, nici una mai mică decât primul. De aceea am putut observa că madam Benet rămâne uneori fără glas; aceasta se întâmplă în cele două cazuri arătate şi pentru termometru sau aparatul seismic, când temperatura sau cutremurul au fost una prea înaltă sau cealaltă prea puternică, şi au depăşit posibilităţile de înregistrare ale aparatului distrugându-l poate, în cazul al doilea – sau când temperatura e prea joasă sau mişcarea prea uşoară pentru a putea fi simţită de cele două instrumente. Iar în cazul doamnei Benet, sau când persoana în prezenţa căreia se află ocupă în scara socială un loc prea neînsemnat, care se află dedesubtul limitei minime a valorilor sociale cu care madam Benet e obişnuită şi faţă de care poate reacţiona, şi atunci vocea ei nu se poate manifesta deloc, nu poate înregistra în nici un chip o manifestare prea redusă pentru posibilităţile de percepere ale lui madam Benet – sau manifestarea e prea puternică, adică madam Benet se află în faţa unei persoane care stă deasupra limitei maxime obişnuite, care depăşeşte şirul gradelor care se succedă din două în două milioane, şi atunci iar ea rămâne fără glas, căci zguduitura a fost prea puternică, temperatura s-a ridicat prea sus pentru mijloacele ei de rezistenţă, aşa încât acest al doilea caz e cel mai periculos, ar putea duce, în cazul unei depăşiri prea rapide şi prea puternice a maximului îngăduit, la o adevărată şi permanentă afazie.

În domeniul realităţii, ipoteza pieirii glasului din motive de contact cu înălţimi prea mari s-a produs. Şi iată în ce circumstanţe. Sosise în Bucureşti un fruntaş al organizaţiei sioniste mondiale şi toată elita societăţii ovreieşti din Bucureşti organizase primiri şi recepţii. Una din serate – poate cea mai însemnată – a fost dată de doamna Bischof, prezidenta Societăţii de binefacere. Acolo s-au ţinut cu aprindere discuţiile care, duse în toate casele, aveau trei obiective. Primul era pronunţarea numelui ilustru. Oaspetele era un nobil englez, fost mare industriaş, Lordul Ormsby. Aproape toată lumea, în credinţa că un nume englezesc nu poate fi

pronunţat cum se scrie, spunea: Ormţbai. Alţii, învârtindu-şi buzele, încercau să articuleze: Uormsbei. Sau mergeau mai departe, izbucnind nu în momentul când voiau să citeze numele, ci din senin, în clipa în care reuşeau să-l spună, fără nici o legătură cu fraza lor proprie sau a altuia pe care o întrerupeau: Vhuormesbioai. Nimeni nu se gândea să spună simplu, ca pe româneşte, fonetic şi nesilit: Ormsbi, ceea ce ar fi fost pronunţarea corectă, tot aşa după cum se spune că într-o odaie ascunzătoarea cea mai bună e locul cel mai aparent, unde nu se caută, pentru că cu greu poţi accepta ideea că ceea ce urmăreşti e aproape şi clar. Doar madam Mizrachi, care fusese de două ori în Anglia cu soţul ei şi care păstrase obiceiul să citească volume engleze şi să practice conversaţia engleză, vorbea destul de bine această limbă şi pomenea de Lordul Ormsvi. Dar toată lumea era convinsă că madam Mizrachi nu ştie englezeşte. Cucoanele care îi purtau pică pentru cunoştinţele ei şi cărora le făcea plăcere să-şi bată joc de „engleza“ ei au prins acest prilej excelent ca o dovadă definitivă a inculturii doamnei Mizrachi. Toţi au admis-o şi vizita lui Ormsby a fost sfârşitul îndoielii care până atunci persista, rămânând stabilit că madam Mizrachi nu ştie englezeşte deoarece „a pronunţat ca pe româneşte“, ceea ce nu se putea admite. Al doilea prilej de discuţie a fost numele adevărat şi titlul celui ce venise. Lordul Ormsby, spunea toată lumea. Dar se aflase că înainte de înnobilare acesta se chema Alfred Benson şi cele mai diferite versiuni circulau. Se crease o reţea de presupuneri, ştiri, indicaţii, în care toţi se pierdeau. Nu trebuia oare spus Lordul Benson? Dar lucrul cel mai complicat era natura chemării de „lord“. Circula cu persistenţă zvonul că Ormsby e marchiz. Şi atunci întrebări nesfârşite se puteau pune: poate fi cineva deodată lord şi marchiz? (Nu! se răspundea îndeobşte, singură madam Mizrachi fiind de părere contrară, ceea ce a fost o dovadă în plus – dacă mai era nevoie de ea – că nu ştie ce vorbeşte.) Unele cucoane susţineau că lord e superior, altele că lord e un strigăt familiar şi deci nu poate fi întrebuinţat. Mama lui Laurence Cohen susţinea că englezii n-au marchiz şi nici alte titluri, ci numai lorzi. Domnul Benet era de părere că regele Angliei îl făcuse pe Benson lord, iar regina marchiz, dându-i şi un

nume ales de ea după o floare. În mijlocul acestei ceţi ţesute cu titluri, nume, ranguri şi mister englezesc, nimeni nu nimerea drumul. Astfel Lordul Ormsby reuşise să aducă cu el, în jurul lui, plutind, o atmosferă londoneză, cenuşie şi bizară, grea pentru cine nu e de mult familiarizat cu ea, grea pentru drumeţi, dispreţuitoare şi vicleană pentru un străin şi omul de jos. Dar al treilea punct atinsese culmea. Dacă soţii Ormsby erau marchizi – cum se aflase precis în cele din urmă –, atunci lucrurile depăşeau sfera înţelegerii. Marchiză era, pentru orice doamnă din societatea noastră, madame de Pompadour. Să fie una ca ele, chiar în vârstă, englezoaică, milionară şi oricât de sus situată, să fie marchiză, nu puteau pricepe. Baroană, ar fi admis uşor. Dar străine pe scara titlurilor nobiliare vedeau între cele două titluri nu diferenţa reală, ci prăpastia care separă istoria Franţei de bancherii austrieci. Când într-o seară de la începutul lunii martie madam Benet s-a aflat în faţa unei femei grase, cu părul cărunt şi rochie de mătase violetă, şi a fost recomandată Marchizei de Ormsby, în gândul ei a găsit un singur punct de sprijin: metresa regelui Franţei. Or, cu madame de Pompadour nu vorbeşti. Madam Benet a tăcut.

Se sting luminile, aproape toate, jazzul cântă muzică tristă cu cuvinte englezeşti, stau pe o canapea lângă Lidia şi Jenny, câteva perechi dansează, e un aspect ca acela ce se desprinde din vorbele lui Ovid Marinescu.

În vila lui Maricica Klingenberg, prietena mea din copilărie, la ţară, sunt două tablouri de format mic, sau mai bine zis două reproduceri tăiate dintr-o revistă ilustrată şi încadrate într-o foarte simplă ramă neagră subţire, dintre care unul mai ales m-a impresionat. El înfăţişează – şi probabil că artistul a urmărit ironia – o serată modernă; e o odaie cu mobile şi draperii bizare, toată lumea stă pe jos, pe perini, doamne şi domni, cei mai mulţi în vârstă. În haine de seară, în mijloc, la un pian de formă rară, foarte jos, un pianist înalt cu o barbă neagră, rotundă, tăiată scurt în jurul feţei şi alături, în picioare, o cântăreaţă slabă şi eterică. Când mă duc la Klingenberg, la ţară, mă uit întotdeauna la el (celălalt care înfăţişează în culori vii o femeie într-un decor şi o rochie moderne e mai puţin expresiv). La una din perechile care stau pe jos se vede, mai ales, că doamna e foarte grasă şi

domnul la fel, amândoi stau cu greu pe perini, pe parchet. Când mă gândesc la tabloul acesta din care nuanţa caricaturală nu lipseşte – e un tablou mic, stă între multe altele, desene şi fotografii, pe peretele din stânga uşii când vii din antreu în salonul vilei, deasupra divanului – am impresia că pot pricepe mai bine decât oricine. Pot pricepe toată epoca de după război, nevroza, epoca revoluţionară, sinuciderile, divorţul, sexualitatea nestăpânită şi cărţile despre aceasta, manifestaţiile de artă ultramodernă, iar jazzul, luminile, totul trece repede, ca uneori la cinematograf, în imagini suprapuse. Tot aici mai intră copii răsfăţaţi care, când se întâlnesc, sting luminile în odăi, cum numeşte tatăl meu tot tineretul de la război încoace, ciorapii de mătase care se vând prin contrabandă, scriitorii moderni grupaţi în şcoli şi cenacluri cu nume noi şi titluri de cărţi neaşteptate şi care, unele, arată fermecătoare, scriitori ducând o viaţă dezordonată, purtând cravate roz la haine negre şi ţipând prin cafenelele şi străzile din oraşele, unele provinciale, din centrul şi apusul Europei. Şi afacerile mari, răsturnarea ierarhiei sociale, egalizarea în săli şi locuri de petrecere unde vin şi cei ce s-au îmbogăţit de război (ca să scriu cum vrea Aneta Gattini, după care forma război e rece şi prea democratică). Tabloul capătă în atmosfera de jazz şi în semiobscuritate o coloraţie vie şi mişcare, oamenii miraţi de schimbările produse de timp la alte persoane le mai salută încă cu respect ca înainte, şi cercul de penumbră care înconjoară scena trebuie să-i dea lui Benet o senzaţie puternică şi destul de plăcută. Sunt oameni frumoşi, tineri mai ales, dansează în încăperi prin care trec fâşii de lumină şi de umbră, totul puţin încurcat. Aproape când mă gândesc la epoca aceasta, sunt şi eu cuprins de un sentiment destul de nelămurit. „Uite-o pe Emy Bercovici, zice Lidia, ţii minte?“ Ţin minte, am văzut-o cu Coca şi Lidia la cinema, era cu Miciu Pauker. Emy era cu guvernanta, dar nu aceasta o supăra, pentru că guvernanta s-a mutat zicând: terminaţi, că nu mai pot. Se creează o atmosferă de puţină melancolie şi dor social. Madam Ella Cohen, care se depărtase, revine lângă noi, aude că e vorba de Emy şi povesteşte că o să se logodească cu Miciu. Miciu nu e aici. Mătuşa lui s-a dus să vorbească cu madam Bercovici, cu care e prietenă, s-o ceară pe Emy. Madam Bercovici a

exclamat: Mi-o ceri pe Ema pentru un băiat de prăvălie, un croitor? Se şi potriveşte, răspunde mătuşa lui Miciu, care e puţin peltică, sărind în sus, un croitor cu faţa unui cârciumar, căci domnul Bercovici şi-a făcut averea dintr-un depozit de vin, îmi explică Lidia. Iar Miciu e frumos, dar fratele lui are un magazin de stofe şi croitorie, el altceva nu face. Când intră în casă zice: Bună ziua, mi-e foame, după ce mănâncă se culcă. Seara spune: Bună seara, mi-e foame. Apoi pleacă, şi dimineaţa doarme. Altceva nu vorbeşte. Cucoanele s-au certat, dar logodnă o să se facă. Lidia o să aibă ce să povestească.

Întreb dacă Lizette Rechowski nu e aici. Nu e, mama ei n-o lasă să iasă nicăieri. A vrut să ia un avocat, şi părinţii ei n-au vrut pentru nimic în lume; i-au zis, ce, tu meriţi altceva, un băiat fără reprezentare, nu se poate, au ţinut-o închisă în casă, n-a avut voie să vorbească la telefon, şi s-a lăsat, e o fată foarte ascultătoare, deşi îi plăcea mult, foarte serios. Ella o vede pe fata doamnei Lindenberg, de care îmi reamintisem cu câtva timp înainte, când comparasem atitudinea firească şi uniformă a doamnei Cohen cu aceea a doamnei Benet, şi îi vorbeşte. După ce Carmela Lindenberg se îndepărtează, Ella ne spune despre ea că nu se poate abţine să n-o imite pe mama ei; ceea ce fac, spunând ca şi vicepreşedinta la fiecare câteva cuvinte: *bon Dieu de bon Dieu*, pe un ton puţin supărat, puţin parizian, puţin amuzat. Doamna Lindenberg întrebuinţează expresia mereu, în situaţii variate, şi e pentru ea un termen general care joacă rolul de formulă ce poate fi repetată fără alte explicaţii. Expresia seamănă cu un semn magic sau cu o literă a unui alfabet vechi, care înseamnă multe şi care pentru cunoscător nu e un simplu cuvânt, ci un întreg şir de cuvinte care exprimă un gând întreg. Semnul sau formula sunt numai un mijloc de rezumare şi înfăţişare. Când deci doamna Lindenberg zice: *bon Dieu de bon Dieu*, ea nu înţelege să întrebuinţeze sensul obişnuit al acestor cuvinte, ci rosteşte o formulă care cuprinde în cuvinte puţine tot ceea ce ea simte şi ar voi să spună, dar din lipsă de timp, din obişnuinţă, din spirit de comoditate, nu se osteneşte să spună, mai ales că n-ar spune-o poate atât de bine cum ar dori. Sau când alt domn care îmi e cunoscut spune atât de des când vorbeşte: în sfârşit şi în

definitiv, el face la fel. Pe mulţi, felul lui de a vorbi îi plictiseşte, într-adevăr întrebuinţează cele două cuvinte mereu şi le pune oriunde în cursul frazelor, la locurile cele mai nepotrivite. Dar eu cred că nu trebuie să i-o luăm în nume de rău. Când spune: în sfârşit, sau: în definitiv, dă acestor cuvinte o valoare pe care noi nu o cunoaştem, nu o bănuim. Poate că, pentru el, în sfârşit şi în definitiv exprimă atâtea lucruri, tot ceea ce ar fi putut spune şi n-a spus cine ştie ce, poate tot ceea ce ar fi putut fi n-a devenit, speranţele şi dorurile vieţii lui, melancolia credinţelor spulberate, mai ştiu eu ce, totul. Sau când alţii repetă des verbul a zice la persoana întâia sau a treia a indicativului prezent sau imperfect, sau spun mereu: aşa (sau: nu-i aşa, că Biju Barasch, bunăoară, îmi aduc aminte de el, pentru că l-am văzut de curând), eu nu mă supăr pentru că dau acestor cuvinte valoarea lor simbolică, văd că sunt semnul sub care se ascunde dorinţa de a face fraze frumoase ca Pavela sau chiar ca Gruia, când e politicos şi oficial şi începe să vorbească ca din „Perfectul şi Noul Epistolar al Omului de lume bună“.

Fiecare se serveşte în picioare la un bufet în fundul odăii în care ne aflăm. Adrian Ellenbogen, care s-a întors nu demult, din toamna trecută totuşi, din Anglia, unde a stat un an şi jumătate, spune cuiva că este *a brick*[152], întrebuinţând această expresie, la modă mai ales înainte, azi mai puţin, în epoca de la începutul secolului devenise colosal de mult întrebuinţată, dar rămasă definitiv în limba engleză până astăzi. Pot vedea cu cine vorbeşte, e Gerda Massip, mătuşa ei, doamna Blanke Hilmer, e cunoscută pentru recepţiile fastuoase pe care le dă (madam Mizrachi se întreabă de unde are atât să cheltuiască, ea caută mereu să afle exact cât are fiecare şi calculează. Iar restul de unde vine? strigă când i se pare, după calcule, că balanţa e depăşită).

Odinioară, Adrian Ellenbogen, care nu se desparte de chitara lui, a cântat puţin. Dar numai puţin. Seara, uneori, cântă mai mult. Se duce în odaia cea mai întunecoasă a casei unde e, şi pe divan sau pe o perină, pe jos, cântă melodii englezeşti şi se însoţeşte cu chitara lui. Cântă destul de bine. Când Societatea dă ceaiuri în scop de binefacere, cântă împreună cu Fipi Hornstein, care trece la pian. Acum însă a încercat numai câteva note. De

asemenea, nici n-a dansat, cum i se întâmplă de obicei când e vesel, dansează singur în mijlocul odăii, surâzând ca un număr de varieteu. Când cântă Adrian Ellenbogen îmi vin în minte aproape mereu (de altfel nu l-am auzit decât de câteva ori) peisaje de iarnă. Se vede fiindcă odată, la cinematograf, într-un jurnal, era înfăţişat un asemenea decor, însoţit de aceeaşi muzică. Pentru că eu zic chitară, dar instrumentul are cu totul alt nume, un nume lung englezesc care se pronunţă aproape silabisit, din cauza atâtor vocale alternând cu consoane. Nu ştiu exact cum se cheamă. În jurnalul de la cinematograf se arăta o nouă linie pentru funicular în munţi, vagoanele nu se vedeau, treceau numai şinele şi peisajul, repede, în sunetul cântecului pe care îl cântă şi Adrian Ellenbogen. Se văd munţii albi, brazii, apoi un hotel modern cu odăi cu mobile puţine, albe şi vesele, începe cântecul şi eu urmăresc de la început scena; şinele de jos până sus pe munte, urcând către hotelul cu ferestre multe şi odăi luminoase cu mobile în culori deschise şi albul pretutindeni. Se văd numai şinele înguste pe unde trece trenul, şi decorul se desfăşoară repede, ca şi cum l-am privi din fereastra unui vagon, urcă mereu, vine un tunel, apoi iar văile şi munţii mari. Am ajuns sus la capăt şi aici pentru prima dată se văd chiar vagonetele funicularului şi toată lumea care coboară. Aş vrea să fiu şi eu unul dintre aceia şi să fiu aşteptat de cineva, să înceapă o aventură de dragoste cu o femeie frumoasă într-un palton de blană cafenie.

Ce gusturi! Mă influenţează locul. Se aduc câteva baloane, fiecare vrea unul, multe se sparg. Se dansează, e puţină plictiseală. Vine în odăi şi madam Cohen, gazda; nu e mult după şapte şi vine madam Rosenthal să-şi ia fata. Jenny îi spune: Bună seara, madam Rosenthal, dar ea răspunde: Nu mă cheamă Rosenthal, drăguţo, mă cheamă Rosinthal şi accentuează, e înţepată. O parte din lume a început să plece. Credeam că o să se prelungească, dar nu, de altfel e la începutul sezonului. S-au aprins iar toate luminile, se formează grupuri şi se vorbeşte. Câteva vorbesc despre rochii, cei mai mulţi despre cinematografe, se fac planuri pentru zilele viitoare, pentru o excursie în împrejurimi. Tocmai acum vine Simona Sanielevici, scuzându-se că a întârziat. Muzica mai cântă o dată, după aceea odaia se

goleşte încet. Îi spun Lidiei să plecăm. De abia acum, la plecare, se văd mai bine odăile mari, care se golesc, cu mobilele în jurul pereţilor, lămpile de cristal şi parchetul lucios. Tot de abia acum o văd pe sora a doua a lui Laurence, care când era mică era foarte zburdalnică, venea cu instrumente de bucătărie şi ne bătea cu ele când eram la sora ei sau ni se arunca între picioare. Punea farfurii adânci de supă cu apă pe scaune. Vărsa un borcan de murături peste Aurel Domas, arunca cu praştia, cu tăvălugul de făcut tăiţei. A crescut mult. „Ţii minte ce zburdalnică erai?“, îi zic, râde puţin. Pleacă şi Ovid Marinescu, îşi pune pălăria, îl întreb dacă e adevărat că Corina Breyer nu e cumsecade. „Da, zice, trăieşte cu Didi Finkels, sunt logodiţi, cred că la anul se iau.“ „Vezi, zic, te înşeli. Unele fete trăiesc cu băieţi, dar sunt logodite cu ei, şi în orice caz se mărită cu ei, toate trăiesc cu ovrei, apoi se mărită, de obicei sunt bogaţi şi de familie bună, se mărită tinere ca pe vremuri; ce vrei mai mult? Şi încă cele mai multe sunt cumsecade.“ Lidia Berger şi Coca Mizrachi au căpătat o carte de la madam Ella Cohen, cele mai multe expresii nu le-am înţeles, au trebuit să facă o listă cu ele, să ne ceară, lui Benet şi mie, să le-o explicăm.

Ieşim toţi trei, Lidia, el şi cu mine, de data aceasta mergem de partea cealaltă, către şosea. S-a lăsat puţină ceaţă. Căutăm un automobil, îi vorbesc lui Ovid Marinescu şi Lidia ascultă, dă din cap şi surâde ca şi cum ar fi urmărit de mult conversaţia; îi spun: Unde e generaţia modernă care fuge de acasă şi se apucă de dans? A trecut, zic, ca şi baleturile ruseşti şi cuvintele încrucişate, lumea şi literatura de după război, revistele ilustrate, arhitectura modernă şi…

— Taxi! strig.

Am găsit un automobil, dar Ovid Marinescu merge pe jos, e invitat la masă în apropiere. Din faţa maşinii, unde ne despărţim, văd lumina felinarelor ştearsă în ceaţă. Lidia cu mine ne urcăm.

Aş vrea să mai pot face pe originalul în cadrul familiei, al proprietăţii şi contractului.

150 Acest capitol lipseşte din varianta A.

151 Theodor Hendrik van de Velde (1873-1937) – fizician şi medic ginecolog olandez. Volumul *Het volkomen huweljk* (*Căsătoria perfectă*) a apărut în 1926, conferind autorului notorietate internaţională.
152 *To be a brick* (eng.) – A fi un *băiat de zahăr (fam.)*.

IX
Ce ar trebui să spun

> Mi se pare că principiile care determinau acum un sfert de secol succesul unei piese sunt astăzi complet schimbate. Pe atunci viaţa era liniştită. Societatea era bogată, se trăia bine şi fără enervare, era aproape plictisitor.
>
> Interviu cu Franz Molnar[153]

Acum e momentul. Sunt singur şi ar trebui să spun acum lucrul extraordinar şi neaşteptat, ceea ce nimeni n-ar fi crezut, ceea ce am ţinut ascuns şi de care toţi o să se minuneze. Adică aşa vine vorba, căci o să li se pară firesc că am ceva original şi o să mă admire. Ei, şi nu găsesc nimic să spun.

Ar trebui poate să-mi închipui multe lucruri şi să descriu case cu odăi enorme şi oameni feluriţi, cu caractere stranii. Dar nu-mi închipui decât odăi obişnuite. Ar trebui să discut totul, să merg prin oraş şi, făcându-mă că nu ştiu nimic, să încep să mă întreb despre toate.

E adevărat cel puţin că mă plimb. E dimineaţă devreme, e tot vreme frumoasă şi de la Gruia am ajuns până în Calea Şerban Vodă. E departe de cartierul în care umblu de obicei, e şi o oră la care nu mi se întâmplă să merg astfel fără ţintă. Aş putea deci avea sentimentul pe care îl ai în ceasurile când eşti obişnuit să fii într-un loc şi te afli absolut altundeva; totul apare proiect, în depărtare. Ar trebui, vasăzică, să discut totul. Poate că ar fi nimerit să spun că mă plictiseşte domnişoara Lidia Berger şi alte câteva răutăţi despre alţii. Sau ar trebui să spun că Benet se sinucide? Că Lidia fuge cu Gică în ţări străine? Ce-ar trebui să se întâmple? Ştiu eu ce-ar fi nimerit să spună un tânăr din veacul XX care merge singur la ora aceasta printr-un oraş? Poate că, umblând astfel, seamăn cu personajul principal al unui roman care se petrece într-un foarte mare oraş de acolo din Occident, care se plimbă şi el singur pe străzi şi-şi pune toate întrebările, ce e el, ce să facă şi despre întreaga lume. Cum fac eu uneori, seara când mă culc, înainte de a adormi, mă întreb ce am făcut în ziua care a trecut, nu mi-am pierdut

oare timpul, şi merg mai departe, tot ceea ce fac la urma urmei ce rost are, nu greşesc? Uneori a fost vreme frumoasă, alteori a plouat şi seara din odaia mea aud de departe tramvaiul. Aşa ar trebui să fac acum, dar cu mai mult curaj, să văd că până acum n-a fost nimic şi să găsesc o soluţie nouă. Dar nu pot. Noul meu punct de vedere? N-am. E bine cum e şi vreau înainte. Fireşte că Lidia Berger nu e extraordinară, dar nu pot face din lucrul acesta un punct de vedere în viaţă.

Străzile sunt ca vara. Nu e nimeni. Toate perdelele de la ferestrele tuturor caselor sunt lăsate în jos. Dacă acum ar fi ora patru jumătate vara în iulie şi eu aş merge pe aceste străzi, dacă ar fi casele mai frumoase, aş putea să mă gândesc astfel: înăuntrul caselor sunt odăi goale, strânse, întunecoase. Stăpânii lor au plecat, pe pereţi sunt tablouri de interioare, reprezentând odăi ca şi acelea unde se află puse pe pereţi. Cât de mult îmi plac tablourile minuţios lucrate, miniaturile, cu interioare, care înfăţişează numai un salon oarecare, cu fotolii, canapele, lămpi, tablouri… Oamenii au plecat din Bucureşti, casele sunt pustii, cu hârtii albastre, câte planuri nu fac eu la începutul verii libere din faţa mea! Ce să fac în vacanţă? mă întreb. E vară, merg pe caldarâmul străzii, perdelele caselor sunt lăsate în jos, pot avea atâtea doruri şi dorinţi… Dar am mai ales mulţumirea că sunt în oraşul acesta şi iubesc strada pe care merg.

Tocmai trec pe lângă un local, un bar, toate perdelele sunt trase, e închis, fireşte, arată parcă ar fi sfârşitul anului, adică începutul verii. Merg mai înainte şi în curând ies pe cheiul Dâmboviţei; se văd pe mal copacii verzi. E devreme, e răcoare, bate uşor vântul. Merg pe chei în jos mai mult timp. Nu reuşesc să fiu neliniştit, ci sunt binedispus, merg senin şi demn. Murmur chiar melodia pe care o cântă Adrian Ellenbogen. Merg mai departe de-a lungul cheiului şi-mi pare bine că am avut ideea să mă plimb. Îmi pare atât de bine, încât ridic chiar puţin umărul stâng în sus şi îl ţin astfel, mergând din ce în ce mai rar. Nu ştiu ce să fac: îmi scot pălăria, şi mi-o pun, şi pe urmă iar o iau în mână.

Am ajuns departe. Mă întorc făcând un ocol şi ajung iarăşi în apropiere de locul de unde am început să mă plimb de-a lungul apei, lângă Piaţă. E

lume înghesuită şi vremea s-a încălzit. Merg către centru. Pe strada care duce către Piaţa de Flori, automobile şi trăsuri multe. Atâta a mai rămas din toate plimbările mele prin Bucureşti: am ajuns un om echilibrat, şi încă, puţină bunătate.

Mă duc în Cişmigiu. Mai întâi întâlnesc câţiva tineri. Cei mai mulţi, deşi e cald, sunt în pardesiu. Au părul mare. Doi trec cu mâinile în buzunar, o cucoană şi un domn îmi ies în cale. Dânsa vorbeşte tare, aud: Şi s-a dus cumnata lui şi a spus… Ceea ce urmează se pierde. Trec încă două dame de lux[154]. Ce caută aici la ora asta? Din nou câţiva tineri cu mâinile în buzunar, cu aceleaşi trenciuri. Un servitor de birou. Merg apoi pe o alee pe care nu e nimeni. Grădina e în luna aceasta încă foarte frumoasă, mă uit la lac. La început n-am văzut nimic. Dar apoi în cercurile albăstrii ale apei mi-au apărut din ce în ce mai mulţi peşti mici de culoare roşie. Îi privesc îndelung. E din ce în ce mai cald, în faţă disting o clădire publică mare, pare curată în aerul cu soare al dimineţii. Mai urc o dată o alee şi iar o cobor. Ar trebui să am dintr-odată senzaţia că sunt un om singur? Ar trebui să-mi spun că omul e în realitate singur pe lume, că rudele, prietenii…? Nu, nu e singur. N-am deloc senzaţia aceasta, nu mă simt deloc un om singur.

Ies din Cişmigiu. Frederica Schor şade în apropiere, mă duc către casa ei. Nu cred însă să fiu în cea mai nimerită dispoziţie pentru ca să stau de vorbă cu ea, care crede că am teorii învechite şi sunt pedant şi ipocrit. Se supără când îi fac observaţii de ce fumează şi se necăjeşte când îi spun că niciodată copiii mei nu vor avea dreptul să fumeze în prezenţa mea, măcar să am şaptezeci şi cinci de ani şi ei cincizeci sau cât or avea. Totuşi, mă duc până la ea.

Sun la uşă şi apoi întorc spatele către casă şi mă uit spre curte şi grădină. Aşa fac întotdeauna când sun. Uşa se deschide înapoia mea, mă întorc, e o servitoare. „Domnişoara Frederica e acasă?“, o întreb. Nu, îmi răspunde că nu este acasă şi de altfel nu e nimeni. „Să-i spui domnişoarei că am fost s-o văd.“ Ştii cine sunt? Scot o carte de vizită pe care stă scris numai E.M. Blumberg. Dar mă răzgândesc. „Să spui că a fost…“ – şi îi pronunţ numele meu mic precedat de „domnul“. Îi mulţumesc, apoi ies din

curte şi ajung în strada Cobălcescu. Cu atât mai bine că n-am găsit-o acasă pe Frederica.

Mă aflu în strada Cobălcescu. S-a făcut târziu, cred că e unsprezece jumate, am umblat, mi-e cald. Sunt şi obosit şi mi-e sete. Mergând pe strada Cobălcescu înapoi către Cişmigiu, trec pe lângă o băcănie, mai curând o bodegă şi o cârciumă. Intru înăuntru, e întuneric şi răcoare. Mă aşez la o masă de lemn pe un scăunel şi comand un sirop rece într-un pahar foarte mare, să-mi dai într-un pahar pentru bere, într-un ţap, zic băiatului care serveşte. Băiatul surâde şi-mi aduce o halbă plină cu sirop de culoare roşietică. Beau aproape tot paharul, mi-a fost foarte sete. Lenevesc în bodegă şi mă uit ce cald e afară, cum bate soarele. Pe urmă mă duc până la bulevard, de unde iau tramvaiul. Cobor la staţia unde mă dau jos când merg cu tramvaiul la Gruia sau la Benet, în dreptul străzii Italiană.

Pe strada Arcului întâlnesc pe madam Galia. Trece pe lângă mine, se opreşte, îi sărut mâna. Să-i fac plăcere.

— Daţi-mi voie să vă fac un compliment, arătaţi cât se poate de bine şi aveţi o rochie tare frumoasă, vă stă bine.

Ea râde, şi ei îi place rochia.

Mă duc la Benet. Uşa de la intrarea din dos a casei nu e încuiată. Intru. Maria vine către mine. „Ce mai faci, Mario, îi zic, domnul Bicu nu e acasă?“ „Nu, îmi explică Maria, s-a dus în oraş la frizer şi trebuie să se întoarcă.“ Mă pofteşte în casă să aştept. O să trebuiască să stau singur, se scuză Maria, căci numai coniţa mare e acasă, sus la ea în odaie.

Bun, sunt singur în casă. În fundul antreului e o canapea, alături o bibliotecă mică, în faţă o măsuţă cu multe obiecte diferite pe ea, lângă canapea, pe un piedestal, un vas mare de culoare galbenă. Interiorul e frumos. Mă plimb din sufragerie în antreu, în biroul domnului Benet şi în salon. În birou şi în salon ferestrele au geamuri colorate. Lumina se aşterne pe mobile, pe tablouri şi covoare, dintre care cele mai multe, în salon mai ales, sunt bucăţi bune şi rare. Zidul din fund al odăii domnului Benet e acoperit în întregime de rafturi încărcate cu cărţi ale unei biblioteci, odaia are un singur geam, aşa încât e mai întuneric decât în salon, alături, unde

mobilele sunt de culoare deschisă şi arată mai luminos. În sufragerie de asemeni e mai întuneric; până la jumătate zidurile sunt acoperite cu lemn, iar ceea ce rămâne cu tapet de culoare închisă. Pe pereţi sunt farfurii mari chinezeşti. Stau pe un fotoliu adânc şi moale în salon, apoi pe un altul verde. E linişte. E necesar să mai adaug ceva la ceea ce îmi spunea în apropierea Pieţei de dimineaţă, că sunt puţin sentimental? Nu e tocmai asta, dar nu mai am timpul să găsesc, căci se dă jos madam Leibovici, care îmi surâde şi mă întreabă cântând: „Ce mai faci?“. Ne aşezăm pe două fotolii unul în faţa celuilalt. O întreb ce fac madam şi domnul Benet, Bicu. „Trebuie să vină cu toţii“, îmi spune. Nu mă lasă să plec; să mai stau, şi ce vreau să iau? „Nimic“, zic, dar nu vrea să audă. O cheamă pe Maria. „Nu vreau nimic“, repet eu. „Nu se poate, se amestecă şi Maria cu solicitudinea şi intimitatea servitoarei vechi, ce să vă dăm?“ Madam Leibovici: „Să ne dai ceva bunătăţi!“, şi Maria ne aduce o tavă încărcată.

Timpul trece şi familia Benet încă n-a venit. Madam Leibovici tot nu mă lasă să mă duc. Mai vorbim deci şi tocmai se aude zgomot şi intră Benet. E în haine foarte deschise, cu pălăria şi mănuşile galbene în mână, după tipic. Văd numaidecât că e vesel. „Ce-i cu tine, îmi pare bine că te văd!“, mă întâmpină. O sărută pe bunica lui şi se uită dacă a avut grijă să-mi dea de toate şi dacă nu m-a lăsat flămând. Apoi Benet mă ia cu el în odaia lui, o lăsăm pe madam Leibovici, care iese şi ea, probabil spre bucătărie. Benet nu o să-mi declare astăzi că viaţa e tristă, nici n-o să vorbească nenorocit. E în toane bune, îmi spune unde a fost. „Dar tu?“ „Eu am fost ieri dimineaţă la şosea cu Lidia, iar după-masă la Laurence Cohen.“ Pe când îşi potriveşte hainele la el în odaie, mă duc în baie. Mă spăl pe mâini şi mă întreb dacă am mâini urâte. Aneta Gattini zice că nu, că am mâini de om care nu face nimic şi pe care îl iubesc părinţii. Dincolo, Benet se dichiseşte în faţa oglinzii, îmi spune să rămân la ei la masă. Ieşim din odaia lui, mă ia de braţ şi mergem amândoi către antreu, unde vrea şi el să guste ceva din ceea ce a servit Maria.

153 Franz Molnar (pseudonimul american al lui Ferenc Molnár, născut Ferenc Neumann) (1878-1952) – dramaturg şi prozator maghiar. În timpul celui de-al doilea război mondial, emigrează în SUA, din cauza persecuţiilor asupra evreilor. Dintre operele sale traduse în româneşte amintim: romanul *Băieţii din strada Pál*, trad. de Ion Bratu, Editura de Stat, Bucureşti, 1906 (iniţial, publicat în foileton în *Revista pentru Şcolari*; următoarea ediţie o constituie traducerea lui Vasile Micu, Editura Tineretului, Bucureşti, 1966) şi piesa *Diavolul* (comedie în trei acte), trad. de P. Gusti, Editura Minerva, Bucureşti, 1913, în colecţia „Biblioteca Teatrului Naţional“.
154 În varianta A, *femei de lux*.

X
Jules Romains şi soţia lui la masă

Benet mi-a spus de multe ori: „Ai timp. De ce nu scrii?“. Acum mi-a repetat insistent: „Profită de ocazie şi scrie; altă ocazie mai bună nu cred să ai“. Ştiu că Benet a scris două sau trei nuvele, dar nu mi le-a citit încă. „În definitiv – continuă Benet –, eşti plecat de acasă, vezi oamenii (aproape că seamănă cu tatăl meu când zice: să te obişnuieşti cu realităţile vieţii), scrie ceva.“ „Tu – arată o familie burgheză, trăiesc împreună şi fiecare trăieşte, totuşi, aşa, singur, încearcă să scrii un roman social.“ I-am spus că voi scrie, Benet a luat un aer dezolat: „Aşa spui tu mereu, şi nu faci nimic. Iar o zi pierdută. De ce să nu scriem noi nimic? Tu, nu facem nimic“. Astea mi le-a spus în colţul din faţa casei lui, lângă băcănie, când ne-am despărţit, pe la şase jumate seara. În drumul scurt pe care îl fac la Gruia mă hotărăsc să scriu. Tonul lui Bicu m-a hotărât. La Gruia nu e nimeni acasă. A fost cald în timpul zilei şi acum e ca o seară, primăvara, când eşti singur în casă. O să scriu chiar acum.

*

Fereastra odăii lui Benet, care dă spre stradă, e deschisă. Se vede lampa aprinsă pe birou. Bat. Benet se scoală, probabil de pe scaunul din faţa biroului, şi se apleacă cu coatele pe fereastră. „Deschide-mi“, îi zic. Până ce mi se deschide uşa intrării separate, mai privesc strada. Mai multe ferestre sunt deschise, se văd lucruri ca în odaia lui Benet, pe stradă nu e nimeni, doar băcănia din colţ e deschisă şi se văd în uşă câţiva oameni. Ceva mai încolo, în casa doamnei Florescu, e întuneric, dar cred că în poartă stau de vorbă două servitoare. Astfel, strada arată ca o prelungire a casei, în care te simţi ca la tine. Cred că e nouă jumate.

Când sunt în odaia mică a lui Benet îi spun că vreau să-i citesc ce am scris. „Deja?“, spune el. (Dacă nu l-aş fi obişnuit ar fi fost în stare să zică: de acum?) „Da“, răspund, „acum am scris“. „Ce e?“, întreabă el. „O piesă de teatru“, zic. Benet se arată mirat şi vrea să-mi vorbească despre avantajele şi dezavantajele unei asemenea forme. Dar îl întrerup şi-i spun să mă lase întâi să citesc. Benet se aşază pe fotoliul lui, eu în faţa lui pe scaun, de cealaltă parte a biroului. Aştept. „Hai, tu, citeşte“, zice Benet. Îi citesc:

Jules Romains şi soţia lui la masă. Piesă mistică în patru tablouri

Persoanele:
Jules Romains (50 de ani)
Îngerul lui păzitor
Doamna Faringoule (42 de ani)
Jupâneasa (personaj mut)

Scena I
Sufrageria soţilor Romains. E ora opt seara. Odaia e de mărime mijlocie, cu tapet verde, confortabil mobilată. În mijloc: masa pusă şi mâncarea servită. Pe deasupra o lampă cu un abajur de culoarea tapetului. În stânga e o măsuţă cu un aparat de radio; se aude muzică. E iarnă (se aude afară viforul; ferestrele sunt în dreapta, perdelele mari de stofă în culori diferite sunt trase).
Soţii Romains stau la masă. Când se ridică cortina, jupâneasa a pus o farfurie pe masă şi iese pe uşa din stânga (lângă aparatul de radio).

Doamna Faringoule (*care serveşte*)
Îţi mai dau cartofi? Puţini.

Jules Romains
Da… Sunt foarte buni. Cu ce sunt? Numai cu ouă?…

Doamna Faringoule
Budincă de cartofi. Numai ouă, smântână, unt şi cartofi. Poţi să mănânci oricât.
Jules Romains (*mănâncă*)
Ce muzică frumoasă.

Doamna Faringoule
Ce e? (*însoţeşte câteva clipe muzica cu braţele ritmând*)

Jules Romains
Trebuie să fie *Califul din Bagdad* sau aşa ceva…

Doamna Faringoule
Să-ţi dau şuncă. (*Jules Romains întinde farfuria. Ea îi dă*.)

Jules Romains
Destul. Mersi.

Doamna Faringoule
Puţin muştar?

Jules Romains
Mai bine dă-mi untul.

Doamna Faringoule (*îi dă untul*)
Ce frig e!

Jules Romains (*îşi unge unt pe o bucată de franzelă*)
Grozav… Pe unde ai mai fost azi? Povesteşte-mi şi mie, ştii că-mi place…

Doamna Faringoule (*mâncând*)
M-am dus pe la cinci la băcănie să cumpăr… Are lucrurile cele mai bune şi de acolo m-am dus s-o văd pe… (*observă că Jules Romains nu e atent*) Te gândeşti la ceva, Louis?

Jules Romains (*după o clipă de tăcere*)
Ce? (*surâde*) Sunt aşa de mulţumit…

Doamna Faringoule
Ce facem diseară? Mergem la cinema?
Jules Romains
E vreun film frumos? Hm! Ce bine…

Doamna Faringoule
Hai să mergem să vedem…

Jules Romains (*se gândeşte*)
Mai bine nu. Aş vrea să scriu…

Doamna Faringoule
Bine. Cum ai tu plăcere, aşa să faci.

Jules Romains (*Tace. Apoi, punând şervetul pe masă*)
Destul. Mulţumesc. Mă duc să scriu o capo d'operă.

Doamna Faringoule
Foarte bine. Eu stau aici şi lucrez. (*Privind către radio*) Te deranjează muzica?

Jules Romains (*o sărută, apoi iese pe dreapta*)
Deloc.

Scena II
Un coridor mic de formă pătrată (între sufragerie şi odaia de lucru a lui Jules Romains). E întuneric: se aude muzica din sufragerie.

Jules Romains (*singur, se opreşte*)

Mă simt atât de fericit. E iarnă afară şi aici e bine. Am masa de lucru şi lumina. Mă ştiu în seara asta aici, într-un mare oraş al luminii… Şi împrejur atâtea lucruri… Atâtea oraşe şi oameni şi fapte şi întâmplări… Toate în jurul meu; pulsează şi le simt atât de bine, atât de intens, de intens… (*iese către dreapta*)

Scena III

Biroul lui Jules Romains. E o odaie mai mult lungă decât lată. În dreapta fereastra. În stânga, paralel cu zidul, o masă mare de lucru. În faţa mesei un fotoliu. O lampă pe birou e aprinsă.

Jules Romains intră, se aşază la birou şi începe să scrie o capo d'operă.

Scena IV (şi ultima)

(Acelaş decor, după un ceas.) Jules Romains e tot pe fotoliu. A scris ultimele rânduri ale unei pagini. Apoi, obosit probabil, a lăsat tocul din mână, s-a aplecat pe masă şi a pus capul în palmă şi a adormit. Se aude încă muzica transmisă de aparatul de radio din sufragerie.

Jules Romains (pe fotoliul lui, culcat) doarme şi îngerul lui păzitor stă la dreapta lui din momentul în care s-a simţit obosit şi-i veghează odihna. Uşa din fund se deschide încet şi intră doamna Faringoule. Întâi nu vede ce face soţul ei, apoi surâde şi se apropie de el. Ea se află la stânga fotoliului.

Jules Romains (a auzit probabil zgomotul) se deşteaptă. Nu-şi dă bine seama că a dormit, dar se simte odihnit. Surâde văzându-şi soţia. Cu mâna lui stângă mângâie mâna cu care ea se reazimă de birou. Ea a pus celălalt braţ al ei pe umărul lui. În dreapta Îngerul păzitor, cu aripile desfăşurate, surâde şi el, mulţumit. Pe când Jules Romains îşi ridică privirea către soţia lui, zâmbindu-i, îngerul se retrage încet către fereastră, pe când

Cortina cade.

*

Am isprăvit, Benet a tăcut câteva clipe. Am vorbit puţin de alte lucruri. Apoi: „Ei, ce zici?“. Iată ce a spus Benet: Că nu e rău, dar că nu e nimic, nu e o piesă, nici o nuvelă. Că e scris în fraze prea scurte şi mici, că e rece şi mai ales nu i-a dat nici o senzaţie. I-am cerut să-mi citească ce a scris el. Mi-a arătat una din cele două nuvele ce scrisese. M-a lăsat s-o citesc eu. Era ceva extraordinar şi senzaţional. O poveste cu un doctor care face transferări de glande, cu un criminal frumos care îşi dă glandele sexuale unei alte persoane, urmează apoi aventurile acesteia din urmă, totul cu pasaje erotice şi puternice. Apoi o prostituată nenorocită ucide şi avocatul ei îşi încheie pledoaria în fraze pompoase: „da, e condamnată şi redaţi-o vieţii… Dar nu vieţii căreia a fost supusă până acum, ci unei vieţi mai bune, mai cinstite, mai caste… Unei vieţi în care să poată păşi cu capul sus, unei vieţi în care să se facă cinste Patriei şi societăţii“, dar e condamnată şi „Un

foc plesni apoi în desişuri şi după el un altul, gonind speriat un cârd de găinuşe – în timp ce în zarea depărtată înspre Gehnaret se ridică în văzduhuri discul roşu“.

Am citit şi a doua nuvelă, aceasta se petrecea în timpul războiului, într-un decor îngrozitor şi cuprindea un amor tragic descris cu multe detalii şi moarte la sfârşit. Îmi pare rău că scrie. L-am lăudat pe Benet şi el mi-a spus cuvinte amabile. Am mai stat să vorbim: cum trebuie scris şi procedeele meşteşugului. Eram, desigur, amândoi convinşi că celălalt nu le are. După câtva timp Benet mi-a spus că se vede că sunt sub influenţa Anetei Gattini, se vede din ceea ce am scris. Şi el parcă vorbeşte cu puţin dispreţ de ea. A adăugat că o găseşte foarte deşteaptă pe Rodica Vogel. Ceea ce i-am citit e prea din cale-afară gen Aneta Gattini. Mi-am pus hârtiile în buzunar (nuvelele lui Benet erau date frumos la maşină pe coli mari) şi în rezumat am plecat cam trist. Dar fraza lui Jules Romains: „Mă duc la mine să scriu o capo d’operă“ era lângă mine şi mă consola puţin.

XI
Oboseală şi odihnă în cunoaşterea oamenilor

Am fost după-masă iar la Coca, şi Gruia mi-a spus că dacă nu stau peste şase jumate vine să mă ia. Merge în apropiere, aşa încât putem să ne mai plimbăm. Dar Gruia îmi recomandă să fiu gata, să nu-l fac să intre, el nu cunoaşte decât din vedere pe Coca şi nu vrea să stea. Din întâmplare madam Mizrachi nu era acasă şi n-am văzut-o nici pe madam Osias. Nici şoricarul nu-i acasă. Pe madam Osias mi-o reaminteşte numai pelerina ei aruncată mototol pe un scaun. Coca era în antreu, lăsase uşile deschise ca vara. Am stat de vorbă pe fotoliile şi canapeaua din antreu, afară se vedea curtea cu marginea strâmbă de iarbă şi câţiva pomişori de-a lungul zidului gangului care duce spre biserică. Antreul n-are ferestre, numai uşile odăilor împrejur; e întunecos. Se vedea numai lumina curţii şi a cerului prin uşa de intrare.

Antreul casei e frumos mobilat, în fund o sobă mare de faianţă albă cu roşu. În după-masa târzie se disting bine atât ea, cât şi obiectele de deasupra plăcii care o înconjoară, apoi lampa mare din mijloc, din cristal, de modă veche şi solemnă, uşa din stânga cum intri, care duce la salon şi nu e de lemn ca şi celelalte, ci de sticlă. Toate au o lumină şi un aspect liniştit, parcă mobilele ar fi singure acasă, fără nimeni, sau ar fi pictate pe un tablou care ar putea să fie numit poezia serii. A intrat Valeria cu o farfurie în care era piure de cartofi. La orice oră din zi Coca mănâncă piure de cartofi. Şi-a băgat în cap că e singurul lucru care nu-i face rău la stomac. Aşa încât acum, pe seară, o văd cum ia cu furculiţa din cartofi. De când a murit domnul Mizrachi, familia lui e fără rost; îi lipseşte un punct de sprijin, Coca e leneşă, ba dă un examen, ba se lasă, e bolnavă mereu (ce are?) şi doarme.

Când Gruia a venit, a intrat în curte şi a vrut să urce scările, ne-a văzut. A intrat deci, şi Coca l-a poftit să stea. Am observat că Gruia nu are aerul lui de om de lume prost dispus într-o zi de luni, dimineaţa. Coca ne-a cerut să mai rămânem, că e singură. Ei, mai staţi! a ţipat. Gruia ar mai fi stat cu plăcere, văzând că nu sunt alţi musafiri şi că poate face cunoştinţă cu Coca Mizrachi, fiica fostului ajutor de primar. Astfel fiind, nu l-am zorit pe Gruia, dar nici n-am stat mult. Voiam să mai merg înainte de a se întuneca de-a binelea. Am plecat cu Gruia, Coca ne-a dus până la uşă şi a coborât treptele. Coca se dă chiar jos în curte şi ne petrece până la poartă, azi se simte mai bine, a fost la plimbare înainte de prânz. După ce mai schimbăm câteva vorbe cu ea în poartă, Gruia mă întreabă încotro mergem şi dacă vreau să mă plimb. Îi spun că da şi mergem înainte, apoi la dreapta.

Vorbim puţin amândoi şi mergem încet. Pot să gândesc ce vreau, sau nimic, aşa încât plimbarea mă odihneşte. Când ajungem pe strada Paleologu, fac iar cu Gruia drumul pe care l-am făcut cu dânsul şi cu Verea. Gruia nu mi-l reaminteşte, nici acum, nici altă dată, pentru că îşi închipuie că trebuie să fie pentru mine o amintire neplăcută şi îmi arată politeţă, nu-mi vorbeşte de ea. Decorul e acelaşi, dar situaţia e alta, şi vremea la fel. Nu e mult timp de atunci, eu ţin bine minte totul. La începutul străzii, lângă strada Mântuleasa, Gruia cu mine l-am întâlnit pe profesorul conferenţiar Leon Verea, al cărui eminent elev Gruia a fost, sau e. Domnul Verea e un om destul de tânăr şi e profesor de estetică, din care Gruia vrea să-şi facă specialitate. Pavela crede că estetica e o materie compromiţătoare, bună pentru fete, dar că e distins să fii profesor de estetică. Nici Anetei Gattini nu-i plac estetica şi fetele care fac estetică. Vorbeşte despre o colegă a ei de la un seminar: E o fată destul de deşteaptă, adică nu e deloc deşteaptă, şi e de stânga, merge pe Alpi, citeşte Kautsky[155], îi place Wagner, zice că e unic în felul lui, şi pe Rousseau, da, şi îi place istoria artelor, tu ştii ce înseamnă să-ţi placă istoria artelor!? – zice ea indignată – şi-i plac pictorii, vorbeşte mereu de muzee, e muzeoloagă şi e o râpă. Dar Aneta îl admiră mult pe Verea şi îmi vorbeşte de el, îl descrie: „Să vezi, e aşa gras şi iarna are un palton cu blană, şi are două figuri, una a lui obişnuită şi alta când spune

ceva care îi place, parcă i se trag fălcile în lături, şi când vorbeşte despre burghezie şi artă e deştept, îi pare rău, suferă, e foarte reuşit. Să vezi ce deştept e, mai spune ea; Verea spune: să fie în sală o linişte interplanetară, şi vorbeşte foarte frumos, mie când vorbeşte despre cazul burghez al vieţii îmi vine să plâng, după ora lui nu pot să fac nimic şi mă doare capul mereu“.

În februarie l-am întâlnit pe domnul Verea şi cu o zi înainte Gruia m-a dus la un curs de-al lui. Cred că Gruia îi e puţin rudă, cel puţin îndepărtată. Era o vreme schimbătoare, ziua cald şi frumos, iar seara ceaţă. Îmi doream o vreme definită, sau iarnă, sau primăvară, sătul de zăpada cu soare urmată regulat de ceaţă. Am întrebat-o atunci pe Aneta Gattini dacă vremea asta nu o oboseşte. Când am întrebat-o eram la ea în sufragerie şi beam ceai; ea era cu gura plină şi mi-a răspuns veselă şi înfometată: „Ba da“, prelungind vocalele, cu gura plină de ceai şi cozonac. Dar eu eram într-adevăr obosit în ziua aceea. Domnul Verea avea acelaşi drum cu noi, cu Gruia şi cu mine adică, şi am mers toţi trei începând din locul pe unde trec acum cu Gruia. Gruia m-a prezentat şi pe mine şi era colosal de încântat să meargă astfel. Ei vorbeau şi am făcut semn lui Gruia dacă pot şi eu vorbi despre artă cu Verea. Gruia mi-a făcut semn că da, şi m-am bucurat de plimbarea aceasta, o s-o povestesc toată Anetei şi tot ce am vorbit. Gruia îi vorbea domnului Verea despre ce lucrări o să mai facă, au vorbit despre Delacroix şi Gruia a spus ceva ce n-am auzit, apoi: El era un bolnav. Da, zicea domnul Verea dând din cap, el era un tuberculos.

Domnul Verea crede că toţi burghezii au oroare de artă şi de literatură, se feresc de artişti. Dimpotrivă, zic eu, toţi au respect pentru scriitori şi artişti, îi admiră şi ar voi să ajungă ca ei. Să vedeţi, spun vorbind ca Aneta, cunosc o elevă a dumneavoastră, pe domnişoara Sorin, e o burgheză liniştită şi adoră, ea şi părinţii ei, arta; părinţii ei ar fi fost încântaţi s-o vadă scriitoare.

Ei vorbesc serios şi eu mă amestec în conversaţie, fac afirmaţii îndrăzneţe în genul celei de mai sus. Dar domnul Verea nu se supără şi spune că sunt sincer. Gruia îmi aruncă o privire, dar nu mă opresc, îmi spun că sunt sigur pe cunoştinţele mele şi vorbesc mult. Verea face ca la seminar,

mă întrerupe şi nu mă lasă să spun orice, întreabă ce legătură are cu subiectul, şi, surâzând, face observaţii. N-am atâta succes cât credeam şi îi las să vorbească cu Gruia. Dar cum ei spun ceva la care gândesc că pot să mai adaug, intervin şi atunci fac greşeala. S-a făcut. Vorbesc despre prinţesa de Clèves şi zic că ea şi-ar fi înşelat bărbatul, îmi dau numaidecât seama că nu e aşa, dar Verea nu mă mai lasă să vorbesc, spune că sunt superficial. Sunt serios, zic, dar fără efect. Ei vorbesc mai departe, până ce ne despărţim.

Trebuie să fi părut prost şi incult. Dar aşa arată şi Perlica Apotheker, despre care toată lumea crede că e proastă, deşi în realitate e foarte inteligentă, cultă şi studentă eminentă. Dar pentru că e foarte cultă şi citită, nu-i pasă şi nu se osteneşte să-şi aleagă cuvintele şi să pară distinsă. Vorbeşte mult şi repede, şi zice: supiciune. Nici nu se opreşte să-şi îndrepte cuvântul, sau face la fel când zice accensor în loc de ascensor. Trece mai departe, ce importanţă are? Ea nu-şi poate doar închipui că cineva ar putea crede că nu cunoaşte pronunţarea exactă a cuvintelor. Dar cei cu care vorbeşte nu ştiu că pentru ea acestea nu sunt greşeli şi că nici nu le bagă în seamă. Tocmai pentru că stau mult mai jos decât ea, ei remarcă asemenea greşeli cu uşurinţă şi se bucură de ele, trag concluzia că Perlica e proastă şi incultă. Dacă în loc să fie preocupată când vorbeşte de sensul ideilor ar fi atentă la cuvinte, n-ar mai putea fi criticată. Dar, frământată de gânduri, neglijează expresiile şi astfel se coboară singură la nivelul celor din jur, adică la acela al cuvintelor uzuale, unde şi ei se pricep. Reputaţia Perlicăi e bine stabilită şi nu cred s-o mai poată schimba. Clarisse Bruno nu admite nici o discuţie. Dânsa vorbeşte rar şi frumos. Despre literatura franceză face afirmaţii definitive: „Prima calitate a limbii franceze e claritatea“. „Racine e opusul lui Corneille.“ Pe când Perlica Apotheker atribuie unui scriitor clasic francez un citat care e de fapt din altul şi apoi zice: sau invers, fără a preciza şi corecta, şi vorbeşte iar repede. Apoi Perlica râde şi vorbeşte prea mult, pe când Clarisse îşi alege propoziţiile şi surâde numai. Astfel că superioritatea Perlicăi nu numai că nu e recunoscută, dar e considerată în chip definitiv ca o imbecilă ale cărei greşeli de limbă pot fi cel mult amuzante. Atât de mult

sunt toţi obişnuiţi ca ea să facă greşeli, încât găsesc şi când nu face sau mănâncă litere în căldura conversaţiei. Astfel Lidia Berger râde şi exclamă: „Ştii ce a mai spus Perlica? Ha, ha, a spus despre o invenţie medicală că a fost patentată!“. Cei ce o ascultă râd. Dar n-au ce face. Râd iarăşi când Perlica face o cacofonie, asta e o greşeală de care se feresc cu toţii, ştiu că nu trebuie făcută pentru nimic în lume. Ocupată toată săptămâna de dimineaţă până seara, Perlica vine în societate ca să se recreeze. Ceilalţi, liberi şi plictisiţi, îşi pregătesc apariţia, frazele, conduita cu îngrijirea cu care Perlica pregăteşte un examen. Ce înseamnă pentru ea o cacofonie când vorbeşte la un ceai? Desigur, nimic, dar Clarisse Bruno surâde, o aminteşte şi renumele domnişoarei Apothetker e acum gata, definitiv hotărât. Şi mai e ceva. Când nu are ce face vine şi stă la o prietenă, spunând că altceva nu are de făcut. Aceasta pentru ea nu e de ruşine, căci e mereu ocupată. Dar acum ar spune oare Clarisse sau Lidia, veşnic fără treabă, că n-au ce face? Şi aproape mereu anunţă unde se duce sau de unde vine, ce a făcut, totul. Ceea ce îi strică. Pe când Ionel Würth nu stă niciodată mult, vine repede şi pleacă, aşa încât creează o atmosferă de mister în jurul lui. Te întrebi ce face în răstimp, e ca în romanele poliţiste unde personajele apar numai din când în când şi fac unele gesturi, apoi dispar şi nimeni nu ştie ce se întâmplă atunci. Perlica nu ştie să se exploateze, pe când Ionel, care se înţelege cu timpul, se joacă cu el şi se foloseşte de el pentru a arăta cât mai grozav.

Gruia m-a mai dus încă o bucată de drum şi nu mi-a făcut observaţii, nu mai avea nevoie, trebuie să fi fost destul de mulţumit. Eu m-am simţit foarte nenorocit, m-am compromis în ochii lor, ei vorbeau serios. Pentru ei, greşeala mea era definitivă. Dar de ce? Pe mine nu mă supără când Benet zice că cineva e bovaric, întrebuinţează cuvinte fără să le ştie sensul. M-am întristat pentru că nu m-am putut înţelege cu ei, sau poate, numai, pentru că n-am plăcut unui profesor.

Când ies cu Gruia în strada Negustori, propune să mergem la dreapta, să mai ocolim. E greu să te înţelegi cu oamenii şi nu ştiu cum să fac mai bine. Să fiu amabil, dar rezervat şi distant – de obicei mă oboseşte. Dar dacă vorbesc mult şi sunt sincer, mă întristez. Cu cei pe care îi cunoşti de mult

timp, cu prietenii din copilărie e mai uşor. Nu înseamnă că îi cunoşti mai bine, le vezi defectele şi calităţile sub aceeaşi lumină de oarecare indiferenţă, plictiseală şi simpatie duioasă, dar sunt odihnitori. Aşa se întâmplă acum când merg cu Gruia sau când sunt cu alţi prieteni din copilărie. Cu Maricica Klingenberg e la fel, ne cunoaştem de când eram foarte mici, mi-e ca o rudă pe care nu o văd des.

Gruia mă întreabă ce mai spunea Coca. Nimic interesant, îi zic. Deşi aspectul străzilor e liniştit şi îmi place, sunt aproape plictisit pentru că mă gândesc probabil la lucrurile acestea, la cunoaşterea oamenilor şi cum trebuie să te comporţi cu ei. Tristeţea vine şi din faptul că nu poţi să stai mereu împreună cu ei, că fiecare se mişcă pe un fel de parabolă, foarte diferită de a celorlalţi, şi că ele se întâlnesc numai uneori, ca pe planşele cu desene curioase din volume de geometrie superioară, în momente neaşteptate şi de aceea dureroase. Sunt la o oră într-un loc şi după o jumate de ceas în cu totul altul, cu alţi oameni, am trecut deodată în alt cerc. Peste o oră, iar, sunt altundeva şi pot întâlni mai târziu o persoană cu care eram la începutul zilei. Bunăoară, la patru m-am despărţit în faţa Universităţii de Aneta Gattini şi am avut o primă senzaţie de tristeţe în faptul că am plecat singur, pe când ceilalţi plecau cei mai mulţi în grup. Aneta mergea la alt curs şi am putut observa la mai toţi din jurul nostru că ezitau să se separe, că întârziau vorbind. Între patru şi şapte am fost în locuri diferite. Întâi a trebuit să mă duc la unchiul meu Arnold Borovici, unde am stat puţin şi care m-a întrebat ce fac, unde sunt cu studiile şi a trebuit să mă rezum. Pe urmă, venind de la unchiul meu către casă am trecut pe la Benet, unde perdeaua la fereastră era lăsată în jos şi în odaie întuneric, apoi pe la Gruia, căruia i-am spus ceva despre Pavela şi el a răspuns plictisit şi dispreţuitor: A! Pavela. După şapte am vorbit cu Aneta la telefon. Mi-a spus că a venit la cinci acasă, în loc să vină la şapte, ca de obicei, pentru că n-a venit un profesor la curs, şi când a venit acasă nu era nimeni, nu era ceai pregătit, aşa încât a fost obligată să dea un telefon, altfel simţea că înnebuneşte. M-a anunţat că vrea să mi-l recomande pe Emil Zoris, care vrea să mă cunoască. Ea îmi dă sfaturi cum să mă arăt: Să te arăţi cât mai cult, să nu te arăţi politicos şi

normal, pentru că el n-ar pricepe etapele. Bine, răspund, şi îmi apare altă greutate: cum să mă arăt unui om nou. Anetei îi e plăcut să facă o cunoştinţă, speră să se poată arăta într-un anumit fel şi e curioasă. O preocupă ce impresie o să facă, cum arată faţă de alţii. Ne preocupă pe toţi.

Sentimentul e poate banal, în general legăturile îşi păstrează farmecul până ce se cunosc cei interesaţi, perioada plăcută fiind aceea nu a descoperirii reciproce – ceea ce nu e plăcut şi se produce de la sine la sfârşit –, ci dimpotrivă, a ţinutelor reciproce (în sensul adevărat al cuvântului, care cuprinde mici minciuni, haine de paradă, afectaţii) care ţes o atmosferă prielnică încântării. Ceea ce e adevărat pentru orice cunoaştere, o dragoste sau o prietenie. Dar dacă e greu să ajungi aproape de un om, e lesne de înţeles că, odată ţinta atinsă, muncitorul are drept la odihnă şi el îşi îngăduie o vacanţă. Cu alte cuvinte, se ocupă mai puţin de persoana pe care a ajuns s-o cunoască, ştie că o poate oricând vedea şi nu se osteneşte să se ducă s-o vadă sau să o cheme. Până ce după câtva timp simte iar nevoia s-o revadă. Alternanţele acestea de sârguinţă şi zel cu perioade de dezinteresare faţă de o persoană sunt feţe ale periodicităţii silinţei şi lenei. După oboseală, odihnă. Dar aceste pauze pot produce mirare în partea cealaltă şi lucrurile se opresc. Exerciţiile de mnemonică sunt necesare şi în viaţa socială, căci, asemenea cărţilor, oamenii uită şi sunt uitaţi de cei ce, prea încrezători în memoria lor, nu repetă.

Am ieşit în Calea Moşilor şi de acolo în bulevard. S-a întunecat, trec tramvaie. Repet: Într-o aceeaşi zi, în două sau trei ceasuri întâlnesc oameni diferiţi. O întâlnesc pe Maricica Klingenberg, cu care mă port într-un fel şi care mă tratează într-un fel. Amintiri din copilărie, tablouri. Apoi un alt cunoscut cu care nu m-am văzut de mult, cu care sunt altfel, care îmi vorbeşte altfel. Mă opreşte pe stradă o prietenă a mamei mele şi lucrurile se petrec altminteri. Şi mai văd o a patra persoană, o a cincea, şi lucrul se repetă. Aceste bruşte schimbări de climă socială sunt tot atât de obositoare şi de deprimante ca şi schimbările bruşte ale climei adevărate. Cam la fel se întâmplă când efectuezi operaţia numită în aritmetica raţională trecerea dintr-un sistem de numerotaţie într-altul cu bază diferită sau în romanele

astronomice trecerea dintr-un sistem de gravitaţie în altul. Dar nu numai că apar diferit. Ajung astfel să-mi apar chiar mie diferit, confuz. Nu mai ştiu exact cum sunt în realitate, sentiment neprecis şi enervat. Un cunoscut pe care nu l-ai văzut de trei luni îţi spune: Arăţi rău. O fată care te-a văzut cu patru săptămâni înainte şi tocmai atunci erai după gripă declară: Ce bine arăţi. Arăt bine? Arăt rău? Cum arăt? Nu ştiu.

Omul trăieşte în cercuri diverse, sub aspecte diverse – apare diferit în locuri care se succedă. Ceea ce face aici nu se ştie dincolo, şi invers. Dar omul are nevoia unităţii. Vrea să apară acelaşi, să stabilească o comunicaţie între aceste aspecte variate, să realizeze o unitate. De aceea unii oameni vorbesc mult despre ei înşişi şi încep să-ţi spună: Ştii ce-am făcut?… Nu din mândrie, ci din necesitatea de a se arăta unitari şi compleţi celor cu care se văd sporadic. La şcoală există un catalog şi nimeni nu vorbeşte despre el însuşi. În societate nu există catalog şi acesta e motivul pentru care se produc tristeţea şi confuzia că nu apari deodată cum eşti, ci fragmentar, parţial. Cei ce te văd astfel nu-şi dau seama. Ei iau ceea ce văd în momentul cutare sau în locul cutare drept bun şi definitiv. Dar ceea ce nu-i supără pe ei, care rămân cu o anumită imagine (chiar greşită şi parţială – dar ei n-au de unde şti că e astfel), printr-un efect neprevăzut, puternic şi poate cel mai neplăcut al legii relativităţii, ne supără mult pe noi.

Sunt pe bulevard. Când ne-am despărţit în iarnă de domnul Verea, cu Gruia, aş fi vrut din două una. Sau să mă urc într-un vagon de clasa a doua în tramvai, care să mă ducă departe într-un bulevard din margine de oraş şi să fiu comunist convins, sau să mă pot urca numaidecât într-un automobil foarte elegant şi să-i privesc, pe ei şi pe cunoştinţele lor estetice, cu tot dispreţul.

155 Karl Kautsky (1854-1938) – teoretician şi lider marxist german. A fost autorul Programului de la Erfurt, adoptat de Partidul Social Democrat din Germania în 1891. A fondat, în 1883, publicaţia marxistă *Neue Zeit*, care a apărut în diferite oraşe europene până în 1917.

XII
În lumea basmelor

Seara vremea rămâne caldă. Lumea se plimbă, cinematografele în grădină au rămas deschise. Îi propun lui Gruia să mergem să vedem un film. Lui Gruia nu-i place cinematograful şi e zgârcit (mai bine zis e econom, nici n-are mult), aşa că în general refuză. Dar acum vrea: He! ştii ce! mergem în grădină. Mă gândesc că suntem în octombrie, că în luna asta şcoala începuse de-a binelea şi ploua, aşa încât propunerea lui îmi dă puţină ameţeală. E ca şi cum aş mânca portocale vara, sau struguri iarna, ori aş trece printr-o stradă făcută de curând între două locuri care până atunci mi se păreau în două puncte foarte diferite. Sau când vremea combină două anotimpuri într-o aceeaşi zi. De asemenea, nu pot înţelege bogătaşii care mănâncă fructe de vară în mijlocul iernii, şi nici plăcerea trufandalelor. Vara, vară şi iarna, iarnă. Părinţii mei cred că sunt puţin nebun când spun la masă că nu mănânc portocale în luna iunie sau refuz să iau din strugurii cumpăraţi de mama, bucuroasă, în decembrie. Dar pe de altă parte îmi place să mă gândesc că anul încă n-a început, că suntem încă în vacanţă, în vară, şi am voie să-mi pierd timpul. Ne uităm în jurnal şi mergem deci la un cinematograf în grădină. Filmul pe care l-am ales e undeva departe, luăm tramvaiul şi ajungem la un cinematograf de cartier. Aceasta îmi procură şi tristeţe, şi plăcere. Tristeţe, pentru că îmi dă impresia că n-am ce face, ca într-un roman modern trist unde eroul intră plictisit într-un cinematograf. Ce caut eu în cartierul acesta? Dar îmi regăsesc curând sentimentul confortabilului, care cu un cuvânt se numeşte echilibru; e familiar să mergi la un cinematograf de cartier, şi familia Halmof merge mereu, şi e încă vară, am dreptul să fac ce vreau, deci curând vor începe toamna şi programul, şi

atunci îl voi urma cu stricteţe. Toamna seamănă cu ceea ce ar fi putut să fie numaidecât după examene, vara, înainte de plecarea la băi. Aşa când intrăm în grădină şi căutăm un loc, calc rar şi apăsat, cu plăcere. Ne aşezăm curând. Deşi am venit la mijloc, peste puţin pricep că se dă un film bun, o comedie excelentă. Râd. Râd cu poftă şi-mi place din ce în ce mai mult. Filmul are un caracter puţin poliţist, o bandă de escroci se dă drept o familie nobilă şi-şi joacă cu eleganţă rolul. Apoi trebuie să fugă, în noapte, cu toţii, pe şosea şi prin pădure. Cum merg aşa, cu greutate, în haine de seară, arată foarte uniţi şi-mi sunt foarte dragi. Când se opresc puţin, la o întretăiere de drumuri, îmi dă impresia că am în faţa mea o zi de iarnă. La Benet într-o după-masă suntem în sufragerie, şi Benet cu mine parcă auziserăm că a sunat o trompetă. O trompetă lugubră, zice Benet, parcă ar fi în casa misterelor. Suntem în odaie: madam Benet, mama ei, Benet, o vară a lor şi eu. Benet vorbeşte despre stafii. Acum câteva zile, la două noaptea a sunat la ei. Soneria s-a auzit prelung şi repetat. Toată casa s-a sculat şi la poartă era sergentul care a zis că a auzit zgomot mare, parcă s-ar fi spart geamuri, şi vrea să vadă ce e. Familia Benet nu auzise nimic, dar sunt în picioare, şi caută şi nu se găseşte nici un geam spart. Sergentul pleacă, deşi repetă că a auzit zgomot.

— O fi fost… zice madam Benet.

— Stai să vezi, zice Benet. Şi noi ascultăm în tăcere. Se culcă ei la loc şi, peste un sfert de oră, deodată se aude un zgomot teribil, parcă s-ar fi spart toate geamurile. Toţi sar din pat, şi iar nu găsesc nimic. Lidiei îi e frică să mai doarmă singură în odaie şi vine în odaie la părinţii ei, servitoarele vin din odaia lor de sus să doarmă jos, în fine se culcă, şi pe la trei jumate iar se aude un zgomot formidabil…

În momentul acesta, în liniştea care s-a lăsat, Puiu, căţelul, urlă şi se repede lătrând către uşă, care se deschide cu zgomot şi prin care apare un cap speriat cu păr enorm. Cucoanele ţipă, Benet e în picioare. Intră domnul Benet mirat şi îngrijorat, ce s-a întâmplat. Se liniştesc şi spun domnului Benet despre ce e vorba. El îşi potriveşte părul, dă din umeri şi cere un ceai. Benet se întreabă dacă nu erau într-adevăr stafii în odaie şi Puiu le-a simţit,

altfel nu ar fi lătrat. Şi termină povestea: a doua zi nu s-a găsit nici un geam spart, nu se ştie, doamna Berger, franţuzoaica, va rămâne cu credinţa ei în stafii.

Şi muzica e vioaie şi bună.

Alături de curtea în care se află cinematograful e clădită o casă mare, nouă, cu multe etaje. Casa se vede în unghi şi pe zidul lateral, gol, e un singur bec mare, sus, aprins. Pe acoperiş, o reclamă mare luminoasă, în roşu.

Şi atunci mă apucă o ură, o ură grozavă împotriva exactităţii. Aş vrea ca în desfăşurarea normală a lucrurilor, un fapt neobişnuit să se întâmple. Aş vrea ca, deasupra reclamei luminoase, să apară o zână şi să tragă o palmă Ştiinţei şi Plictiselii. Sunt sătul de tot ceea ce se produce pentru că aşa trebuie. De oamenii care au luptat zeci de ani de zile ca să reducă lumea la câteva legi necesare şi triste. În numele aflării ne-au obligat să găsim fiecărui lucru o explicaţie, să aflăm ce va fi din ceea ce a fost, fără de speranţă pentru noi că la un moment dat va fi altfel. Şi aceasta pretutindeni. Ne-au explicat pământul şi cerul, au râs de cei ce au credinţă. Au construit case mari, dar cine s-a gândit la feeria lor? Disciplina şi plictiseala au ieşit împreună în lume şi ne-au înconjurat.

Dar eu vreau să pot crede că aparatul de radio nu funcţionează în conformitate cu legile electricităţii, nu vreau să ştiu ce e o undă, ci îmi place să cred că într-o seară din cutie ar ieşi câţiva pitici, cu instrumentele lor muzicale în miniatură. Ei ar dansa pe masă, mi-ar da un mic concert, şi la sfârşit ar reintra, sărind, în ascunzişul lor, de fire şi becuri colorate, ca într-o pădure fermecată. Îmi place să-mi închipui că soldaţii de plumb şi păpuşile ce stau în vitrinele magazinelor cu jucării pentru copii în ajunul Crăciunului, când nu-i vede nimeni, se mişcă şi vorbesc între ei. Vreau să cred că uneori monotonia lucrurilor e întreruptă, şi deodată ceva miraculos se întâmplă. Stau de vorbă păpuşile, în chip de perne, trântite pe canapea, se plimbă animalele din ceramică în vitrină, iar pe biroul meu, câţiva pitici cocoţaţi pe călimară şi pe cărţi ţin cine ştie ce şedinţă ascunsă. Într-o seară de iarnă când întâlneşti săraci zgribuliţi şi multă lume e tristă, e o

compensaţie: colo pe un raft al magazinului stau pitici cu barbă albă, alţii merg cu un tren electric până la băcănia de alături, unde pe o roată de caşcaval păpuşile dau în vasele lor mici un ceai.

Îmi afirm cu tărie că nu mi-e ruşine să spun: *Cred în Dumnezeu* şi dacă aş fi întrebat cum mi-l închipui aş zice: ca în cărţile pentru copii mici, cu o barbă mare, lungă şi albă.

Mă gândesc că o să mă pot plimba iarna seara în Cişmigiu când ninge mult şi mărunt. Deodată însă îmi dau seama că fiecare om are un caracter. Aceasta, iar, mă necăjeşte. Mult timp am crezut că omul nu e născut cu un caracter, ci că şi-l poate alege. Am crezut-o serios (şi mai cred oarecum şi azi). De aceea m-am îngrozit când am aflat că în realitate ai un caracter, o fire independentă de tine. Nu mă pot obişnui cu această idee pentru nimic în lume. Mi-e dor de poveşti. Când sunt singur în odaia mea citesc poveşti. Poveşti adevărate, basme pe care mi le dă Aneta. A fost mărginită, împărţită şi dată cu vopseaua realităţii toată lumea, dar undeva poate că există bucuria, neaşteptată, delicioasă. Ei îmi vorbesc de adevăr, şi iarăşi de realitatea vieţii de toate zilele, dar eu vreau basme, cu pitici, cu culori, cu păpuşi, cu ciuperci, cu minuni, cu figurine de porţelan, care vorbesc şi dansează, cu baluri mascate, cu mistere…

Eu mă gândesc la ţara minunată în care florile devin noaptea zâne, lucrurile se petrec altminteri, se petrec fără rost, ieşite în irezistibilul farmecului numai. Iar timpul trece altfel, neregulat, cum vrea, uneori repede de tot, tu stai şi timpul trece. Acum trece pe ecran jurnalul. Se întâmplă repede în locuri diferite atâtea lucruri. Aş vrea să văd fantome, un pod miraculos, scene în care toată lumea aleargă, e păcălit cel ce ştie ce vrea şi cade într-o pivniţă, la sfârşit e o bucurie desăvârşită, aş vrea să râd tare, cu plăcerea omului bun care ştie că în lumea cealaltă vom sta cu toţii laolaltă, lăcrămând puţin de fericire, puţin melancolici, puţin prostuţi, mândri şi senini. Eu vreau să pot să-mi sting lumina, într-o seară când sunt singur acasă şi toată lumea e dusă la bal, sau să ies să mă plimb pe străzi tăcute şi să-mi închipui că pot trece dintr-odată în minune. Mă întorc acasă, e doar puţină lumină în odaie, încerc să cânt la pian (nu ştiu să cânt, aşa încât repet

numai câteva note în terţe). Şi urmăresc povestea figurinelor de porţelan mai departe, încet.

Aş vrea să am iar sentimentul pe care l-am avut când am fost pentru prima dată la un bal mascat şi un domino negru m-a luat la o parte să-mi vorbească şi mi-a spus că e Riki Rosen. Îmi vine mereu în minte un pom de Crăciun încărcat, jucării, lumânări, şi aş vrea ca uşile odăii să nu se deschidă, să mai rămână puţin aşa.

La întoarcere, ne urcăm iarăşi într-un tramvai, deschis. Privesc spre stradă şi, cum tramvaiul merge repede, îmi pot uşor închipui că sunt în tren, că mă uit pe fereastră. Aneta îmi dă poveşti, dar acum redevin un om raţional. Fac filosofie cu Gruia, care, văzându-mă atât de raţional, îmi spune că sunt cartezianismul făcut om. Aceasta mă bucură. Da, mă gândesc, din tramvaiul cu care mă întorc în noapte cu Gruia, sunt un om cu demnitate şi gândire, raţiunea mea. Repet numele: Descartes, Cartesius; a scris mult în latineşte. Gândirea e măria noastră. (Aneta va exclama: Vai, ce frumos e să fii raţionalist şi să-ţi placă Descartes.)[156]

156 În varianta B, enunţul dintre paranteze lipseşte.

XIII
Am făcut o plimbare foarte frumoasă

E duminică şi e cald, cald ca vara. Se construieşte, praf mult, dimineaţa cerul n-are culoare. Numaidecât după prânz începe să adie vântul. Străzile sunt liniştite, cerul se rotunjeşte şi devine albastru. Îmi zic că pot aplica o comparaţie citită de mult, dar neuitată: după-masa se înfăţişează lungă şi bună ca o zi de vacanţă. Îţi place şi totodată gândeşti cu plăcere la zile de toamnă cu ploaie măruntă, la după-mese de iarnă, lungi şi bune şi ele ca o zi de boală uşoară. La douăsprezece Benet mi-a spus: Mănânci la noi, şi după-masă cred că mergem la Snagov. Asta cred că face parte din planul familiei Benet, dar mă fac că nu ştiu. Până seara am timpul să mă bucur. Întreb dacă vine şi Gruia. Tu spune-i, zice Benet, vezi, dacă vrea, să vină şi el. Benet râde puţin, mă ia de braţ şi facem câţiva paşi în faţa casei lui. Benet are una din zilele lui bune, când se vede că nu degeaba s-a format o burghezie română, nu degeaba a avut guvernante şi există politeţea. Devin vesel. Mă duc către Gruia, care stă aproape, în drum mă joc cu pălăria. Mă gândesc ce bine o să fie la toamnă. O să plouă, eu o să citesc mult, o să învăţ regulat, după program, o să am cursuri, conferinţe, cinematografe. Dar toate acestea mai sunt încă departe, mai am încă timpul să fiu leneş, să nu fac nimic în ziua asta frumoasă. Şi pentru după-masă: o plimbare lungă. Ca şi cum m-aş plimba liniştit pe stradă între orele patru şi şapte, după ce a plouat dimineaţa, şi caldarâmul e acum curat şi uscat, bate puţin vântul, e ca la băi, când te plimbi într-o zi ce pare a fi de toamnă, în mijlocul verii, cu pardesiul, îţi plac şi ideea toamnei ce va veni, şi faptul că nu e încă adevărat. Când am venit la Gruia am văzut că e şi el binedispus. I-am comunicat ceremonios invitaţia doamnei Benet. Am glumit cu el, am spus:

Vii numaidecât după-masă, Bubi (căci noi vorbim despre părinţii lui Benet cu numele lor mic, spunând: Ortansa, Bubi) o să te întrebe ce mai e nou, Ortansa îţi oferă o cafea neagră, tu răspunzi grav, pe urmă mergem cu rabla la Snagov. Îl imit pe Benet, vorbesc cu vocea lui: Tu, o să fie o plictiseală… Gruia râde, probabil că se simte bine şi îi place vremea, e în culmea fericirii sociale şi climaterice. E îmbrăcat cu îngrijire, mă uit la el, azi nu e hlavnic[157], cum e de obicei. Gruia şi cu mine mergem să ne plimbăm pe străzile cartierului. E încă foare cald, şi zăduf. Gruia şi cu mine mergem încet şi discutăm politică şi ştiinţă, istoria filosofiei, viaţă şi istorie parlamentară, sociologie politică. Eu fac propoziţii scurte şi emfatice, expunând categoric când teorii de dreapta, când de stânga, surâzând. Îl aprob pe Gruia. Sunt sceptic, bine crescut, amabil cu el, îmi bat joc de comunişti sau, dimpotrivă, enunţ teorii extreme; Gruia mă înţelege, face şi el pe conservatorul, chiar. Ne ascultăm unul pe altul, vorbim numai din plăcerea de a face propoziţii (şi le facem amândoi corecte, frumoase) în decorul cald al străzilor. Dar îmi dau seama de două lucruri. Întâi că jocul nu trebuie forţat, pentru că ghicesc apropiată tristeţea lui Gruia, asemenea credinciosului căruia, după ce a ascultat câtva timp, surâzând, un necredincios, îi pare rău că l-a lăsat să vorbească şi l-a ascultat. Numaidecât îşi poate da seama că eu azi nu cred nimic, şi atunci va fi între noi o distanţă aproape fizică. În al doilea rând văd unde am ajuns – că peste trei ani în care am crezut s-au risipit. Degeaba m-am arătat comunist colegilor mei, domnişoarelor şi tinerilor de familie bună. Poate că aceasta le-a inspirat respect, dar acum eu nu mai vreau să ştiu de toate astea, şi o să fie prea târziu, ei n-o să mă mai creadă, n-o să mă mai admită lângă ei. Mi-e teamă, opresc conversaţia, îl iau pe Gruia de braţ, vorbesc de oameni. Apoi, vorbesc de dame. Gruia, care e timid (cred că e şi virgin)[158], n-are altceva să facă decât să tacă şi să mă asculte. Pe urmă îi vorbesc de mătuşa Ana. Îi repet povestea pe care mi-o cere adesea şi eu o spun şi el o ascultă cu aceeaşi plăcere cu care repetăm o amintire plăcută, un examen la care am strălucit, un răspuns spiritual pe care l-am dat, în sfârşit, o scenă oarecare în care am fost la înălţime, sau recitim o carte frumoasă ce ne-a plăcut.

E îmbrăcat cu îngrijire, Milliner se uită la el, azi nu e hlavnic cum e deobiceiu. Gruia şi cu Milliner merg să se plimbe prin străzile cartierului. E încă foarte cald, şi zăduf. Gruia şi cu Milliner merg încet şi discută politică şi ştiinţă, istorie a filosofiei, viaţă şi istorie parlamentară, sociologie politică. Milliner face propoziţii scurte şi emfatice, expunând categoric când teorii de dreapta, când de stânga, surâzând. Il aprobă pe Gruia. E sceptic, bine crescut, amabil cu el, îşi bate joc de comunişti sau, dimpotrivă, enunţă teorii extreme ; Gruia îl înţelege, face şi el pe conservatorul, chiar. Se ascultă unul pe altul, vorbesc numai din plăcerea de a face propoziţii (şi le fac amândoi corecte, frumoase) în decorul cald al străzilor. Dar Theo îşi dă seama de două lucruri. Intâi că jocul nu trebuie forţat, pentrucă ghiceşte apropiată tristeţea lui Gruia, asemenea credinciosului căruia, după ce a ascultat câtva timp, surâzând, un necredincios, îi pare rău că l-a lăsat să vorbească şi că l-a ascultat. Numai decât îşi poate da seama că Theo azi nu crede nimic, şi atunci va fi între ei o distanţă aproape fizică. In al doilea rând vede unde a ajuns - că peste trei ani în care a crezut s'au risipit. Degeaba s'a arătat comunist colegilor lui, domnişoarelor şi tinerilor de familie bună. Poate că aceasta le-a inspirat respect, dar acum el nu mai vrea să ştie de toate astea, şi o să fie prea târziu, ei n'o să-l mai creadă, n'o să-l mai admită lângă ei. Ii e teamă, opreşte conversaţia, îl ia pe Gruia de braţ, vorbeşte de oameni. Apoi, vorbeşte de femei. Gruia, care e timid nu are altceva să facă decât să tacă şi să asculte. Pe urmă îi vorbeşte de mătuşa Ana. Ii repetă povestea pe care Gruia i-a cere adesea şi Theo îi spune şi el o ascultă cu aceiaşi plăcere cu care repetăm o amintire plăcută, un examen la care am strălucit, un răspuns spiritual pe care l-am dat, însfârşit o scenă oarecare în care am fost la înălţime, ~~sau creatia o carte frumoasă~~. Aceasta realizează o atmosferă socială căptuşită cu confort şi voie bună. Il lasă pe Gruia la el acasă în poartă, durează până ce se despart, Milliner se duce să mănânce. La Benet înfrageria e mare şi răcoroasă. Mâncarea e multă şi bună. Bătrâna Madam Leibovici se uită la Benet şi la Milliner, surâde şi zice cântând : Buieţii, mai luaţi ceva ... Theo mai ia. Madam Benet care e întotdeauna e puţin răcită, tuşeşte. Mâncarea e bună şi Theo mănâncă

Pagină din dactilograma de la Mănăstirea Rohia (varianta A)

Aceasta realizează o atmosferă socială căptuşită cu confort şi voie bună. Îl las pe Gruia la el acasă în poartă, durează până ce ne despărţim, mă duc să mănânc. La Benet sufrageria e mare şi răcoroasă. Mâncarea e multă şi bună. Bătrâna madam Leibovici se uită la Benet şi la mine, surâde şi zice cântând: Buieţii, mai luaţi ceva… Eu mai iau. Madam Benet, care ca totdeauna e puţin răcită, tuşeşte. Mâncarea e bună şi eu mănânc mult din toate. Atunci am o senzaţie destul de curioasă, pe care o am deseori când mă simt bine. Îmi place să aud vorbindu-se în jurul meu despre lucruri puţin importante, pe un ton sigur. Sau, mai bine, expunându-se chestiuni de specialitate (de preferinţă de filologie) de către un cunoscător. Eu să ascult cu plăcere, să tac, să aprob din cap, să-mi închipui ce frumos ar fi să mă specializez în chestiunea asta, s-o cunosc de aproape. Pot să stau astfel mult timp, mâncând, tăcut, fericit. Benet îl întreabă pe tatăl său ce a făcut dimineaţa. Mănâncă şi vorbeşte ridicând în sus degetul cel mai mic al mâinii stângi. Bubi, care e bancher şi bogat, a aflat că datoria lui e să aibă o bibliotecă mare, să fie elegant, să-şi înşele nevasta, să-şi mustre băiatul şi să aibă idei economice revoluţionare. Ceea ce şi face. Îşi plimbă mâna prin părul meu mare de tot şi răspunde afectat: „Ce să fac, prietene? E duminică dimineaţă, m-am plimbat pe Podul Mogoşoaiei, am căscat gura la afişe, am văzut o expoziţie…“. Conversaţia lunecă pe terenul artei. Madam Benet rămâne rezervată. Probabil că se tem, trebuie să fi văzut că a greşit cu ceva când a spus, acum câtva timp, Venus din Milano şi un Mercenar în loc de Mecena. Apoi se vorbeşte despre arta chineză. Toată lumea spune prostii unice despre vasele chinezeşti. Benet spune catastrofe cu calm şi talent. Bubi le enunţă cu emfază, cu fraze începând cu „prietene“ sau „amice“. Până şi madam Benet se amestecă şi vorbeşte o mulţime. Numai bătrâna madam Leibovici şi cu mine tăcem. Şi atunci, iar observ că mă simt foarte aproape de ea. Nu-mi vine să râd despre ce se spune, nu simt superioritatea omului cult, nici nevoia sau bucuria de a-mi bate joc de ei. Dimpotrivă. Şi ascult cu plăcere, nu lipseşte mult şi o să cred că ce spun e exact şi adânc, mă

gândesc că mă aflu în momentul acesta într-o sufragerie frumoasă, într-o duminică la prânz, la o familie de oameni cumsecade care ţin la mine, că după-masă facem o plimbare frumoasă, şi nu, nu-mi vine să râd, să-i batjocoresc, să-i urăsc. Mă simt alături de ei, şed bine în scaun, îi privesc cu multă simpatie şi ca să le fac plăcere, să fiu politicos, iau parte la conversaţie – şi-mi face plăcere şi mie, mare –, zic ceva despre frumuseţea vaselor de ceramică verde descoperite de curând în Italia. Benet înţelege Irlanda, domnul şi doamna Benet se arată foarte interesaţi, şi eu dau amănunte asupra lor, pe care Benet le completează cu amănunte precise. Domneşte bunăvoinţa.

Pe urmă, la sfârşitul mesei, care s-a prelungit, soseşte Gruia, cu figura rotundă, surâzând. Se opreşte la uşă, salută. E foarte bine primit. Madam Benet îl pofteşte pe un scaun lângă ea, îi dă o felie de tort. Madam Benet îi surâde, şi surâde tuturor, conversaţia continuă. Domnul Benet, care ştie că Gruia e un student strălucit, îl ascultă. Se vorbeşte despre economia politică. De data aceasta îmi place mai puţin, mi-e frică să nu se expună teorii social-democrate[159]. Benet e numaidecât de aceeaşi părere, şi madam Benet ne aprobă din cap şi surâde. Atunci Gruia şi Bubi nu mai îndrăznesc să ne contrazică, Gruia vorbeşte mai departe şi sunt mulţumit că farmecul nu e rupt.

*

De la uşă la poartă merg cu Gruia de braţ. În faţa automobilului ne oprim. Madam Benet îl ia şi pe Puiu, căţelul. Domnul Benet trece în faţă lângă şofer, după statornicul lui obicei. Apoi intră madam Benet şi mă pofteşte lângă ea, în fund. Ceilalţi doi stau pe strapontine. Puiu stă între noi, îl mângâi, îmi pare bine că mi s-a dat locul acesta. Stau drept, când automobilul trece colţul mă uit la strada asfaltată, liniştită pe care o simt alături de mine. Automobilul o ia la dreapta. Puiu sare şi e zburdalnic, Benet vrea să-l prindă, madam Benet e surâzătoare, Gruia vorbeşte grav, toată lumea vorbeşte, eu am în faţa mea un ceas în care o să gust plăcerea de a asculta şi de a fi. Pe urmă, mie îmi place atât de mult în automobil, sunt ca un copil, atât de mult îmi place. Puţin mai încolo, la o întretăiere,

automobilul se opreşte şi aproape de noi, pe trotuarul celălalt, trece bătrâna doamnă Florescu. Văduvă de ministru, boieroaică mare, locuieşte în cartier, în casa ei (e cea mai frumoasă). Am stat vecini, mă salt şi o salut. Îmi răspunde amabil. Doamna şi domnul Benet, care o cunosc după nume şi din vedere, sunt foarte interesaţi. Domnul Benet se întoarce către mine, zice: Prietene, bătrânica aceasta nu e doamna Florescu?… Benet inventă numaidecât o poveste despre o bucătăreasă bătrână şi un căţel care se plimbă în fiecare dimineaţă, amândoi ai doamnei Florescu, eu pot da detalii despre familia ei, Gruia pomeneşte o lege Florescu de toată însemnătatea, madam Benet se interesează cum e rudă cu prinţesa Ghica. Câinele cu care se plimbă dimineaţa se pare că noaptea se manifestă cu strigări şi vuiete, zice Benet, şi eu râd tare, îmi plac poveşti cu strigări şi vuiete şi expresii asemănătoare. Benet, care vede că are succes şi căruia îi plac de asemeni, mai adaogă: urlă din senin. Dar domnul Benet se gândeşte la doamna Florescu. Mă întreabă: Amice, ea e maica ministrului nostru la Viena, nu? Gruia, care ştie totul, precizează că a fost la Viena şi acum e la Berna. Atunci Benet şi madam Benet povestesc despre o călătorie la Berna, Benet dă detalii, inventă aventuri, înfloreşte, minte Benet şi povesteşte, minte şi madam Benet, mă amestec şi eu (care n-am trecut decât prin gara Berna).

Automobilul iese la şosea. E vechi, cu un format neobişnuit azi; mare, înalt, cu geamuri late. De aceea i se spune rabla, dar nu e lipsit de distincţie. Seamănă cu acele automobile în care vezi membri ai Corpului Diplomatic trimişi de puteri însemnate sau unii membri ai familiilor regale, în vederile de la cinematograf. Automobilul familiei Benet e unul din puţinele de acest fel în Bucureşti şi e o dovadă a seriozităţii şi vechimii averii familiei Benet. Puiu se zbate, sare dintr-un loc într-altul, Benet vrea să-l prindă, când suntem între Hipodrom şi Minovici, mă uit la dreapta. Se văd pe cerul albastru un coş de fabrică, case în depărtare, mai aproape o întindere de apă. Totul e clar ca pe o carte poştală în cadrul pătrat al geamului.

Cum se spune, e un timp splendid. În faţa noastră şoseaua dreaptă, lungă. În amândouă părţile câmpul, sau pomi, sau locuri virane. De-a lungul şoselei, stâlpii de telegraf legaţi între ei prin snopuri de fire. Suntem afară

din oraş, e locul să admir natura. Dar nu pot. Admir, admir mult, dar nu natura însăşi. Ceea ce îmi place în peisaj e tocmai ceea ce nu e natural: maşina, stâlpii şi firele de telegraf, aspectul de margine de oraş. Tot ceea ce îl aseamănă cu o reclamă într-un birou de voiaj. Mă uit la firele de telegraf, la un moment dat se văd şinele trenului. Tocmai trece trenul. E minunat: sunt câteva vagoane colorate în viteză. Le urmăresc cu gândul. Mi le închipui, fără să mă gândesc la direcţia lor reală, probabil mâine, într-un decor de munţi şi brazi. Liniile trec sus, jos în vale e apa, alături o fabrică, trenul merge repede, munţii sunt foarte înalţi, în amândouă părţile iar stâlpii şi firele de telegraf. Şinele, firele, trenul, fabrica: ele înfrumuseţează decorul. O bună bucată încă şi în gândul meu până la Snagov, drumul îşi păstrează caracterul de margine de oraş, cu toată melancolia şi puterea orizontului urban.

Totuşi, pot iubi şi natura. Când am plecat dimineaţă foarte devreme în excursie depărtată cu automobilul; când surorile Mazliach (care sunt verişoarele îndepărtate ale lui Rolich, prietenul lui Gruia) şi cu mine, părăsind şoseaua, ne-am plimbat pe câmp şi în pădure şi ele au cules flori – era vara înainte de prânz, într-o localitate balneară –, apoi am întârziat şi toată lumea s-a uitat la noi, grăbiţi, când am intrat în restaurantul hotelului; când mă pot plimba vara pe seară pe o pajişte largă între şiruri de copaci; sau în sfârşit când pomii au frunzele de culorile cele mai diferite la începutul toamnei, sunt albastre, galbene, roz, violet, şi cerul se vede printre pomii înalţi cu nori albi.

Madam Benet aduce vorba despre logodna recentă a lui Cici Iaroslavelici, afirmă că ea a trăit cu logodnicul ei şi chiar cu alţii până acum. Madam Benet nu crede, dar se arată foarte indignată. Benet ia apărarea lui Cici Iaroslavelici şi a lui Mundi Laporta, logodnicul. Eu trec de partea lui madam Benet. Benet susţine amorul liber. Ce e căsătoria? zice el. O prostituţie legală. La ce bun formele învechite? Cici e foarte drăguţă şi a avut curaj. Madam Benet protestează: Cum aşa, asta nu se poate, pentru că dacă fiecare şi-ar face, aşa, cum vrea, nu-i aşa, trebuie, e un respect, în lumea asta, trebuie fiecare să stea la locul lui, e inadmisibil, şi nici nu cred

că domnişoara asta să fi făcut aşa, dar astea sunt idei moderne care o să treacă. Benet dă să răspundă, dar mă plictiseşte şi-l fac să tacă. Nu ştii ce vorbeşti, zic. Şi madam Benet, Gruia şi cu mine facem apologia căsătoriei şi a femeii cinstite. Se mai vorbeşte despre plimbări şi sporturi. Benet a văzut, în numeroase localităţi climaterice în care a fost, excursionişti şi îi descrie: se urcă, dragă, oamenii ăia vineri sau sâmbătă pe munţi, sau joi, se caţără, şi cântă, cântă din mandolină, dorm acolo pe munte şi pe urmă se dau jos. Benet ne aduce aminte de nenorocirea întâmplată în iarna trecută, tânărul Goldlies a murit într-o excursie pe munţi. Vezi, zice madam Benet iritată, moare de frig când are calorifer în casă, se duc oamenii care au tot ce le trebuie pe munţi, nu ştiu ce vor. Madam Benet insistă, nemaigăsind cuvinte exclamă, în acelaşi timp îi vine să tuşească şi nu se mai aude decât confuz un şir de jumătăţi de cuvinte înghiţite. Benet îi spune: Stai, mamă, ce-i cu dumneata, ce te iriţi, parcă ai fi Teodora împărăteasa Bizanţului în clipe de necugetată frenezie. Atât mai trebuia, râd trântindu-mă înapoi şi aplecându-mă înainte, mă bat cu mâinile pe genunchi. Bicu e mulţumit că a avut succes. Madam Benet, care nici n-a auzit, nici n-a înţeles ce e cu Teodora, e mulţumită şi dânsa.

Sosim la Snagov, ne dăm jos şi ne instalăm la o masă la marginea terasei. Domnul Benet, care e totdeauna o gazdă desăvârşită, comandă cu grijă. Privim în jur. Locul e îngrijit. Îmi dă impresia unei împrejurimi de mare oraş, mă gândesc că sunt foarte bogat şi pot veni cu automobilul după-masa în asemenea locuri, ca într-un roman poliţist, în jurul Berlinului sau Londrei, să vin la cafenea pe malul unui lac, goală într-o după-masă de toamnă, împreună cu femeia frumoasă, blondă într-o rochie de stofă şi un pardesiu de ploaie. Domnul Benet vorbeşte despre o carte foarte interesantă pe care a citit-o. Îl întreb ce e, dar nu-şi poate aminti nici autorul, nici titlul. „Nu pot să-mi aduc aminte titlul exact, prietene, dar o găseşti la mine în bibliotecă.“ Gruia vrea să râdă. Până ce o să ne aducă comanda, madam Benet ne propune nouă, băieţilor, să ne plimbăm. Se scoală şi domnul Benet. Eu merg înainte cu Benet, în urmă Gruia cu domnul Benet. Coborâm câteva trepte şi lungim aleea la marginea apei. E lume multă. Când suntem

aproape de ştrand ne vine înainte un grup numeros. Recunosc pe Simona Beer, pe Riki Rosen (mai mult ca sigur viitorul ei bărbat), pe Carla Cohen şi Nelu Bădulescu. Simona Beer, care e probabil – zice doamna Benet – cea mai bună partidă din Bucureşti, e delicioasă. În grup mai văd pe Clarisse Bruno şi Gigi Bauer, pe care o cunosc din vedere, pe Laura Tchernisch cu ochelari. E societate bună. Benet cu mine şi grupul ne salutăm reciproc. Simona şi Riki, Carla şi Nelu îmi surâd şi-mi fac semn cu mâna. Benet, care-i cunoaşte mai puţin, mă întreabă dacă e adevărat că se vor logodi. Mă întreabă despre Simona. Am fost de câteva ori la ea, şi mă ascultă cu atenţie. Zic: e delicioasă. E frumoasă, e bogată, de familie excelentă, e crescută la Notre-Dame, studii n-are, e manierată, puţin proastă, şi foarte bine crescută, a stat în străinătate, e foarte bună, nu vorbeşte mult, e adorabilă. La întoarcere mai întâlnim cunoscuţi. Salutăm de câteva ori. Domnul Benet şi Gruia s-au apropiat de domnul Wagner, fostul preşedinte al Comunităţii Evreilor din Bucureşti, şi soţia lui. Ne oprim şi noi. Domnul Benet trebuie să-l recomande pe Gruia, dar nu pe mine, care sunt puţin rudă cu madam Wagner. Aceasta îmi face plăcere şi-mi permite să întreb ce face Lili (nepoata ei, care ţine pe vărul meu), să stau cu ea de vorbă. Ne despărţim. Benet cu mine mergem mai departe. Lângă debarcader îl vedem pe asistentul nostru, I.T. Pascu. Eu am făcut un seminar cu el, se opreşte amabil. Îl prezint pe Benet, „Daţi-mi voie, vă rog, domnule asistent, să vă recomand pe distinsul dumneavoastră elev, pe colegul şi prietenul meu Benet“. Pascu ne spune la revedere, noi ne înclinăm, cred că plăcere mai mare nu-i putem face lui Benet. Dar mi-a făcut şi mie. Ne urcăm la masă, ni s-a adus ceaiul, toţi patru îi povestim doamnei Benet pe cine am întâlnit. Gruia ne-a văzut cu Pascu. Domnul Benet se interesează de el, eu îl aud, ceilalţi aprobă. Sunt multe mese ocupate, se face răcoare, bem ceaiul.

Mai coborâm o dată cu toţii. E trecut de şase. Domnul Benet ne invită la o plimbare pe lac. Madam Benet se aşază pe o bancă şi refuză să vină, sub cuvânt de răceală. E răcoare, ne punem pardesiele, ne urcăm în barcă. Barca cu motor taie repede valurile. Restaurantul şi aleea au luminile aprinse. De departe, de pe lac, aspectul e încântător. Mergem până la

capătul lacului, e din ce în ce mai răcoare, barca înaintează şi se învârteşte repede, îmi strâng pardesiul în jurul meu, ridic gulerul, mă uit la terasa restaurantului cu becurile aprinse, se întunecă repede, nu mai e nici o altă barcă cu noi. Încep să-mi închipui apartamentul modern pe care mi l-aş aranja dacă aş avea bani mulţi: un apartament într-o casă cu etaje într-un cartier nou şi elegant, scara cu bare de nichel şi uşi moderne de mahon. Ceilalţi vorbesc, domnul Benet îl laudă pe Puiu ce deştept e, eu îl ascult cu atenţie şi-mi închipui mai departe cu exactitate mobila, culoarea ei, scaunele joase din sufragerie, stampele japoneze, totul.

Am întârziat, nu mai e aproape nimeni. Ne oprim în faţa automobilului, o ajutăm pe doamna Benet să se urce, ne poftim politicos, ne instalăm. E întuneric, trec automobilele cu faruri aprinse. Vorbim mai puţin acum, aproape tot timpul e tăcere. Când ne apropiem se văd luminile, câteva semnale colorate. Dacă n-aş fi puţin obosit, aş avea din plin plăcerea apropierii, noaptea, de un oraş.

Puţin mai departe, automobilul se opreşte. E o pană, coborâm şi aşteptăm. Benet, Gruia şi cu mine facem câţiva paşi pe şosea. Madam Benet se plânge de dureri, reparaţia durează, în sfârşit trece un automobil liber. Ne urcăm cu toţii, grămadă, în maşina mică; în oraş cred că timpul a mers mai încet şi n-are însemnătate. Stăm prost. În faţa casei coborâm, suntem cu toţii puţin obosiţi şi amorţiţi. Gruia şi cu mine mulţumim pentru frumoasa plimbare pe care am făcut-o.

157 1*Hlavnic* – probabil *hlevnic* (din rusa veche: *hlevnik* = „grăjdar“).
158 În varianta A, enunţul dintre paranteze lipseşte.
159 În varianta A, sintagma „social-democrate“ este eliminată.

XIV
Indignarea familiei Benet

Vreau să mă duc la Gruia până ce se serveşte masa. Şi ceilalţi au nevoie să se aranjeze puţin. Deci îl însoţesc pe Gruia şi mă duc să mă spăl. Baia e sus la etaj, mă încui, dar cheia merge greu. Încerc să descui, dar nu pot. Nu insist. Mă pieptăn, mă uit în oglindă. Îmi place să mă uit în oglindă, parcă m-aş vedea la persoana a treia. Tot aşa am început să ne uităm unul la altul Aneta Gattini şi cu mine. Aceasta merge crescând şi în curând o să fim atât de obiectivi unul faţă de altul, încât nici n-o să ne mai considerăm reciproc la persoana a doua, ca în discursul Rodicăi Vogel. Flirtul va lua sfârşit, cu alte cuvinte.

Vreau să ies din baie, dar nu pot, cheia nu merge. E ridicol, încerc, dar degeaba: m-am încuiat în baie. N-am ce face, trebuie să strig. Vine Gruia râzând, încerc iar. Gruia îmi dă sfaturi cum se întoarce cheia, dar eu sunt plictisit: Du-te şi cheamă un lăcătuş. La ora asta! Duminică! protestează el. Observaţia lui are un caracter general care seamănă cu propoziţiile în care e vorba de femeia din ea cu F mare, care îl indispun pe el, pe când Pavela e foarte hotărât şi nu admite existenţa omului, există femeia şi bărbatul, zice el. Oricum, afirmaţia lui Gruia m-a trecut în rândul situaţiilor obiective: o seară de duminică. Îi spun că alături e o staţie de automobile, să cheme un şofer. Gruia n-are ce face şi pleacă. Baia e cea mai frumoasă încăpere din casa lor: mare, cu porţelanuri şi faianţe albe. Are o fereastră mică şi pătrată. Mă uit afară. Noaptea e senină, cu lună plină şi stele strălucitoare. Se vede oraşul cu lumini, case, străzi şi seară de sfârşit de vară. Gruia întârzie.

În fine vine, dar singur, n-a găsit nimic. Are o idee: automobilul lui Benet a rămas în pană, şoferul însă trebuie să-l aducă – poate remorcat –

dintr-un moment într-altul. Gruia trimite servitoarea la Benet să spună cum o veni maşina să vie şoferul aici. Într-adevăr, vine şoferul lui Benet peste puţin. E priceput şi deschide de îndată uşa prin care până atunci Gruia vorbise cu mine. S-au adunat şi servitoarea lui Gruia, şi Jeta. Se aude glasul bătrânei întrebând de jos ce s-a întâmplat. Când ies râdem cu toţii, şi mă întreb dacă n-am mers prea departe: mă fac de râs, o să mai pot merge înapoi?

S-a făcut prea târziu ca să mai pot merge la Benet la masă. Îl aştept pe Gruia şi mergem împreună. Dar familia Benet mai şade la masă când sosim. Se glumeşte pe seama întâmplării mele. Atunci Benet se gândeşte să creeze o atmosferă plăcută şi povesteşte despre Vintilă Brătianu la Royat. Bicu a fost de câteva ori la Royat, unde doamna Benet se îngrijeşte de inimă. Vintilă Brătianu – începe el să potrivească lucrurile – mergea la Clermont-Ferrand, oraşul din apropiere, numai cu tramvaiul şi clasa a doua. Nu numai atât, lua şi corespondenţă, sau mai bine zis bilet de înapoiere, pe care, pentru ca să-l poată întrebuinţa, trebuia să-l prezinte nu mai târziu decât un ceas după sosire. Deci toţi românii se urcau în tramvai clasa a doua şi mergeau după-masă pe la cinci la Clermont-Ferrand. Toată lumea lua bilet ca Vintilă şi acolo fiecare se repezea la cafenele să înghită ceaiul sau cafeaua, ca să poată veni înapoi cu acelaşi bilet. Benet vede pe toţi românii alergând la cafenele, mâncând sau făcând cumpărături în magazin într-un suflet, alergând apoi în ultimul moment să prindă tramvaiul, arată vagonul de clasa a doua plin, vizitatorii obosiţi şi gâfâind, dar mulţumiţi, şi Vintilă Brătianu în mijloc, demn şi bucuros de economia realizată.

Pe urmă trecem din sufragerie în antreu. Benet se aşază la pian, în salon. Domnul Benet intră în biroul lui, aprinde lumina pe masa de lucru şi se aşază să citească un ziar.

Benet cântă muzică modernă bună. Numai lămpile pianului sunt aprinse, în salonul mare e aproape întuneric. Gruia şade pe un fotoliu; eu mă plimb în sus şi în jos. Madam Benet, care şi-a băut cafeaua neagră, mă cheamă lângă dânsa şi alături de madam Leibovici. Mă duc. Îmi spune să mă aşez lângă ea, surâde. Îmi vorbeşte: Uite, dragă, gândeşte-te şi tu, nu se

poate, nu e vorba de părinţii tăi, nu-i aşa, e vorba de tine, nu poţi să continui, vii mereu la masă la mine când vrei, dar e lumea… Deoarece rămăsese stabilit că în mod oficial doamna Benet nu va avea cunoştinţă de plecarea mea, ci va crede că la noi se scutură toată casa, protestez: Cum, doamnă Benet, Bicu v-a spus? Mie mi-a promis că… Să fim serioşi, răspunde madam Benet, câteva zile a mers, dar acum e timpul să te întorci frumos acasă. Sunteţi foarte drăguţă, doamnă Benet, zic, dar nu mă întorc şi nici n-o să vă mai inoportunez cu vizitele mele.

Au venit în odaie şi domnul Benet şi Bicu şi Gruia. Madam Leibovici mă priveşte mirată, mă dojeneşte cântând: Cum, tu să faci una ca asta la părinţi? Şi vrea să înceapă să vorbească nemţeşte. Dar madam Benet o întrerupe, şi, discretă, bătrâna pleacă. Madam Benet vorbeşte mai departe: Tu eşti un băiat inteligent, nu-i aşa, asta e numai pentru câtva timp, o să treacă, peste un an sau doi deveniţi oameni, apoi vă câştigaţi singuri, sunteţi independenţi, vă faceţi rostul în societate. Cuvintele acestea nu-i plac lui Bicu, care vrea să răspundă. Dar madam Benet îi spune să se ducă să se îmbrace, el şi cu Gruia mă vor conduce chiar acum acasă, cheile sunt la locul ştiut. Şi către mine: Ne-am înţeles, nu-i aşa, tu eşti doar băiat rezonabil, nu se poate.

Eu tac. Bicu poate răspunde că e uşor să vorbeşti de viitor, dar ce perspective avem noi? „Viaţa e melancolică…“ O să vezi, îl lămureşte madam Benet, o să vă însuraţi şi voi frumos, şi o să căpătaţi de toate, o să fie cum trebuie. Totuşi… ar voi el să mai obiecteze, dar se duce în odaia lui să-şi schimbe cravata, să-şi ia pălăria şi mănuşile. Madam Benet e mulţumită. Eu iau cuvântul.

— Îmi pare foarte rău, doamnă Benet, dar nu mă întorc acum acasă. Nu, nu mă duc. E hotărât că nici nu vă mai supăr. Mai dorm azi la Gruia şi mâine mă mut la hotel.

În momentul acesta, familia Benet fu cuprinsă de indignare[160].

*

Până acum domnul Benet nu vorbise. De obicei vorbeşte puţin. După masă anunţă: Mă duc să-mi fac gestaţiunea, citeşte şi fumează, apoi se

culcă. Acum însă e iritat. La ce hotel vrei să mergi, prietene? mă întreabă. Nu ştiu, zic, mâine probabil că mă mut la hotel *Union*, până ce găsesc ceva, o ocupaţie, şi apoi mă mut în Calea Griviţei. Domnul Benet vine până în mijlocul odăii: Dar bine, prietene, dar nu se poate, fă ce vrei în sânul familiei, nu interesează pe nimeni raporturile dumitale cu familia dumitale, dar nu amesteca lumea. Madam Benet îmi vorbeşte de mama. Domnul Benet n-o lasă şi vorbeşte tare: Maica lui n-are nici o importanţă. Apoi mă conjură să nu mă duc la hotel, ar fi un pas definitiv. Dar hotelul *Union* e destul de bine, încerc să schimb vorba. Nu se prinde. Dacă nu mă întorc, madam Benet nu mă mai cunoaşte. O să găsesc o ocupaţie, zic eu cu un aer comercial.

Domnul Benet vorbeşte cu sinceritate, e într-adevăr necăjit, vrea să mă convingă. Aşadar soarta mea îl preocupă, ceea ce fac nu-i este absolut indiferent. Vasăzică nu sunt singur în lume, sunt legat de o clasă socială, de un mediu, care nu poate privi cu nepăsare ce fac, care are grijă să rămân în el, să nu decad. Cu cât vorbesc ei – madam şi domnul Benet şi Gruia – mai mult, cu atât sunt mai mulţumit. Mai joc puţin teatru, rezist. Dar nu vreau să mă întorc chiar acum acasă, vreau să mai gust puţin plăcerea de a fi adoptat de burghezie. Îi promit doamnei Benet, la sigur, că mă voi întoarce. Că în orice caz nu mă mut la hotel, mă întorc cât de curând posibil şi mă mai duc poate pentru o zi, cel mult două, la mătuşa mea. Madam Benet nu e pe deplin mulţumită, dar n-are încotro. E în orice caz liniştită. Domnul Benet răsuflă, dă din cap: E hotărât că nu voi face o prostie? E hotărât, răspund. Benet s-a întors gata de plecare. Îl punem la curent cu deciziile luate. Pentru ca să facă puţină plimbare după masă şi pentru ca să nu-şi fi schimbat cravata degeaba, vine cu noi până la Gruia, să ne conducă. Ne luăm rămas-bun.

E o seară liniştită. Gruia, care n-a priceput nimic, crede că am vrut numai să scap de familia Benet. Mă întreabă unde o să mă duc, ce o să fac. Gruia găseşte evenimentul considerabil: dacă ar fi făcut-o oricare altul, dar tocmai eu!? Benet e încă puţin nedumerit. Dar cum de obicei în conversaţii

nu pricepe mult, e obişnuit, ştie să se poarte, să dea impresia că ştie totul. În faţa casei lui Gruia ne spune „la revedere“.

Gruia deschide portiţa curţii, apoi uşa casei, intră şi aprinde lumina. Îi propun să luăm o dulceaţă în picioare. Bufetul rămâne larg deschis şi se văd rafturile cu pahare şi ceşti multe, frumoase, aliniate în rânduri. În primul rând se văd ceştile de cafea, albe cu albastru de cobalt. De aici a luat Gruia farfuriile mici pe care a pus dulceaţa de caise, galbene, mari, cu sâmburi, şi linguriţele de argint. Slavă Domnului, nu sunt un ratat pe Calea Griviţei, mai exisă o clasă de mijloc. Nu trebuie să ajung la periferie. Într-o zi o să mă însor şi eu, o să am un loc precis în lume. Da, ce sunt eu să merg, aşa, pe stradă, singur, departe de centrul oraşului, seara, luminile sunt aprinse, trec autobuzele grele, e lume multă, îmbulzeală, e cald, n-am ce să fac, în jurul meu e marele oraş potrivnic, n-am bani, nici rost, la restaurante de mâna a treia mesele sunt puse până afară pe trotuar, e gălăgie, se văd schelele unor clădiri, cu etaje multe, şi străzi lungi, să mă văd eu acolo! Sunt un om cumsecade, nu vreau, de ce să ajung acolo, cu ce drept mi s-ar impune acest trai, sunt şi eu indignat.

160 În varianta B, *deveni indignată*.

XV
Oaspeţii familiei Gruia

Când m-am dat jos din dormitor, târziu, de pe scară am auzit gălăgie. Gruia cu mine dormim în dormitorul părinţilor, sus. Domnul Gruia n-a vrut să-şi construiască locuinţa după planurile unui arhitect; casa are subsol, parter şi etaj, fiecare cu trei odăiţe. De pe scară văd prin uşa deschisă lume multă în curte, lângă uşă Jeta şi mai mulţi copii mici. Ezit să cobor, când trece Gruia îl întreb ce e. E sâmbătă, zice Gruia, şi iese grăbit în curte. Cobor treptele, mă apropii de copii. Sunt vreo cinci între doi şi opt ani. Mă fac mic, îi întreb cum îi cheamă. Jeta se agită, ţipă la servitoare, aceasta vine cu o tavă cu păhărele de lichior şi o farfurie cu bucăţi de prăjitură. Mă duc în odăiţa lui Gruia. Vine şi el. Ce e adunarea asta? întreb. Gruia mă lămureşte: e sâmbătă şi în fiecare sâmbătă familia se adună aici, pentru că domnul Gruia e cel mai mare dintre copii. Doamna şi domnul Gruia sunt plecaţi, dar nu are a face, au venit şi Gruia cu Jeta îi primesc. Fireşte, îi spun lui Gruia că plec numaidecât, el mă reţine să-mi dea un păhărel şi o bucată din prăjitura cu miere. Gruia e moldovean, aşa se obişnuieşte în Moldova, se păstrează tradiţiile. La Gruia în casă sâmbăta nu se găteşte, se adună întotdeauna familia, ca astăzi. Gruia merge cu tatăl lui regulat la sinagogă, vineri seara mănâncă târziu în familie, de aceea nu iese niciodată vineri seara în oraş. Îl ascult cu atenţie şi deferenţă, e foarte frumos, zic.

Plec, deci trebuie să trec prin curte, salut, ies în stradă. Trebuie să mă duc s-o anunţ pe Melania Stern să nu vină azi la mine. Am invitat-o de săptămâna trecută pentru astăzi după-masă, trebuie să mă duc să mă scuz. Am un motiv: îi voi spune că un profesor mi-a dat o lucrare urgentă pe care n-o pot refuza. Mă urc în tramvai, ea şade pe bulevard în jos. A învăţat la

călugăriţe, acum e studentă, părinţii ei stau în provincie, dar ea nu stă la rude, ci în pensiune la călugăriţe.

O văd destul de rar de câtva timp pentru că mă înţeleg greu cu ea, în unele privinţe e foarte curioasă. Când e în provincie, îi scriu şi nu-mi răspunde sau îmi face observaţii de ce nu vin s-o văd; când o chem şi zic că aş vrea s-o văd, e mereu ocupată; se răsfaţă în materia aceasta, probabil îşi închipuie că aşa trebuie să facă, sau are curiozităţi de cucoană din provincie, sau aşa sunt ei, moldovenii, căci e moldoveancă, nu ştiu, în orice caz e puţin neplăcut. Totuşi, dintre toate fetele cu care am fost prieten, e singura în privinţa căreia prietenia nu mi-a lăsat un gust amar în gură. Poate pentru că n-a fost niciodată o prietenie, mai ales din partea ei, a fost mai mult o dragoste gen prietenie amoroasă. Tocmai genul acesta îmi lasă astăzi impresia cea mai puţin artificială[161]. Mélanie e mică şi blondă. Cu ea m-am înţeles cel mai bine, cu ea care admira tot ce spuneam, pe mine care, când ne-am cunoscut, eram revoluţionar[162], şi azi ar admira ideile lui Pavela. De n-ar fi avut curiozităţile ei… Dar sunt de nesuferit. Luni de zile te lasă fără ştiri, apoi se supără, scrie mult. Anunţă că nu e acasă. Îi trebuie şase invitaţii ca să vină, sau, mai exact, să se scuze a doua zi după data vizitei.

Mă cam iubea.

Intru în şcoală, spun că vreau să-i vorbesc, o aştept într-o odaie mare de primire, cu grupuri de scaune la distanţă, umbroasă. Nu-mi place s-o aştept aici, s-ar potrivi numai dacă aş fi ocupat, dacă aş fi venit doar pentru câteva clipe să-i spun ceva însemnat, atât e de convenţional şi de serios, de binevoitor decorul de „parloir“ de mănăstire. Lui Mélanie îi vorbeam în vacanţe despre socialism. Mă asculta cu entuziasm şi citea ce-i spuneam eu. Mélanie intră, e atât de mică. Îi spun că am împreună cu un coleg o lucrare, o rog să mă scuze. Mă ascultă încântată, îi pare bine că am lucrări cu profesorii mei, nu se supără deloc. (Altminteri ar fi venit? Nu s-ar fi scuzat? Nu ar fi aşteptat încă o invitaţie?) Îi spun că sunt grăbit, că sunt aşteptat, îmi pare foarte rău că ceea ce îi spun nu e adevărat, că de fapt circul din baie în baie, şi plec.

O să mă întorc pe jos, către Gruia. Merg de-a lungul bulevardului. E o dimineaţă de primăvară. Aş mai vrea să am entuziasmul de acum doi ani, când vorbeam cu Mélanie despre umanitarism. Dar e atât de trecut, încât nici nu-mi pare rău de el. Şi nu sunt trist. Sunt şi acum entuziast. Dar mă simt obiectiv, aş vrea mai mult să fac ceva, orice. Mă gândesc cu plăcere să fiu un om ocupat, să lucrez. Mă uit la câteva afişe; pe seară e anunţat un meci de box. Dacă ar fi într-adevăr primăvară, dacă am fi în iunie, m-aş duce. În fine, merg mai departe. Înainte de a merge la Gruia, trec pe la geamul lui Benet. Benet e la el în odaie şi mă pofteşte să intru. Benet zice că a avut grijă să răspândească zvonul plecării mele cum se cuvine, el spune tuturor: Da, a plecat cu o franţuzoaică cu trei copii. E necesar să spună astfel, pentru că madam Mizrachi şi Coca mă vorbesc de rău la toată lumea, mă critică şi propun drept soluţie motivele de plecare cele mai fantastice. E specialitatea lor. Benet e cu o pijama verde şi-şi freacă unghiile. E trist şi se plânge: e plictisit de familie, de viaţa asta mărginită, totul e meschin. El găseşte pretutindeni plictiseală. Strada, pe care o arată prin fereastră, e plictisitoare, universitatea e plictiseală, şi şcoala tribunală e plictiseală, făcută fum de ţigară şi căldură. Ce vrei să faci în Bucureşti? zice el. Iar un surpraize, iar plictiseală în masă şi cu gulere tari, n-ai unde să mergi. Pe urmă, mai spune el, noi ce ştim? Nimic. Nu suntem pregătiţi pentru nimic, se plânge Benet, dacă avem un regim nou să ne oblige să lucrăm, ce putem face? Suntem nişte tineri burghezi nepregătiţi. Da, răspund din politeţă, ai dreptate. Dar el se supără: Vii şi zici că am dreptate, dar tu eşti vesel. Poţi să-mi spui ce eşti aşa vesel? Sunt vesel, recunosc, mă simt destul de bine. Lasă-mă-n pace, zice Benet plictisit. Intră jupâneasa lui Benet cu o rochie neagră şi un şorţ alb. Ce vrei? strigă Benet. Nu vă supăraţi, domnu’ Bicu, spune ea, are mereu timp de vorbă, e de mult timp în casă şi are o figură speriată; a zis coniţa să vă întreb dacă vreţi ceva. Benet se piaptănă şi vorbeşte tare: O, zei nemuritori şi crunţi, nu vreau nimic, tu vrei ceva, spune ce vrei, uite aşa e în casa asta, servitoarele devin familiare, fiecare vorbeşte tare, toţi au ceva cu mine, trebuie să alerg după-masă să fac trei vizite, croitorul meu a înnebunit. Maria insistă şi repetă: A zis coniţa să vă întreb,

spuneţi ce vreţi, domnu’ Bicu, ce să vă dau. El se plimbă, apoi către Maria: Hai, pleacă, ce mai aştepţi! Maria iese liniştită, Benet povesteşte că l-a întâlnit pe fostul ministru Traşcă cu nişte mănuşi galbene de muschetar până la cot, cu o pălărie cu un bor de jumătate metru diametru, cu nişte mustăţi şi sprâncene formidabile. Când plouă în jurul lui Traşcă se adună copiii şi merg sub pălăria lui, oamenii care n-au umbrelă la fel, cu toţii. Benet începe să ticluiască o poveste despre cum l-a întâlnit în faţa Universităţii, eu îl ascult, dar ştiu că e una din poveştile lui prin care se destinde într-un mediu social mai prielnic. L-a urmărit pe Traşcă până la Capşa, când a vrut să intre Traşcă era să cadă, i-a căzut pălăria, Benet a vrut s-o prindă, Traşcă l-a văzut şi i-a spus ce mai face, a întrebat şi de mine şi de Gruia, era să se lovească de generalul Porhib care tocmai ieşea şi să răstoarne pe madam Breyer cu pachete multe, în sfârşit toată lumea a râs şi Traşcă a intrat triumfal cu pălăria şi mănuşile înăuntru. Acesta e procedeul obişnuit al lui Benet, să spună că a întâlnit cunoscuţi pe care de obicei nu i-a văzut. Când e într-o sală la un cinema sau la un teatru, încearcă să facă la fel şi zice: uite-l pe cutare. Unde? Acolo, zice Benet, şi apoi liniştit; a, nu e el, mi s-a părut. Nu-i trebuie nici măcar o asemănare îndepărtată, afirmă oricum: Uite-o pe doamna Hilmer.

— Care?

— Blanche Hilmer.

— Unde o vezi?

— Acolo, uite.

— Nici nu seamănă.

— Da, răspunse Benet, mi s-a părut, credeam că e ea.

Astfel Benet şi-a creat o reputaţie curioasă, nu se poate zice că e mincinos, dar face o impresie curioasă, toată lumea zice, ce fel de om e Benet, spune tot mereu lucruri fără nici un scop, nu e deloc serios. Când vede un om puţin cunoscut, Benet se bucură şi-l arată celui sau celor cu care e. Dacă sunt mai mulţi politicieni într-o sală îi pare şi mai mare, mai ales dacă sunt din partide diferite şi sunt toţi la distanţe mici în aceeaşi sală. Ceea ce i s-a întâmplat într-o seară memorabilă când a putut într-adevăr

vedea în sala Trianon pe domnul Dinu Brătianu şi pe Dem. I. Dobrescu, unul lângă altul, cot la cot, fiecare cu câte un cioc. Benet ar vrea mereu să întâlnească în jurul lui cunoscuţi.

Îl las, mă duc către Gruia. Acolo, o bună parte din rude au plecat, dar au mai rămas câteva. Gruia şade între ei şi vorbeşte în largul lui, tare şi răspicat. Ceilalţi îl ascultă cu admiraţie. Când vorbeşte, toată familia se scoală în picioare şi ce zice el nu sunt vorbe, sunt sentinţe. Toată lumea le repetă: aşa a zis Sami. Gruia e idolul familiei; e un student excelent şi e copil bun. Când iese de acasă îi pare rău că nu e pretutindeni la fel de admirat. Cum nu are creştere deplină, uneori are lipsuri. Eu sunt coleg cu el, dar într-o bună zi am venit să-i cer o carte. El mi-a refuzat-o, eu totuşi am luat-o. Atunci s-a supărat, dar s-a supărat serios, şi la asta nu mă aşteptam. Nu aveam ce face, am luat cartea şi l-am tachinat faţă de părinţii lui. Am văzut însă că şi aceştia sunt de partea lui, şi destul de serioşi. M-am simţit foarte mirat, senzaţia de rece de care se vorbeşte nu e o figură de stil, am avut-o. De mai multe ori asemenea distanţe se produc, şi-mi pare rău ca de orice lucru general, care există în afara fiecăruia. E ceva asemănător cu părerea de rău pe care mi-au produs-o, cel puţin până acum câtva timp, unele detalii pe care în special le evidenţia Benet, cum ar fi de pildă când îmi spunea: nu-ţi pune masa de lucru în faţa geamului, odaia e către răsărit şi o să ai soarele în faţă toată dimineaţa; sau: să nu uzi peniţa înainte de a o întrebuinţa, pentru prima dată, pe urmă rămâne mereu pătată; sau încă: de ce să-ţi faci un palton negru, prinde toate şi arată neperiat.

Stau puţin de vorbă cu rudele lui Gruia, e o verişoară a lui din provincie care stă dreaptă şi nu spune un cuvânt. Vorbesc cu un aer glumeţ. Aflu că ea vine din Viena. Se vorbeşte despre Viena şi aş vrea să fiu într-un asemenea oraş în străinătate, la o cafenea în faţa Operei, într-o piaţă cunoscută, într-un sfârşit de zi ca aceea de azi, orchestra să cânte muzică uşoară şi să-mi închipui locul pe hartă al marelui oraş din Europa în care mă aflu.

161 În varianta B, *cea mai puţin neplăcută*.

162 În varianta B, *comunist* (vezi şi „Notă asupra ediţiei“).

XVI
Cronică politică – Onorabila doamnă Karl Marx

După ce pleacă rudele lui Gruia, îi spun că n-o să mă duc la Benet la masă, mai bine o să mănânc astăzi în oraş. După masă o să mă întorc, el merge la unchiul lui, iar eu o să mă duc la Aneta Gattini. Când fac acest plan, o iubesc şi mă bucur c-o s-o văd.

Mă duc să mănânc la un restaurant bun. Mănânc mult, apoi mă plimb în jos pe Calea Victoriei, care e goală. Nu întâlnesc pe nimeni, mă plictisesc, aşa încât mă întorc.

Gruia e la el în odaie şi citeşte. Pe birou văd o revistă şi un ziar. Mă aşez în faţa lui Gruia, de cealaltă parte a biroului, între birou şi geam. Mă uit la jurnal. Vorbim puţin, trece astfel câtva timp, şi îi spun din nou că mă duc azi la Aneta. Se aude sunând, Gruia merge să vadă cine e, îl aud exclamând he! şi vine vorbind cu Pavela. Îmi pare bine că a venit Pavela, o să putem vorbi mult de toate, Pavela e inteligent, o să fie într-adevăr ca studenţii care se adună şi vorbesc.

Pavela şade foarte departe, vine întotdeauna pe neaşteptate, la ore diferite, poartă ochelari, e tare bun, are părul lins, îşi pune mâinile în buzunarele pantalonilor, se uită în jur. Se uită la revista de pe birou care se cheamă *Progresul social* şi strâmbă din nas. Pavela e ovrei din Olteniţa, are o limbă frumoasă, corectă, dar o voce urâtă şi e conservator. Lucrul acesta e sigur, merge regulat la biblioteci să citească despre Lahovari şi Catargi, citeşte jurnale vechi şi amintiri. Pavela s-a născut la ţară, e băiat sărac şi mai bea încă ceaiul cu linguriţa din ceaşcă până la sfârşit. De aceea Benet îl găseşte oarecum bădăran.

Pavela îşi bate joc de cărţile lui Gruia şi de revistele lui social—democrate. Se uită prin bibliotecă şi vede o carte de fraţii Tharaud[163]. Sigur, strigă el, toţi ovreii se simt obligaţi să citească şi să încurajeze scriitorii antisemiţi. Cine a lansat pe fraţii Tharaud? Ovreii. Ei susţin şi pe MacDonald, care e antisemit, dar e admirat că e socialist mare. Pe un raft se vede un roman de Mauriac, cu paginile netăiate. Sigur, urmează Pavela, de ce să-ţi placă? Nu e nici neamţ, nici social-democrat, nici revoluţionar, nici măcar antisemit. Şi e şi catolic, ceea ce fireşte că nici un ovrei nu poate admite, căci ţin cu protestanţii, că vai ce revoluţionari sunt.

Pavela[164] se întărâtă când vede în revista de pe birou un articol despre Karl Marx. Cel puţin dacă ar spune lucrurile onorabile ce se pot spune despre el, zice. Gruia, înţepat, vrea să ştie ce sunt aceste lucruri onorabile. Bunăoară, arată Pavela, e onorabil să spui despre Lassalle că Bismarck spunea despre el: Îmi e adversar politic, dar mi-ar face plăcere să-l am ca vecin de moşie.

Pavela tace. Apoi:

— Ştiţi că Marx a fost însurat cu o baroneasă germană? E adevărat că era cu cinci ani mai bătrână ca el, ceea ce e mai puţin distins, dar a luat-o din dragoste, aşa că tot elegant e, şi îi scria scrisori de dragoste. Nevasta lui nu trebuie să fi fost de familie prea mare, trebuie să fi fost de mică nobilime provincială, poate sărăcită.

He! se aude. Gruia aşteaptă mai departe.

— Mai mult decât atât, strigă Pavela, Marx a fost un beţiv, ptii, a fost un beţiv de mâna întâia, cutreiera cu Liebknecht toate cârciumile Londrei, una după alta, şi în fiecare lua o bere, pe urmă se urca pe autobuze, se lua la bătaie, cântau în cor şi o englezoaică beţivă s-a amorezat de barba lui neagră, că avea o barbă foarte onorabilă.

Gruia fierbe. Pavela:

— Era un om de viaţă, Marx, ştia să bea, nu glumă, e adevărat că mai mult bere (constată Pavela cu oarecare părere de rău, cum ai fi silit să recunoşti vina unui om altminteri fără cusur), dar ce mai încoace şi încolo, avea beţia veselă, era bărbos şi avea o nevastă distinsă.

Gruia e cât pe aci să se supere de-a binelea. Trebuie să intervin. Pe mine nu mă supără, îi spune Pavela lui Gruia, că un ovrei e marxist. Şi Zeletin era mare marxist, asta era specialitatea lui. Eu sunt conservator, altul e marxist, fiecare cu părerea lui. Dar la ovrei nu e aşa, fiecare trebuie să fie marxist, fiecare se simte obligat să-şi plătească impozitul, să fie egal în faţa legii şi să fie marxist. Nici unul nu cunoaşte pe Marx, marxismul ăsta mă enervează, eu ştiu mai mult despre Marx decât ei, ştiu că madam Marx, când Engels s-a încurcat cu o lucrătoare şi a vrut să se însoare cu ea, n-a vrut să-l mai primească în casă şi l-a silit să se despartă de ea, termină Pavela în culmea mulţumirii.

Deoarece una din mătuşile mele e descendentă a familiei Marx, mă amuză să-i pot spune lui Pavela că sunt rudă cu Karl Marx. Pavela sare de pe scaunul unde se aşezase o clipă. Poftim, exclamă el, uite cine e Karl Marx, unchiul mare al unui om dintr-un oraş oarecare, unchiul unui domn Blumberg. Ceea ce vreau să ştiu, îmi spune, e cum e văzut Marx în familie. E bine văzut, nu e rău văzut faptul că a luat o creştină de nevastă? Probabil că altminteri, ca tată de copii mulţi şi soţ de nevastă grasă, e acceptat. Deşi se vede că comunismul lui a fost rău privit în familie.

Ar vrea să continue, mă asigură că-mi va cere lămuriri precise despre unchiul meu Marx, dar a venit numai să ia un curs, face vreo trei facultăţi, are mereu examene, aleargă şi nu e niciodată obosit. Acum trebuie să plece, dar vine Ionel Würth. Când intră, Gruia vrea să-l amestece în conversaţia despre marxism, dar Ionel spune cu ţigara în gură: Ah! ce-mi vorbeşti de asta, dacă ai vedea-o pe Tatiana. Apoi îşi aruncă ţigara şi zice uşurat: asta e a şasea, mai am patru astăzi, căci Ionel îşi impune să fumeze zece ţigări pe zi şi să fie veşnic amorezat. De aceea şi el se grăbeşte, după principiul lui nu stă mai mult de câteva clipe, nu ne spune de ce a venit, de unde şi unde se duce, pleacă grăbit cu Pavela.

Am rămas cu Gruia. Mai pe urmă plecăm şi noi. Facem o parte a drumului împreună, mă gândesc că umblu cu Gruia pe stradă, îi vorbesc. Ne despărţim, mă duc către Aneta.

Aneta se mută, e singură acasă, jumătate din casă e goală, doar odaia ei e încă mobilată în întregime. Intrăm în odaia ei. Să-ţi spun un lucru drăguţ, zice ea. Închipuieşte-ţi că vara asta am văzut un copil care-i spunea lui Titi Mercopel, care primea regulat scrisori de la tatăl lui: „De ce îţi scrie ţie tatăl tău, e prieten cu tine?“. Ce-ai spune tu să vezi un copil care râde când a spus unchiul meu despre un imobil că a crăpat? Se vede că a crezut că a crăpat cu adevărat, de ciudă, bunăoară. Şi să vezi că a mai spus, zice Aneta, a spus: „Eu aş vrea să mă fac chelner pentru ca să pot spune mereu sărumâinile“. „Da, zic, şi mie mi-ar plăcea să fie viaţa aşa“. Fireşte, Aneta pricepe numaidecât, surâde şi-şi strânge puţin buzele şi o iubesc foarte mult, casa e goală, e cald, Aneta e frumuşică, poartă nişte mărgele albe. Dar are şi un defect. De îndată ce e în societate, într-o sală, la o conferinţă, observă numaidecât şi-ţi spune: uite ăla ce drăguţ, şi celălalt. E insuportabil.

Pe o masă, în antreul pustiu cu mobilele lângă perete şi cuferele la mijloc, văd o carte. Aneta citeşte traduceri româneşti din clasici. Ceea ce îi place în lectura ei e faptul că a găsit într-o piesă de Sofocle cuvântul „leşinaiu“. Îi plac mai ales *Norii* de Aristofan. Sunt tot pe masă. Îmi arată pasajul cu discuţia dintre Socrate şi Strepsiade despre ploaie şi, bătând din palme, îmi cere să i-l citesc.

Aneta… încep. Nu, nu, dă dânsa din cap. „În primul rând să-mi citeşti despre ploaie.“ A spus „în primul rând“; ne aşezăm pe două fotolii lipite de zid şi eu schimb puţin textul:

Strepsiade: Ei ce? Jupiter al nostru Olimpianul, nu este el un Dumnezeu pe pământ?

Socrate: Care Jupiter? Fără glume, nu este nici un Jupiter.

Strepsiade: Ce tot spui tu? Dar cine face să plouă? Iată ce trebuie să-mi demonstrezi înainte de toate.

Socrate: Cine? Ei, norii. Şi-ţi voi da probe concludente. Ia să vedem, unde ai văzut tu vreodată să plouă fără nori? Tot aşa de bine ar trebui să plouă din senin, când norii sunt în alte părţi.

Strepsiade: Pe Apolon, tu ai comentat perfect lucrul tău şi cu toate acestea eu până acum eu am crezut într-adevăr că Jupiter face să cadă ploaia, stropind-o asupra pământului printr-o sită. Dar spune-mi, cine este acela care tună, aceasta mă face să tremur.

Socrate: Tot ei sunt care tună, învârtindu-se unul către altul.

Strepsiade: Cum aceasta, cugetător îndrăzneţ? (Auzi, se bucură Aneta, auzi cum îi spune: Cugetător îndrăzneţ!)

Socrate: Când ei se umplu de o cantitate imensă de apă, suspendaţi în spaţiu şi transportaţi cu violenţă, atunci, îngreunaţi de ploaie, atraşi fatalmente prin greutatea lor, se izbesc unul de altul, se desfac şi se crapă cu zgomot.
Strepsiade: Şi cine-i împinge să se lovească aşa fatalmente unul de altul? Nu este Jupiter?
Socrate: Nicidecum, e vârtejul din văzduh.
Strepsiade: Vârtejul? Tu mă înveţi ceva nou, nu ştiam că nu există Jupiter şi că vârtejul guvernează acum în locul lui. Dar tu nu mi-ai spus nimic asupra urletelor tunetului?

De ce parte eşti? mă întreabă Aneta. Eu, zice, sunt de partea lui Strepsiade, căci e mult mai frumos să plouă printr-o sită din cer cu densitate.

Aneta se scoală. Ştii că vine şi Jenică, zice ea. N-am făcut deci nimic. Foarte bine, răspund rece. Nu prea e bine, spune ea, ştii că s-a schimbat. Umblă mereu cu Zoller şi e comunist. Nu cred, zic, îl cunosc de mult, e simpatic. Dar cred că trebuie să aibă dreptate, după cele ce am auzit de la Ovid Marinescu.

„De ce nu l-ai adus şi pe Pavela? Ce mai face? Când o să-l văd şi eu?“ E bine, zic, lasă că ţi-l prezint, l-am văzut chiar azi, dar să nu te aştepţi la prea mult. Să fii simplă, lui nu-i plac fetele deştepte şi e conservator.

Nu trece mult, cât să trecem prin celelalte odăi, goale şi ele (e o casă mare, are şi grădină. Anetei îi pare rău că se mută, dar îi place că nu e singură, că venim la ea şi o să poată zice: în ziua în care aţi fost la mine, când ne mutam), şi vine Jenică Marcus. Sunt recomandat domnului Zoller, care e mic şi arată mai în vârstă. Jenică nu s-a schimbat: poartă haine gri, când râde întredeschide gura, îşi apasă dinţii de jos cu cei de sus şi duce bărbia către piept. Fălcile i se dilată, priveşte de jos în sus. Parcă l-ar apăsa ceva. Îmi pare bine că îl văd, ţin minte când ne vedeam, copii, la Corina Breyer sau la Laurence Cohen. Aneta ne pofteşte la ea şi spune tare că Zoller e comunist. Ce înţelegi prin asta, domnule Zoller? întreb. Foarte simplu, răspunde, sunt membru al partidului comunist şi am stat în închisoare. Văd că am gust de conversaţie, dar aş face mai bine să mă abţin, îmi pare apoi rău întotdeauna. Mi-a răspuns simplu. Mă gândesc că îi pot spune că şi eu sunt comunist, poate că e totuşi adevărat, am plecat şi de acasă.

Dar îmi vorbeşte el. Ce fel de comunist eşti, zice, în teorie? N-a aşteptat să vorbesc, a luat drept sigur că sunt un anumit fel de comunist. Ce ar spune Pavela? Zoller e mândru că a stat în închisoare câteva zile. Nu e un rafinat, un eaudecolognenizat, trăieşte ca animalele care nu se freacă cu alcool.

Încep să polemizez, vorbind mult şi repede. Eşti antipatic, îmi spune Jenică Marcus, care până atunci a tăcut. A spus-o calm, nu găsesc ce să răspund, poate că are dreptate, da, Aneta are dreptate, mi-a spus că s-a schimbat, pentru el acum sunt antipatic. Iată, aşa se întâmplă, îmi propun într-un fel şi iese altminteri, cum o să mă pot înţelege cu oamenii? Sunt plictisit, aş vrea să fie noaptea la şosea, să mă plimb repede într-un automobil deschis.

Aneta citează o carte şi Jenică spune: cărţile sunt nişte sicrie. El nu le citeşte, citeşte numai Dostoievski, admiră numai felinarele şi femeile de stradă, vrea să plece în provincie, într-un orăşel, să ducă o viaţă corporală. El şi cu Zoller studiază conjunctura economică de azi. Jenică vorbeşte puţin şi când vorbeşte spune mereu „ha“ şi „conjunctură“.

O să mă cert cu Zoller, văd. Vorbesc; el răspunde. O să ne certăm, e sigur, eşti un idiot, îmi zice, idiot eşti tu, îi zic, dar n-avem ce face, trebuie s-o luăm în glumă. Jenică e mândru de Zoller. La zid e locul vostru, zic, sunteţi fanatici. Jenică pleacă peste câteva zile în munţi, pentru două săptămâni.

Aneta se scuză că nu ne dă ceai, cu toate că madam Gattini ar fi indignată dacă ar şti că n-a servit. În schimb, ne spune că a fost la un dineu unde li s-au dat cartofi prăjiţi aşa de tari, că săreau prin odaie când puneai furculiţa pe ei şi, zice Aneta, în cele patru colţuri ale odăii erau patru copii mici, cu câte o plasă de prins fluturi, alergau după cartofi şi-i prindeau, vai, ce graţios ar fi fost, trece ea în domeniul ipotetic. Cred că exagerează, ar trebui să nu uite că nu suntem singuri, atâta îi mai trebuia lui Zoller. El vorbeşte de Klapper, un alt comunist, ai cărui părinţi cunosc pe ai mei. Îl ştiu de mult, a scos o revistă, a fost dat afară din liceu, a fost şi la Paris. Tatăl lui s-a mângâiat cu ideea că poate spune cunoscuţilor că băiatul a fost

la Léon Blum. Jenică spune că acum scrie sub numele de Drăcşăneşti, după locul unde tatăl lui a avut o fabrică pe care a pierdut-o împreună cu cea mai bună parte din avere. Domnul Klapper s-a obişnuit cu băiatul lui, îl laudă şi îi păstrează articolele.

Jenică şi Zoller pleacă şi Aneta e enervată. Ne cam urăşte Jenică, zice ea, să ştiu. Nu face nimic, îi răspund, să nu te mai văd cu ei. „Nu, fii fără grijă!“ Îmi dă nişte bomboane, ne mai plimbăm prin casă. Familia ei încă n-a venit. Acum nu mai merge, dacă nu ne-ar fi întrerupt Jenică şi Zoller, poate că da, cred că da, dar acum e târziu să plec.

Aneta îmi spune că are de citit un roman poliţist. Mi-l arată. E foarte bun, spun.

— L-am început, dar sunt singură şi mi-e frică să-l citesc.

Acum câteva seri fratele ei mai mic, Edi, i-a spus bună seara şi a trecut în odaia lui alături, închizând uşa, apoi, după puţin a deschis-o iar spunând: sunt mort, şi a căzut la pământ, adăugând: ca în romane poliţiste.

De atunci îi e frică Anetei să le mai citească noaptea.

Tocmai vine madam Gattini. E foarte simpatică, vorbeşte mereu, zice că e obosită, dar nu e, îi face plăcere să aibă treabă, nu i se întâmplă să nu fie binedispusă. Îi place să se amestece în toate, dă sfaturi, nu-i e teamă să-şi susţină tare părerile, ar trebui să fie mai bogată şi mai sus pusă, i-ar şedea mai bine. E drăguţă cu mine, mă gândesc dacă mi-ar fi soacră. Madam Gattini îşi scoate pardesiul, zice că e cald, se interesează dacă am fost servit, deretică împrejur. Îi spun sărut-mâna şi Aneta se duce să-şi citească romanul, îi pare rău că nu e şi cu un chinez misterios.

163 Jérôme (1874-1953) şi Jean Tharaud (1877-1952) – romancieri şi eseişti francezi. Au primit premiul Goncourt în 1906. Dintre operele lor traduse şi în româneşte amintim romanul *Umbra crucii*, trad. de Petre Gh. Ciorăneanu, Editura Viaţa Românească, Bucureşti, 1923.

164 În varianta B, fragmentul cuprins între „Pavela se întărâtă“ şi „termină Pavela în culmea mulţumirii“ (p. 168) lipseşte.

XVII
Pavela vorbeşte – Diverse puncte comune

Mă plimb mult zilele acestea, de la Gruia la Benet şi înapoi, în oraş la restaurant, am făcut şi câteva vizite. Azi după-masă vreau să rămân acasă; o să citesc puţin. Gruia nu rămâne cu mine, are treabă, pentru familia lui, ca întotdeauna, iar Jeta e invitată de o verişoară a ei să meargă împreună să se plimbe. Numai bunica rămâne acasă, dar pe dumneaei n-o văd aproape deloc, stă mereu jos, nici n-o aud. Îmi pare bine că o să pot rămâne singur, o să fie linişte, o să stau în odăiţa lui Gruia, o să citesc câte ceva din biblioteca lui. Timpul e mai puţin frumos, bate în cenuşiu, aşa încât mă bucur că rămân acasă singur, nu o să mă plictisesc, căci Gruia nu o să se întoarcă târziu, şi apoi o să am prilejul să stau într-o odaie străină ca şi cum ar fi a mea. Chiar dacă am citit sau cunosc unele din cărţile lui Gruia, mă amuză să mă uit la ele încă o dată, Gruia le ţine foarte îngrijite, parcă ar fi noi; poate că o să încerc să mai citesc unele, făcându-mă că nu ştiu ce conţin.

Jeta a plecat cea dintâi, a venit verişoara ei cu guvernanta, s-o ia. Jeta nu era complet gata, s-a agitat, a ţipat, în fine au plecat toate grăbite, după ce eu am făcut sforţări lăudabile să întreţin o conversaţie nemţească cu guvernanta. Pe urmă a plecat şi Gruia, bunica a rămas jos şi s-a făcut tăcere.

M-am plimbat şi m-am uitat la cărţi, apoi m-am aşezat la biroul lui Gruia cu mai multe volume să citesc. Am răsfoit din fiecare şi le-am pus la loc. N-am răbdare să citesc nici unul în întregime, mă gândesc să ies puţin. Se întunecă, dar încă nu aprind lampa, mai las aşa. Deschid alt volum, şi din acesta încep să citesc cu atenţie. După câtva timp, când vreau să mă scol să trag perdeaua şi să aprind lampa, aud sunând. Mă întreb dacă pot să mă duc

să deschid eu uşa. Mai aud o dată soneria, dar nu vine nimeni. Mă duc către uşă, dar tocmai vine servitoarea de jos, aşa încât trec înapoi în odaie şi aud vorbindu-se. Aud paşi şi recunosc glasul lui Pavela. Nu mă miră că-l văd iar. Pavela uneori nu vine deloc, apoi vine în şir.

Pavela protestează regulat că a fost lăsat să aştepte, că a sunat de atâtea ori, că nu mai ştiu ce; se supără numaidecât, nu ar intra el într-o casă pe uşa din dos pentru nimic în lume. Când începe aşa, mă indispune, dar nu răspund, ca să nu insist, şi caut să uit.

Într-adevăr, acum se întâmplă la fel. Ce fel de casă puţin distinsă e aceasta? zice el şi intră cu mâna întinsă, am sunat de cinci ori, vine o servitoare şi-mi zice că nu e nimeni acasă, dar că e un domn, ce cauţi tu aici, în casa asta pustie? Nu o să-i spun, fireşte, lui Pavela că am plecat de acasă şi că stau aici, asta ar mai lipsi. Nu vreau să ştie nimic, n-ar considera plimbările mele deloc distinse. În vocabularul lui eşti sau distins, respectabil şi onorabil, sau dubios, suspect şi compromiţător, îi spun deci că şi eu am venit de câtva timp şi că, neavând ce să fac, îl aştept pe Gruia, care trebuie să se întoarcă. Pavela se aşază în faţa mea, pe scaunul pe care stau eu de obicei când vin la Gruia. Dar se scoală numaidecât şi, cu mâinile în buzunare, se plimbă pe cât îi permite mărimea odăii. Pavela şi cu mine n-avem ce să facem şi începem să vorbim. El mi se plânge că s-a plimbat ieri pe Calea Victoriei cu Pusi Russet, care îi e prieten bun – amândoi cercetează documente despre Lahovari şi Catargi –, şi s-a întâlnit cu doi ovrei pe care i-a recomandat, „şi ce crezi că au făcut ei?“. Unul a zis, apăsând primul cuvânt: avocat Schwartz, şi celălalt, doctorand Feldman-Pajişte. Auzi, îmi zice Pavela, să-i spună lui Russet, care are doi unchi profesori universitari şi alţi doi ambasadori: avocat Schwartz, accentuând avocat, şi celălalt: doctorand, şi încă tradus, Pajişte. „Ce spui de asta?“ Da, zic, ai dreptate. Şi mai zic: La urma urmei, şi noi suntem cam ca ei, tot nişte ovrei. Aşa zic eu cu un aer resemnat şi declasat, gândindu-mă că nu sunt nimic şi văzând lumea în trist.

Ba pardon, zice Pavela, noi suntem nişte oameni foarte onorabili. Şi vorbeşte despre mine, de exemplu:

— Tu ai o bibliotecă onorabilă (surâd: vasăzică tot nu o priveşte rău), în care nu sunt cărţi pornografice, n-ai fost în puşcărie, n-ai învăţat la Şcoala „Voinţa“ şi nici la Liceul „Matei Basarab“[165].

Cuvintele lui, oricum, mă încântă şi încep să uit ceea ce simţeam cu câteva clipe înainte. Da, mai spun, dar aceasta nu înseamnă nimic, crezi că suntem mai bine văzuţi de aceea în cercurile literare? Un moment, zice Pavela, în primul rând că cercurile literare sunt nişte caste închise de parii, în care judecăţile de valoare nu au însemnătate decât în interior, în redacţia revistei, da, domnul Zaharia Pavel sau domnul Lucian Cotruş îşi pot da ifose, dar cine sunt ei afară? Ce crezi, că noi ne comparăm cu domnul Lucian Cotruş, sau cu Alfons Sebastian, sau cu alţii de acest soi? Sau cu domnul Oscar Blănaru, pe care îl cheamă Kürschner, sau cum îl cheamă, şi care scrie articole de filosofie şi vine din Calea Văcăreşti[166]? Sunt toţi nişte tipi suspecţi, comunişti sau ovrei antisemiţi! Pavela tace puţin.

Şi pe urmă, zice el, pentru că veni vorba de literatură, ce înseamnă teoria asta că un scriitor bun poate fi numai: sau un om sărac, sau un elev prost? Asta e o idee falsă că scriitor şi talentat poate fi numai o sărăcie sau un derbedeu rămas repetent. E tocmai contrariul. E adevărat că se întâmplă uneori şi altfel, dar asta e excepţia. În regulă generală, ca să scrii bine trebuie să ai talent şi cultură, trebuie să ai cultură, dragă, trebuie să ai o concepţie culturală a lumii.

Nu ştiam că admiri atâta cultura, îi zic. Căci Pavela spune că el nu e ovrei în privinţa aceasta, nu are superstiţia culturii. Da, îmi răspunde, nu o să primesc un om în salonul meu sub cuvânt că e cult, dar în bibliotecă îl admir foarte mult şi îl respect. Pavela a spus salon. Un cuvânt pe care îi place, când începe presupunerile lui spune: Ce faci dacă într-un salon… sau: închipuieşte-ţi un salon… Ştii cine scrie bine? zice el. Un profesor universitar, un om cult şi distins care are titluri şi doctorate şi are educaţie. Uite la toţi marii scriitori de astăzi, la Galsworthy, Thomas Mann, şi Proust, şi Mauriac. Şi Gide al lor ce crezi că e, băiat de profesor universitar de drept roman, unchiul lui profesor, bunicul lui preşedinte de tribunal. Auzi, tat-său era profesor de drept roman. Şi tu ştii ce înseamnă un preşedinte de tribunal

în Franţa? Există ceva mai onorabil şi mai cult decât un magistrat dintr-un oraş de provincie în Franţa? Când scrie aşa unul o carte, să vezi stil şi limbă, şi claritate, seriozitate, tot. De unde că numai cine nu şi-a terminat nici liceul şi nici n-are nici o cultură, nu cunoaşte nici o limbă poate să aibă talent? Da, admit că uneori, foarte rareori, se întâmplă şi asta, dar atâta tot. Să-ţi spun ce e, mai zice el – şi uită câteva clipe că până acum m-a aprobat şi a vorbit în numele amândurora – adresându-se şi mie. Realitatea e că v-a înnebunit pe toţi romantismul social, că, vai, ce derbedeu talentat e.

Dar după această frază la persoana a doua îmi cere aprobarea mea, şi i-o dau. Îi răspund calm şi cu plăcere, dar înainte asemenea lucruri m-ar fi întristat mult.

Dacă ai fi francez, ce ai vrea să ajungi? mă întrebă Pavela. Ştiu eu? zic şi încep să înşir funcţii şi titluri. Nu, zice Pavela, nu. Ştiu că are să zică ceva la care nu mă aştept şi că o să-mi placă. Cum de nu ştiu, se miră Pavela, cu toate că, după câte i-am spus, l-am citit pe Halévy[167] şi tot nu ştiu. Trebuie să fie ceva în administraţie, zic eu. Da, zice Pavela, ridicând deodată mult glasul, *prefect*. „E foarte mult, să vezi şi în Anatole France, care ca observator social şi când nu începe cu predici şi profeţii e foarte atent şi e un cunoscător preţios, un mare scriitor francez, nu ce-şi închipuie ei, către timpuri comuniste.“ Şi ca să-mi dea un exemplu că are dreptate cu chestiunea prefecţilor, Pavela îmi zice că e mai glorios să fii Disraeli[168], dar că e mai onorabil să fii în Franţa un Daniel Halévy sau un deputat ca Georges Mandel.

Mai vorbim despre asemenea chestiuni sociale şi eu pomenesc un văr al lui Gruia care o să se însoare, probabil în curând, mi-a spus Gruia, şi care face o partidă foarte bună.

Da? zice Pavela, ce e el? E doctor, îi răspund. A! face Pavela, dacă e doctor, te cred, poate să facă o partidă oricât de strălucită. Şi-mi vorbeşte despre situaţia socială a doctorilor la ovrei, care e mai bună decât a oricărui alt profesionist. Nu se compară un doctor cu un avocat, zice Pavela, un doctor chiar şi tânăr şi sărac e în drept să spere cât de mult. Un tânăr doctor, care mai ţine şi conferinţe, mai ales în contradictoriu, e foarte mult.

Da, am observat că e aşa, de ce? Întâi, îmi răspunde el, că doctorii sunt mult mai puţini decât avocaţii, şi aceasta înseamnă ceva, şi pe urmă nu uita că un doctor căruia îi instalezi un cabinet are şanse, e foarte greu să nu facă nimic. Aşa încât orice negustor bogat e gata să-i dea fata, şi nu uita că pentru el un doctor e mai mult ca oricine, un învăţat, un doctor! un om departe de afaceri, şi care îl ridică într-o clasă socială superioară. Pe urmă, un doctor are relaţii, prin clientela lui poate ajunge oriunde, faţă de un doctor ai obligaţii şi recunoştinţă, pe care nu le ai faţă de un avocat, după ce i-ai plătit. În orice caz, doctorii au la ovrei o situaţie excepţională, îi pare şi lui Pavela rău că nu e doctor, ar fi putut căpăta o zestre mare.

Pavela vorbeşte foarte serios, şi mă gândesc că aşa e, lucrurile acestea sunt fireşti. Mi-a trecut cu totul plictiseala de la început, când a venit Pavela, îmi pare acum bine că a venit şi am vorbit astfel cu el[169].

Soseşte şi Gruia, care vede că i s-au luat cărţi de pe rafturi, dar nu se supără, nu spune nimic, zice numai: Ha! ce-i cu voi aici? Întrebarea lui e astfel pusă încât nu poate da nimic de bănuit lui Pavela. Gruia se aşază în faţa mea şi Pavela se plimbă mai departe.

Gruia ne spune că înainte de a veni acasă s-a întâlnit cu Benet, care se ducea către croitorul lui, era plictisit pentru că nu ştia ce să-şi facă, croitorul l-a făcut să vină dimineaţă şi nu era acolo, trebuie să meargă încă o dată la ora asta. Furnizorii lui Benet, vai de capul lor. Pentru toate Benet face zeci de probe, fiecare lucru durează o veşnicie. Manichireza vine la trei şi de-abia pe la cinci dacă e gata. Benet singur îşi compătimeşte furnizorii şi spune că după fiecare probă li se face rău, le vin nervii şi trebuie să li se dea cu oţet şi li se dau medicamente şi prafuri – şi numeşte şi un preparat pentru ficat pe care îl ia madam Benet. Îmi place, zice Gruia, că pentru nervi iau ceva bun pentru ficat. Tu nu pricepi, îi spune Benet, ăsta e hazul.

Toate durează atât de mult pentru că Benet vede lucrurile în amănunt, parcă ar privi cu o lupă, şi atunci în universul lui optic există alte proporţii. Cea mai mică nepotrivire, un nasture care nu e perfect identic cu un altul, îi bate lui la ochi cu o tărie pe care noi nu o bănuim şi îl împiedică să iasă în oraş. Pentru orice ochi normal, îmbrăcămintea lui nu are nici o greşeală, dar

Benet vede numaidecât amănuntul care scapă altuia, şi conform scării care stabileşte diferenţa dintre vederea lui şi a mea, când vin să-l iau la plimbare, îmi spune nenorocit că nu poate veni, cămaşa e puţin boţită şi trebuie să şi-o schimbe.

Pe când făcea câţiva paşi cu Gruia, Benet s-a împiedicat de marginea trotuarului şi era să cadă. I-a spus lui Gruia: Nu face nimic, aş fi intrat în sanatoriu şi ar fi venit familia să mă vadă.

Nu, intervin eu, nu ştii să spui. Şi spun eu cum ar fi trebuit să-l imite pe Benet, uite aşa spune Benet:

— Mergi tu iarna pe stradă cu un aer liniştit şi demn şi-ţi cade o bucată de gheaţă de pe un acoperiş în cap. Ei, şi? nu face nimic, intri în sanatoriu şi primeşti vizite, stai în pat, cu o pijama elegantă albastră. Vine acolo toată familia să te vadă, se aşază ei şi joacă bridge, vin şi doctorii şi ceilalţi pacienţi cu bandaje, capoate şi pijamale care mai de care, şi femeile în capoate fatale, şi se încinge acolo un cazino din cele mai distinse.

Şi afară de aceasta, Benet ar fi declarat, desigur, că nu e distins să-ţi rupi un picior la ora asta şi pe o stradă dosnică. Trebuie să ţi-l rupi în centru, la o oră elegantă, înainte de prânz.

L-am imitat bine pe Benet. Ştii, îmi spune Gruia, pe cine am întâlnit la unchiul meu, am vorbit despre tine? „Pe cine?“ Pe Laura Tchernisch, spune Gruia. Da? zic, ce căuta pe acolo? E rudă cu nevasta unchiului lui Gruia, îi e nepoată. Aşa mă lămureşte Gruia, parcă puţin supărat de întrebarea mea. Dar nu mă miră, pentru că îmi dau seama că e vina mea. L-am întrebat ca şi cum faptul că a întâlnit-o pe Laura Tchernisch ar fi fost aproape exclus. I-am pus întrebarea pe acelaşi ton cu care Lidia Berger întreabă de obicei când îi spui că cunoşti cutare persoană: da? de unde? Lidia întreabă cât se poate de mirată, i se pare atât de curios să poţi cunoaşte o persoană pe care o cunoaşte ea. Lidia povesteşte cine a fost într-o vizită şi înşiră nume. La unul dintre ele e oprită de cineva care zice, bunăoară: îl cunosc. Da? zău? zice Lidia, cum? de unde? Cel întrebat răspunde poate: mi-e prieten din copilărie. Dar Lidia nu-şi pierde cumpătul: da? zău? răspunde ea tot atât de mirată, parcă nu-i vine să creadă, şi e puţin indignată, ca şi cum faptul de a

fi prieten din copilărie cu un om pe care ea l-a întâlnit în lume ţi-ar da dreptul să-i zici fără ezitare că îl cunoşti. Sau dacă ea întreabă: ce faceţi duminică după-masă şi i se răspunde de către cineva: merg la Clarisse Bruno sau la Silvia Goldschleger, ea şi cu Coca, dacă aceasta e şi ea alături de ea, se uită mirate la cel ce-a răspuns şi încep să-l întrebe: cum? de unde o cunoşti? După ce au primit un răspuns, se uită la cel ce l-a dat, Coca apleacă puţin capul într-o parte şi după câteva clipe iar întreabă amândouă: ei, de unde o cunoşti tu? de unde vii tu la ea? Şi după o nouă lămurire iar adaugă: ei cum, de unde, uite, zău, nu ştiam.

Mi-a spus, zice Gruia despre cea întâlnită, că îi place că eşti puţin bădăran, ei îi plac oamenii bădărani care zic: te rog să mă scuzi, la revedere, eu am de lucru sau mi-e foame, eu mă duc să mănânc. Frumoase complimente, zice Pavela, din astea capeţi tu? Dar eu nu sunt bădăran, spun eu, poate că astăzi nu i-aş mai plăcea.. Gruia trebuie să-şi închipuie că vreau să fiu pe placul lui Pavela şi caut să vorbesc ca el.

Pavela, care se gândeşte mai departe la ceea ce a vorbit cu mine, spune că doctorul Hornik are o situaţie foarte bună şi e un om respectabil. De ce, se supără Gruia, ce înseamnă un om respectabil?

Sigur că e respectabil, răspunde Pavela, e un om căruia îi dau bună ziua, e un doctor, un funcţionar, nu e socialist, un tip suspect, n-are chelie şi nu e gras. Gruia ridică mâna dreaptă în sus şi se vede că e plictisit. Mi-e teamă să nu se arate chiar prost crescut, să se supere, cum face când i se rup foi din calendarul de pe birou. Dar acum nu merge până într-acolo, se arată doar depărtat.

Atunci Pavela se răsteşte: Tipi suspecţi, e compromiţător. Cuvântul ar trebui să irite pe Gruia, dar pentru că îl citătm mereu gândindu-ne la Pavela îl face să zâmbească. Numaidecât Pavela pronunţă caracterul de compromiţător. Orice răspuns îl comentează subtil, oricum îi explici e nemulţumit. Benet îi spune într-o zi că e invitat într-un salon elegant la o familie bătrână. Pavela îl întrebă numaidecât dacă mai vin şi alţi tineri, Benet se sfieşte să răspundă. Dacă răspunde că da, Pavela zice: un salon cu tineri mulţi nu e distins, şi tu eşti unul printre mulţi. Dacă răspunde că nu,

Pavela exclamă: Cum, o să fii singurul, dar ce eşti tu, o pasăre rară, e compromiţător.

Ştiţi, spune Pavela, că expresia *pierde-vară* e greşită. De ce *pierde-vară*? zice el. Vara e un anotimp pentru vacanţă şi odihnă, oricine o pierde. Iarna însă nu ţi-o pierzi, atunci e munca. Trebuie deci spus nu *pierde-vară*, ceea ce n-are sens, ci *pierde-iarnă*, dacă îţi pierzi iarna eşti cu adevărat leneş. Da, zice Gruia, explicând serios, numai că, vezi, nu e aşa. Expresia nu e făcută pentru burghezi şi orăşeni şi munca la câmp are loc vara, vasăzică la ţară trebuie spus *pierde-vară*, şi nu *pierde-iarnă*.

Numaidecât Pavela găseşte un alt subiect de controversă cu Gruia. Despre distincţia de a purta iarna un palton negru, nu bleumarin.

Bunica lui Gruia îl cheamă pe acesta şi el se duce să vadă ce vrea. Rămân singur cu Pavela şi îi spun: vezi, mie îmi place să-mi bat joc de oameni, fiecare în parte luat, mă amuz pe seama lor, dar societatea în sine o respect. Sigur, îmi răspunde Pavela, aşa e, aşa face şi Galsworthy. Da, zic eu, e un fel de obrăznicie cuminte. E foarte distins, zice Pavela. Esenţa conservatorismului.

*

Dar Pavela a vorbit destul cu mine şi acum vorbeşte cu Gruia, care s-a întors în odaie. Eu tac, ca să vorbească ei. Cum stau astfel, mi se întâmplă ceea ce fac destul de des după ce am vorbit sau când ascult, îmi aduc aminte. Acum îmi reamintesc două lucruri, deşi nu văd ce legătură au între ele. Mă văd cu Benet într-o seară de iarnă, venim de la un restaurant, e târziu şi foarte frig, ninsoare multă şi mergem către casă împreună. Ne-am despărţit de cei cu care eram, lui Benet îi e frig şi se plânge că mergem pe jos. Să luăm o maşină? Fii serios, îşi zice el lui însuşi, n-avem împreună decât zece lei. E adevărat. Am râs în local împreună când am văzut că nu avem decât exact suma necesară, nu ne-a mai rămas nimic. Râdem acum din nou, aşa suntem noi, burghezii, zice Benet, cheltuim cu miile în public şi pe urmă stăm două săptămâni acasă fără să ieşim nicăieri. Aşa sunt familiile burgheze, mai zice Benet, şi parcă pentru o singură dată îl aud vorbind cu blândeţe şi simpatie despre familie. Cu toate că e frig şi târziu,

Benet nu se hotărăşte să ne despărţim, mai vorbim şi râdem pe chestiunea asta.

Tot într-o seară de iarnă eram la un teatru mic, la un spectacol de revistă cu Manole Eskenasy şi Felix Santoma. Ne-am întâlnit acolo şi cu Sandu Sommer, care era singur şi avea un loc lângă ale noastre. Unul din numere îl forma recitatea unei parodii după o poezie cunoscută, trecută în cadrul vieţii de şcoală. Parodia punea evenimentele vieţii şcolare în prisma prin care ar fi fost privite de un elev prost. Felix Santoma râdea mult, se amuza, zicea: aşa e viaţa. Asta m-a indispus, nu pentru că n-aş fi apreciat parodia, care era destul de reuşită, ci pentru că îmi arăta o diferenţă între el şi mine, între felul lui şi al meu de a privi lucrurile. Mai ales că insista şi repeta: aşa e viaţa. Dar a venit alt număr şi s-a produs schimbarea. Era pe scenă o femeie frumoasă. Felix Santoma a zis: frumoasă, bine, şi noi ceilalţi am aprobat din cap şi cu o vorbă. Era într-adevăr foarte bine şi apărea într-o scenă care i se potrivea. Felix Santoma a mai spus o dată că e bine şi în cuvinte foarte puţine şi clare, mai mult cu un gest şi o expresie, a arătat ce dorinţă îi dă. Atunci s-a stabilit un acord perfect între noi toţi, am uitat deosebirea de adineauri. Mi-am spus că în curând vom fi în faţa unor pahare cu vin la un local şi din nou se va realiza acordul. M-am bucurat de o bună dispoziţie totodată şi fizică, constatând aceste puncte comune.

Când pleacă Pavela, Gruia se urcă sus, eu îl mai petrec pe Pavela până la stradă. „Mi se pare că lui Gruia nu i-a plăcut chestia cu Marx de ieri.“ Dacă mă mai contrazice mult, strigă Pavela, îl trimit fără ezitare, şi înjură.

Căci Pavela înjură des, aceasta e teoria lui, că în Franţa e tradiţională şi de bun gust o politeţă rece, dar la noi în România nu, politeţea boierului român e să fie chefliu şi să înjure, înjurau şi jurisconsulţii noştri, Conu Costică Nacu şi Conu Costică Dissescu. Rezerva lui Mitiţă Sturza[170] nu era bine văzută. Se culca devreme, şi seara, în prezenţa musafirilor, îşi săruta nevasta pe frunte, urându-i noapte bună. Cucoanele îşi băteau joc de el: numai atâta, cucoane Mitiţă?

„Ai văzut că lui Gruia nu i-a plăcut“, zic. Nu face nimic, răspunde Pavela, importă numai oamenii distinşi.

165 În varianta A, pasajul este rescris astfel: „N-ai fost în puşcărie, n-ai scos o revistă imorală, nu vii din fundul Dudeştilor, n-ai învăţat la Şcoala *Frăţia Universală* şi nici n-ai vândut bilete pentru institute de orientare filantropică“ (p. 109).
166 În varianta A, *Târgul Cucului*.
167 Daniel Halévy (1872-1962) – istoric francez. A debutat cu *La vie de Frédéric Nietzsche* (1909). Lucrarea prin care s-a consacrat a fost *Essai sur l’accélération de l’histoire* (1948).
168 Benjamin Disraeli (1804-1881) – om politic, prim-ministru al Marii Britanii, scriitor. Născut evreu, a fost botezat anglican la vârsta de 12 ani. Cele mai cunoscute opere ale sale: *Vivian Grey* (1826), *Sybil or The Two Nations* (1845; trad. rom. *Sybil sau Cele două naţiuni*, trad de Dan Hurmuzescu, cu o postfaţă de Cristian Popişteanu şi Dan Hurmuzescu, Editura Univers, Bucureşti, 1982).
169 În varianta A, acest paragraf este eliminat.
170 În varianta B, fragmentul cuprins între „Rezerva lui Mitiţă Sturza“ şi „numai atâta, coane Mitiţă?“ lipseşte.

XVIII
Înapoi la fabrică!

Trebuie să iau o hotărâre în privinţa banilor. Mai am vreo două sute de lei. Gruia mi-a propus un loc. E vorba de o librărie unde pot căpăta cinci sau şase mii pe lună. Îi spun numaidecât că accept. Unde e librăria? zic. În centru. Mă arăt mulţumit, dar ştiu că nu voi merge.

La Gruia cred că mai pot sta trei zile, dacă nu mai mult, căci părinţii lui îşi tot amână venirea. În orice caz, eu mă fac că sunt în căutare. Atunci, am noroc. Dacă lucrurile ies bine, am o situaţie făcută şi plecarea mea de acasă seamănă cu acelea despre care citim în reviste, ale unor oameni fugiţi de tineri şi ajunşi departe. Domnul Benet mă are în vedere. Se duce chiar astăzi să viziteze cu un delegat al unei firme străine una din principalele fabrici care formează obiectul unei concesiuni în industria de furnituri pentru căile ferate. Îl ia şi pe Bicu şi mi-a spus să vin şi eu. Eu: cum o să vin? Să vii neapărat, nu se poate, mă superi, zice Bicu şi-mi cere să promit să fiu la patru la ei. Dacă domnul Benet reuşeşte… Bicu îmi arată că acolo aş putea găsi ce caut. Altfel m-aş putea întoarce acasă cu o situaţie serioasă, zice Bicu. Să vezi tu, nu glumă. „Bubi te face om.“ Când plec de la el, mă gândesc că o să se întâmple aşa. În jurul meu se fac afaceri, iau şi eu parte la ele, mi le închipui multe, şi care ies bine.

Ieri-seară era frig şi vremea s-a stricat. Bate vântul, sunt nori şi a plouat, vine toamna. Dacă ar fi vreme frumoasă m-aş duce să mănânc într-un restaurant în grădină, dar aşa la douăsprezece jumate plec de la Gruia şi mă duc să mă plimb. Rătăcesc pe străzi. Înainte de patru mă duc la Gruia să-mi iau pardesiul. E un timp urban de început de toamnă de culoare

cenuşie. Rabla e în faţa porţii casei Benet. Mai e un automobil mare, tip nou.

Benet îmi povesteşte că două firme străine au făcut oferte, firma americană John P. Smith şi firma franco-elveţiană Percy – Walthoff. Delegatul acesteia din urmă, directorul general Prinz din Berna şi un inginer sunt cu domnul Benet.

Se face aproape cinci fără un sfert când plecăm. Cei trei domni stau în fund, s-au urcat discutând, şi continuă. Una din strapontine e stricată. Bicu şade lângă şofer şi eu în spatele lui, pe scăunel. Automobilul e deschis, mare, numai capota e ridicată, merge repede, e frig. Trecem prin oraş, mergem mult timp, ieşim în cartiere noi, pe urmă pe o stradă lungă până la capătul ei. Sunt drumuri desfundate, linia de tramvai devine unică, cotim la stânga, pe urmă automobilul intră pe o stradă care duce până în faţa fabricii. Fabrica ne apare brusc, în faţă. Am ajuns, coborâm. Doi domni ne aşteaptă. Bicu şi cu mine suntem prezentaţi unuia din ei, domnul Grigorescu. Apoi domnii pornesc. Ca să ajungem în ateliere, întâi trecem prin toată curtea. Departe se văd câteva becuri aprinse, în direcţia liniei ferate pe lângă care mergem. Sunt câteva vagoane, o drezină, apoi în fund cisterne. E frig, e toamnă, e industrial, îmi strâng cordonul trenciului şi-mi scot mănuşile de bucurie. Intrăm în atelier, de-a dreptul în sala mare a maşinilor, în zgomot. Domnii merg în grup, înainte, cu Bicu după ei, eu rămân în urmă, mă uit la roţi, la curele, la maşini. În faţa unui cuptor văd un lucrător tânăr într-o bluză albastru-închis; e bun şi are o figură de băiat de familie. Sălile se prelungesc una după alta. Zgomot şi mişcare multă, eu mă simt ca şi cum toată viaţa aş vrea să trăiesc într-o fabrică. Să fie la marginea unui oraş de provincie, la munte. În curtea fabricii să am un mic apartament. Să fiu directorul şi să mă simt acolo foarte bine, voi fi un patron sever şi bun, un negustor bun. Am să fiu foarte cult în branşa mea şi voi scrie articole în reviste de specialitate. Voi fi membru al clubului industrial local. Sau, şi mai bine, dacă aş fi studiat o ştiinţă aş fi putut fi directorul unui laborator sau un inginer. Ar fi fost bine şi pentru că ştiinţa îţi dă posibilitatea să trăieşti în două lumi separate, să treci dintr-una într-alta. Din laborator în

casă, uitând dintr-odată preocuparea tehnică absolut deosebită, de viaţa casnică. Vara voi privi dintr-un balcon strâmt al casei, pe seară, la peisajul din jur, câteva becuri vor fi aprinse, se vor vedea şinele, se va auzi un fluierat şi eu mă voi simţi mulţumit. Nu-mi va trebui să caut altceva. Ce aş putea cere? Odaia mea cu mobile moderne îmi ajunge.

Grupul dinainte a intrat la dreapta. Îl urmez. Deodată sunt într-o încăpere perfect liniştită. E o odaie foarte înaltă, într-însa sunt scări multe, strâmte, de metal, câteva maşini legate prin roţi se învârtesc în tăcere, încet, altele sunt aşezate în bolţi în pardoseala de ciment. Trecem printr-o uşiţă şi de acolo în birouri. Ard lămpi cu lumină proastă, sunt mese multe, trecem prin sălile de ambalaj. Urcăm şi ajungem în încăperi mai mici, liniştite, cu birouri şi registre.

Când ieşim din nou în curte e întuneric, e foarte frig, toate luminile sunt aprinse, a început să plouă puţin. Se văd teancuri de cherestea, lemne lungi aşezate grămadă. Domnii se mai duc să vadă dependinţe, îi urmez tot de la distanţă. Văd că se discută afaceri însemnate, se aude un tren care fluieră. Când se urcă în automobil, toţi trei domnii sunt veseli şi vorbesc tare. Mă întreabă cum mi-a plăcut vizita şi zic: foarte, foarte mult. Automobilul porneşte, şoferul, în răstimp, l-a închis complet, cu geamuri de ţiplă între capotă şi uşi. Pornim din nou pe drumul scurt în care suntem zguduiţi şi ieşim pe şosea. Apoi în oraş, unde reclamele cinematografelor sunt luminate în roşu. Înţeleg că fericirea mea e foarte adâncă. Am descoperit un lucru însemnat, am aflat un adevăr! Când am fost în fabrică am văzut că aici e totul. M-am simţit ca un ţăran care se întoarce la ogorul lui.

XIX
Deşteptare – Pavela întâlneşte pe Aneta Gattini

Mă scol târziu, Gruia e gata îmbrăcat şi îşi aşază gulerul şi cravata în faţa oglinzii dulapului, în stânga paturilor. A ridicat perdelele şi soarele bate în odaie cu putere. Nu mai e vremea de ieri, e din nou cald. Mă scol dintr-odată binedispus, aş vrea să mă îmbrac, să fiu gata cât de repede. Gruia se dă jos să spună să ne pregătească ceaiul şi intru în baie. Mă spăl, mă îmbrac cât de repede pot. Mă uit puţin pe geam, e cald şi frumos, dar e parcă puţin înnorat, în orice caz încărcat. Nu ştiu cum îmi vine să înghit şi parcă mă supără puţin în gât. Tuşesc de câteva ori să mai văd. Poate că sunt răcit.

Cobor, dar ceaiul încă nu e gata. Ies din curte şi sub geamul mic al odăii lui Gruia e un coteţ cu câteva păsări. Mă apropii de el şi mă uit, sunt câteva găini, un cocoş şi raţe, toate frumoase. Am auzit că le-a cumpărat ieri bunica. În curte e şi o pisică, ea merge încet de la poartă către scările de la intrare, unde se aşază. O mângâi puţin şi ea se lasă. Până azi nu o văzusem. Raţele şi găinile fac gălăgie, mă mai duc până la ele. Mă uit în stradă, mă plimb în curte, până ce mă cheamă Gruia, şi ceaiul e pus pe o faţă de masă albastră întinsă pe jumătatea mesei din odaia din dreapta, care e un fel de salon şi sufragerie elegantă, nu de toate zilele. Aceasta e jos. Casa lui Gruia e mică, dar mie îmi place o casă mai mare cu odăi multe şi diferite. Chiar noaptea aceasta am visat că o casă mare şi elegantă din Bucureşti, din apropierea casei în care locuiesc, e de închiriat. Dar în vis devenise cu mult mai mare, răspundea în patru străzi. O vizitam, trecând dintr-o odaie în alta, fiecare avea mobilă de altă culoare. Treceam dintr-un salon în altul, apoi într-un dormitor, o odaie de lucru, o bibliotecă. Aici m-am uitat pe fereastră şi mi-am dat seama ce mare e casa; era un adevărat palat, am văzut că mai

rămân o mulţime de odăi de vizitat. Din odaia în care eram şi care era mică, de forma unui colţ, vedeam o sufragerie, în care puteam deosebi câteva tăvi mari, care îmi plăceau, şi o măsuţă cu rotiţe putând folosi pentru serviciu. Dar tocmai atunci visul s-a oprit şi mi-a părut foarte rău, aş mai fi putut vedea atâtea odăi. La intrarea în fiecare eram curios să văd ce e, mă bucurau culoarea ei, şi mobilele, şi destinaţia ce o avea.

Tuşesc iar şi îl întreb pe Gruia dacă nu are cumva nişte bomboane sau ceva pentru tuse. N-are. După ce termin ceaiul, îmi zic că o să mă duc până la Benet, e aproape, şi el are tot felul de pastile şi siropuri pentru răceală şi guturai.

Benet îmi deschide, ca de obicei, singur, şi intru de-a dreptul la el. Când intru nu e gata îmbrăcat, se mai uită în oglindă. Dă-mi o bomboană, îi zic. Îmi spune că pe birou e o cutie. Iau cutia, alături e şi un tub şi încep să sug o pastilă. În acelaşi timp tuşesc. Degeaba tuşeşti tu aşa, îmi spune Benet, nu eşti aşa distins ca Traviata în actul III, care tuşeşte în fa major şi moare cântând cu un aer demn, cu Duval la picioarele ei.

Vrei să-ţi dau un sirop? mai spune el şi se apropie de sonerie să ceară sticla cu sirop. Îmi oferă şi tubul care cuprinde pastile tot împotriva tusei. Maria aduce şi sticla cu sirop şi eu mă uit la ele, spun că bomboanele au gust bun şi-i spun lui Benet că Gruia are o pisică frumoasă şi nişte raţe. Benet m-a întrebat ce vreau. Să nu-mi dai nimic, am zis, tocmai am luat ceaiul. Dar el nu vrea să audă şi-i spune Mariei să ne dea din cozonăceii făcuţi de madam Leibovici. Maria îi aduce, sunt cozonaci de formă foarte mică, parcă ar fi nişte pâinişoare. Sunt într-adevăr gustoşi şi iau din ei. Eu nu ştiu ce fel de om eşti, îmi zise Benet, ai plăcere de toate şi de mizeriile vieţii, îţi place să tuşeşti şi găseşti medicamentele bune, pe tine se vede că te amuză şi să-ţi faci cravata şi să te strângă gulerul, ce om. Benet îşi pune haina şi se mai plânge: „Eu, când e vreme frumoasă, mă duc să mă plimb, şi nu fac nimic, şi când plouă de-abia sunt enervat şi iar stau degeaba. O să te imit. O să fug în puterea nopţii în creierul munţilor“. Şi oftează.

Benet se duce în oraş cu mama lui. Îmi propune, dacă n-am nimic de făcut, să vin şi eu cu ei. Dar zic nu şi-i spun că plec. Haide, paşă somptuos,

zice el. Soarele a răsărit în fine de-a binelea. Odaia lui Benet e plină de el şi de lumina lui. Benet se uită în oglindă, e gata şi frumos îmbrăcat, îşi mai potriveşte cravata şi gulerul, batista din buzunarul de sus al hainei, îşi mai dă cu apă de colonie. Şi ridică degetul cel mic al mâinii stângi în sus. Eu tuşesc puţin, iau două pastile cu mine. Benet se uită nenorocit la mine şi la medicamentele de pe birou şi spune: vezi, aşa am ajuns noi, la vârsta noastră, cu medicamente şi cu răceli. Nu cred să fiu răcit, zic eu, tuşesc numai aşa. Lasă, zice Benet descurajat, şi vrea să vin cu ei. Dar îi repet că nu, şi ca să nu trebuiască să întâlnesc pe madam Benet, ies din nou pe uşa lui. Puţină plimbare la soare o să-mi facă bine, îmi zic, şi mă duc să mă plimb, adică o iau la dreapta şi merg mai departe pe stradă. N-aş vrea, tocmai acum, să răcesc. De obicei, o dată pe an răcesc. Şi atunci dintr-odată văd că nu pot face a doua zi ceea ce îmi propusesem. Bolile acestea uşoare mi-au arătat că nu sunt cu desăvârşire liber, nu dispun în mod abstract de zile. Mă îmbolnăvesc şi înlănţuirea faptelor voite şi gândite se opreşte, apar alte fapte neaşteptate şi involuntare[171]. Înainte de a se vedea acestea la mine, le-am putut observa la Benet. Uneori plănuiam un lucru cu el şi apoi anunţa că nu poate veni sau merge, a răcit sau e bolnav sau i s-a întâmplat cutare lucru. Mult timp faptul acesta m-a plictisit. Acum nu. M-am obişnuit? Cred că e altceva. Am recunoscut acestor fapte care nu depind de noi dreptul lor şi chiar le-am ghicit farmecul. E asemănător cu acela al plăcerii de a te deştepta la cunoaşterea unei cravate frumoase.

Nu departe de casa lui Benet îl întâlnesc pe Pavela, care se îndreaptă către mine. E pe acelaşi trotuar. Ne oprim şi îmi spune că merge să-i facă o vizită lui Benet. Îi arăt că vin de la el şi nu e acasă, a plecat. Atunci Pavela zice că nu are ce face şi merge cu mine. Mă întreabă care e părerea mea asupra următoarei chestiuni: Dacă vezi un om cunoscut, şi eşti pe acelaşi trotuar cu el, sau, la băi, pe o aceeaşi potecă sau alee, ce faci? Situaţia e grea, zice Pavela, să ţii dreapta sau să treci la stânga? Să schimbi e riscant pentru că se poate întâmpla ca celălalt să facă la fel, şi atunci fiecare ezitând şi schimbând iese o scenă ridicolă şi penibilă. Dar ce înseamnă să-l laşi la dreapta? Care dreaptă: a ta, a străzii? Francezii lasă superiorilor ceea ce

numesc *le haut du pavé*, mă lămureşte el, partea de lângă case, dar e acesta cel mai bun lucru? Regula se aplică mai ales când mergi cu cineva alături, nu când îl întâlneşti. Dar chiar când mergi alături de o persoană lucrul se poate complica. Trebuie s-o laşi la dreapta, dar cum se împacă aceasta cu cealaltă obligaţie, franţuzească, deoarece se poate ca dreapta să nu fie numaidecât şi partea caselor, ci strada? Cel mai bun lucru, crede Pavela, e să mergi ca înainte, având însă întotdeauna grijă ca pe stradă să ţii dreapta, ca un vehicul. Totuşi, zice el, odată la Sinaia a întâlnit pe o potecă destul de strâmtă pe un profesor al nostru cu nevasta lui. Pavela n-a trecut la stânga, a mers mai departe, la dreapta. Dar cum ceilalţi nu mergeau în dreapta potecii, au trebuit ei să treacă mai la dreapta lor, aşa încât era ca şi cum i-ar fi făcut loc lui Pavela, şi aceasta, fireşte, nu i-a plăcut. Tot atunci profesorul a mai făcut un lucru. I-a zâmbit lui Pavela, dând din cap, cu câţiva paşi înainte de a fi în dreptul celuilalt, fără a aştepta ca el să salute întâi. Dacă s-ar fi oprit să-mi vorbească, zice Pavela, da. Dar aşa nu avea rost. „Eu nu-l puteam saluta cu atâţia paşi înainte. De altfel, la ce distanţă trebuie salutată o persoană? Nu poţi aştepta, pentru un superior, să fii chiar în dreptul lui, aceasta cel puţin e sigur. Dar nici nu poţi exagera. Şi dacă el te vede, şi tu îl vezi, sunt uneori câteva secunde neplăcute.“

Mă plimb astfel cu Pavela şi el repetă că în definitiv cel mai bun lucru e să mergi drept înainte, e cel mai sigur. Ce mai face Benet? mă întrebă. Şi tot el spune: Benet are un păr compromiţător de mare. Ştiu că Pavela nu aprobă întru totul prietenia mea cu Benet. Căci el se întreabă cum arată lucrurile. Situaţia socială a lui Benet i se pare bună, dar nu înţelege gesturile răsfăţate ale lui Benet şi izolarea lui de femeie capricioasă. Şi această observaţie mă supăra înainte, dar nu acum. Privesc lucrurile ca el, cu răceală socială, şi văd că poate avea dreptate. Pavela s-a pornit să-mi revizuiască toate prieteniile. Pe Coca, pe Lidia, pe fiecare vrea să-l încadreze în adevărata lui situaţie. El nu prea admite să fiu prieten cu cineva pentru simpla plăcere spirituală. Da, zice, poţi să-l vezi, dar să nu te compromiţi cu el. Cutare îi place pentru că e din Oltenia, şi ovreii din Oltenia vorbesc bine româneşte şi sunt cei mai distinşi. Şi domnul farmacist

Moses îi place, pentru că a auzit că îşi bate copiii şi bea vin. Am auzit că a furat voturi, spun eu, în politică. Ei, şi, spune Pavela, în general un tată care îşi bate copiii e astăzi un lucru distins, mai ales un ovrei, şi pe urmă e mult mai onorabil să fii un ovrei solid care fură decât unul care se lasă tapat şi zice pardon. Asta nu înseamnă că eu sunt cu hoţii[172].

Să-ţi mai spun ceva, îmi mai vorbeşte Pavela, în privinţa salutului. Ieri eram în tramvai în apropierea Tribunalului, pe la ora prânzului, erau mulţi avocaţi cu genţi, tramvaiul era plin. Eram pe platformă şi alături de mine erau doi tineri avocaţi, fiecare cu o geantă, unul cu ochelari şi amândoi cu barba rasă, dar unul cu o piele de culoare particulară, puţin roşietică, sau galbenă mai bine. A trecut judecătorul Veniamin, care se dădea jos cu soţia lui, şi cei doi avocaţi l-au salutat. Pavela e iritat. „Şi nu le-a răspuns?“ Nu, zice Pavela. A fost arogant? Nu, zice el iar, asta nu ar fi fost nimic. E natural ca un superior să fie mândru, aşa cum se cuvine. Eu când salut un superior mă aştept să-mi răspundă politicos, dar distant şi rece. Judecătorul Veniamin a fost politicos, dar de o politeţă inconştientă[173], care o să rămână mereu aceeaşi. Peste zece ani, zice Pavela, tot aşa o să-i salute. „Tu n-ai pe lângă casă o croitoreasă sau o bucătăreasă bătrână, căreia nu-i spui pe nume, sau o servitoare care te cunoaşte de când erai mic?“ Pavela continuă: Aceea chiar dacă se îmbogăţeşte şi câştigă cinci milioane tu tot la fel de politicos o să fii cu ea, nu te schimbi. Tot aşa a fost şi judecătorul Veniamin. Nu-l întreb pe Pavela cum a putut vedea dintr-un salut atâtea, căci ascult ce spune şi îl respect, ştiu că ce observă e aşa şi nu-l înşală viziunea lui socială a lumii.

Pavela propune să mă ducă până acasă, eu însă îi răspund că prefer să ne mai plimbăm, aşa încât mergem mai departe. De abia am hotărât aceasta când vedem venind către noi şi apropiindu-se pe Aneta Gattini cu încă cineva. E cu Titi Mercopel şi se opresc lângă noi. Aneta are un pachet în mână. Fac prezentările şi Aneta se uită la mine şi surâde când vede că e Pavela. Bag de seamă ne-am oprit tocmai pe strada unde se mută familia Gattini şi Aneta mă lămureşte, alături e casa lor nouă, tocmai venea cu Titi şi şi-a adus câteva lucruri în pachet. Ea ne întreabă dacă nu vrem să urcăm, dar zic că nu se poate, am deranja. Anetei trebuie să-i pară rău că, prima

dată când îl vede pe Pavela, nu e într-o casă. Şi-a pregătit câteva fraze şi atitudini. Ar fi fost nimerit să fie mai multă lume la ea, şi dacă o pereche s-ar fi retras la ea în odaie, ea ar fi zis din uşă: Vă rog să nu vă compromiteţi în odaia asta, pentru că eu sunt un personaj de dreapta. Ceea ce i-ar fi plăcut probabil lui Pavela. Aşa cel puţin crede ea. Dar tot planul nu se poate aplica. Aneta ne arată ce are în pachet, are un craniu pe care îl pune pe biroul ei. Eşti studentă la Medicină, domnişoară? o întreabă Pavela. Nu, zice ea. Atunci n-are nici un rost să-ţi pui un craniu pe masă, zice el tare. E chiar compromiţător, mai bine pune-ţi nişte căţei mici, de porţelan, sau şi mai bine vase mici şi urâte şi spune că le-ai cumpărat de la un anticar din Italia, că sunt vase etrusce rare. Dacă studiai medicina puteai să faci ca Gustave Le Bon[174], un lucru foarte distins, el avea un schelet întreg în odaie şi cu becuri care se aprindeau pe dinăuntru. Anetei îi pare rău că nu a avut succes şi adaugă: E drăguţ şi gras şi are şi un nume, îl cheamă Flip. O fi, zice Pavela, dar nu e distins să-l ţii pe birou. Nu intrăm, dar Aneta ne mai ţine de vorbă, nu ne lasă să plecăm, vrea să-l mai audă pe Pavela. Se gândeşte că poate o să spună ceva care o să-i placă. Îl întreabă ce facultate crede că e mai bine să facă, cea de Drept sau cea de Litere şi Filosofie, şi la aceasta din urmă ce materie. Nici una, răspunde numaidecât Pavela, să nu crezi că e vreuna mai distinsă. De altfel, pentru o fată nici nu e prea distins să înveţe la o facultate, ce rost are? Ce se simt toate fetele de ovrei, între şaisprezece şi douăzeci de ani, obligate să facă Drept şi Filosofie? Şi pe urmă, îi zice, dumneata dacă te faci avocată vrei să vii la Tribunal? Acolo e o atmosferă foarte suspectă, îi spune Pavela, e dubios, e chiar, ţipă el, direct compromiţător. E ca şi cum ai scrie la ziarul *Adevărul*, şi mai rău. Aneta tace.

Eu zic să dea craniul lui Titi Mercopel, care studiază medicina, nu cred să mai aibă mult până la doctorat. Nu, zice Aneta, el are un craniu cum se cuvine unui doctor, şi e de stânga. Daaa? face prelungit şi dispreţuitor Pavela. Aneta se bucură că poate să-i fie pe plac şi zice: aşa e la ei, e de ruşine să nu fii de stânga. Şi la mine la facultate, zice ea, mi-e ruşine să nu fiu de stânga, acolo sunt toţi cu nota peste cinci de stânga.

Titi Mercopel, care e un băiat bun, nu se supără deloc şi întreabă serios pe Pavela dacă e de dreapta. Da, zice Pavela, dar nu sunt extremist. Dar eşti împotriva democraţiei? zice Titi Mercopel. Deloc, răspunse Pavela, şi către mine şi Aneta: Şi Carp[175] era democrat (uite că Pavela îl citează pe Carp), şi Ducele de Broglie era democrat (numele al doilea Pavela îl pronunţă cum trebuie, ceea ce nu toată lumea face, şi cum adevărata pronunţare e foarte deosebită de aparenţa numelui, probabil că pentru Titi şi poate că şi pentru Aneta Pavela vorbeşte de un personaj ireal), adică erau oameni de înţeles. Ce voia Ducele de Broglie? Recunoştea republica pentru ca să nu i se urce revoluţionarii în cap. (De care republică e vorba nu spune Pavela şi nici de care epocă, e aproape sigur că Mercopel şi Aneta trăiesc într-o feerie politică.)[176]

Aneta îl ascultă cu plăcere, şi Titi Mercopel e mirat, foarte surprins. Eu îmi închipui grupul pe care îl formăm în dimineaţa înaintată, cu soare, în faţa casei, cu toţii în haine deschise, şi mă bucur.

Titi vrea să ne arate cunoştinţele sale şi ne spune că a fost ieri la ziaristul Teodorescu-Şeitan. Lui Pavela aceasta nu-i place, lui îi plac, ne spune, oamenii onorabili şi de familie bună. Eu ştiu asta. Dar o spune pentru ceilalţi. Acum Pavela seamănă iar cu mătuşa mea. Aneta îl aprobă, şi ei îi plac oamenii de familie bună, zice. Cât despre Titi Mercopel, a văzut o piesă de teatru cu care s-a deschis nu demult stagiunea unui teatru, şi spune că e foarte interesantă. O comentează. Piesa, zice el, aduce pe scenă problema libertăţii femeii, e vorba de o femeie inteligentă, cultă, lipsită de prejudecăţi, care înţelege să-şi trăiască viaţa din plin. Dumneata crezi în emanciparea femeii? întreabă Pavela tare. Recunosc femeia egală bărbatului, zice Titi, dar emanciparea femeii pe toate tărâmurile în lupta vieţii îi dă dreptul şi la emanciparea sexuală, când simte nevoia unei satisfaceri fizice? Când aude acest început de discurs despre drepturile imprescriptibile ale femeii, Pavela se simte în largul lui şi vrea să înceapă să-şi bată joc pe îndelete de Titi. Vai, zice Pavela, dar Aneta îl întrerupe pe Titi şi ne spune, surâzând în silă: Aşa vorbeşte el mereu despre chestiuni din astea…

Să ne despărţim, zic eu, nu vă mai putem ţine aici în picioare. Cu toate că eu nu sunt obosit, m-am deşteptat târziu şi parcă m-am deşteptat încă o dată de curând. Ne spunem la revedere unul altuia, Aneta îmi spune încet că i-a plăcut foarte mult Pavela, e foarte reuşit. Dar de ce l-a criticat Pavela pe Teodorescu? îmi şopteşte ea, pe Titi îl doare. Titi Mercopel admiră mult pe Teodorescu-Şeitan şi nu admite să fie criticat. Îi spun lui Pavela. Aşa sunt ovreii, zice el, le place să joace rol de vechil pe lângă un creştin şi îl admiră integral. „Eu sunt prieten cu Russet, dar el mă înjură uneori pe mine, alteori eu pe el, când are nevoie de mine mă caută, când nu, mă mai lasă în pace. Foarte firesc.“ Mai mergem puţin. Îl întreb pe Pavela cum o găseşte pe Aneta Gattini. Pavela se informează, după obicei, ce loc ocupă, cine sunt doamna şi domnul Gattini. Da, în primele rânduri, când făcusem cunoştinţă cu Pavela, întrebările lui despre familie mă plictiseau. E de familie bună, zice el despre un om când vrea să înceapă să vorbească despre el şi îl laudă, şi întotdeauna începe cu familia. Acum m-am obişnuit şi îl lămuresc cu atenţie, fac ca el, spun: familie. Trebuie să bag de seamă, faţă de alţii, să nu uit impresia neplăcută pe care o aveam la început. Dar să nu fie târziu.

Nu e urâtă, mai zice el, e chiar drăguţă. (Aneta e de statură mijlocie, cu buzele roşii, câţiva pistrui, care abia se văd pe faţă, şi părul castaniu.) Ce fel de damă e? mă întreabă. Nu are o reputaţie prea bună, zic. Lucrul nu-l interesează pe Pavela, care zice că nu trebuie să-ţi pierzi timpul cu fetele de familie, şi insistă, afirmă că are dreptate. A văzut-o însă într-o zi la o conferinţă, când era cu mine, pe Clarisse Bruno şi a declarat că e bine, că are nişte sâni ce nu se mai dovedesc, suprem compliment. Îi place reputaţia Anetei, face bine să fii împreună cu ea, acest soi de fete adună de obicei multă lume în jurul lor, şi e elegant.

Tu ştii cine e un tânăr Bally? mă întreabă el. Care, zic eu, Petrică? şi-i spun că e un băiat cumsecade, îl lămuresc cam ce e. Pavela dintr-odată râde tare: Petrică, zice el, ce au ovreii, pe toţi îi cheamă aşa, sau alte nume nu găsesc, eu aş vrea să găsesc şi un Gheorghiţă – Gheorghiţă Rosenblum ar fi foarte frumos. Închipuie-ţi un salon în care să găseşti un domn cu acest nume. Şi mai cunosc unul, adaugă Pavela, e autentic. Îl cheamă Sami

Haimovici. Foarte bine. Dar logodnica lui îi spune Sandu, Sandu Haimovici nu e deloc grozav, dar în sfârşit… Am auzit însă că prietenii lui îi zic Lică, Lică Haimovici! Şi sunt sigur, strigă Pavela, că acasă îl ţipă Lache, Lache Haimovici! Fireşte că eu râd şi îl aprob, dar la urma urmei nici numele lui Pavela nu arată perfect corect, e puţin dubios, cu toate că e numele lor, nu şi l-au schimbat, e de origine spaniolă.

Pe urmă, uitându-se la ceas, Pavela vede că e destul de târziu, propune să nu ne mai plimbăm, se duce către casă. De altfel, zice el, nu e elegant să te plimbi dimineaţa fără rost. E mai distins să te plimbi seara în Cruce. El altminteri nu merge acolo, e murdar şi-şi poate permite măcar atât, să nu meargă chiar acolo. Dar ca să te plimbi, bei undeva un pahar cu vin, mănânci ceva, te învârteşti, e distins. Îl mai conduc puţin şi ne despărţim. Am evitat astfel să mă conducă el pe mine şi deci n-a observat nimic. Nu vede că mă duc către Gruia, nu către casa părintească. Sunt obosit de cât a vorbit Pavela cu vocea lui schimbăcioasă. Pavela pleacă. Dar după câţiva paşi se întoarce: Află ceva despre genealogia familiei Florescu, mă roagă; mă interesează. Catargi a avut legături cu ei. O să caut, îi promit, şi apoi pornim fiecare de partea noastră.

171 În varianta B, *imperioase*.

172 În varianta A, această frază arată diferit: „Asta nu înseamnă că eu sunt cu bătăuşii electorali, dar să mă slăbească dumnealor cu alegeri libere, Marghiloman la 1910 a făcut alegeri de mână de maestru, la noi ingerinţele guvernamentale au un caracter tradiţional şi aproape duios“.

173 În varianta B, *involuntară*.

174 Gustave Le Bon (1841-1931) – medic şi sociolog francez. A scris tratate de medicină, studii asupra istoriei civilizaţiei, cercetări de psihologie socială etc. Cartea care i-a adus însă notorietate internaţională a fost *Psychologie des Foules* (1896), unde este analizată problema inconştientului colectiv; traducerea românească îi aparţine Marianei Tabacu: *Psihologia mulţimilor*, Editura Antet XX Press, Bucureşti, 2001.

175 Petre P. Carp (1837-1919) – publicist şi om politic român, membru fondator al societăţii „Junimea“. A fost liderul Partidului Conservator (1907-1913) şi de două ori prim-ministru al României (1900-1901; 1911-1912).

176 În varianta B, paranteza lipseşte.

XX
Deschideţi-mi uşa

A l’époque où fleurit dans l’imagination tout un printemps social…[177]

Marcel Proust

Gruia e de părere să vin şi eu după-masă cu el la Jenică Rolich. Jenică Rolich i-a fost coleg de liceu, ne-a fost amândurora coleg de facultate, dar acolo l-am văzut rar, în acelaşi timp el lucra ca funcţionar la o întreprindere şi nu avea deci mult timp. Jenică s-a întors acum câtva timp din provincie şi i-a telefonat dimineaţă, când nu eram acasă, lui Gruia să vină la el, o să stea şi sora lui acasă şi vine şi Lică Sanft, alt fost coleg al lor, cu sora lui. Sora lui Jenică Rolich, care e foarte tânără, s-a măritat cu un creştin, lui Gruia îi place să vorbească despre prietena lui doamna Oroveanu. Gruia insistă să vin şi eu. Mă gândesc că sunt puţin obosit, poate din cauza vremii care e foarte caldă, dar după-masă o să-mi facă plăcere să merg undeva, Rolich stă sus pe Calea Victoriei, o să-mi facă plăcere să urc toată strada până acolo pe jos.

Rolich locuieşte la etaj într-o casă nou construită. Suntem primiţi în odaia surorii lui, pe care şi-a păstrat-o în casa părinţilor, odaia a rămas cu mobilele ei, aşa cum o avea ca fată. Domnul Oroveanu de care Gruia a întrebat: unde e Dudu? e plecat în străinătate într-o comisiune. Odaia e mare, frumos mobilată în stil complicat. Madam Oroveanu e într-adevăr foarte tânără şi vorbeşte mult, o cheamă Mimi, deşi am aflat că adevăratul ei nume e Fredona. Ni se serveşte ceaiul chiar în odaie, Lică Sanft cu sora lui n-au venit, dar nu-i mai aşteptăm. Pe Lică Sanft îl cunosc din vedere, i-am vorbit chiar, cred. Da, l-am întâlnit şi la Gruia, cu câtva timp înainte. Pe sora lui, pe Beatrice, o vedeam destul de des la Simona Beer. Madam Oroveanu bea ceai fără lămâie şi fără zahăr. Ea ne-a făcut nişte brânzoaice mici, foarte bune. E veselă, repetă cuvântul „brânzoaică“ şi zice că o amuză cuvintele terminate în „oaică“. Gruia se simte foarte bine aici, e foarte apreciat. Stă cufundat într-un fotoliu şi vorbeşte numai din când în când,

voind să arate că se simte ca la el. Ferestrele odăii sunt deschise, suntem la etajul al treilea sau al patrulea. Eu cunosc două verişoare depărtate ale familiei Rolich, cele două surori Mazliach, spun că le cunosc şi spun despre ele că sunt vesele şi grase. Mimi Oroveanu găseşte că le-am caracterizat bine, nu-i aşa că nu sunt ca ele? ne întreabă. „Eu sunt un vampir cu buzele sângeroase.“ E foarte veselă şi vorbim cu toţii. Gruia însă rămâne calm şi-l o întreabă ce a citit şi ce a văzut. Aduce vorba despre estetică şi-l citează pe Mozart şi scrisorile lui.

Vine şi Lică Sanft cu sora lui, care ne spun că afară s-a înnorat şi nu s-ar mira să plouă curând. Ne uităm pe fereastră, da, dintr-odată cerul s-a întunecat, se prea poate să avem o ploaie, îi reamintesc lui Béatrice Sanft că ne întâlneam. Ea îmi spune însă că nu vrea să-şi aducă aminte că m-a mai văzut şi-mi expune teoria ei. Zice că taie timpul în felii, felii şi trăieşte în epoci fără comunicaţie între ele. Trăieşte bunăoară câţiva ani într-o anumită societate, cu anumiţi oameni, cu idei anumite. Apoi pune capăt acestei epoci şi începe alta în alte condiţiuni, chiar dacă pe unul dintre oamenii printre care trăieşte acum l-a cunoscut şi înainte, uită lucrul acesta şi-l consideră ca pe un om nou, pe care îi face plăcere să înveţe să-l cunoască. E frumos, recunosc, dar nu crezi că e mai trist decât dacă ai trăi în continuitate? Nu, îmi răspunde, eu am mai multe bucurii, pentru tine e mai trist. Dar la sfârşit? zic. Cuvintele ei (a spus pentru mine mai mult din necesitate în timpul conversaţiei, pentru ca să atribuie celui cu care vorbea teoria contrară celei pe care o susţinea) îmi rămân în gând şi resimt tristeţea întâlnirii unei persoane pe care o vedeai des înainte şi acum aproape deloc. Se poate ca ea să aibă totuşi dreptate. Căci iată ce îmi mai zice, că dacă nu trăieşti ca ea, în felii, rişti să ţi se întâmple aşa: te apropii într-o epocă de oameni care îţi plac, pe urmă îţi schimbi idealul, şi totuşi trebuie să-i tragi toată viaţa după tine, sătul de ei, şi tinzând spre lucruri noi. Degeaba însă, ei sunt o greutate socială şi te împiedică să te mişti în voie, să cunoşti, cum ai vrea, oameni noi. Îi duci mai departe, îi târăşti, deşi atârnă greu, deşi de mult timp nu-ţi mai spun nimic, nu-ţi mai dau nici o plăcere. (O fi,

comentează Pavela, dar asta se cheamă bună creştere: să nu rupi din senin relaţii de prietenie.)[178]

Gruia vrea să nu întârziem, pentru că bunica lui mănâncă devreme şi nu vrea s-o lase singură cu sora lui. Să plecăm, deci, dar a început să plouă tare. Probabil că o să fie o ploaie scurtă, totuşi Gruia zice că e mai bine să nu aşteptăm. Mimi Oroveanu vrea să trimită după un automobil pentru noi, dar în apropiere e o staţie, spunem să lase, că mergem noi.

Gruia cu mine coborâm scările, jos când deschidem uşa vedem mai bine ce tare plouă. Suntem în talie, ieşim alergând, găsim numaidecât un automobil în care ne urcăm, dar ne-am udat leoarcă. Plouă prea tare şi ploaia a început prea repede, pentru ca să nu vedem că va înceta foarte curând, brusc, cum a şi început. Dar, puţin uzi şi gâfâind, avem impresia că suntem într-adevăr toamna. Gruia s-a trântit pe speteaza automobilului şi şade bine şi mulţumit. Tuşesc, dar văd că nu mă mai doare deloc în gât, mi-a trecut. N-am răcit. Devin afectuos şi îi spun: Eşti un băiat serios, Gruia, şi eu te cunosc de la seminar, eşti şi un băiat bun. He! zice el, vezi.

Suntem încă pe Calea Victoriei şi ploaia a devenit mai puţin puternică, se văd chiar câteva pete albastre şi luminoase pe cer. Lumea care s-a adăpostit în magazine sau în faţa acestora va începe în curând să meargă iar.

Cât timp ploaia încetează şi vremea se face frumoasă, şi toată lumea iese din nou pe străzi, adică până ce am ajuns la Gruia (am mers destul de încet, pentru că se aglomeraseră automobilele din cauza ploii neaşteptate) şi câtva timp după ce am coborât acolo – totul s-a petrecut repede –, am înţeles că mi s-au lămurit câteva idei pe care până atunci mai mult le bănuiam şi poate nu voisem să mi le spun atât de clar. Sunt într-adevăr, dacă ne gândim bine, puţin triste. Mi-a trebuit de altfel oarecare curaj să mi le rostesc cu precizie. Am fost, cred, astăzi puţin enervat, poate din cauza vremii, se lăsase zăduf, ploaia însă a destins atmosfera şi aceasta poate m-a uşurat. Încerc să-mi spun cât mai bine ceea ce am simţit şi despre ceea ce mi-am dat seama. E în legătură şi cu ceea ce am simţit dimineaţa.

Îmi dau seama că aproape singurul lucru important în viaţă e elementul social[179]. Nu înţelesesem întotdeauna însemnătatea pe care o are pentru

cineva aranjarea unui cadru social căruia să-i aparţină. De aceea mi se păruse oarecum curioasă întrebarea pe care mi-o pusese o verişoară a mea de rangul al doilea pe care nu o mai întâlnisem vreme îndelungată şi cu care m-am întâlnit într-o seară în vară la un cinema. Am mers după aceea la un local, afară, părinţii noştri stăteau laolaltă, noi puţin la o parte şi vorbeam. Aproape primul lucru pe care mi l-a spus Stela Perlman a fost: în ce societate trăieşti tu? Mie lucrul acesta mi s-a părut secundar, i-am răspuns în treacăt. Ea însă, dorind să mă lămurească şi să se descrie, a insistat şi mi-a pomenit numele celor din cercul ei. Mi-a vorbit între alţii de cele două surori Hirschhorn, de tânărul Friendländer, de Silică Dermer, de Gaby Londas, şi cu vădită plăcere a repetat numele primelor. Ele aveau un teren de tenis închiriat, unde juca numai cercul lor, în mod regulat, şi erau organizaţi într-un fel de club care purta numele celei mai mari dintre surori: Sonia. Tot din cerc făcea parte şi Silvia König, o fată foarte frumoasă, dar cu defectul de a fi mult prea înaltă. Pe Silvia König o cunosc de mult timp, ea trăieşte în anturajul familiilor Hirschhorn şi Winter (tânărul Hirschhorn, cel mai mare dintre copii, a luat pe domnişoara Winter) şi aceasta îi dă o mândrie caracteristică şi specială. Mândria ei seamănă foarte mult cu aceea a favoriţilor şi însoţitorilor unui cap încoronat sau unei persoane ilustre, care sunt mult mai ţâfnoşi decât suveranul sau omul celebru care le acordă prietenia şi bunăvoinţa lor. Tot aşa şi Silvia König, a cărei prietenie cu tânăra pereche Hirschhorn, cu domnişoarele Sonia şi Magda Hirschhorn şi în general cu familiile Hirschhorn şi Winter o face foarte distantă şi rece. Dar, văd, Stella avea dreptate, e esenţialul. Da, Pavela are dreptate, felul lui de a privi lumea din punct de vedere social şi modern nu e atât de greşit. Realităţile vieţii sunt într-adevăr alcătuite din asemenea detalii. Iată, când ieşi în oraş şi mergi pe stradă, ceea ce contează e pe cine întâlneşti, pe cine saluţi şi cum îţi răspunde, sau cum eşti salutat, sau ce vorbe schimbi.

Aceasta se vede şi la Pavela, la care se poate urmări însemnătatea pe care o au pentru el atenţia ce i se acordă, felul în care e salutat pe stradă sau în general detalii asupra unor acţiuni asemănătoare. Ceea ce ne ajută să înţelegem această frază a lui Proust despre doamna de Cambremer, care

urmărea să fie primită în salonul Ducesei de Guermantes de ani de zile: „Ea socotise că ar fi parvenit la sigur în cinci ani. Dar, atinsă de o boală care nu iartă şi al cărei caracter neînduplecat credea că-l cunoaşte, fălindu-se cu cunoştinţe medicale, îi era teamă că nu o să poată trăi până atunci“. Acesta devine scopul ultim al vieţii, oamenii devin sclavii dorinţelor lor mediocre, urmărind satisfacţii de toate zilele, sunt prinşi, fără putere, puţin ridicoli, de viaţă. Ca acei – şi aceasta se spune că e adevărat mai ales pentru femei – care, întorcându-se seara acasă din lume, sunt foarte impresionaţi de ceea ce au văzut, îi frământă un lucru de care le pare rău că l-au spus sau l-au făcut sau se întreabă de ce n-au dat un răspuns potrivit, n-au făcut un gest care ar fi putut fi socotit elegant. Se gândesc la toate cele ce s-au întâmplat ieri-seară sau după-masă şi se întreabă de ce nu s-au petrecut altfel sau cum s-ar fi putut întâmpla, ca jucătorii de cărţi care combină în gând lovituri, desfăşoară din nou tot jocul şi văd că ar fi putut câştiga, le pare rău. Sunt necăjiţi şi iritaţi, nici nu le vine să doarmă, au destule griji de natură socială, de ce mai trebuie şi întreruperea aceasta cu toate amănuntele de care are nevoie şi care trebuiesc, iar, îndeplinite. Tânărul avocat Iancu Lerner spunea lui Leo Rizu când eram şi eu de faţă că, după ce se întoarce de la o serată, e singura dată în viaţa lui când suferă de insomnie. E trist, gol şi îi e imposibil să doarmă. Tânărul Lerner e serios, ceea ce spune e desigur adevărat. Şi el spune că e totodată atât de enervat şi plictisit! Dar dimineaţa când se scoală târziu, căci au adormit greu cu toţii, nu le vine să se dea jos din pat, au gust să mai rămână liniştiţi, să fie lăsaţi în pace, să mai stea în pat şi mai stau, îşi beau ceaiul sau cafeaua, îşi citesc jurnalul, nu se hotărăsc să reînceapă. Cu o seară înainte erau atât de cuprinşi de avânt şi griji încât îi supăra gândul că trebuie să doarmă, să aştepte până a doua zi, şi acum sunt atât de obosiţi. Seara ei seamănă cu Benet, care vorbeşte despre culcare cu mirare: „Auzi, cum se face noapte, încep toţi să se dezbrace, aşa, dintr-odată, nesiliţi de nimeni, se îmbracă cu nişte pijamale colorate, se bagă în paturi şi aşteaptă cu nerăbdare să adoarmă, dacă nu adorm numaidecât se necăjesc, se irită, şi fac asta dintr-odată cu toţii, e foarte curios“.

A doua zi dimineaţă sau mai curând către prânz toţi încep să-şi telefoneze unul altuia, vor să se regăsească. Convorbirile acestea îi liniştesc puţin. Unii, care au mai multă răbdare, aşteaptă până după-masă pe la cinci să cheme la telefon. Cei mai mulţi însă se grăbesc să-şi invite după-masă pe cineva, sau sunt mulţumiţi dacă sunt chemaţi undeva. Dacă unul din cei care au fost şi ieri-seară cheamă la telefon şi aude că cel chemat are lume la el, zice că vine şi el, şi astfel cei care s-au văzut într-o zi se văd de obicei şi a doua. Lumea socială cunoaşte de aceea o nevoie de legătură foarte strânsă. Dar solidaritatea aceasta, care e o necesitate, nu are prilej să se realizeze de la sine, cum ar fi pentru oamenii care prin ocupaţiile lor se întrunesc regulat în mod firesc, ci trebuie produsă artificial prin invitaţii şi întâlniri. Unii chemaţi într-un loc, când vorbesc faţă de alţii neinvitaţi, adoptă un fel special de a fi şi de a vorbi despre această vizită. Dar nu din afectare. Nu o fac nici din răutate, ci dimpotrivă. Ei fac la fel ca oamenii sănătoşi care vorbesc de plimbare şi mâncare faţă de bolnavii care ţin regim şi stau în casă, vorbesc parcă în treacăt, în silă, repede, zglobii. Şi atunci lumea socială se împarte în două: în cei senini şi cei chinuiţi. Cei senini sunt cei siguri că sunt chemaţi oriunde, cei care întotdeauna pot invita pe oricine. Ceilalţi sunt cei care riscă să rămână timp îndelungat singuri, să treacă mult până ce din nou să vadă pe ceilalţi. Poate că cei dintâi chiar nici nu mai cunosc tristeţile ca ceilalţi, cum am văzut la Diki Einhorn sau Netu Carniol, dar nu sunt sigur. Şi, în orice caz, pentru ei poate începe altă tristeţe care provine din dorinţa de a trece în alt cerc, poate în lumea inteligenţei, în cercuri literare. Sau trec la jocul de bridge şi cunosc trista lui mândrie.

Cum vorbeam cu Bicu Benet despre lucruri asemănătoare acestora în faţa bunicii lui, madam Leibovici, auzind cuvântul „tristeţe“, a dat din cap şi a zis cântând: sigur, asta e nervii.

Care e adevărata natură a tristeţii sociale? Căci două lucruri sunt posibile. Sau ea are un caracter nelămurit şi colectiv, rezultă din ceva fără contur, dintr-un simţământ ce se desprinde dintr-o atmosferă, sau aceasta e numai o aparenţă şi ea îşi are originea într-un fapt oarecare, bunăoară sunt trist când mă întorc acasă noaptea târziu de tot de la Maricica Klingenberg

pentru că Tania Mendelovici a flirtat şi a stat tot timpul cu Soli Rantzer. Sau poate cele două posibilităţi se îmbină? Oricum, pe drumul social pe care vreau să apuc ştiu că la fiecare colţ de salon, unde din când în când rămâi singur câteva clipe, mă pândeşte această tristeţe. Cel ce stă în fotoliu îşi zice poate că nu va mai veni în lume, dar ştie că îl preocupă să fie invitat săptămâna viitoare la Lidia Berger, se întreabă dacă o să fie organizat un picnic sâmbătă la Diana Lorentz, are nevoie neapărată să vadă din nou, cât de curând, pe cei ce sunt astă-seară aici, chiar mâine, duminică după-masă, vrea să se ducă la ceaiul dat de Societatea de binefacere a doamnei Bischof, unde probabil că vor fi cei mai mulţi din cei ce sunt acum aici. Oamenii aceştia sunt totuşi pentru el dureroşi, cu unii a schimbat cuvinte care nu erau plăcute, dar are nevoie să-i vadă din nou, repede, să-şi dea seama despre ce fac ei, pentru că ar fi insuportabil să rămână singur, să nu ştie ce se întâmplă cu ceilalţi, îşi poate închipui că unii ştiu ce greşeală mondenă de neiertat a făcut în această seară, în semiobscuritatea salonului unde se dansează. Ca să nu rămână singuri acasă, unii se duc la cinema. Fac astfel cei ce au fost cu o seară înainte într-un loc unde au întâlnit oameni prea puţin cunoscuţi pentru ca a doua zi să-i cheme la telefon şi eventual să meargă la ei. Atunci, pentru că nu se pot întâlni cu cei de ieri, merg la cinema. Şi se poate întâmpla ca mulţi să fi făcut la fel. Când nou-venitul intră în sală, dacă e tocmai pauză, poate vedea pe ceilalţi, salută pe cei ce-l văd, şi până ce îşi caută un loc şi se aşază, are mare plăcere văzând mai mulţi din cei de ieri-seară. Când se aşază se simte bine văzând că în aceeaşi sală sunt încă cinci sau şase din cei cu care a fost.

Întâmplarea poate face ca să găsească loc tocmai lângă unul din ei. Chiar de nu, atmosfera tot îi e plăcută, mai ales dacă, cum e foarte probabil, nu a venit singur, ci cu un alt prieten, care însă nu cunoaşte cercul în care el a fost cu o seară înainte. De altfel, îi pare rău că nu a venit singur, ar fi fost parcă mai bine, e mai rău să fii cu un altul cu care trebuie să vorbeşti, dar nu-i poţi vorbi de cele întâmplate ieri, sau dacă îi vorbeşti, şi nu te poţi abţine, îl plictiseşti şi el nu înţelege de ce toţi cei care au fost cu o zi sau două înainte într-o vizită se cred obligaţi să povestească cu de-amănuntul

tot ce s-a întâmplat. E şi mai trist dacă cunoscuţii sunt, nu fiecare singur, şi nici cu alte persoane străine, ci între ei în grupuri, tot printre cei de ieri. Când se face iarăşi lumină unul din ei vede că toţi ceilalţi au plecat, n-a mai rămas unul în sală; se uită la ceas, încă puţin şi o să plece din cinematograf, se mai uită în jur, au plecat toţi, e lume necunoscută şi e cuprins de mare tristeţe.

Aşa încât[180] totul se reduce la căutarea societăţii bune. Dacă nu mi-am bătut joc de expresia aceasta, în orice caz îmi era înainte cu totul indiferentă căutarea ei. Îmi pare totuşi bine că atâţia ani n-au reuşit să-mi rupă legăturile cu realităţile vieţii. Madam Neiger, nevasta farmacistului, o să râdă şi poate o să se bucure. Într-o seară, când eram de puţin timp ieşit din liceu şi veneam cu părinţii mei de la avocatul Marcu, ne-am întâlnit cu farmacistul Neiger şi nevasta lui în colţul Căii Victoriei cu strada Gl. Berthelot. Ei au rămas de vorbă, mergând încet, dar eu am zis că mă duc acasă, am treabă, nu merg aşa încet. Ai mai rămas încă cu mândria şcolarului bun, mi-a zis ea. Atunci n-am priceput bine. Da, dar iată că aceşti ani nu m-au făcut să pierd plăcerea de a râde, de a iubi oamenii, de a aprecia plăcerea de a merge la croitor. Vasăzică acestea sunt realităţile vieţii, de care sunt legat. Tot la ele mă gândeam, se vede, dimineaţa când simţeam plăcerea delicioasă a deşteptării. Viaţa care stă în faţa mea, adică timpul alcătuit din minute, va trebui umplută, nu ajung cărţile şi ideile, sentimentele, mai sunt încă micile realităţi sociale. Nu ajung nici faptele obişnuite ale traiului; dar nu ajung, sau mai bine spus nu pot îndeplini unele lucruri, nici preocupările dragostei; dovadă Benet, care complică lucrurile simple, care devine romantic şi totuşi se plânge de plictiseală. Se vede că schimbarea pe care eu o întrevăd pentru viitor a şi început să se producă, pentru că Benet însuşi îmi spunea nu demult, într-o dimineaţă după ce ne întrebaserăm ce să facem şi eu spuneam că mă duc să-mi cumpăr butoni pentru guler: Ai devenit maniac, cu gulerele şi butonii tăi, mereu.

Cuvintele acestea le spuneam eu de obicei despre el. Şi cum mereu îmi dădeam seama tocmai când voiam să mă îmbrac să plec că nu am butoni pentru guler şi nu ştiam ce să fac, mă gândeam la el, care ori de câte ori

intră într-un magazin cu articole bărbăteşti, orice şi-ar cumpăra, cumpără şi câţiva butoni, să aibă cât mai mulţi. Dar cum nu uită niciodată? mă mai întrebam. De altfel, eu îi spuneam Lidiei Berger că îmi place, şi pot lucra opt ore, dar apoi să mă amuz, ceea ce a făcut-o să-mi spună că, vai, o să fiu un soţ ideal. Mai ales că o să caut să văd pe nevasta mea foarte bine îmbrăcată. Îmi place o rochie frumoasă. Cu toate că Frederica Schor e împotriva croitoreselor ăstora, şi toate cucoanele, dragă, care se gândesc numai la rochii. Frederica Schor nu vrea să discute: Să nu-mi vorbeşti despre lună. Sau îţi spune: Mie să mi-o schimbi în bani mărunţi.

Am devenit mult mai iertător în privinţa defectelor, nici nu mă mai supără întârzierile lui Benet, când nu e gata îl aştept cu răbdare; şi îmi repet că e mai bine că, ieşind din odaia mea, ştiu să fiu vesel. Îmi dau seama că ceea ce îmi place azi, mâine nu-mi va plăcea, o să caut alte cercuri, dar relaţiile sociale se schimbă, trec. O să rezulte amărăciune de aici, dar aceasta mai târziu, deocamdată nu am ajuns până acolo. Când sunt chiar în lume, nu acasă, şi văd pe unii de aproape, deosebesc defectele lor şi încep să văd că poate nu sunt excepţii, aşa trebuie să fie pentru mai toţi când îi cunoşti. În cercul lui Manole Eskenasy, bunăoară, Scati Salzman, zis şi Bibilică, e obraznic şi nesuferit. Aneta, care îl cunoaşte, găseşte că e gras şi are o linişte interioară, aşa i-a făcut prima oară impresia. Dar pe urmă a văzut că e bădăran şi mi-a cerut să-i explic de ce. E pur şi simplu bădăran, i-am zis, nu găsesc explicaţie. Scati e student, a şi terminat o parte a studiilor, şi ştie carte. Şi Gruia îl cunoaşte şi a căutat să-l explice spunând că „el judecă oamenii după criteriul lui cu totul personal“, zice Gruia în cuvintele lui frumoase, şi mai face o frază, zice: după un criteriu pe un plan diferit. Şi arată că fiecare are criteriul lui. Ionel Würth are şi el un criteriu cu totul personal, teoretic. Îl admiră mai mult decât orice pe cel mai mare din fraţii Ciocârdel, care i-a fost coleg, cred că e student şi e şi la Conservator, e foarte înalt, de curând s-a şi însurat cu o artistă de varieteu, Tulip (citiţi pe englezeşte: *Tiulip*) Palmirovna. „Omul ăsta“, zice Ionel Würth, „ce viaţă într-însul“, şi Gruia caută să afle de ce îl admiră Ionel. Mai e şi criteriul social şi normal în care e vorba de familie, situaţie şi avere, al lui Pavela,

după care Ionel Würth n-are o situaţie bună şi e puţin distins. Şi mai e şi bietul Gruia, pe care nu trebuie să-l uit, care caută să înţeleagă şi să explice pe toţi, în asemenea ocazii îmi e mai simpatic ca oricând, se arată puţin inferior celorlalţi, dar ştiu că e şi el un băiat bun.

Nu mă supără lumea, o să caut mereu să rămân în starea plăcerii în general. De altfel, când ai ajuns în lume, devii liniştit, nici nu mai mergi mult probabil, ştiind că poţi merge; eşti calm şi mergi rar, trebuie să fii foarte calm şi de aceea amabil cu toată lumea, un om simpatic.

Altceva ce-mi mai spun? aproape nimic, dar mi-am spus destul, lucruri destul de importante, despre familie, despre timp, despre societate, în urma cărora mă simt puţin chinuit, dar totodată şi liniştit ca după aflarea unui lucru uitat – în automobil şi la Gruia acasă, unde am făcut câţiva paşi între uşa de la intrare şi cea care dă în odaia care joacă rolul de salon, apoi şi afară, în curte, unde am mai încercat să tuşesc, dar văd că mi-a trecut, şi am observat că uşa casei se deschide înăuntru, ca de obicei în toate casele, şi dau faptului că uşa se deschide astfel, înăuntru, o însemnătate, fac chiar o propoziţie în care e vorba de ceva simbolic, pe când între momentul când ploaia a stat cu totul şi acela când s-a întunecat cerul a rămas câteva clipe cu desăvârşire albastru.

177 „Într-o vreme când primăvara socială înfloreşte în gânduri…“ (fr.).
178 În varianta B, paranteza lipseşte.
179 În varianta A, această frază este eliminată.
180 În varianta A, fragmentul cuprins între „Aşa încât“ şi „ştiu să fiu vesel“ (p. 203) este eliminat.

XXI
Mătuşa Ana: Glasul familiei – sentimentul onorabilităţii

Conférer une sorte de dignité métaphysique à la vie sereine… La vie heureuse est la vie normale…[181],[182]

J. Benda[183]

Mi-am pus lucrurile în ghiozdan, din perniţă şi papuci şi a doua pereche de haine (cea adusă pentru vizita la Laurence Cohen) am făcut un pachet într-un jurnal, care nu ţine. Plouă tare, întruna. E trecut de patru, îl rog pe Gruia să trimită după un automobil. În casă e rece, în salonaş mobila arată şi mai puţină. Gruia, îi spun, îţi mulţumesc, ai fost foarte amabil, n-am să uit. S-a ţinut de cuvânt, şi-a făcut datoria cu exactitate, pe deplin. Intră servitoarea, a adus un automobil. Îmi pun pardesiul, servitoarea ia pachetul, eu ghiozdanul, îi dau mâna lui Gruia, alerg în ploaie până la automobil, servitoarea îmi dă pachetul, îi dau un bacşiş.

Îmi potrivesc pachetul şi ghiozdanul. Gruia a vorbit cu mama. Dumneaei a vorbit cu mătuşa Ana, cred, deşi Gruia nu mi-a spus-o. Aşa ne-am înţeles. Deşi părinţii lui Gruia încă nu vin până peste câteva zile, am hotărât să mă mut la mătuşa mea. E mai aproape de promisiunea făcută doamnei Benet.

Plouă, a venit toamna şi eu încă nu fac nimic. Mă aplec pe spetează, până la mătuşa Ana e un drum destul de lung, privesc străzile. Plouă, şi pare că vremea s-a hotărât. O să rămână aşa.

Mătuşa Ana stă la etaj, sunt cu pachetele în braţe, aştept să coboare ascensorul. Privesc scările, care sunt de piatră, e puţin întuneric. Vine ascensorul. Urcă încet.

Sărut mâinile, iubita mea mătuşă, spun când intru. În apartament e ordine desăvârşită, mătuşa Ana e îmbrăcată într-o rochie de stofă cenuşie şi mătase neagră, alături pe o masă se văd ceştile pentru ceai puse cu îngrijire. N-am minţit, o iubesc mult pe mătuşa Ana. Îi vorbesc despre ea lui Gruia. Exagerez poate puţin, aşa cum minte Benet. Cred că lui Gruia îi place să-i

povestesc. Mătuşa Ana, îi spun, nu recunoaşte calitatea de lume bună decât la două sau trei familii. Filderman, Solomon, Eichenbaum, zice ea – şi eu iau un ton puţin ridicat, cu un uşor accent ovreiesc –, cine sunt ei, tatăl lui Solomon era băiat de prăvălie, madam Eichenbaum bătrâna la Galaţi avea un magazin de ghete, sau cu brânzeturi, nu ştiu. Dumneaei nu frecventează decât pe prietenii ei, pe madam Kuprelik cu rudele ei, cu familia Florel, cu Halnof, cu Ghenovici. Auzi, să meargă dumneaei în vizită la madam Bercovici, când la Florel acasă, pe vremea lui Grigore Ghica Vodă, servea un fecior cu mănuşi albe!

Sau, când e vorba de împachetat, îi spun de dimineaţă: Te împachetezi, Gruia? Mătuşa Ana, cu o jumate de ceas înainte de plecarea trenului, ar fi zis: Filip, o să spun servitoarei să aibă grijă de geamantane, vrei să bei un ceai de tei? şi ar fi băut ceaiul cu nenea Filip, geamantanele sunt mereu gata, şi ar fi plecat.

Gruia m-a întrebat dacă mătuşa Ana e la şosea. La şosea? zic eu. Cum o să meargă în mulţime! Dumnealor nu merg decât de acasă la Florel. Stau acolo în grădină, vara nu pleacă nicăieri şi iarna pleacă în străinătate, la Nisa. Adică ce la Nisa, într-o mică localitate discretă din apropiere.

Mă dezbrac, îmi las lucrurile lângă cuier, mătuşa Ana zâmbeşte, mă duce în dormitor, la ferestre sunt perdeluţe albe încreţite, e aşa curat şi ordonat. Mă aşez pe fotoliu, mătuşa Ana pe canapea în faţa mea.

Cum ai putut să faci una ca asta, îmi zice. Şi mătuşa Ana mai urmează: Să fi făcut orice, dar să fi rămas în familie, cum te-ai putut duce să stai la străini, la nişte colegi, la un Benet sau Gruia, sau cum îi cheamă. La asta nu m-am gândit, mi s-a părut firesc să mă duc la ei. Tocmai tu, să te duci la oricine, îmi zice. Are dreptate, tocmai eu. Iau apărarea lui Benet şi Gruia, sunt băieţi buni, de familie onorabilă. De unde ştii, zice mătuşa Ana, Benet da, nu spune nu, dar cine e Gruia ăsta? „E din Moineşti, bunicii lui sunt din Fălticeni, cred, e…“ „Sigur, zice ea, cine ştie cum l-o fi chemat acolo, vine fiecare din Moineşti şi-şi spune aicea Gruia.“ Surâd puţin. Nu înţelege să mă fi dus nici la Benet. Ar fi trebuit să vin aici dacă aş fi avut ceva, şi s-ar fi aranjat lucrurile în familie. Sau mătuşa Ana ar fi admis să mă duc la una din

mătuşile mele din partea tatei, dar numai la una din ele, la Mela Borovici, pe care o cunoaşte, întreţine relaţii de prietenie cu ea şi o stimează. O dojeneşte chiar pe mama că nu e mai bine cu ea, mătuşa Ana zice că ţine la ea, ca şi cum i-ar fi ei cumnată. O găseşte foarte la locul ei, „primeşte bine, îşi ţine bine casa, e o femeie cultă şi e o plăcere cu ea“. Şi mie îmi place mătuşa Mela Borovici; zice mătuşa Ana, „se vede de ce familie e“. Într-o zi, la unchiul Arnold, tatăl meu zicea că părinţii şi copiii trebuie să fie prieteni, dumnealui aşa crede. Fireşte că eu nu l-am contrazis, deşi aş fi vrut, dar ştiu că nu se cuvine ca un copil să-şi contrazică tatăl în societate, eu sunt afectat şi aplic regulile acestea. Dar tata nu s-ar fi supărat să fiu de altă părere. Mătuşa Mela însă a spus că ea nu crede astfel, trebuie să existe cele mai bune raporturi, dar eu aşa cred, a zis: fiecare la locul lui, părinţii şi copiii.

Mătuşa Ana îmi vorbeşte mai departe. Acum voi rămâne aici cât vreau, câteva zile, până ce mă voi întoarce acasă. Căci mă voi întoarce acasă, e sigur. Da, zic, mătuşă Ana, mă întorc, dar nu acum, mâine sau poimâine. Mătuşa Ana oftează puţin, cum am putut-o necăji pe mama? De tata îi pasă mai puţin, nu l-a iubit niciodată, îl consideră de familie mai joasă şi puţin fin. Te-ai dus printre străini, repetă dumneaei. Îi arăt că familia Benet a fost foarte drăguţă cu mine. Dar n-are a face, zice, sunt străini, m-am compromis. Încep să cred că are dreptate, îmi pare rău, zic, îmi pare foarte rău, dar acum e prea târziu, mâine, poimâine mă întorc şi gata.

Şi mătuşa Ana mă iubeşte, se scoală, mă sărută, îmi spune: Tu ştii cât te iubim noi pe tine; îmi spune să-mi scot lucrurile, voi dormi alături pe canapea, vine acum la ceai şi madam Kuprelik. (Când are musafiri, mătuşa Ana se pregăteşte cu câteva zile înainte, e iritată şi emoţionată, se fac pregătirile propriu-zise cu o zi înainte şi în ziua primirii încă de dimineaţă de tot. Se bucură altminteri mult să vină cineva la ea, musafirii sunt întotdeauna bine veniţi, dar îi place să ştie dinainte, să se bucure, altfel nu-i face atâta plăcere.) Da? zic eu cu un aer respectuos, şi arăt că îmi pare bine. Mătuşa Ana se uită cu drag la mine, îmi e recunoscătoare că nu-mi bat joc, ca tata, de familiile Kuprelik şi Florel. Eu nu dau din umeri. Eu am speranţă. Caut să văd oamenii în bine, ceea ce mă face să fiu binedispus.

Tata de obicei vede întâi defectele lor, dar eu mă silesc să fac şi din acestea mici curiozităţi cu farmecul lor. E adevărat că Benet întoarce puţin lucrurile şi zice că atunci când eşti binedispus „vezi oamenii în drăguţ“, dar când eşti rău dispus îi vezi în realitate. Să ne silim deci să fim binedispuşi, cu toate că acesta poate să pară un sentiment oarecum inferior, dar nu face nimic, să nu fim trufaşi, chiar dacă semănăm cu acei care fug şi ei într-o lume mai bună.

Vine şi Marghit? întreb. Marghit e fiica necăsătorită a doamnei Kuprelik; cealaltă, doamna Florel, şade în strada Zece Mese, în casa lor bătrânească. Tot acolo locuiesc şi madam Kuprelik şi Marghit. Mătuşa mea, când vorbeşte de ei, vorbeşte ca despre un minister sau o instituţiune: Merg în Zece Mese, sau: Sunt invitată în Zece Mese, sau încă: Aşa se serveşte în Zece Mese.

În Zece Mese toată lumea ia ceaiul împreună, cucoanele lucrează mereu câte ceva, se ocupă de binefacere, aproape în fiecare zi se întruneşte familia. Surorile doamnei Kuprelik, doamna Halmof şi doamna Semprene, vin pe rând s-o vadă în fiecare zi. Mătuşa Ana se plânge că surorile ei nu vin s-o vadă des, pe ea, cea mai mare dintre ele. Zău, să fie sănătoasă Ana, zice mătuşa mea Gross, dar e aşa pretenţioasă!

Surorile au fost vecine în copilărie cu familia Memral. Madam Kuprelik e născută Memral. Tu ştii de ce familie erau ei? îmi destăinuieşte mătuşa Ana. Şi-mi povesteşte cum mergea acolo în casă, cum a văzut o familie unită, oameni cumsecade. De atunci au rămas prieteni buni, şi sufletul mătuşii Ana nu s-a schimbat. Ea îmi vorbeşte ce înseamnă să faci parte dintr-o familie bună, să ai creştere, să vezi într-o casă armonie şi bună-cuviinţă. Cum nu e bine să te vizitezi cu oricine, cum e bine să ştii să rămâi printre egalii tăi, să respecţi onorabilitatea familială. Da, zic, ai dreptate. Când e vorba de familii, ascult cu seriozitate. Ceea ce o supără pe Frederica Schor. Mama ei, madam Schor, care e o femeie liniştită şi vorbeşte rar, intervine câteodată din întâmplare în conversaţie şi vorbeşte şi atunci puţin. Era vorba despre provinciali şi despre bucureşteni şi atunci madam Schor spunea că ea nu se amestecă printre bucureşteni, ea e bine numai cu provincialii ei, crede că e mai bine aşa. Vorbea liniştită şi cu multă

înţelepciune, sunt sigur că ar fi plăcut şi lui Pavela mai mult decât ceilalţi din odaie, care o ascultau cu nerăbdare. Eu am cunoscut o cucoană, zicea madam Schor ca exemplu, din Roman, de familie bună, născută Eisenberg… Frederica a sărit în sus, sigur, ce e aia familie bună! Doar eu am ascultat mai departe şi am aflat ce i s-a întâmplat acestei cucoane, născută Eisenberg. Îmi reaminteşte de o verişoară sau o mătuşă a surorilor Sorin, nu ştiu exact ce e, de care Silvia îşi bate joc recomandând-o: doamna Litman, născută Radovici. Ea nu se supără, nici nu vede ironia, îi place să se ştie că e născută Radovici, din care familie e, unchiul ei a fost Rafael Radovici. Şi pe ea o ascult şi o întreb uneori despre familia ei, e atât de uşor să-i dai atenţie şi să-i procuri puţină bucurie.

Acesta e şi principiul mamei mele, după care trebuie să fii drăguţ cu toată lumea, adică să spui fiecăruia un cuvânt, întrebi ce face o rudă a lui, face mereu impresie bună. Mătuşa Ana însă găseşte că uneori exagerează. Mie întotdeauna mi-a plăcut, mai mărturiseşte dumneaei, unde e bine, o casă frumos aranjată, o masă bine servită. Mătuşa Ana a rămas copilăroasă: şi azi mănâncă cu poftă şi nu se poate stăpâni, deşi e uneori suferindă de stomac, se bucură ca un copil când merge la un spectacol sau la plimbare, are uşor o plăcere şi a păstrat o viziune curată şi entuziastă a demnităţii omeneşti. De aceea ea nu se înţelege cu toată lumea. Căci cei mai mulţi oameni sunt negativi, unchiul meu Gross bunăoară, cumnatul ei, când îi propui ceva, răspunde la sigur: nu. De ce să meargă în oraş, ce-ţi trebuie s-o inviţi la masă, ce vorbeşti cu el la telefon, eu nu mă duc la teatru, sunt obosit, ce-ţi trebuie să pleci. Sau e obosit şi cască, îi e somn aproape mereu. Mătuşa Ana însă e gata întotdeauna. Cred că ştie bine ce înseamnă un sentiment familial, plăcerea de a merge în familie în oraş, la un cinema, la un teatru. Dumneaei şi cu mine suntem fiecare atât de mulţumiţi. Ne aşezăm bine în fotolii, vorbim între noi, ne simţim ca într-o misiune oficială, avem un sentiment de securitate, de siguranţă. Ca şi Benet, căruia am observat că îi plac lucrurile oficiale, oamenii în grupuri, bunăoară să vadă acolo o întreagă academie. Parcă am fi englezi şi ne-ar plăcea oamenii în uniforme şi situaţii oficiale. Aşa, într-un orăşel din Anglia se inaugurează

o linie de tramvai şi la prima cursă vagonul e condus de primar în mare ţinută, însoţit de toţi fruntaşii şi slujbaşii comunei, de asemenea în ţinută completă. Vagonul e ocupat numai de ei, luminat şi garnisit cu lampioane. Şi lui Benet îi face plăcere să vadă, chiar dacă puţin comic nu lipseşte situaţiei, un întreg corp profesoral în ţinută sau un întreg comitet adunat, o curte cu juraţi care se deplasează în întregime, cu procurori, cu avocaţi, cu acuzat, cu toţi, până la locul crimei, bunăoară pe o locomotivă, unde se caţără cu toţii, sau pe un lac, unde se urcă cu toţii grămadă în bărci şi îi prinde ploaia şi îşi deschid toţi umbrelele, strânşi laolaltă, dar nu înjosiţi de faptul natural. Jenică Marcus găseşte ridicolă înfăţişarea unui om în haine negre într-un decor al naturii. Într-un peisaj frumos el nu concepe o haină de ceremonie sau de modă veche, omul trebuie să fie gol sau foarte puţin îmbrăcat, altfel i se pare păcătos. Tot aşa când mătuşa Ana vorbeşte cu puţină emoţie în glas şi siguranţă despre cine e de familie bună şi spune: da, ce crezi, se cunoaşte de ce familie e. De altfel, grozav îi place mătuşii Ana să poată spune şi repeta aceasta despre o casă, îi place să poată constata ordine şi armonie, un menaj perfect pus la punct, o cucoană bună gospodină, o casă cinstită, de oameni cumsecade, ce credeţi, de familie bună. Frederica Schor însă e împotriva tuturor cucoanelor, dragă[184].

Acum câteva săptămâni ai mei erau plecaţi, am venit s-o iau pe mătuşa Ana cu maşina la plimbare. Dar nu mai era decât puţină benzină, eu nu aveam bani. Unchiul Filip nu era acasă, tanti Ana nu avea nimic la ea. Am râs. Mai aveam destulă benzină pentru o mică plimbare până la o cafenea pe Calea Victoriei şi înapoi. Mătuşa Ana s-a îmbrăcat, am coborât amândoi, am deschis uşa maşinii, am ajutat-o să se urce, m-am simţit ca în piese şi romane moderne cu criză, unde recurgi la mici trucuri şi suporţi lucrurile cu vioiciune, în speranţa că totul o să se termine cu bine şi veselie, ca în aceleaşi piese şi romane. Tot aşa ar fi dacă aş fi un tânăr foarte bine îmbrăcat, aş avea haine cafenii, m-aş simţi bine în toaleta mea pusă la punct fără greşeală, aş avea numai 400 de lei avere. Cu 200 trebuie să cumpăr o cutie de bomboane pentru o vizită ce trebuie să fac chiar în dimineaţa aceasta unei doamne. Cum ies cu cutia din magazin şi plec, în drum sunt

lovit de o domnişoară. Cutia de bomboane cade, ea se scuză, nu face nimic, zic, râdem amândoi. Apoi ea pleacă şi eu trebuie să dau restul banilor pe altă cutie, nu-mi mai rămâne nimic. Îmi voi face vizita, apoi ce o să fac? Dar o întâlnesc chiar la vizita mea pe fata dinainte, e încă dimineaţă, ne plăcem şi se termină foarte frumos.

Vine madam Malchen Kuprelik. Mătuşa Ana intră numaidecât sub semnul sublimului social şi faţa ei devine liniştită, o adevărată beatitudine. Îmi reaminteşte ce se întâmplă când Diki Einhorn iese dintr-un salon înaintea celorlalţi, pentru că mai are de făcut o vizită. Nu-şi ia rămas-bun de la fiecare, ca să nu creeze o atmosferă de plecare, ci trece repede către uşă; totuşi dă din cap celor pe care îi întâlneşte în drum, apleacă puţin capul la dreapta, lasă pleoapele în jos şi surâde numai cu colţul stâng al gurii către cei ce îi fac loc să treacă. Ceilalţi îl privesc cum pleacă, nu se ştie unde, surâzător şi fericit.

Doamna Malchen Kuprelik e de statură mică şi foarte vioaie. Vorbeşte mult, povesteşte şi e spirituală. Îşi bate puţin joc de ea însăşi, dar când e vorba de principii e cea mai straşnică. Deşi vorbeşte româneşte frumos, nu ezită să întrebuinţeze din când în când cuvinte din jargon, lucru neobişnuit pentru noi, şi are haz. Face şi politică cu unchiul Filip şi niciodată n-am auzit-o vorbind de România altfel decât de *ţara mea*, vorbeşte cu tot atâta linişte, siguranţă, dragoste ca o englezoaică, cucoană mare, despre Imperiul Britanic.

Ne-am aşezat la ceai, când vine şi mătuşa mea cealaltă, madam Diman. E înaltă, blondă, şi madam Malchen Kuprelik ne povesteşte despre o călătorie la Constantinopol, şi toată lumea râde. Pe urmă se vorbeşte despre cărţi şi eu pomenesc o carte recentă despre împăratul Francisc-Iosef. Poate că am făcut-o puţin dinadins, pentru că aici mătuşa mea Diman e la largul ei. Cunoaşte de aproape toată genealogia Habsburgilor. Madam Kuprelik nu ştie exact cum e actualul arhiduce Otto rudă cu împăratul. Mătuşa o lămureşte numaidecât. Mătuşa Ana a uitat numele soţiei morganatice a arhiducelui Francisc-Ferdinand, i-l spune numaidecât. Spune cine a fost Sofia Hotek, a cui doamnă de onoare a fost, şi cine era arhiducesa Isabela,

şi de ce Prinţul de Montesmoro i-a pus Sofiei Hotek, la moarte, pe catafalc, o pereche de mănuşi şi un evantai. Mătuşa Vali ne mai vorbeşte despre descendenţa reginei Victoria, cum e rudă regina noastră Maria cu familia engleză şi cum era rudă Kaiserul cu ţarul Nicolae, şi în răstimp mănâncă, începe propoziţiile cu „da“. Ştie totul: când s-au născut, când s-au însurat, cum sunt rude, despre toţi prinţii, despre toţi arhiducii. De altfel, cunoaşte şi toată lumea. Nu e om de care s-o întrebi să nu ştie cine e. Madam Kuprelik, văzând câte case domnitoare s-au prăbuşit, se îndoieşte că toţi suveranii de astăzi sunt de familii atât de mari ca cei de altădată. Cum, zice mătuşa Vali, şi dă exemplu pe regele Boris al Bulgariei, de ce familie e el. Saxa Coburg el însuşi, mama lui era născută Bourbon, rudă cu împărăteasa Zita (pronunţă ca pe nemţeşte, Ţita), iar bunica lui nu era nimeni alta decât Clementina de Orléans, fiica regelui Ludovic Filip. Vasăzică străbunicul era regele Franţei.

Tanti Vali e văduvă; bărbatul ei şi ea au trăit foarte frumos. Erau puţin criticaţi, duceau o viaţă mare, călătoreau des, în cele mai mari hoteluri. Unchiul Iacob era considerat grandoman. Îi plăcea să primească, să ţină discursuri la masă. Mătuşa Ana îl considera puţin parvenit, dar cu bunăvoinţă; după ce a avut necazuri mari în afaceri, a murit. Se serveşte tartă de ciocolată, mătuşa Vali nu ia şi zice foarte simplu: de când a murit săracu’ Iacob nu mănâncă tartă de ciocolată, nici iaurt, îi plăcea lui prea mult. Asta mă emoţionează.

Pe când mătuşa Vali vorbeşte, aflu ce e comun între mătuşa Ana şi Pavela: e sentimentul onorabilităţii şi al limitelor. Pentru a înţelege ce înseamnă aceasta e necesar să ne închipuim o vilă la ţară. Acolo locuieşte tot anul o familie de moşieri. În fiecare zi fac o plimbare cu trăsura până la calea ferată. Dar nu trec dincolo de ea. Copiii din trăsură îşi spun: De am merge măcar o dată dincolo de şine, în libertate! Ei bine, mătuşa Ana şi Pavela dacă ar fi în trăsură nu şi-ar dori să treacă linia. Ci s-ar bucura şi s-ar mândri că se întorc fără a fi făcut un pas mai departe, deşi îl puteau face. De îndată ce a ieşit din liceu, Bicu Benet şi-a pus pardesiul neîncheiat, cu cordonul în vânt, pentru că directorul şcolii ne cerea să umblăm cu trenciul închis sau măcar cu capetele cordonului strânse în buzunar. Pavela şi-ar

potrivi cordonul în buzunarele pardesiului cu un gest onorabil, deşi ar putea prea bine să nu-l facă.

Când musafirii au plecat, mătuşa Ana oftează puţin, surâde şi îmi spune: Aşa, zău… Îmi pare bine că eşti aici. Ce spui ce simpatică e Malchen Kuprelik? O aprob.

181 „A acorda vieţii senine un soi de demnitate metafizică… vieţii fericite şi obişnuite…“ (fr.).
182 În varianta A, mottoul este eliminat.
183 Julien Benda (1867-1956) – filosof şi romancier francez. Şi-a câştigat notorietatea internaţională prin eseul *La trahison des clercs* (1928). Traducerea în româneşte îi aparţine Gabrielei Creţia, *Trădarea cărturarilor*, prefaţă de Andrei Pippidi, Editura Humanitas, Bucureşti, 1993. Benda este unul dintre autorii cei mai frecventaţi ai tânărului şi burghezului Steinhardt. În anii ’40, acesta din urmă îi dedică două studii cuprinzătoare: „Un intelectual antifascist: Julien Benda“, în *Victoria*, nr. 66, 10 ianuarie 1945, p. 2, şi „Benda, Franţa şi Bizanţul“, în *Revista Fundaţiilor Regale*, nr. 11, noiembrie 1946, pp. 116-128 (articol reluat sub formă de rezumat în volumul *Între viaţă şi cărţi*, ed. cit., pp. 107-111, retipărit *ne varietur* în volumul *Prin alţii spre sine*, ed. îngrijită, studiu introductiv, note, referinţe critice şi indici de Florian Roatiş, repere biobibliografice de Virgil Bulat, Editura Polirom – Mănăstirea Rohia, 2012, pp. 51-67, şi în volumul *Eu însumi şi alţi câţiva*, ediţie îngrijită de Ioan Pintea, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001, pp. 31-47; publicat, de asemenea, şi în *Articole burgheze*, ed. îngrijită, adnotări, cronologie şi indice de Viorica Nişcov, studiu introductiv de Nicolae Mecu, Editura Polirom – Mănăstirea Rohia, 2008, pp. 259-276). Afinităţile cu ideile profesate de Julien Benda sunt explicabile şi datorită spiritului liber şi anti-extremist al scriitorului francez, adversar al tuturor ideologiilor tiranice, aşa cum bine subliniază şi Andrei Pippidi în „Benda singuraticul“, prefaţa la volumul *Trădarea cărturarilor*, ed. cit., p. 6: „Denunţând ascensiunea naţionalismului militant şi reaua credinţă a ideologilor, indiferent în slujba cărui conformism de cazarmă, înainte chiar de venirea lui Hitler şi Stalin la putere, el duce mai departe o luptă pornită cu trei decenii în urmă“.
184 În varianta B, ultima frază lipseşte.

XXII
În cercul literar al surorilor Sorin

După ce vine unchiul Filip, mâncăm şi mă simt foarte bine cu dumnealor. Sunt amândoi bătrâni şi puţin pedanţi. Nenea Filip îşi bea ceaiul de tei cu lapte şi întreabă dacă are două bucăţi de zahăr; mătuşa Ana ştie sigur că a pus una, dar nu ţine minte dacă a pus şi a doua. Nenea Filip e foarte necăjit dacă are una, până ce pune cealaltă să nu se răcească, dar dacă are două şi pune încă una? Să guste, nu, căci dacă ar avea una nu i-ar plăcea deloc. Îi ascult liniştit, nu mă enervează, ca pe mătuşa Vali, micile lor manii. Zic doar: Dumnezeu e cu dumneata, tanti Ana, nu te necăji. Când se necăjeşte, mătuşa Ana pune mâna dreaptă pe masă, ca şi cum ar cânta la pian (de altfel, cântă foarte frumos), şi bate cu degetele din mijloc pe masă. După sfârşitul mesei jucăm puţin cărţi împreună, nenea Filip joacă foarte încet, nu face nimic.

Mă duc să mă culc, îi aud cum se mai plimbă, se pregătesc încet de culcare. Mi-am aprins lumina lângă divan, afară aud cum plouă, citesc. În odaia de alături lampa se stinge, mai citesc încă, e linişte, se aude ploaia mereu. Divanul e bun, are o saltea moale şi o pernă mare. Mă culc.

La opt jumătate mă scol. Dumnealor s-au spălat, mă îmbrac repede, pe când eu beau ceaiul, dumnealor citesc jurnalul. Se face destul de târziu, mă duc să mă plimb. Ploaia încetează, dar rămâne înnorat. Timpul e foarte plăcut, bate uşor vântul şi e răcoare. Cumpăr câteva jurnale, îmi place să mă mai plimb pe vremea asta, dar sunt iar oarecum plictisit. Ce să fac? Azi nu mă întorc acasă. Nici la Gruia nu mă mai duc şi nici la Benet, i-am promis doamnei Benet că mă duc acasă. Şi am întârziat. Nu pot să mă hotărăsc. Mă gândesc iar că îmi pierd timpul. Mă plictisesc ca în dimineţile de iarnă, când

n-am ceva precis de făcut, e ca şi cum ar fi venit primăvara pe neaşteptate şi trebuie să mai mergi câteva zile cu hainele de iarnă. Aceasta mă face să mă gândesc la lene, lene adevărată, când n-ai gust să faci nimic. Mă mai gândesc la madam Benet, care e mereu obosită, şi mă întreb dacă e leneşă. Nu cred, poate că mai leneş e Benet, care uneori nu vrea să facă nimic, nici măcar nu vrea să se amuze, vrea numai să stea pe fotoliu să nu facă nimic. Aşa mă lămureşte Benet când îmi expune ce-şi doreşte. Tu, zice, vreau să pot să fiu singur, să pot să voiajez, să mă plimb seara cu barca, nu pot să sufăr atmosfera de gălăgie. Ar vrea să facă un voiaj organizat de o agenţie străină anunţat în ziare. În iarnă îmi arată un jurnal în care itinerariile diferitelor călătorii organizate pentru la primăvară sunt publicate. Citeşte: 12 aprilie – 4 mai: Genova, Ajaccio, Roma, Neapole, Siracuza, Malta, Tripoli, Tunis, Algeria, Insulele Baleare, Barcelona, Coasta de Azur, Genova – sau: 10-29 mai: Veneţia, Corfu, Candia, Beirut, Palestina, Egipt, Istanbul, Atena, Catania, Neapole – ah! tu, ţie nu-ţi vine să pleci? zice el afectat şi privind în sus cu un aer romantic[185]. Lui Benet îi place să se îmbrace mult şi încet, să se schimbe des, să-şi facă baia, să meargă la croitor, îşi încearcă hainele de multe ori, cu atenţie, se îmbracă cu îngrijire multă. Domnul Benet, când îi vorbeşte de obligaţii şi ocupaţii, îl necăjeşte. Vreau să fiu lăsat liniştit, zice Benet, şi se gândeşte la dreptul lui de a sta la el în odaie, pieptănându-se, ieşind apoi, după ce şi-a aranjat cu atenţie fiecare lucru pe el. Aceasta e filosofia lui Benet. Îi mai place să meargă încet, fără să se grăbească, cum spune el, cu o lentoare senatorială. Benet merge foarte încet pe stradă, se opreşte la fiecare oglindă pe care o întâlneşte sau şi-o face (din întrebuinţarea unui geam, a aceluia de la uşa unui automobil oprit sau a unui galantar, când e cu un prieten îl roagă să stea înapoia unei uşi cu sticlă, pentru ca astfel geamul să-i poată fi de folos).

Benet îi face observaţii lui Coca de ce umblă mereu în casă în papuci şi lăbărţată. El nu poate citi un rând sau face ceva până ce nu e gata îmbrăcat, trebuie să fie ras, să-şi fi pus gulerul. Singur în odaie, nu stă decât astfel, ras, pieptănat, cu guler şi cravată, oricât s-ar grăbi întâi îşi face toaleta complet. Lui Benet îi place să se simtă sigur în privinţa aceasta. Poate

pentru că nu ştie precis dacă va avea mereu această siguranţă în viaţă. Or, cel mult necesitatea aceasta a lui îmi poate inspira o milă afectuoasă, dar în nici un caz o supărare, sau violenţă, cum ar fi cazul pentru alţii. Nu, dimpotrivă. Uneori sunt şi eu leneş ca Benet. Dar acum, când mă întorc acasă, vreau activitate multă, din prima zi. Mă gândesc totuşi că aş putea să-mi îngădui trei zile de pauză înainte de a începe. Gândul acesta mă umple de bucurie. De aceea astăzi am gust să fac ceva, altceva decât o vizită. Am ieşit din bulevard până în strada Traian, şi vederea oamenilor grăbiţi, a magazinelor deschise, precum şi vremea care nu e din acelea fără importanţă, în care dacă nu faci nimic n-are a face, mi-au arătat că merg degeaba. Dar în apropiere stau surorile Sorin şi lor le-aş putea face o vizită după-masă. Cursurile şi conferinţele încă n-au început, ele sunt probabil acasă.

Mătuşa Ana n-are telefon, intru într-o farmacie şi o chem pe Coca. Erau două farmacii la destul de mică distanţă, am ezitat în care să intru, pentru că mi-am dat seama: ca să intru într-una înseamnă să fac un fapt, şi am înţeles toată frumuseţea detaliului care e creator. Am întrebat-o pe Coca dacă pot să mă duc la Sevastia şi la Silvia. Coca mi-a spus că desigur, că s-au întors de mult de la băi, dar nu ştie dacă sunt acasă. Dar şi-au instalat telefon de curând, îmi spunea ea, cheamă-le. Apoi mă întreabă de ce mă duc. Ce-ţi trebuie să te duci? zice ea. Ai un plan? o întreb. Nu, zice, dar ce te duci tocmai la ele? Îmi dă însă numărul lor şi printre vorbele ei pot spune la revedere; „la revedere, Coca“. Chem la Sorin şi-mi răspunde Sevastia. E obişnuită să fie chemată la telefon ca să stea de vorbă, de când au telefon se vede că e des chemată astfel. Vorbeşte bine, spre deosebire de Pavela, care nu ştie să vorbească la telefon, pur şi simplu nu ştie; parcă ar fi Aneta Gattini, ea, s-o tai, s-o spânzuri, nu se urcă într-un ascensor (ultimele cuvinte mi le spun cu un surâs interior, mă amuză să mă gândesc la asemenea mici particularităţi ale oamenilor, îmi spun cuvintele în întregime, fac chiar propoziţii, mi le vorbesc pe tonul şi în stilul cu care povesteşte mama; parcă o aud vorbind despre mătuşa mea Mela Borovici, care nu se urcă într-o trăsură cu un cal alb şi unul negru pentru nimic în lume, poate să

se grăbească, orice-ar fi, ea nu se urcă). Pavela, de altfel, recunoaşte că e greu să vorbeşti la telefon. La telefon, zice el, nu poţi vorbi decât în două feluri: sau într-un limbaj artificial, sau mult, ca femeile, care vorbesc bine, dar mult timp şi-şi aduc aminte, pe când vorbesc, de toate. Pe Aneta Gattini telefonul o preocupă şi spune că îi produce impresie când e chemată sau cheamă. Aflând că lui Titi Mercopel părinţii i-au cumpărat un apartament într-o casă nou construită în centru şi că o să aibă telefon, se bucură şi îmi spune că o să-l chemăm des pe Titi la telefon. O să căutăm întâi în carte numărul şi o să chemăm la domnul Titi Mercopel, care are apartamentul lui singur, o să fie foarte plăcut. Îi pare însă bine că Jean Mathias n-are telefon, dacă ar avea i-ar plăcea mai puţin, aşa, pentru că nu poate vorbi cu el, îi place mai mult, îi e dor de el.

Vorbim deci, Sevastia cu mine, câtva timp şi o întreb dacă pot veni să le văd astăzi. Sigur, îmi răspunde, vino, mai vin azi după-masă şi alţii, spune-i şi lui Bicu să vină, ce face Coca? Îi spun că o să le propun şi lor să vină şi că eu o să vin în orice caz. Apoi ies din farmacie şi mă întorc la mătuşa Ana, unde nenea Filip tocmai a venit şi vrem să stăm la masă.

În orele de după-amiază, când sunt singur acasă şi e linişte, deschid uşa odăii mele ca să văd şi celelalte şi uneori pun radio. Apoi mă întorc la mine, şi dacă am de copiat cu cerneală un lucru scris cu creionul sau am de citit o carte, care are nevoie de sublinieri şi notiţe, mă simt foarte la locul meu. Până ce se aprinde lumina, mă scol de la birou şi mă plimb. Mă gândesc la câte aş putea face şi am o viziune a lumii şi a vieţii caldă şi vie. Dar de obicei trebuie să plec, am o vizită de făcut, şi când ies pe poartă îmi pare bine şi de ce am lăsat în odaie, şi de unde mă duc. Dacă mă duc într-o vizită mai pretenţioasă şi a trebuit să-mi schimb hainele pe care le-am avut până atunci în timpul zilei, să mă îmbrac altminteri, când plec nu mă sfiesc să văd că sunt puţin mândru, aşa propriu-zis, îmi place să fiu lăudat. Şi nu e nevoie să cred că toţi mă plac, mai curând cred că eu am simpatie pentru toată lumea. Când sunt încă la biroul meu în odaia mea înainte de a pleca, mă simt însă foarte mult eu însumi, un om singur, fără alte preocupări, cum spun filosofii francezi că e omul, raţional şi unic. Dacă s-a întunecat înainte

de a fi plecat, aprind lampa pe masă, citesc un ziar sau o revistă, uneori franţuzeşti, cu păreri moderate, şi dacă răspund cuiva din familie, mamei sau tatei, sau jupânesei, vorbesc rar, şi dacă mă scol, fac paşi cu demnitate, mă cred foarte liber.

După patru, nenea Filip nu mai e acasă, îi spun mătuşii Ana că mă duc. Şi mătuşa Ana pleacă, se duce în Zece Mese, e foarte preocupată să se îmbrace şi să se aranjeze. Cu atât mai bine, azi n-o să vină vorba de întoarcere acasă. Înainte de a mă duce la Sevastia o să trec pe la Bicu, poate că vine şi el, tot e devreme, o să intru de-a dreptul la el, să nu mai vorbesc cu mama lui.

Mă duc la Benet, îi bat în geam, îmi deschide. Ei, mă întreabă, te-ai întors în sânul familiei, cum e? plăcut? Îi spun că sunt deocamdată la mătuşa Ana. Acum Benet se arată nemulţumit că n-am făcut nimic, că mă întorc, că totul o să înceapă iarăşi aşa. Benet nu făcea nimic, se uita la nişte fotografii. Îmi plac foarte mult şi mie fotografiile, mă uit şi eu, într-unele sunt, altele sunt mai vechi, de familie. În acestea, cei mai mulţi stau ca la fotograf. Dar nu e nevoie să ne batem joc de expresia aceasta, pentru că a sta ca la fotograf vrea să zică a privi în faţă timpul şi frumuseţea fotografiei, aceasta e că prinzând în exactitatea faptelor o clipă, o putem mereu evoca, aşa încât e ca şi scoasă din cursul timpului. Intră şi madam Benet, cu o broboadă pe ea; ce mai faceţi, băieţi, zice ea, încet şi obosită, sunt aşa obosită. Îi e frig, nu mă întreabă nimic, consideră chestiunea rezolvată, sunt iarăşi un băiat cumsecade, mai stă puţin şi pleacă. Theo îi spune lui Benet să vină şi el, dar nu vrea. Iar la Sevastia de Rambouillet! zice. Benet de abia răspunde, e plictisit, probabil că va fi în curând amorezat. Benet e amorezat periodic, şi numai de femei peste treizeci de ani; atunci devine dezagreabil şi se ceartă cu cine poate. După aceea însă devine sentimental şi vorbeşte mult. „Se compară ea cu fetele pe care le cunoaştem noi, e aşa inteligentă, pricepe aşa bine, departe de viaţa asta meschină. La treizeci şi cinci de ani, dragă, pricepe o femeie ce e tandreţea şi cum să mângâie un june cu fineţe.“ Acum probabil că e amorezat de madam Galia, care are aproape patruzeci de ani, merge ţinându-se înfiptă, vorbeşte repede, tare şi ţipă, când ţipă,

vorba ei ajunge atât de sus încât dă impresia că trebuie să se caţăre pe o scară dreaptă, înaltă, fără rampă, pe care trebuie să se urce şi cu mâinile, iute, iute, ca s-o mai poată prinde sus. Sau poate de madam Mühlman, care e înaltă, blondă, foarte bogată, călătoreşte mereu, căreia madam Mizrachi şi Coca îi spun: Georgeta Europeana. Acestea sunt indignate, despre madam Galia spun că au auzit ele că a spus: Caut un bărbat care să-mi dea zece mii de lei pe lună. Benet e dezgustat de vorbele acestea.

Îl las deci pe Benet şi mă duc singur. Când sun la Sorin la uşă, se aude un patefon. Familia Sorin e foarte unită, părinţii caută să facă celor două fete toate plăcerile. Încă din liceu Sevastia şi Silvia au început să primească. Stau în casa asta de mult timp şi duc o viaţă foarte fericită. Amândouă sunt studente, de când sunt în facultate nu pierd un curs, un seminar, merg la toate conferinţele, la toate teatrele, citesc toate cărţile. Sunt veşnic ocupate, mereu vine cineva la ele. Studenţi, elevi, jurnalişti, veri, scriitori. Doamna şi domnul Sorin sunt foarte amabili cu toată lumea. Deşi mai mare ca vârstă, Sevastia e foarte mică de statură, subţire, cu buzele strâmte şi cu ochii mici; Silvia e mare, grasă, oacheşă, mai frumoasă. Planturoasă, o rezumă Benet. Amândouă trăiesc frumos împreună, au reuşit să organizeze un salon literar, câtva timp au scos şi o revistă, gustă în fiecare zi plăcerile vieţii universitare. Stau cam departe, aşa că drumul le ia în fiecare zi destul timp, apoi învaţă, şi niciodată singure, toţi vin să repete la ele în ajunul examenelor, merg în grup la conferinţe şi chiar când sunt singure, din întâmplare, se ştie că nu e pentru mult timp, că aşteaptă pe cineva, sau ştiu unde sunt acum ceilalţi. Sun o dată, se aude patefonul şi vorbă, mă uit, sunt o curte şi o grădină, acolo se vede că învaţă ele vara, trebuie să aibă ele grijă de cursurile care trec din mână în mână, se vede că la ele se citesc. Intru în săliţa mică dinaintea antreului, cu ciment pe jos şi două cuiere, mă dezbrac. Nu veni, îi spun Silviei, care a deschis uşa. Cine e? se aude de dincolo. Silvia spune că am venit şi când intru văd animaţie, ce mai faci, Sevastia? spun. Ea apare foarte ocupată. E o casă simplă, sunt patru odăi în jurul unui antreu, dar de un an odaia fetelor a fost mobilată cu mobile moderne, cu două divane joase capitonate în verde. În bibliotecă toate

cărţile sunt legate. Biblioteca nu e mare, are numai câteva rafturi, dar sunt pline cu volume de culoare roşie sau albastră, în piele. În antreu e patefonul, la stânga, odaia a doua e sufrageria, madam Sorin pregăteşte acolo ceaiul, şi masa e încărcată. Şi Sevastia, şi Silvia scriu uneori articole în reviste, Sevastia a făcut câtva timp o cronică cinematografică. Madam Sorin mă primeşte cu multă amabilitate, e mai amabilă decât cu ceilalţi, pentru că pentru ea eu nu sunt un jurnalist sau un student oarecare, ci băiatul lui Milliner, ştie cine e unchiul lui Blumberg. Doamna şi domnul Sorin sunt aşa mândri de fetele lor, cunosc pe toţi prietenii lor, vara merg cu toţii la Sibiu şi capătă scrisori şi cărţi poştale nenumărate. Eu stau cu mâna stângă în buzunarul pantalonului alături de madam Sorin, pe când aranjează lucrurile pe masă, îi spun că fetele ei sunt într-adevăr foarte bune, îi fac plăcere; ştii că vine şi Durma, poetul, îmi spune ea. E aşteptat şi Mircea Eliade, dar sunt slabe iluzii că va veni, a spus că e foarte ocupat, aşa încât o să-l văd cu altă ocazie la ele. Se mulţumesc doar să anunţe că l-au invitat şi că va veni, desigur, la una din mesele lor. Poate că salonul fetelor Sorin o să se dezvolte şi atunci madam Sorin o să uite timpurile acestea. Până acum, de un ceas, o doamnă telefonează de nenumărate ori, întrebând dacă a sosit Durma. E curioasă, întreabă: n-a venit încă? Cum se poate? Dar dumneavoastră cine sunteţi? Unde staţi? Şi ce-i acolo la dumneavoastră? Ce fel de casă? Sevastia, sau Silvia, sau madam Sorin răspund pe rând cu amabilitate şi pe larg. O fi o prietenă a lui Durma, să nu se supere. Prin uşa care duce la bucătărie intră sora doamnei Sorin, madam Kofler, a intrat numai să spună ceva surorii ei cu care e vecină, aruncă o privire în antreu unde se dansează, apoi amândouă ies în bucătărie. Eu trec în antreu, dar dansul încetează, toată lumea roagă pe vărul Sevastiei, pe Didi Silberherz, să cânte la pian. El e mic, are nişte haine albastre deschise şi pantofi galbeni, o cravată roşie. Se aşază numaidecât la pian. Atunci o văd pe domnişoara Sirena Rabinovici: ea e mai în vârstă decât surorile Sorin, are vreo douăzeci şi trei, douăzeci şi patru de ani, de altfel mulţi din cei de aici sunt mai mari decât gazdele. Durma trebuie să aibă vreo treizeci de ani – Sirena Rabinovici dă puţin din cap. Poartă o rochie albastră, în jurul gâtului are legat un fel de guler, mai

curând o fundă, dintr-altă stofă decât rochia, poate de catifea, aproape neagră, părul mare, negru şi creţ, a studiat medicina, acum face şi filosofia, toţi o admiră ca foarte inteligentă. Stă rezemată cu cotul de pian şi priveşte în depărtare. Lângă ea stă domnul Iancu Fitzig, care ţine conferinţe şi le publică sub numele de A. Cârste-Gâlteşeanu. Domnul A. Cârste-Gâlteşeanu a vorbit săptămâna trecută despre „Psihogeneza fetei moderne“. În curând aflu că va vorbi despre „Japonia, ţara florilor“ şi despre „Nudismul în literatură“. Sevastia stinge luminile în antreu, în odaia lor rămâne aprinsă o lampă de masă. Silberherz cântă melancolic la pian, muzică modernă de dans. Sunt rugat să mă aşez pe jos. În faţa divanului, pe o pernă. Muzica devine gălăgioasă, apoi subţire şi sfârşeşte pe neauzite. Mă scol spunând că îmi place cu adevărat muzica cealaltă, cea bună, clasică. Sirena Rabinovici îmi aruncă o privire ucigătoare. După aceea se serveşte ceaiul şi toată lumea ia mult, şi vine Puiu Calboreanu, foarte elegant şi cuminte, e băiatul unui consilier la Casaţie şi a publicat un volum de poezii moderniste. După ceai nu se mai dansează, se vorbeşte. Sevastia e pretutindeni. Se vorbeşte despre un eveniment recent: un grup de şcolari şi studenţi au scos o revistă cu un titlu scandalos şi cuprins indecent, după o versiune şi cu fotografii. Au fost arestaţi şi revista confiscată[186]. Se află aici vărul unuia din cei arestaţi, după care lucrurile s-au întâmplat altfel. Se discută, Frederica Schor spune: au fost eliminaţi şi rău trataţi. Calboreanu şi cu mine declarăm că foarte bine le-a făcut. Dar ea îşi scutură capul şi spune: „De, dragă, e uşor să vorbiţi“. Afacerea a produs vâlvă şi probabil că la ea se referea Pavela când îmi spunea că nu trebuie să uităm că există şcolari închişi pentru că au scris şi publicat cuvinte imorale. Frederica îşi dă părerea că în orice caz autorii revistei au dat dovadă de activism (cuvântul acesta l-a învăţat la Seminarul de Psihologie al Facultăţii de Litere) şi că e mai bine aşa decât să duci o viaţă fără iniţiativă şi expansiune. Ceea ce pe mine mă irită şi-mi dă un sentiment curios de ciudă, dar şi de bucurie că nu cred ca ea.

— Şi de ce au trimis porcăriile lui Iorga? spun eu.

— Lui îi e de domnul Iorga, ha! ha! ha! se fandoseşte Frederica, sugrumându-se de râs din gâtlej.

Îmi este. De ce să-i trimită o revistă cu porcării? Nu se face. Merge pe stradă cu o redingotă şi cu un pardesiu lung, un om bătrân care a susţinut morala, cuviincios, cu umbrelă. S-au fotografiat în pielea goală sau în poziţii obscene şi i-au trimis publicaţia aşa. Lui! Un om normal, a cărui frază vie, adâncă, strălucitoare mă face să consider antreul luminat, cu toate becurile aprinse, ca ceva semiobscur.

Găsesc gestul spiritual, curajos şi uman, mă sfidează Frederica, apăsând pe ultimul cuvânt din înălţimea vitalităţii ei umane. Dracu’ să te ia! îmi vine să-i spun, dacă n-ar fi fată. Nu că s-ar supăra, dar nu vreau să-i fac plăcerea de a avea maniere camaradereşti cu domnişoarele. Basarabeanul Vaniabale, vărul membrului din bandă, mă priveşte cu mirare şi dezgust, de la trei paşi. Are o mustaţă mică, îngrijită şi frumoasă.

Eu stau în uşa sufrageriei cu Puiu Calboreanu, când vine Durma şi cu el Lucian Cotruş. În afară de Durma mai e un poet, Ieronim Sachelarie. Lucian Cotruş e critic şi tot critic e Anastasie Mavro. Sevastia şi Silvia vin înaintea lui Durma, vine şi madam Sorin, toate sunt emoţionate. Durma e un băiat destul de tânăr, înalt, blond şi cu părul creţ. Ce părinţi sunt doamna şi domnul Sorin! Pe cine nu primesc ca să facă plăcere fetelor lor? Stau de multe ori până seara târziu, cu toate că a doua zi domnul Sorin trebuie să se scoale devreme, sau, dacă vor fetele, pleacă de acasă – primesc şi sunt drăguţi cu oricine, au primit şi oameni care le erau antipatici, studenţi sau scriitori; n-au spus totuşi nimic. Tot aşa buni părinţi sunt domnul şi doamna Gattini. Ţin minte, într-o după-masă eram la mătuşa Zinei; madam Gattini mi-a telefonat acolo ca să ne roage – pe vărul meu şi pe mine – să renunţăm la o invitaţie pentru a doua zi seara şi să mergem în alt loc, unde era invitată şi Aneta. Madam Gattini nu cunoştea decât puţin pe mătuşa Zina şi totuşi a telefonat. A vorbit şi cu verii mei, ei erau cu toţii cam veseli, Poldi Sevileanu, vărul Dianei Lorenz, unde erau invitaţi, a vorbit cu madam Gattini şi i-a propus să vină şi Aneta cu ei. Poldi Sevileanu a fost cam obraznic cu madam Gattini – Vai! i-a spus, ce mamă bună sunteţi, cum e când eşti mamă? Te simţi aşa bună şi faci orice pentru copilul tău? Madam Gattini, care vorbeşte atât de mult şi care ţine pe fiecare în respect, a tăcut,

fericită că fata ei a fost chemată, că nu se va duce singură într-un loc plictisitor. Dar verişoara mea, care e mondenă, e şi bună, are chiar o bunătate rezultând din puterea de pricepere care întrece răutatea involuntară a domnului Gattini. Domnul Gattini a spus desigur: ce importanţă are? Mergi oriunde, şi s-a terminat. Dar verişoara Hilda a spus: de ce să nu meargă şi ea, săraca, poate şi-a făcut o rochie, vă rog s-o luăm şi pe ea, să-i facem plăcere. Defectul îşi are, deci, reversul bun şi dă posibilitatea de a pricepe mai mult. Domnul Gattini seamănă cu acei cărora nu le place să împrumute cărţi, poate pentru că nu-şi pot da seama de plăcerea ce pot procura. Săracii Sorin, care nu se supără când află că scriitorul pe care l-au văzut la ei acum câteva zile scrie acum într-un jurnal antisemit, şi poate iar o să mai vină pe la ei, şi madam Gattini, care îndură spirite la telefon; iată ce poate face un părinte!

Lucian Cotruş vine către mine şi Calboreanu, ne vorbeşte despre un studiu pe care o să-l scoată în curând. Sevastia îl cheamă pe Calboreanu şi eu rămân singur cu Cotruş. Vorbesc cu el despre cărţi recente, se naşte o discuţie despre poezia pură, pe care Cotruş o susţine năvalnic dintr-odată, apoi mă întreabă dacă nu am nişte cursuri. Sunt mirat; da, spune Cotruş, e student la Drept, e absolvent, dar încă nu şi-a luat toate examenele de anul întâi, mai are nevoie de un curs sau două. Eu îi promit să caut să i le procur de la Pavela, cu plăcere, spun; Cotruş îmi mulţumeşte, devine foarte amabil. De obicei când vorbeşte despre literatură e parcă foarte grăbit şi măreţ. Mă tot întreabă dacă să vină pe la mine, ar vrea să-mi vorbească, are de gând să scoată din nou revista, poate că mă interesează şi pe mine. Nu, domnule Cotruş, mai bine trec eu pe la dumneata, răspund. Cotruş îmi dă adresa lui, mi-o explică: şade pe strada Bradului, lângă Calea Văcăreşti, a doua casă din curte pe stânga, dacă nu găsesc, să întreb de tatăl lui, domnul Avram. Îl întreb dacă şi Ieronim Sachelarie şi Mavro sunt ovrei, cu gândul la Pavela. Da, zice el râzând: au numiri prea româneşti ca să nu fie ovrei.

S-a făcut tăcere. Sevasta recită o poezie de Durma. Ea poartă o rochie lungă până în pământ, de catifea verde cu mânecile scurte. În mâini poartă mănuşi negre, dintr-acelea numite mitene, cu despărţituri pentru degete,

mănuşi pe jumătate, cum purtau femeile înainte vreme. De îndată ce am intrat, am observat lucrul acesta ciudat. Am întrebat-o pe Silvia de ce le poartă şi ea m-a lămurit numaidecât, fericită că ceea ce poartă sora ei mai mare e remarcat şi produce senzaţie. Căci Silvia îşi iubeşte mult sora, o admiră şi vede şi crede numai prin ea. Nu-i aşa că-i şade bine? mă întreabă ea aproape cu lacrimi în ochi. Şi, cu puţin mister, mă lămureşte că poartă aceste mănuşi pentru că într-o carte recent apărută despre André Gide a citit că şi marele scriitor purta în tinereţea lui asemenea mănuşi în casă. Silvia surâde ca şi cum ar fi mama Sevastiei: „Are atâta gust intelectual“. Sevastia s-a aşezat la ea în odaie, pe canapea, cu mâinile pe genunchi. Nu recită prost, dar mie îmi vine să pufnesc în râs. Ceilalţi sunt în jurul ei, eu mă retrag în odaia din faţă, dormitorul soţilor Sorin. E un dormitor de modă veche, cu două paturi de lemn cu multe înfloriturі, pernele şi plăpumile sunt adunate în mijloc, mai sunt un dulap mare cu oglindă, un lavoar transformat în toaletă, pe pereţi câteva portrete de familie. Perdelele nu sunt trase, prin fereastră se vede curtea până în stradă, plouă, felinarele sunt aprinse. Deasupra patului sunt portretele a doi bătrâni, probabil părinţii domnului Sorin. Bătrânul Silberherz poartă favoriţi şi ochelari. În odaia fetelor, Sevastia recită mai departe, se poate vedea că, acum, are partea de sus a trupului trântită înapoi. Împreună cu ceilalţi alcătuieşte un grup, şi mie mi-e puţin milă de ei, îi văd parcă ar fi pe o etajeră în faţa mea. Pavela, care îi priveşte cu atenţie şi vede ce sunt în realitate, îşi bate joc de bucuria lor de acum, de mândria lor de a fi studenţi în Litere sau Filosofie, de a face lucrări de sociologie, având în odaie volume groase nemţeşti cu titluri lungi, împrumutate de la bibliotecă sau de la un profesor sau asistent. Am impresia că răsfoiesc într-o carte şi văd numele multor reviste care au apărut puţin; un număr, două, reviste moderne scrise probabil tot în case ca asta, acum doi ani sau cinci, sau acum zece ani, poate că cei ce le-au scos astăzi au şi uitat de ele. Au mai rămas doar însemnate în josul paginilor unei cărţi de istorie literară şi numele lor, uneori curioase, cuprind cercuri ca acesta, răspândite prin case din străzile mai depărtate ale Bucureştilor, multe, se vede, cu dormitoare de mici comercianţi, ca acesta în care mă aflu[187].

185 Pasiunea pentru „voiaj“ a întregii generaţii se va obiectiviza mai târziu, cu întreg substratul ei livresc în viziunea eseistului matur şi detaşat: „…călătoare a fost şi epoca 1919-1939. Deplasările însă erau rezervate «puţinilor fericiţi». Deoarece ideea de voiaj era pe atunci legată de aceea de lux, spre deosebire de concepţia de mai târziu, a generaţiilor hippy, unde sunt presupuse sărăcia, autostopul, jegul şi veşmintele pestriţe. […] călătorul era un domn bine îmbrăcat şi nu circula decât cu automobile luxoase (*Omul cu maşina Hispano* de Pierre Frondaie) ori cu trenurile internaţionale (*Madona din vagoanele cu paturi* de Maurice Dekobra, *A.O. Barnabooth* de Valery Larbaud)“ (*Între viaţă şi cărţi*, ed. cit., p. 121).

186 Este vorba despre revista avangardistă *PULA*, tipărită în 13 exemplare în 1931, sub egida revistei *Alge*. Aceasta din urmă – revistă românească de orientare suprarealistă – a apărut la Bucureşti în două serii, avându-i drept colaboratori, între alţii, pe Aurel Baranga, Gherasim Luca, Paul Păun şi S. Perahim (aceştia vor semna şi scandalosul „manifest“). „Spiritul ludic“ şi „umorul negru“ sunt caracteristicile esenţiale ale producţiilor literare ale *algiştilor* (*cf*. Ovidiu Morar, *Avatarurile suprarealismului românesc*, Editura Univers, Bucureşti, 2003, p. 109).

187 Vezi şi *Jurnalul fericirii*, ed. cit., pp. 654-656, respectiv *Jurnalul fericirii*. *Manuscrisul de la Rohia*, ed. cit., pp. 474-479.

XXIII
Despre plăcerea de a fi ocupat

When you are safe and warm in bed
How pleasant ’tis the waits to hear
Making soft music in the air
And you are smuggled up in bed[188].

Urare englezească de Crăciun[189]

La Coca, acum câteva zile, pe când ea era trântită pe canapea, Benet dădea ca exemplu pe Olga Strelisker. Uite la tine ce leneşă eşti, zicea el, şi uite la Olguţa Strelisker. Olguţa Strelisker, fiică de avocat, e secretară la Calmussi, care a fost avocatul băncii domnului Benet. Benet o cunoaşte bine. Nu ca tine, continuă Benet, mi-a spus domnul Strelisker tot ce face. Olguţa învaţă croitoria şi-şi face singură rochiile uşoare, face în fiecare zi gimnastică, are lecţii de germană şi engleză şi e secretară la Calmussi. Şi acolo munceşte, caută mereu în Pandecte, sortează corespondenţa, n-ai idee cât face fata asta. Crezi că acasă n-o pune domnul Strelisker să-i caute jurisprudenţa, o trimite la tribunal, şi totuşi e mereu foarte bine îmbrăcată, e foarte drăguţă, merge la spectacole şi duce o viaţă mondenă. Ce crezi, că e o plăcere să fii secretară de avocat? zice Benet. Caută în reviste, scrie, şi domnul Strelisker vine să se intereseze de ce face, l-a rugat pe Calmussi să-i dea mereu de lucru.

Benet are aerul că o compătimeşte pe Olguţa, dar cred că şi el îşi dă seama că n-are de ce. E doar atât de frumos să fii ocupat. Să ai multe lucruri de făcut, şi vizite, nici nu ştii când să le mai faci, dar dacă eşti sănătos, totul este bine. Nici nu ajungi să citeşti cărţi în întregime, te grăbeşti, aşa încât faci multe, dar repede. Eşti întrerupt de mese, de ceaiuri, care te împiedică să-ţi termini lucrurile, dar numai în aparenţă te supără lucrul acesta, în realitate îţi face numai plăcere. Iată madam Benet, bunăoară, zice mereu că e obosită şi arată astfel, dar îi place să vadă oameni ocupaţi, nu răspunde niciodată nu când îi propui să meargă undeva. În realitate e poate cu

adevărat obosită, dar face planul unde o să meargă, se bucură; chiar dacă apoi nu mai merge şi se eschivează sub un pretext, a avut plăcerea de a-şi fi închipuit că va merge. Când se îmbolnăveşte, de altfel, madam Benet e foarte răbdătoare, de abia atunci e mai liniştită şi mai blândă. E frumoasă o viaţă cum duce, după descrierea lui Benet, Olguţa Strelisker. De dimineaţă până seara şi în toate zilele săptămânii are ceva de făcut. O asemenea viaţă pozitivă e prielnică dezvoltării sentimentului vieţii de familie şi bunătăţii. Nu cred că oamenii devin mai buni, mai înţelegători şi mai inteligenţi în mizerie şi în nevoie[190]. Nici nu cred că lipsa banilor e o condiţie de dezvoltare a sufletului şi intelectului. Aceasta e o legendă, că banul nu e necesar sau că, şi mai mult, strică. Eu cred că atunci când e fericit şi mulţumit omul e mai bun şi mai aproape de realizare.

« When you are safe and warm in bed.
« How pleasant 'tis the while to hear
« Making soft music in the air
« And you are snuggled up in bed.'
Uraware wo tsujeru yo wo shiranu.

Despre plăcerea de a fi ocupat

La Coca, acum câteva zile, pe când ea era trântită pe canapea, Benet dădea ca exemplu pe Olga Strelisker. Uite la tine ce leneşă eşti spunea el, şi uite la Olguţa Strelisker. Olguţa Strelisker, fiică de avocat, e secretară la Calmussi, care a fost avocatul băncii Domnului Benet. Benet o cunoaşte bine. Nu ca tine, continuă Benet, mi-a spus Domnu Strelisker tot ce face. Olguţa învaţă croitoria şi-şi face singură rochiile uşoare, face în fiecare zi gimnastică, are lecţii de germană şi engleză şi e secretară la Calmussi. Şi acolo munceşte, caută mereu în Pandecte, sortează corespondenţa, n'ai idee cât face fata asta. Crezi că acasă n'o pune Domnu Strelisker să-i caute jurisprudenţa, o trimite la tribunal, şi totuşi e mereu foarte bine îmbrăcată, e foarte drăguţă, merge la spectacole şi duce o viaţă mondenă. Ce crezi, că e o plăcere să fii secretară de avocat ? zice Benet. Caută în reviste, scrie, şi Domnu Strelisker vine să se intereseze de ce face, l-a rugat pe Calmussi să-i dea mereu de lucru.

Benet are aierul că o compătimeşte pe Olguţa, dar Milliner crede că şi el îşi dă seama că n'are de ce. E doar atât de frumos să fii ocupat. Să ai multe lucruri de făcut, şi vizite, nici nu ştii când să le mai faci, dar dacă eşti sănătos, totul este bine. Nici nu ajungi să ceteşti cărţi în întregime, te grăbeşti, aşa încât faci multe, dar repede. Eşti întrerupt de mese, de ceaiuri, care te împiedică să-ţi termini lucrurile, dar numai în aparenţă te supără lucrul acesta, în realitate îţi face numai plăcere. Iată Madam Benet bunăoară, spune mereu că e obosită şi arată astfel, dar îi place să vadă oameni ocupaţi nu răspunde niciodată nu când îi propui să meargă undeva. In realitate e poate cu adevărat obosită, dar face planul unde o să meargă, se bucură ; chiar dacă apoi nu mai merge şi se eschivează subt un pretext, a avut plăcerea de a-şi fi închipuit că va merge. Când se îmbolnăveşte de altfel, Madam Benet e foarte răbdătoare, deabia atunci e mai liniştită şi mai blândă. E frumoasă o viaţă cum duce, după descrierea lui Benet, Olguţa Strelisker. De dimineaţă până seara şi în toate zilele săptămânii, are ceva de făcut. O asemenea viaţă pozitivă e prielnică desvoltării sentimentului vieţii de familie şi bunătăţii.

Pagină din dactilograma de la Mănăstirea Rohia (varianta A)

După masă, după ce ai mâncat, te simţi atât de bine, când ne-o fi mai rău, să ne fie ca acum, spunea unchiul Iacob. Cuvintele lui, poate puţin ridicole, erau foarte sincere. Mulţumea lui Dumnezeu că a avut plăcere, că i-a dat câteva clipe bune. Erau puţin mişcaţi toţi, se producea un amestec al plăcerii că erau mulţumiţi ei şi ai lor şi al unui sentiment mai larg de bucurie omenească, care în totalitatea lui nu cred că e ridicol.

Când eşti ocupat, îţi dai seama că e frumos să poţi să vii şi să stai acasă. De altfel viaţa aşa e frumoasă, deşi mi se spune de atâţia şi de atâta timp că dimpotrivă. Ei vor să ne facă să credem că trebuie să ieşim din familie pentru ca să vedem frumuseţea vieţii, adică ne îndeamnă să fim singuri, zic ei că numai singuri putem înainta pe calea succesului. Sunt de tot felul cei ce spun aşa, dar am început să cred că sfaturile lor au un caracter interesat. Ale celor ce nu vor să ne lase să ne bucurăm, să ne simţim bine în casa noastră, în care locuim de mult timp, care înseamnă atâta pentru noi, în strada cu care ne-am obişnuit atât, cu amintiri multe. Aceiaşi ne mai vorbesc şi de moarte şi cred că aici e un punct esenţial. Ei fac din moarte un mare act al vieţii, dar ceea ce am văzut până acum îmi arată că moartea trebuie îndulcită prin prezenţa celor din jur. Bolnavul, ca să luăm acest caz obişnuit, dacă mai ales ştie că e rău bolnav şi poate i se apropie sfârşitul, are nevoie să fie înconjurat. E mult mai bine dacă el poate să creadă că va fi din nou alături de alţii ca el, înaintaşi ai lui, rude sau cunoscuţi. Atât de închis poate să fie cercul familiei, încât să nu vrei să ieşi niciodată din el. Dar dacă nu e posibil şi nu ştim ce ne aşteaptă, poate că multora le e frică, se mai agaţă puţin de bunătatea vieţii şi a obiectelor din jurul lor. Aşa doamna Budenbrook, aşa şi domnul Thibault, care îmi sunt amândoi foarte dragi, pe ei îi supără boala, suferinţa şi moartea, şi trebuie totuşi să moară, deşi sunt în casa lor, înconjuraţi de ai lor, trebuie. Mor după ce boala i-a chinuit şi prin suferinţe fizice a scos în vileag toate durerile şi josniciile corpului, umilindu-i, lovindu-i în trufia lor omenească. Poate că pe unii îi bucură aceasta, pe mine nu. După ce a murit domnul Mizrachi, în seara

înmormântării, Benet cu mine eram lângă Coca. Eram singuri la ea în odaie, Cochii îi era frig şi ar fi vrut să bea un ceai. Dar, zicea, cum o să beau ceai acum. Totuşi ni s-a făcut ceai cald, l-am băut şi am simţit cu toţii plăcerea de a îndeplini un act obişnuit. Domnul Mizrachi nu-l va mai putea face. Tocmai el căruia îi plăcea atât să mănânce, să bea, îi plăcea să primească, era atât de primitor. Îi plăcea să şi meargă în vizită, şi dacă madam Mizrachi îl grăbea să se întoarcă acasă, el răspundea: ce să mă grăbesc? ce, mă aşteaptă acasă ceva mai bun? n-am aici mâncărică şi e cald, mai stăm. Şi stătea până târziu, până dimineaţă. La fel de mult îi plăcea să vadă musafiri la el, el singur pregătea toate, era atât de gospodar, săracul. De aceea a început Coca să plângă iar, în momentul în care a sorbit din ceai, da, moartea ne e străină, ei au dreptate, seamănă cu suflul larg al vieţii, care nu e bine crescut. Şi timpul e de cele mai multe ori indecent şi prost crescut, schimbă oamenii, le schimbă şi trăsăturile şi aspectul, face să iasă la iveală însuşiri pe care nu le aveau deloc sau într-o atât de mică măsură încât nu erau aparente. Dar nu erau perceptibile nici chiar lor, şi îi surprinde şi pe ei tot atât de mult ca pe cei care îi privesc cu mirare. Aneta Gattini zice că despre un om trebuie să se spună, când moare, în mod decent: era foarte bătrân şi obosit (şi de aceea a murit).

Când umblu pe străzi, şi mai ales dimineaţa devreme sau iarna, sau pe seară, când luminile în case sunt aprinse, îmi place să-mi închipui că în fiecare casă se face altceva, sunt oameni ocupaţi, fiecare citeşte sau lucrează, poate aud cântându-se la pian, cineva exersează. Cum spune bietul Christian Budenbrock când vine de la birou, are un sentiment plăcut în mâini. Plăcerea de a fi ocupat apare mai ales în viaţa de familie, când trăiesc mai mulţi laolaltă. Fiecare îşi are treburile lui, dar se iubesc şi le place să se întrunească. Când vii într-o vizită în care sunt şi ai tăi, şi tu ai avut treabă, vii mai târziu, când e multă lume, şi întrebi: ai mei sunt aici? e ceva asemănător. Frumuseţea vieţii de familie şi dragoste am văzut în casa mătuşii mele din partea tatei, Tereza Rechenberg. Toată lumea îi spune Zina şi chiar ea la telefon e singura care nu zice: tanti sau mătuşa, ci numai: aici e Zina. E văduvă, are trei copii. Vărul meu Feri are douăzeci şi cinci de ani,

verişoara mea Hilda douăzeci şi doi, iar Bruno douăzeci. Amândoi verii mei lucrează în afaceri. Hilda şi mama ei primesc mult şi sunt mult invitate. La prânz şi seara băieţii vorbesc la telefon, toată lumea vorbeşte mult la telefon, când chemi acolo telefonul e mereu ocupat, în orice seară sau după-masă liberă e cineva la ei. Mătuşa Zina e cea mai bucuroasă de lume, vorbeşte mult, pronunţă româneşte cu un accent puţin stricat, zice: luminare, mândreaţă… Când sunt singuri fac muzică, joacă mereu cărţi, în trei sau în patru. Le place să joace, îşi plătesc serios unul altuia, se amuză uneori până seara târziu între ei. Se sărbătoresc unul pe altul, îşi fac cadouri. Ba s-au împlinit trei luni de când Hilda s-a operat, sau şase luni de când s-a întors din voiaj, găsesc ei câte ceva. Dar prima condiţiune este ca membrii unei familii să se respecte între ei, şi de aici apare deci necesitatea bunei creşteri. Ea poate lipsi nu numai în interiorul familiei, dar şi în afară, cum e cazul lui Toldi Gartenberg, care, deşi un elev, apoi un student eminent, socotit cult şi talentat şi om de lume, nu gustă niciodată plăcerea unui moment sau a unei ocupaţii, nu e niciodată senin, şi mândria lui nu rezultă din mulţumire. De aceea e obligat să şi-o arate aşa încât devine ţâfnos şi dezagreabil. Foarte inteligent şi sigur de situaţia lui excepţională nu numai de student premiat la Paris, ci şi de băiat unanim admirat, nu ezită să devină răutăcios. Iată că mătuşa Ana are dreptate, şi reaua creştere poate deveni răutate. Toldi aparţine unei familii de jos, a trebuit să muncească şi să aibă multe însuşiri ca să poată, întâi învăţa şi studia până la capăt, căci nu a avut mijloace materiale depline, apoi ajunge la o situaţie socială şi mondenă. E foarte respectat şi trebuie să fie şi foarte ocupat. Dar, neobişnuit cu liniştea şi permanenţa vieţii de familie, propoziţia aceasta fiind luată atât în înţelesul ei propriu, cât şi la figurat, nu iubeşte lumea şi nu caută în ea satisfacţii materiale, cum s-ar putea crede, ci e mereu nemulţumit, caută pretexte şi nu gustă plăcerea de a fi bun şi de a fi avut succes, ci se necăjeşte fiind obraznic.

Domnişoara Vanda Ghenovici, fata doctorului, deşi e inteligentă şi frumoasă, e distantă, rea şi închipuită, grozav de ţâfnoasă şi înţepată. Nu face nimic, stă absolut rezervată şi de abia dacă vorbeşte, e obraznică cu

toată lumea, ca Toldi. Toldi îţi face observaţii şi-şi bate joc, de altfel foarte bine, de tine. Şi eu am spus prietenilor lui Manole Eskenasy, bunăoară, că nu-mi place, am fost însă desigur considerat numai ca un invidios şi un amărât, căci Manole Eskenasy şi ceilalţi îşi închipuie probabil că aşa cum e Toldi trebuie să fie omul cult, şi nu poate fi altfel. Cu ei, altminteri, e mai drăguţ, nu pentru că ei îl primesc şi îl susţin, dar pentru că lor le poate spune nu că ce fac ei e esenţialul sau, dimpotrivă, că îi dispreţuieşte cu simpatie – nu, deloc, nici una din alternative n-ar fi indicată, poate a doua ar avea mai mult succes, dar nici ea mult timp –, ci pentru că le spune, sau mai bine zis îi lasă să înţeleagă, că marea lene şi marea inteligenţă sunt singurele situaţiuni posibile, făcute de altfel să se înţeleagă, pentru că numai ele ridică pe om deasupra prejudecăţilor, ceea ce lor le convine, căci înţeleg prin prejudecăţi obligaţia de a munci mult, mai ales în domeniul intelectual, afară bineînţeles de cazul unei desăvârşite inteligenţe naturale (cuvântul „natural“ e foarte însemnat, trebuie să fii natural, deci, dacă rezultă dintr-un impuls natural puternic, inteligenţa trebuie recunoscută, ca şi legea, care e şi ea naturală, pe când efortul sau mijlocul nu sunt), cum e cazul lui, iar el îi poate face să creadă, în privinţa lui, că sub aceeaşi etichetă de prejudecăţi se cuprind încă o dată, în privinţa lui, sentimentul familiar şi buna creştere sau bunătatea lor. Cât priveşte natura, nu mă pot înţelege cu ei, eu înţeleg şi pe cei ce nu vor să audă de ea. Într-o carte despre politeţă – de obicei asemenea cărţi nu se pomenesc, dar mie îmi face plăcere să mă uit într-însele – stă scris că cine nu e destul de politicos nu e destul de uman. Într-adevăr, politeţea înfrumuseţează totul, face viaţa mai plăcută, mai demnă. Cartea dovedeşte aceasta, arătând că politeţea ne ajută să trăim împreună în linişte, fără nemulţumiri şi fără jigniri. E uşor să-ţi baţi joc de aceasta, dar nu înseamnă cu nimic micşorarea plăcerii, şi e o plăcere mare, ce se poate procura unui suflet printr-un gest de urbanitate. Domnului Benet îi place să întrebuinţeze cuvântul *urbanitate*, pe Benet l-am auzit spunând: *un om civilizat* sau, cu amintiri din limba latină, *un văr distins*, e acelaşi lucru aproape cu înţelesul ce-l atribuie mătuşa Ana cuvântului *cumsecade*.

Îmi amintesc un lucru extraordinar pe care l-am văzut într-o revistă ilustrată englezească: deasupra unei pagini ocupate de reclamă pentru cadouri, cu fotografii reprezentând cutii mari de ţigări, sticle şi alte obiecte, mai ales în piele, cele mai multe folosind pentru garnisirea unei mese de birou sau a unei odăi, erau scrise doar aceste cuvinte neaşteptate, dar nu lipsite de înţeles: „Pace pe pământ şi între oameni bună voire“. Îndeplinirea gesturilor de politeţă desigur că presupune, după cum şi procură, bunătate şi înţelegere. Dar nu trebuie numaidecât manifestate zgomotos. Puţină mândrie nu e nelalocul ei. Sunt unele lucruri despre care nu e necesar să vorbeşti. Unchiul meu Gross, care e destul de inteligent, pricepe multe situaţii şi lucruri, mai ales cele penibile, şi numaidecât arată că le-a prins şi insistă. Nu numai că exemplul acesta trebuie evitat pe deplin, dar şi în privinţa contrariului se cere o anumită discreţie, care însă nu trebuie împinsă prea departe[191].

Ca dovadă a sentimentului intim şi familiar al vieţii, aceste cuvinte pe care ni le citea Benet dintr-o carte de nuvele ovreieşti. Ce poate necăji pe un ins singur în natură? „Ce face un om care pleacă într-o ţară depărtată, rătăceşte undeva în vreun pustiu sau e aruncat unul singur pe o insulă, e izolat de respectul omenirii şi nu mai ştie nici când e începutul lumii, când cade Purimul şi când avem Paştele?“ Seamănă cu anecdotele din revistele englezeşti, unde lucrurile sunt descrise puţin copilăreşte, unde omul rămâne oriunde, în natură, legat de preocupările respectabilităţii lui. Benet comentează ce a citit:

— Vezi tu acolo nişte oameni pierduţi pe o insulă pustie şi plimbându-se ca nişte argonauţi după lâna de aur în Pontul Euxin, să afle ce zi e, să ştie când să-şi facă vizite unul altuia, trebuie să ştie ca să trăiască ca nişte oameni mai departe, nu aşa în sălbăticie. Pierduţi pe o insulă sau în pustiu, oamenii aceştia nu rămân singuri şi suspendaţi, aşteptând ca totul să înceapă de la început, ci prin diferite obiecte şi obiceiuri continuă firul vieţii lor sau îşi păstrează în suflet cu grijă şi afecţiune amănunte care acum îşi găsesc toată trebuinţarea.

Şi zilele sau orele libere sunt plăcute, când eşti ocupat. De-abia atunci îţi îngădui vacanţă şi ceasuri la dispoziţie, căci ştiind că eşti ocupat, că nu-ţi pierzi timpul, nu ţi-e teamă să te amuzi, să faci pauze în unele ceasuri. Sau mănânci în voie, şi după masă e plăcut să stai într-un fotoliu bun. La madam Benet am mâncat cu Adina Kestenbaum, care a venit de curând de la Paris. Acum doi ani înainte de plecare ea nu ştia dacă va pleca în Franţa sau în America să-şi isprăvească studiile muzicale. Benet o sfătuia să meargă într-un oraş austriac şi îi prezicea că o să meargă într-un orăşel liniştit, în amurg de culoare viorie, cu un student blond de braţ, el cu şapcă şi ea cu rochie de muslin. Ea mi-a spus înainte de masă că suntem aici în Bucureşti nişte burghezi infecţi, dar îi place grozav să stea la masă, a mâncat prea mult, zice ea, şi madam Benet la fel, dar nu face nimic, zice cea din urmă, cu toate că ştie că poate avea mâine dureri de ficat.

Când nu învaţă şi nu merge în lume, Toldi Gartenberg joacă bridge. E privit ca un jucător excelent. Mulţi joacă bridge şi îi văd la mese, câte patru, preocupaţi şi tăcuţi. Nu glumesc şi veselie nu observ. Căci jocul de bridge nu e un joc de cărţi ca toate celelalte şi are psihologia lui specială. Prietenii lui Toldi nu-şi pot îngădui să petreacă: neavând alte griji, n-ar voi să se întrunească, să se distreze, după ce nu fac nimic. Dar ce pot face altceva? Un joc de cărţi e singurul lucru posibil. Pe de altă parte, nefăcând aproape nimic, sunt obosiţi şi plictisiţi, le e dor de o muncă sistematică, se gândesc uneori cu seriozitate să reînceapă un curs, mulţi din ei sunt înscrişi la o facultate, se gândesc cu plăcere la paginile numerotate şi la rândurile potrivite. Dar entuziasmul e scurt, poate că nici nu-şi dau bine seama de el, a fost numai o licărească.

Atunci s-a aflat de jocul de bridge şi minunea s-a întâmplat. El răspunde cum trebuie la toate cerinţele. E un joc greu, care cere răbdare, atenţie şi efort. Nu e o distracţie, e o muncă. E o adevărată disciplină, cu reguli, cu excepţii, cu probleme, reviste, cărţi şi tot dichisul ştiinţific. Dacă nu învăţarea elementelor, perfecţionarea jocului se face în orice caz prin citirea unei cărţi de specialitate, pline cu semne şi figuri, însemnări şi expresii ce pot fi înţelese numai de iniţiaţi, cifre şi calcule, care toate

laolaltă alcătuiesc un material pitoresc suficient pentru potolirea dorinţei lor nesăturate, conştiente sau nu, de ceva metodic şi ştiinţific. Dar neavând curajul sau hotărârea sau putinţa să caute satisfacerea prin reale preocupări cu caracter ştiinţific, găsesc în jocul de bridge ceea ce le trebuie: o muncă şi mai ales un dichis estetic care să le permită şi lor să vadă că pot face ceea ce alţii nu pot, un lucru închis, greu, din moment ce atâţia alţii care au alte cunoştinţe nu şi-l pot dobândi, sau numai încet. Cei ce vor să înveţe bridge, de aceea, se înşală mult când cred că adevăraţii jucători – cei ce intră în descrierea de mai sus, nu amatorii – au un motiv sau un interes să-i înveţe şi pe ei, explicându-le şi însuşindu-le greutăţile. Se vede cât de greu devine să înveţi bridge, jucătorii alcătuiesc un grup închis cu interese tot atât de precise ca interesele unei grupări profesionale, unui sindicat care îşi apără cu străşnicie interesele. Nu e de glumit, jocul de bridge le dă o superioritate. Jocul se aseamănă atât de mult cu un examen. Sunt momente în care porţi întreaga răspundere, ca şi cum ar fi să dai răspunsul la o întrebare hotărâtoare. Şi poate te emoţionezi. Mai grav, nejucând singur, ci în asociaţie cu un partener, greşelile nu le poţi prezenta ca nişte îndrăzneli, nişte lovituri riscate, pe care, nepăsător, îţi place să le dai, căci trebuie să te supui intereselor superioare ale asociaţiei în care nu eşti singur, ci împreună cu altul. Nerăsfrângându-se asupra ta numai, ca la un examen, riscul trebuie evitat nu din prudenţă, ci din obligaţie. Cearta e permisă la bridge. La poker sau alt joc, e interzisă. Dar bridge-ul e un lucru atât de sus, încât acoperă orice abatere, şi fiind o ştiinţă, dacă savanţii discută cu animaţie şi aprindere între ei, lucrul e permis şi jucătorilor.

Toldi Gartenberg n-are nevoie de distracţie; fiindcă nu gustă plăcerea de a fi ocupat, nu gustă nici pe aceea a contrariului. Cei mulţi care caută în jocul de bridge o destindere nu o vor găsi. Jucătorii n-o caută şi n-o găsesc. Dacă însă caută un mijloc de admitere în societate, trebuie să bage bine de seamă, să considere lucrul cu toată seriozitatea.

Am înţeles cât de plăcut e să fii ocupat când, la începutul toamnei, m-am dus într-o dimineaţă, neavând ce face, s-o văd pe Margot Wisner. M-am dus cu tramvaiul, stătea departe, era o dimineaţă însorită, mă bucuram să

mă plimb cu ea. Dar n-am găsit-o acasă şi m-am întors pe jos. Tot aşa într-o după-masă mama a invitat pe vară-mea Eti şi câteva prietene ale ei. De data aceasta era primăvară, în mai, cred, şi eu învăţam pentru examene, citeam un curs tipărit frumos, în formă de volum gros cu litere mari de tipar. În sufragerie am văzut masa pusă, faţa de masă cu chenar galben şi ceştile albe şi cănile pentru lapte şi cafea, un cozonac în mijloc. Mirosea a cafea, un miros care îmi place şi îmi aminteşte frumuseţea reclamelor făcute în reviste, pe foi de hârtie groasă, lucioasă, în culori vii (sau un magazin din Braşov în care am fost să cumpăr într-o după-masă cu madam Klingenberg, cu care mă duceam către vila ei, un magazin de pâine. E într-un colţ de stradă îngustă cu case în stil vechi local, cu rafturile pline cu pâini de toate formele şi mărimile, miroase bine numai a pâine. Multă lume cumpăra şi noi trebuia să mergem să facem şi alte cumpărături, afară era vreme ploioasă). Lângă fereastră se vedea pe măsuţă un ghiveci cu flori. Când m-am întors în odaia mea mi-am reamintit masa, ceştile, ghiveciul, fereastra, eram mulţumit să citesc mai departe. Masa cu faţa albă, cu ceştile, cu cozonacul avea un aspect plăcut şi mă gândesc la bună voia românească, la confortabilul englezesc, îmi aduc aminte de *Povestea de Crăciun* a lui Dickens, care e atât de bună, de minunată şi de excelentă, ce frumos se termină şi oamenii devin buni şi se iubesc şi le face plăcere să trăiască; o să mănânce un curcan bun, şi vor să râdă, şi Dumnezeu îi binecuvântează. Bătrânul zgârcit singuratic o să râdă mult, foarte bine o să facă, şi mie îmi place atât de mult să râd, tare, cu poftă, râd în hohote, mă arunc pe scaun şi lovesc pe cei din jurul meu; o să aibă acum plăcere de fiecare clipă şi fiecare lucru, îl înconjoară numai lucruri şi oameni de treabă, cumsecade, păcat că şi Toldi Gartenberg nu poate să guste această parte a sufletului englezesc, care astăzi a dispărut aproape, dar pe care o întâlnim şi la alţi scriitori, în alte ţări, la alţi oameni; poate că ei uneori par puţin posomorâţi, dar înţeleg atât de bine plăcerea de a fi vesel, mulţumit şi bun. Cred că nici unchiul Gross nu pricepe că e bine să poţi sta în casă, să trăieşti, că e bine să fii bine crescut.

188 „Când te simţi confortabil şi adăpostit în pat/ Cât e de plăcut să asculţi colindătorii/ Cântându-şi melodia lor gingaşă/ Iar tu să stai înfofolit în pat“ (engl.).
189 În varianta B, mottoul lipseşte.
190 În varianta A, *în necazuri şi rea dispoziţie*.
191 În varianta A, această frază este eliminată.

XXIV
Lumea e frumoasă când omul e cuminte

Tanti Ana, îi spun de dimineaţă, te-ar supăra dacă aş rămâne aici o zi, două? În cel mult trei zile sunt acasă.

Se poate să mă supăr? Tu ştii cum te iubim nenea Filip şi cu mine, poţi să stai cât vrei, nouă ne face numai plăcere, zice dumneaei, dar gândeşte-te la biata mama ta.

Mama mă aşteaptă astăzi. Mă uit afară prin perdeluţele de la fereastră, vremea e aceeaşi. Mătuşa Ana umblă în dulap, când îl deschide se văd lucrurile potrivite pe rafturi cu ordine desăvârşită.

Tanti Ana, zic, dacă i-ai telefona dumneata că sunt bine şi că vrei să mai stau aici, ar fi liniştită.

Se gândeşte. Am o idee, zice. Ştii ce? Mai bine mergem amândoi pe la farmacie şi-i telefonăm să vină azi aici, te vede şi ea, săraca, şi-i spunem noi că vii mâine, poimâine, ne înţelegem.

Aştept până ce mătuşa Ana e gata, apoi coborâm. Farmacia e în colţul străzii. Eu chem numărul, dar o rog pe tanti Ana să vorbească, nu vreau să vorbesc, mai bine să vorbeşti dumneata, zic, te rog. Nu vrea, cere să vorbesc eu, totuşi vorbeşte, apoi mă anunţă că mama vine după-masă pe la cinci. Foarte bine.

Mătuşa Ana vrea să mai cumpere ceva, mergem împreună. Caut să fiu cât mai amabil şi mai binedispus, mătuşa Ana mă asigură că, zău, eu sunt aşa drăguţ, de ce mi-am necăjit părinţii? Ploaia a încetat, aşa că mergem destul de mult, mai facem un drum şi acum e răcoare, ne întoarcem cu poftă de mâncare. Înainte de masă, mă uit la jurnal şi propun: ce-ar fi să mergem, până vine mama, la un cinema? Mătuşa Ana e foarte încântată; unde

mergem? Zic: se dă un film bun, ar fi păcat să nu mergem. Plecăm devreme, la trei. Filmul e într-adevăr foarte bun, mătuşii Ana îi place, are multă plăcere. În drum am cumpărat de la cofetărie o pungă cu bomboane de ciocolată, din care luăm în timpul filmului. La ieşire vedem că s-a făcut târziu, s-a întunecat, afară plouă, toate luminile şi reclamele sunt aprinse, luminile farurilor automobilelor se oglindesc în caldarâmul umed. Ne grăbim, deci ne urcăm într-un automobil. Mama o fi venit, zice mătuşa Ana. Văd că mi s-au isprăvit tocmai banii şi trebuie să mă împrumut pentru automobil de la mătuşa Ana. Ca să ajungem acasă, automobilul întoarce şi urcă tot bulevardul. E lume multă, animaţie. Automobilul trebuie să se oprească din când în când, putem să vedem vitrinele magazinelor luminate şi geamurile ude de ploaie, automobilele şi trăsurile care trec în sens invers în faţa noastră la întretăierea străzilor cu bulevardul, lumea. Mătuşa Ana nu poate să uite ce frumos era filmul. Când automobilul se opreşte, ne grăbim să ne dăm jos, când deschidem uşa, sus, servitoarea ne spune că mama a sosit de câtva timp. Mama stă pe scaun, se scoală s-o sărute pe mătuşa Ana. Aceasta se uită la mine ca şi cum ar trebui s-o sărut pe mama, dar mă mărginesc să-i sărut mâna. Mama îşi scosese paltonul, dar a rămas cu pălăria. Pe când mă dezbrăcam, mătuşa Ana îi spune să-şi scoată pălăria şi se îngrijeşte de ceai. O întreabă pe mama cât a aşteptat, îi spune că venim de la cinema, ceea ce şi mama şi-ar fi închipuit. Mă aprobă că-mi distrez gazda. Mă uit la mama; îmi trebuie câteva clipe ca să mă obişnuiesc cu glasul, cu figura ei, parcă le-am uitat. Mi se par puţin străine, depărtate, dar mă obişnuiesc numaidecât cu ele din nou. Au trecut doar câteva zile, au trecut una după alta, dar destule. Mama e veselă, vorbeşte, cât timp masa e pusă ne povesteşte ce-a mai făcut, unde a fost şi zice că a văzut doi câini. Am fost la Carola David, îi explică Anei, are o căţea, ce să-ţi spun, eu, zău, aşa câine n-am mai văzut. „E gol, n-are păr deloc, ştii, numai piele, şi are o haină roşie cu roz, i-a lucrat-o Carola; ce se face acolo cu câinele ăla? el e stăpânul în casă, şi era la mijloc, între musafiri.“

Şi mama arată cu braţele cum era acolo în mijloc, între toată lumea, între cucoane şi cum stătea, şi mama o imită. Mama ştie să imite animale,

zice pe drum: uite la calul ăla, cu cine seamănă? La fel despre pisici sau câini. Mătuşa Ana râde cu lacrimi şi şi le şterge. Câinele n-are nici o culoare, zice mama, e o culoare neprecisă, ceva bej. „Şi cum vrea să plece cineva, n-are voie, trebuie s-o ţină în braţe, vrea să sară, nu poate să sufere să plece cineva, vrea să fie mereu musafiri. Trebuie Carola s-o ţină în braţe când pleacă cineva, şi nici Carola n-are voie să se scoale în picioare; cum se scoală începe să latre, s-o tragă de fustă, să facă aşa ceva, să stea jos, nu poate să sufere când se scoală, crede că pleacă. Îi place să stea toată lumea şi ea la mijloc.“ Râdem iar. „Şi nu poate să sufere mănuşi.“ Cum nu poate să sufere mănuşi? zice, de-abia, mătuşa Ana. Da, răspunde mama, aşa, să nu vadă mănuşi, când intri, te roagă Carola: te rog, scoate-ţi mănuşile să nu te vadă cu ele, nu poate să sufere când vede mănuşi, înnebuneşte. Şi e nervoasă, are toane când aude telefonul, leşină. Bem ceaiul şi mama mai povesteşte că a fost la madam Lipschitz. La Bobocu? întreb eu. Da, zice mama. „Ce mai face?“ Bine, a spus că o să vină zilele astea pe la noi. „Şi ea are un câine, o frumuseţe de câine. Ce crezi că face tot timpul? Prinde muşte. Cum vede o muscă sau o albină, ceva, orice insectă, sare după ea, o prinde şi o mănâncă.“ Cum sare, zic eu, aşa în casă? „Sare? se supără mama, face nişte salturi peste toate canapelele şi se caţără pe pereţi, e un câine de vânătoare, un fel, şade într-un colţ al odăii şi când vede o muscă, sare peste toate dintr-odată acolo, şi stă cu gura deschisă şi cu limba scoasă până ce o prinde.“ Mama îl imită şi pe câinele doamnei Lipschitz. Ce? zice, a făcut aşa ceva că nu s-a putut vorbi acolo; sare, e ceva nemaivăzut.

Ne-am băut ceaiul, mai stăm în jurul mesei. Eu aş vrea să mă duc la Gruia, să-i mulţumesc. Le întreb dacă se supără dacă mă duc. Deloc, îmi răspund; îi spun mătuşii Ana că mai mult de un ceas nu stau. Să nu stai mai mult, îmi zice, pentru că seara mergem la Randi. Să merg şi eu? zic. Sigur, răspunde dumneaei, mă supăr dacă nu vii, mergem cu toţii, nu poţi să rămâi singur. Bine, zic, şi mă scol. Sărut mâinile, tanti Ana, zic, la revedere, mama. Când vii acasă? mă întreabă mama. „Lasă, îţi spune tanti Ana.“ O sărut şi plec. Nu vreau să întârzii, până la Gruia mă duc cu un taxi, îl plătesc cu ce mi-a rămas din ce mi-a dat mătuşa Ana pentru automobilul de la

cinema. Când cobor, văd întuneric la toate ferestrele, familia Gruia e toată plecată. Nici jupâneasa nu-mi răspunde.

La Benet toate ferestrele sunt luminate. Merg în vizită. Doamna Benet e îmbrăcată de seară, Bicu strigă la Maria, care aleargă prin antreu, domnul Benet nu-şi găseşte lucrurile, toate luminile ard. Domnul Benet trece prin odăi în vestă, punându-şi un guler tare. Când sunt gata, ies cu ei. Se urcă în rablă, Bubi îmi propune să mă conducă. Mulţumesc, prefer să merg pe jos. Până acasă e aproape, mint, arătând că sunt acasă la mine acum. Automobilul pleacă, a început să plouă mărunt.

Mă întorc la mătuşa Ana pe jos. Planul cu fabrica s-a amânat. Aş fi voit să vin acasă cu planul reuşit, dar nu merge. Acasă trebuie să nu mă cert. Cu o seară înainte de plecarea mea am mâncat mai devreme, voiam să mă duc în oraş, iar când tata a venit acasă îmi potriveam cravata. Tata a intrat la mine şi mi-a spus că-mi dă un ac de cravată. Mi l-a adus şi eu am spus: Tată, eu cred că e prea pretenţios pentru cravata asta. Atunci tata s-a supărat şi a strigat: Când o să vii odată la realitate? Apoi către mama: Băiatul ăsta nu trăieşte în realitate, trăieşte în nori. M-a văzut că-mi aşez cravata; iar se supără şi zice că nu ştiu ce vreau. De la un lucru de nimic ajunge la vorbe mari. Îmi desfac nodul cravatei şi vreau să-l fac încă o dată. Eşti nesuferit şi răsfăţat, zice tata, aşa e şi Benet, amândoi nu ştiţi ce vreţi. Asta a fost totul.

*

Randi e băiatul mătuşii Ana. E un tânăr inginer, cu clientelă mare şi situaţie bună; mătuşa Ana e foarte mândră de el.

Mătuşa Ana îmi repetă că nu poate să mă lase singur, că trebuie să vin, e doar vărul meu. Apoi, vin şi cei din Zece Mese, adaugă dumneaei.

Când m-am întors, mama plecase şi mătuşa Ana se pregătea pentru diseară. Unchiul Filip vine direct acolo. Amândoi, dumneaei şi unchiul Filip, admiră mult tot ce spune Randi. Ieri la masă am vorbit cu nenea Filip de toate şi a venit vorba de vot. Am încercat să-i fac plăcere spunându-i: Poate era mai bine cu sistemul colegiilor. Am crezut că aceasta o să-i fie după dorinţă lui nenea Filip. Dar m-am înşelat, mi-a spus că nu, dimpotrivă,

votul universal e mai bun, şi mi-a vorbit despre grija pentru ţărănime, probabil ce spusese Randi.

Plec cu mătuşa Ana şi la Randi găsim mai multe persoane. Sunt acolo cei din Zece Mese. Doamna Malchen Kuprelik, doamna Florel şi domnişoara Marghit şi doamna şi domnul doctor Ghenovici. Au venit cu toţii din casa din Zece Mese, care e a doamnei Florel, văduvă. Doctorul Ghenovici, cumnatul ei, e singurul bărbat în casă. Mai sunt şi tânărul doctor Melun, prietenul lui Randi, şi doamna şi domnul Vogel, părinţii Rodicăi. Melun a venit şi cu cumnatul lui, care e aproape de vârsta mea, a fost câtva timp coleg cu mine. E şi acum, seara, îmbrăcat în haine de sport, cu bocanci. În liceu avea obiceiul să zică celor care se apropiau de el, cu un dispreţ suveran: Hai te cară şi mă lasă-n pace! Benet a citit într-o operă o frază care i-a plăcut şi de atunci îi răspundea cântând: *Fir-ai tu să fii, tip scârbos*. Cumnatul lui Melun e cu o pipă în gură, care nu e aprinsă, dar îmi vorbeşte cu ea în gură şi ţine să vorbească englezeşte. Are un accent teribil şi mai ţine şi pipa între dinţi, trebuie să mă fac că pricep ce zice şi răspund la întâmplare. Randi are o casă mare; toată lumea stă în antreul cu fotolii, sub bolta scării, în jurul unui aparat de radio. Vorbesc puţin cu madam Vogel, care află că sunt rudă cu Randi, ea vine aici pentru prima oară, bărbatul ei e avocat, deşi de câtva timp nu mai practică des, dar a avut în ultimul timp o afacere cu Randi, de unde şi noile lor relaţii. Întreb ce face Rodica. Randi trece în odaia de alături, care e biroul lui, cu doctorul Ghenovici şi doctorul Melun. Mă duc şi eu. Odaia are pereţii acoperiţi cu rafturi de cărţi. Se aprind ţigări şi vărul meu Randi face politică. E ţărănist şi socialist. Lui Pavela îi place să-şi bată joc de el, nu-i place un ovrei cu casă elegantă şi automobil care e ţărănist extrem. Randi vorbeşte mult şi-şi susţine doctrina. Scoate o revistă dintr-un sertar în care e un articol al lui şi citează date pentru a dovedi mizeria. Eu tac. Ştie Randi că stau la mama lui? Nu trebuie să fie mulţumit, ar fi trebuit să devin comunist.

Randi nu cred să mă simpatizeze mult pentru că el a studiat în Germania şi eu nu ştiu bine nemţeşte[192].

Randi şi Melun se scoală şi rămân singur cu doctorul Ghenovici. E un om de familie foarte de jos, care a muncit mult şi a sfârşit prin a o lua pe domnişoara Kuprelik. Aceasta a fost nevoită să-l accepte şi nu poate să uite. Doctorul Ghenovici îi susţine pe toţi, dar în casă nu îndrăzneşte să vorbească. Îi e teamă de ele toate, munceşte mereu. De aceea, când e singur cu cineva, profită să spună ce vrea.

Ce mi s-ar fi putut întâmpla după ce plecasem de acasă? Ce-ar fi vrut Randi? În loc să stau la Gruia sau la mătuşa Ana aş fi putut ajunge la un hotel în marginea oraşului. Şi încep să mă gândesc cum ar fi putut să fie. În orice caz, aş fi avut grijă să am odaia mea, oricum ar fi fost, curată şi în ordine. Aş fi fost bine cu toată lumea din hotel. (Cu cocota din odaia din faţă cu care aş fi trăit, m-aş fi plimbat şi ne-am fi iubit şi înţeles foarte bine. Ea e tânără şi foarte drăguţă.) Jos stă un fost artist, care joacă acum în reviste sau varieteuri de periferie şi se expune cu un număr cu nişte gâşte. Gâştele le ţine cu îngrijire într-un coteţ chiar în odaia lui şi le păstrează ca ochii din cap. În împrejurimi şade o cucoană bătrână cu un căţel, e foarte săracă, dar nu se poate despărţi de căţelul ei. Îi e mereu teamă că n-o să-l mai poată ţine şi o să trebuiască să-l vândă. Într-o după-masă de început de primăvară, când e răcoare, ne-am fi plimbat amândoi, cocota cu mine, şi ne-am fi întâlnit cu comunistul din hotel, care nu mai e un om atât de tânăr, e îmbrăcat cu îngrijire, arată ca un funcţionar. Ar fi mers cu noi, ne-am fi simţit foarte tineri faţă de el. Mi-e milă de artistul sărac cu gâştele lui. Dar doctorul Ghenovici îmi vorbeşte; nu l-am auzit. Profită de ocazie şi vorbeşte cât de mult, acum că e singur cu mine în odaie, fără cucoanele lui, poate să se laude şi el.

Da, îmi spune el[193], eu nu citesc, eu învăţ, cu cititul n-ai făcut nimic. Pentru noi nu există vacanţă, eu mă scol la cinci, seara ies o dată pe an. E adevărat, mătuşa Ana mi-a zis că e toată ziua la muncă, la spital, acasă, de dimineaţă până seara târziu.

Citesc trei limbi, îmi zice el. Franţuzeşte, englezeşte şi nemţeşte. Dar nu aşa, la perfecţie. Dumneata ştii astea trei limbi la perfecţie? Mie să-mi spui sincer, că eu sunt cunoscător. La mine pe birou găseşti trei dicţionare la

îndemână. Şi în timpul consultaţiilor am o revistă, o carte, pe masă, cum pot citesc, am un creion cu care subliniez, trebuie învăţat, altfel nu merge. La cinci dimineaţa vin să văd cum s-a făcut curăţenie în cabinet; la mine, la sfârşitul zilei e cum e la alţii la început. Eu singur fac totul, la mine nu există să nu găseşti ceva. Crezi că eu neglijez cultura generală? În fiecare an, întâi, că am avut premiul I la liceu. Poţi să mă întrebi, şi astăzi ţin minte totul. Memoria, asta e totul, ai memorie? Dacă n-ai nu face nimic, eu ţin minte orice. Şi astăzi ştiu pacea de la Kuciuk-Kainargi în 1774[194]. Ce spui? Am o memorie formidabilă. Doctorul Ghenovici vorbeşte pe nerăsuflate, tare. Vorbeşte şi franţuzeşte, bine, văd, pentru că începe să-mi vorbească şi la sfârşit îmi zice: Vezi? Şi vrea să facă la fel pentru nemţeşte, dar vin şi alţii şi se opreşte.

Vine vorba de cărţi[195]. Doctorul Ghenovici se uită la bibliotecă şi ne vorbeşte de ale lui, nu sunt numai cărţi de specialitate într-însa, acelea sunt toate, fireşte, nu lipseşte una, dar el are şi cărţi de literatură, de artă, de artă mai ales. Când aude de artă, madam Vogel intră în conversaţie. Nu de mult timp, ea se ocupă de heraldică, şi-a format şi o bibliotecă, studiază. Randi are o carte de heraldică şi un album, i le arată. Madam Vogel e încântată, îşi scoate ochelarii, explică. Madam Benet şi celelalte cucoane sunt impresionate, dar râd de ea. Rodica şi Benet o consideră pretenţioasă. Pe când vorbeşte, eu mă apropii de ea şi-i spun că mă interesează mult. Am cunoştinţe în materie. De unde? mă întreabă ea. Îi pot cita numele unui fost profesor al meu, specialist. Faţa i se deschide. Trece cu volumele la birou, le deschide, mi le explică foaie cu foaie. Mă uit, îi spun cât de interesant e. Îi spun că m-aş ocupa mai de aproape. Madam Vogel e foarte încântată şi-mi arată cât de bine îi pare. Vede că nu-mi bat joc de ea. Mi-e foarte simpatică. Cred că şi ea mi-ar plăcea ca soacră.

Pe când noi vorbim, eu în picioare alături de dânsa, uitându-mă la album, Randi îşi expune teoriile. Madam Vogel intervine. Întâi ascultă puţin, apoi vorbeşte mult şi repede, Randi trebuie să tacă, toată lumea o ascultă. Madam Vogel e mică şi vioaie. Rodica îi seamănă la gesturi. Mătuşa Ana o ascultă, dar afirmă că ea e cu socialismul, când atâta lume

suferă, e atâta mizerie, zice dumneaei ca să fie de partea lui Randi. Tocmai se serveşte lichior. Aduc un pahar doamnei Vogel, iau şi eu unul şi-i zic: madam Vogel, vă dau perfectă dreptate. Mie nu mi-e ruşine să spun că-mi place o viaţă tihnită.

Sunt încântată, îmi zice. E mulţumită şi eu la fel. De-abia acum, prin ea, îmi place Rodica.

Se mai vorbeşte despre căsătorie şi madam Florel spune că fata ei, care n-a putut veni, i-a spus că ea nu vrea să se mărite. Aceasta nu-i place doamnei Kuprelik şi nici doamnei Vogel. Îmi spune că acelaşi lucru i-a spus Rodicăi, Benet şi Rodica ajunseseră însă la concluzii, nu-i aşa, foarte moderne în această privinţă. Dar madam Kuprelik decide: curte, curte; mariaj, mariaj, zice ea şi madam Vogel aprobă acest lucru cuminte.

Ascultăm apoi radio, se aude foarte bine, se aude un cântec care îmi place, „Schön ist die Welt“, ne spune domnişoara Marghit că se cheamă. Mi-l traduce: „Lumea e frumoasă“. Cine ştie din ce post străin e transmis. E puţin trist, dar foarte cuprinzător. Mă apropii de aparatul de sub scară, cântecul cuprinde parcă tot ce poate fi frumos în lume, trebuie să fie atâtea. Îi spun doamnei Vogel că am de gând să mă las însurat de părinţii mei. Îi vorbesc sub formă de discurs şi zic: însurătoarea e lucru serios. În acest lucru părinţii mei au mai multă experienţă şi se pricep mai bine. Să fie o fată simpatică, mai mult eu nu trebuie să cer, părinţii pricep mai bine celelalte lucruri. Am auzit-o odată şi pe domnişoara Spitzer vorbind aşa la Sevastia Sorin. Toată lumea vorbea despre uniunea liberă, dar ea – n-o cunoşteam bine – e destul de mare, mai mult blondă şi purta o rochie albă: dacă ar avea zestre s-ar mărita. Am douăzeci de ani, a zis tare, n-am zestre, dar aş vrea să mă mărit.

Vărul Randi surâde şi mă compătimeşte, zice că trebuie să te însori din dragoste. „Iese mereu bine?“ Nu trebuie să iasă bine după vărul Randi, principalul e să iubeşti şi să suferi. Aşa e în viaţă. Lui îi plac romanele ruseşti, pe care le găseşte atât de adânci. Mie deloc. Randi nu e de părerea mea. Dar madam Vogel mă aprobă călduros, declară că am principii cum nu mai sunt astăzi, sănătoase, bătrâneşti.

La plecare, automobilul conduce musafirii pe rând. Mătuşa Ana, unchiul şi cu mine rămânem la sfârşit.

În automobil îi las în spate şi trec în faţă. Îi spun mătuşii că mi-a plăcut mai mult doctorul Melun decât Ghenovici. Ce-are a face, răspunde şi dumneaei, e un băiat fin, de familie bună. Randi stă departe de mătuşa Ana, trecem prin aproape jumătate din oraş, mă uit înainte prin geamul maşinii, sunt liniştit, m-am hotărât.

*

De dimineaţă îi spun mătuşii Ana că mă duc la Gruia, unde am uitat ceva. Gruia e acasă, îmi spune că părinţii lui încă n-au venit, că ieri-seară era dus la unchiul lui. Mă întreabă dacă sunt acasă, îi spun că încă nu, dar voi fi în curând. Trecem în odăiţa lui. Îi spun că vreau să mă uit într-o carte a lui. În care? vrea să ştie Gruia. Îi e teamă să nu fac dezordine, să nu iau o carte. Gruia studiază şi filosofia, îi zic că vreau să mă uit în Descartes, am văzut ceva care mă interesează, dar nu ţin minte unde, dă-mi-l, zic, să caut. În primul rând, spune el, că n-am de unde să ştiu, căci eu nu l-am citit pe Descartes, în al doilea rând ce mă interesează, şi apoi nu poate să mi-l dea să caut aşa. În fine, cu polemică, îmi dă un volum şi îl răsfoiesc. Până atunci mai vorbim. Gruia trebuie să se ducă la unul din foştii noştri asistenţi, Vrânceanu, care e şi la filosofie, să-i înapoieze o revistă. Vrânceanu îşi uită regulat teza de doctorat de la Paris în sertarul biroului din cancelaria profesorilor ca să fie văzută de ceilalţi, afară de asta îi spun că nu-mi place, când vorbeşte închide ochii pe jumătate şi e afectat. Lui Gruia îi place şi-mi trânteşte: Aşa eşti tu. Gruia şi-a terminat îndatoririle faţă de mine şi acum e iarăşi natural. De altfel, cred că se plictiseşte, îi spun să mergem. Ai găsit? mă întreabă el. Da, uite, şi-i citesc: „Dacă cineva voieşte să-şi clădească o casă nouă în locul celei vechi, nu este de ajuns să dărâme pe cea veche, să aducă material de construcţie şi arhitecţi şi să facă cu îngrijire planul, ci mai trebuie să-şi găsească şi o altă casă în care să poată locui comod; tot astfel, pentru ca să nu rămân nehotărât în acţiunile mele…“.

Mă întrerup şi urmăresc cu ochii. Apoi continui: „Întâia regulă: Să ascult legile şi obiceiurile ţării mele… Şi pe lângă aceasta să mă conduc în

celelalte privinţe potrivit cu opiniile cele mai moderate şi mai îndepărtate de extreme, opinii care au fost socotite între cele mai bune de către cei în mijlocul cărora va trebui să trăiesc“. Mă opresc. Ha! zice Gruia, cât ţi-a trebuit să descoperi asta?

Plecăm amândoi. După câţiva paşi ne întâlnim cu Lică Sanft. Lică Sanft ne povesteşte: „Iarna trecută, într-o seară, am fost la Nacht…“. Cuvintele lui îmi arată că sunt atâtea fapte care au trecut, există atâţia oameni şi se duc şi timpul trece, mă întristează. Ca şi cum aş privi programul cinematografelor de cartier sau o pagină din cartea de telefon, sunt cuprinse atâtea posibilităţi. El zice: într-o seară – şi în realitate aceasta a fost o anumită seară, anumite clipe, pe care cel ce le-a trăit a trebuit să le trăiască pe toate de-a lungul. Sunt atâtea vizite pe care le-aş fi putut face şi nu le-am făcut, sau de care îmi pare rău că nu le-am făcut, sau de care îmi pare rău că nu le-am putut face. Ce-o mai fi făcând Tania Mendelovici, pe care n-am mai întâlnit-o de la băi? Dar Rodica? Cum pot fi oamenii care se plictisesc? Lică merge în mijloc, eu în dreapta, Gruia în stânga.

Ne oprim ca ei să se urce într-un tramvai, eu merg mai departe pe jos. Vremea e iar frumoasă, dar nu mai e cald, e vreme de toamnă. Nu mă duc către centru, o iau la dreapta în sus. Îl întâlnesc pe domnul Haspel, care trece pe trotuarul celălalt. Aproape că nu l-am recunoscut. În ultimul moment îl salut. El merge grăbit, s-o fi întrebând de ce merg pe aici dimineaţa, fără ocupaţii, cel puţin să fi avut ghiozdanul în mână. După ce am mers câtva timp, casele se fac toate mici, ca în multe străzi în Bucureşti, parcă ar fi o stradă într-un oraş de provincie. Trebuie să văd să mă întorc acasă.

192 În varianta A, această frază este eliminată.

193 În varianta A, fragmentul cuprins între „Da, îmi spune el“ şi „dar vin şi alţii şi se opreşte“ (p. 242) este eliminat.

194 Pacea de la Kuciuk-Kainargi încheie războiul ruso-turc din perioada 1768-1774. Consecinţele sunt însemnate: „Ruşii înaintează până la Bug şi obţin libertatea de navigaţie în Marea Neagră, precum şi drept de intervenţie în treburile ţărilor române“ (*cf.* Neagu Djuvara, *O scurtă istorie a românilor povestită celor tineri*, ediţia a VII-a, Editura Humanitas, Bucureşti, 2008, p. 166).

195 În varianta A, această frază este înlocuită cu următoarea: „Dar nu mult timp, căci vin şi ceilalţi şi se opreşte“.

XXV
Instantanee din viaţa câtorva personaje[196]

1

Duminică de aprilie, o zi de primăvară frumoasă, în vacanţa de Paşti. S-a mâncat târziu la familia Gattini. Edi s-a dus numaidecât după masă la un coleg să cânte cu el la pian, exersează în vederea organizării unui jazz pentru o serbare la liceu. Madam Gattini l-a întrebat – dimineaţa – dacă nu e nevoie să mai citească la istorie. Kanta o să-l asculte probabil în prima lecţie după vacanţă, dar Edi ştie şi mai are timp. Jazzul lor a compus o bucată de dans şi ei au numit-o „Este mult, mult petrol în Arizona“. Anetei titlul i-a plăcut grozav şi-şi repetă alte nume din America. Îi plac; în loc de Arizona i-ar fi plăcut şi Pennsylvania sau Colorado sau Alabama. Îşi spune tare şi Iowa, Carolina, Nebraska, Oklahoma. Vai, ce frumos, zice ea, şi pe coperta unei cărţi la ea în odaie găseşte un titlu: *Winesburg în Ohio*[197]. Titlul acesta o reţine şi-l repetă şi pe acesta, având grijă să pronunţe numele statului conform regulii pe care o cunoaşte, căci aşa mai ales îi face plăcere, adică *Ohaio*. Doamna şi domnul Gattini şi madam Monda au rămas în sufragerie cu doamna şi domnul Weinberg, verii şi musafirii lor, pe care jos îi aşteaptă automobilul lor. E mult soare, se aud clopotele bisericilor din apropiere.

Aneta trece în odaia ei, se uită prin perdeaua albă pe fereastră, vede soarele şi pomii în curte, jos pomii cu frunzele verzi, aude clopotele. Seara e invitată, e foarte fericită. Îi pare rău că nu e creştină să poată merge la biserică, de aceea închide uşa odăii care dă spre antreu, îngenunchează în faţa divanului din odaie, pe care doarme, şi se roagă câtva timp. Pe urmă trece în sufragerie, alături, să bea cu ceilalţi cafeaua neagră, dincolo se vorbeşte şi se râde tare.

2

Parfumeria din pasajul Majestic e foarte mică şi îngustă. Când Benet intră, vede pe madam Vireanu care vorbeşte cu vânzătorii, aceştia sunt trei, o femeie mai în vârstă, probabil patroana, e destul de bine îmbrăcată, e puţin grasă, stă în capătul tejghelei, lângă peretele unde e cassa, apoi un băiat şi o fată, aceasta în halat alb. Benet nu vede ce cumpără madam Vireanu. Îi spune sărut-mâinile şi cere o sticlă de parfum. Madam Vireanu nu l-a mai văzut de mult timp, îl întreabă ce face. Ce face Nini? zice Benet. Învaţă mult, zice madam Vireanu. Nu e de mirare, răspunde el, dacă e prietenă cu Gruia, şi surâde. Vânzătoarea în halat alb îi spune că nu are marca de parfum pe care o cere, dar va veni în curând, îi oferă alta. Nu, zice Benet, şi se răsfaţă răspunzând, eu nu întrebuinţez decât pe aceea. Madam Vireanu în răstimp nu cere nimic, tace. Benet anunţă că o să mai treacă, întreabă dacă parfumul vine, i se răspunde că desigur, îşi aranjează cu atenţie pălăria în oglinda dintre uşă şi cassă, spune sărut-mâna lui madam Vireanu, aceasta nu-i întinde acum mâna. Benet, aproape de uşă, adaugă complimente pentru Nini. Benet iese, afară e umed, deşi nu plouă, şi puţină ceaţă, la stânga se văd luminile şi lumea de pe Calea Victoriei, Benet însă pleacă la dreapta, se gândeşte că ar putea merge mai des la Nini Vireanu, care e drăguţă. Gruia merge acolo des de câtva timp. Benet îşi spune despre Gruia că are o inteligenţă juridică. Se pune bine cu fetele dându-le sfaturi didactice, mergând cu ele la facultate să le explice şi să le arate; Gruia face şi comparaţii juridice: de exemplu, zice despre un om sfios: merge ca o ipotecă în dreptul francez (unde ipoteca poate fi şi ocultă) sau, făcând un serviciu unei persoane care nu-i mai place: sunt politicos cu el în mod retroactiv. Despre o casă în care a locuit mult timp o familie, deşi casa era proastă, zice că seamănă cu constituţia franceză din 1875. Nu e o inteligenţă care să se manifeste oriunde, să fie deştept şi când zice bună ziua[198]. Când Benet a ieşit, doamna de la cassă şi ceilalţi au întrebat pe madam Vireanu cine e tânărul care a plecat. Ea le spune cine e Benet.

3

Pavela trebuie să se ducă la Nini Vireanu să-şi ia cursul. Cursul e al lui Gruia, dar acesta i l-a împrumutat lui Nini, care a spus că o să-l lase afară, să vină Pavela să şi-l ia. Pavela s-a dus numaidecât după-masă, dar Nini nu era acasă şi i s-a spus că nu i-a lăsat nici o carte. S-a dus atunci la Gruia. Când a venit acolo, a văzut că s-a făcut târziu şi şi-a pierdut destul timp. Gruia a telefonat la Nini, care venise în răstimp şi care a explicat că lăsase cursul, dar servitoarea nu l-a găsit, să vină deci Pavela acum să-l ia. Pavela are de dat un examen în sesiunea aceasta, nu mai e mult timp până la examen, trebuie să se grăbească. Gruia şi ceilalţi colegi ai lui însă n-au nici un examen, n-au mult de învăţat. Pleacă şi Gruia pe jos către bulevard, de unde va lua tramvaiul. A ieşit în strada Avram Iancu, care răspunde în bulevard în dreptul Foişorului. E sfârşitul iernii, e vreme frumoasă, cerul e complet albastru, afară de câţiva nori galbeni în unele locuri, e destul de cald. Dar nu e plăcut de mers, e noroi mult, pe alocurea mai sunt porţiuni alunecoase sau zăpada măcinată s-a prefăcut într-un fel de nisip mărunt, gălbui. În strada Avram Iancu, Pavela simte că primăvara e aproape, îi e cald cu paltonul, căciula şi fularul. Pavela, cu toate că e obişnuit să meargă mult, să aibă de a face, să împrumute cursuri, se simte obosit. Nu ştie nimic pentru examenul care vine, a auzit că e un curs lung, încă n-are un costum nou pentru primăvară, şi îi trebuie. Cu toate că după-amiaza e destul de înaintată, e încă mult soare, una din casele pe lângă care trece are geamuri mari, strălucitor de curate, se văd perdele cu dantele frumoase. Pavela se uită la ceas, mai are încă un drum lung până la Vireanu, vede că azi după-masă n-o să mai citească nimic, e puţin neliniştit că şi-a pierdut timpul şi, hotărât, se simte obosit.

4

Odaia lui Benet e foarte mică şi de formă neregulată. Încă de când era lumină, puţin după patru, Benet a tras perdeaua şi a aprins lămpile mici. Sunt două, una pe biroul lui, lângă fereastră, alta la capătul divanului, lângă

uşă. Pe măsură ce se întunecă, cele două lămpi dau odăii un aspect mai intim. E cald, Benet a mai ridicat o dată perdeaua, pentru că nu o trăsese bine până jos, şi a văzut afară strada liniştită acoperită de zăpadă, nu trece nimeni, felinarele sunt aprinse. Benet trage perdeaua, închide fereastra, e linişte, îşi zice că nu poate dori o atmosferă mai prielnică pentru ca să scrie. Un caiet şi un creion stau pregătite pe birou, dar Benet se plimbă dintr-un capăt al odăii la celălalt, ceea ce nu-i permite să facă decât câţiva paşi de la uşă la colţul biroului. Învârteşte în mână lanţul cu cheile lui şi se gândeşte cum să înceapă. Încă n-a scris nimic, dar îşi spune că astăzi trebuie să înceapă nuvela, numai nu e hotărât cum să înceapă şi cum să potrivească lucrurile mai cu seamă pentru ca să nu se bage de seamă substituirea, în noaptea crimei. Benet s-a plimbat mult, se aşază pe fotoliu în faţa biroului, trage sertarul din mijloc, acolo sunt aşezate în ordine toate scrisorile pe care le-a primit. Scoate o legătură şi începe să răsfoiască, sunt scrisori de acum doi ani, primite la băi, reciteşte unele din ele. Mai scoate un pachet şi face la fel. Pe urmă pune scrisorile la loc, împinge sertarul şi se plimbă iar învârtind lanţul cu chei. S-a hotărât cum să înceapă, când o să coboare treptele hotelului, la Veneţia, o s-o iubească şi directorul care apoi o să fredoneze un vals vienez. Dar înainte ca să scrie trebuie să-şi aleagă o melodie. Deci iese din odaie, în celelalte odăi e întuneric, merge încet până în salon, acolo aprinde luminile de la pian, caută în note, se aşază şi începe să încerce să caute o melodie potrivită. Prinde însă gust să cânte şi stă mai mult la pian.

5

Rodica Vogel şi-a dat întâlnire cu Rudi Gherson în hol la cinematograful „Capitol“ la cinci jumătate. Rudi Gherson o aşteaptă stând pe scaun, a privit fotografiile expuse, vederi din filme viitoare, unele i-au plăcut, ar vrea chiar să se dea acum unul din filmele acestea. Mai multă lume aşteaptă, se dă drumul unui gramofon. Rudi o găseşte pe Rodica Vogel foarte drăguţă, se bucură că o poate aştepta aici. Întârzie. Rudi e totuşi puţin

neliniştit, se întreabă dacă e bine îmbrăcat, uneori de când a căzut acum un an îl supără piciorul drept, speră că azi durerile o să-l lase în pace. Crede că e în formă, iese pentru prima dată cu Rodica, ea i-a telefonat alaltăieri, nu ştie precis până unde să meargă. Rodica e încă tânără, acum a început să iasă în lume, dar a şi avut succes.

Ea vine pe la şase fără un sfert sau fără zece, intră repede, poartă un pardesiu de ploaie, un fel de trenci de culoare deschisă, aproape albă, cu o pălărie mică şi un fular de culoare vie, deşi excentric, îi şade bine, e atrăgătoare şi Rudi e mulţumit. Cumpără repede bilete, intră cu ea şi se aşază în faţă, după dorinţa Rodicăi. Rudi îşi zice că dacă a vrut să meargă jos şi în faţă înseamnă că poate nu vrea să flirteze. Se întreabă încă o dată cum să procedeze mai bine. Rodica e foarte deşteaptă, aşa încât se gândeşte că cel mai bine e să-i spună: acum e timpul să flirtăm. Dar Rodica vorbeşte mult şi-i spune să nu se simtă obligat să flirteze, ea flirtează oriunde, numai la cinema şi în automobil nu, asta e prea ordinar. Rudi e mulţumit, vasăzică vrea să flirteze, dar dacă nu vrea la cinema şi în automobil înseamnă că îi dă speranţe mai mari? De bună seamă că Rodica e deşteaptă, pentru că se vede că îi ghiceşte gândul şi îi spune că merge cu el la şosea sau pe bulevardul Mărăşeşti la plimbare, pe urmă o să se aşeze pe o bancă. Deocamdată văd filmul, îi place Rodicăi.

Rodica îi spune că ea când iubeşte un bărbat iubeşte numai pe acela complet. Pe urmă, pentru că şi ea ştie că Rudi e băiat deştept, îi povesteşte că pe când flirta cu Nelu Ring îi zicea acestuia că ea ştie să sărute grozav, aş, ea până atunci nu sărutase pe nimeni, voia să-l impresioneze, dar Nelu Ring i-a plăcut grozav de mult. Rudi se uită la ea, e foarte drăguţă, acum ar vrea s-o sărute. La plecare, Rodica îi spune s-o ducă până acasă pe jos. Trece repede prin mulţime, câţiva băieţi se uită la ea, e atrăgătoare, într-adevăr. Rudi merge după ea, îi face plăcere că are succes. O duce de braţ până acasă, adică până în colţul străzii, până astăzi o cunoştea puţin, acum ea îi povesteşte amintiri, detalii şi se descrie, înainte de a se despărţi el îi spune că-i va telefona poimâine, probabil că o să se ducă la şosea, o poate săruta, o sărută mult, e într-adevăr foarte drăguţă, ea pleacă spre casă,

alături, el la dreapta, îi pare bine că o să flirteze cu Rodica, dar e totuşi puţin nelămurit asupra ei şi relaţiilor lor viitoare. Cât despre Rodica, nu-şi poate zice că e mulţumită. Rudi e puţin prea rece, poate că nu o să-şi dea destulă osteneală cu ea, o să considere ca un lucru firesc că place, pe când ea ar vrea să lupte pentru ea, să sufere, să o înconjoare cu căldura zbuciumului lui. Aşa îşi vorbeşte ea cu seriozitate.

6

Ada şi Coletta Focşeneanu locuiesc într-un apartament mic, modern, la etaj. Ele stau amândouă în odaia lor, ale cărei uşi sunt deschise. De altfel, toate uşile din casă sunt deschise, aşa încât pare a fi o singură odaie. Senzaţia nu e plăcută, şi Ada şi Coletta ar vrea să locuiască într-o casă în care fiecare odaie să fie ceva separat, în care uşile rămân închise. Coletta şade într-un fotoliu jos şi adânc. Ada se uită pe fereastră în jos, dar e neatentă. Ar vrea să iasă, dar nu ştie unde să se ducă. Amândouă trebuie să aştepte întâi să vină madam Focşeneanu înapoi de la doctor. Coletta cască, zice că e obosită de azi-dimineaţă, a stat atâta în picioare, ea nu vrea să mai meargă nicăieri, mai bine citeşte. Am fi putut să mergem azi-dimineaţă la patinaj, zice Ada, căreia îi pare rău că n-a fost, trebuie să încep să mă duc mâine, hotărăşte ea. Vine madam Focşeneanu, aduce o veste destul de bună, doctorul a spus că nici nu poate fi vorba de o operaţie şi i-a dat un regim destul de puţin sever, mai departe. Să vedem, zice madam Focşeneanu, m-a asigurat că nu trebuie decât puţin regim, s-a uitat la plăci, bine că nu trebuie să mă operez. Ada ar vrea acum să plece. Se uită afară, a început să se întunece şi e ceaţă. Madam Focşeneanu le spune că se duce să pregătească de ceai. Ada îi spune că ar vrea să iasă. Să vedeţi, am văzut o rochie foarte drăguţă, zice madam Focşeneanu, trebuie şi voi să vă faceţi aşa ceva; şi începe s-o descrie, aşa face mereu, ce vede spune şi fetelor că ar trebui să-şi facă ceva la fel, dar nu de multe ori se trece la realizare, fetele trebuie să se îmbrace simplu, îşi fac rareori ceva nou. Totuşi madam Focşeneanu descrie rochiile pe care le vede, sau când vine cineva la ea cere modelul, îl combină

cu altul văzut, întreabă: unde ţi-ai făcut rochia sau pălăria asta? Aneta Gattini vine la ele şi madam Focşeneanu zice Colettei: pune-ţi pălăria Anetei s-o încerci. Nu vreau! zice Coletta şi madam Focşeneanu se supără, zice: vai, ce încăpăţânată e fata asta. Unde să te duci? se hotărăşte madam Focşeneanu să-i răspundă Adei, e vreme urâtă, mai bine luăm un ceai împreună. Ada nu răspunde, madam Focşeneanu îşi scoate pălăria şi paltonul, cu care intrase, şi iese. Coletta îşi ia după-masă un volum gros, traducerea în nemţeşte a lui *Forsyte Saga* de Galsworthy[199], şi citeşte, e o carte lungă, cu personaje multe, Coletta e pe la jumătatea volumului. Ada se uită iar afară, o să trebuiască să aprindă curând lumina, se întunecă repede, n-o să meargă nicăieri, aici nu face nimic, se plictiseşte, ar vrea să se întoarcă la Paris, şi acolo e de obicei o vreme cum e azi aici, dar îi e dor de cursuri, se gândeşte la Julien Green[200], când a stat în strada Vaugirard îi era vecin şi lua dimineaţa cafeaua împreună cu el (o mai fi la Paris?), trebuie să se abţină, îşi zice, să nu devină nervoasă.

7

Mătuşa Vali a luat masa seara la nepoţii ei Schnirer. Acum ascultă radio, se aude Viena. Mătuşa Vali e încântată, se aud valsuri şi cântece vieneze. Acestea îi aduc aminte de voiajurile pe care le făcea la Viena cu bietul unchiul Iacob. Se aud câteva lieduri şi în odaie toată lumea oftează puţin, e pentru ei o amintire de un fel special, duioasă. Cu toţii vorbesc de Viena, îşi aduc aminte de câteva locuri şi cafenele, întrebuinţează şi cuvinte nemţeşti, parcă ar fi oraşul lor, atâta nostalgie au după dânsul.

*

Pavela, în vizită la băcanul cartierului care şi-a instalat radio, înjură aparatul şi Viena. De unde să ştie el că se spune Wien? În cartier nimeni nu a auzit de asemenea lucru şi nu vede de ce ar trebui să ştie el că Leipzig e totuna cu Lipsca şi că pe italieneşte Florenţa se cheamă Firenze. Le ştie însă, şi ca încheiere mai înjură o dată Viena sau Wien.

8

La patru Lidia Berger a intrat în sufragerie, a pus scaunele în jurul mesei, a scos faţa de masă brodată şi a lăsat numai faţa de postav verde. S-a dus în bucătărie, unde a spus încă o dată să se vadă de ceai, şi s-a întors în sufragerie, când pe uşa din dos a intrat Jenny Harlat. Lidia s-a mirat văzând-o, Jenny a intrat cu ea în sufragerie şi Lidia i-a spus că aşteaptă în curând câteva membre din comitetul tineretului societăţii. Tocmai bine, răspunde Jenny şi îi spune de ce a venit, sâmbătă seara Lala Garfunkel are musafiri, dar trebuie să fie convinsă să renunţe, de abia ieri s-a hotărât organizarea unui bal mascat la Gigi Bauer, în aceeaşi seară. Întâi Lidia declară că nu se poate, Lala a invitat multă lume, cum o să decomandeze? Dar Jenny vorbeşte mai departe şi arată că o să fie mult mai amuzant la Bauer, sigur, zice şi Lidia, vai, ce frumos trebuie să fie, dar cum să facem? Jenny explică. Lala e şi ea în comitet, vine acum aici, mai bine nici nu se putea. Lidia trebuie s-o convingă să renunţe la musafiri şi să vină cu toţii la Gigi Bauer, unde e surpraiz şi poate veni oricine. Marga Hussar, fata doamnei Bischoff, e organizatoarea. Doamna Bischoff, care e preşedinta Societăţii, a telefonat doamnei Garfunkel ca să renunţe la invitaţie şi când telefonează madam Bischoff e greu să refuzi. A telefonat madam Bischoff? întreabă Lidia şi surâde de bucurie. Vezi, zice Jenny, că e uşor s-o convingi pe Lala, îi arăţi că n-o să-i vină nimeni, că ce-i trebuie deranjul, toată lumea o să meargă la Gigi Bauer, unde o să fie foarte frumos. Lidia spune că nu poate promite nimic, dar o să încerce tot posibilul. Jenny e şi ea în societate, dar nu e în comitet, nu mai rămâne, o să vină pe la şase jumătate să vadă ce a făcut Lidia. Vine şi Gică Dămăreanu, îi spune. Spune şi celorlalte ca să-şi aducă pe cine vor, ce ne trebuie să mergem la Lala pe nu ştiu ce stradă, pe Antim, sau ştiu eu unde, pe o stradă lăturalnică[201]! Să vedem, o aţâţă pe Lidia, tactul şi abilitatea ta. Jenny pleacă şi Lidia rămâne să se gândească în sufragerie. Desigur că e o idee bună să nu se meargă la Lala Garfunkel. Se plimbă puţin în jurul mesei cu mâinile împreunate sub bărbie şi se uită la postavul de pe masă pe care a pus un bloc de hârtie şi un creion. Jenny

pleacă mulţumită, e sigură că Lidia o să reuşească, a lăsat-o să înţeleagă că are situaţia mondenă necesară pentru a obţine aceasta, ceea ce i-a făcut desigur plăcere. Ea, Jenny, n-o să rămână acasă singură sâmbătă seara, când toată lumea merge la Lala, pe care de abia o cunoaşte, unde deci nu e invitată, pe când la Gigi merge şi ea, ce bine că madam Bischoff a avut ideea unui bal mascat sub formă de surpraiz. Lidia îşi spune că trebuie să facă lista celor ce trebuie invitaţi. Aceasta ştie să facă bine. După ce a scris numele, trebuie să pună în dreptul fiecăruia numărul de telefon. Lucrează des şi ştie să caute în carte, să vorbească la telefon. Dacă cunoaşte numai numele mic al unui tânăr, fără să ştie care e acel al tatălui lui, face ceea ce a făcut cu Nic Fischer – a chemat pe toţi cei cu acest nume, din diferite străzi, până ce a dat de el (avea primul număr pe care îl chemase, dar care fusese ocupat). Lidia se mai gândeşte, dar e sigură că Lala o să trebuiască să renunţe, n-are altceva ce să facă, şi la Gigi o să fie foarte frumos.

9

Aneta Gattini e la cinematograf şi vede un artist care joacă rolul unui tânăr ofiţer venit în permisie în timpul războiului. E la un restaurant, unde unul din numere e o dansatoare pe care el o cunoscuse din copilărie. Se duce în loja ei şi o aşteaptă. Aceasta când vine nu-l vede, pentru că el stătuse în dosul uşii deschise, între perete şi uşa deschisă. Începe să se dezbrace, fără să observe. El vede ce frumoasă e, îşi aduce aminte de când o cunoaşte, în curând o să trebuiască iar să plece, e puţin emoţionat. Deschide puţin gura şi face cu buzele, cu limba, cu gâtul, cu privirea, cu umerii un gest care traduce tot ceea ce simte, un sentiment puţin romantic, căruia i se adaugă puţină oboseală, puţină tristeţe şi încă un sentiment foarte omenesc şi simplu, şi foarte adânc la el, totul învăluit în drăgălăşenia figurii şi jocului artistului. Aneta Gattini îşi strânge şi ea buzele, aproape că vrea să zică tare: „Ce drăguţ e, e unic“ fratelui ei care e alături de ea, dar fireşte că nu spune nimic, îi bate însă inima tare şi parcă la fel face tot corpul ei.

10

Ieri-seară s-a culcat foarte târziu şi azi s-a sculat după unu. Pe urmă Biju Barasch s-a certat cu mama lui, adică nu s-a certat la drept vorbind, pentru că el e un copil prea bun pentru ca să-şi necăjească mama, dar madam Barasch se enervează uşor şi Biju îi cere prea mulţi bani, mereu. Ea ar vrea să-l vadă muncind şi câştigând. Biju n-a vrut să mănânce nimic. Cu toate că e obişnuit să stea târziu, îi e mereu a doua zi amar în gură. S-a spălat şi s-a îmbrăcat încet, la două jumătate era gata. După-masă e invitat la un bridge la Dinu Gheorghian, dar nu merge înainte de cinci jumătate-şase, până atunci nu mai vrea să se culce, nici nu rămâne acasă. Madam Barasch e enervată. Biju se duce la un cinematograf. Când iese se uită la ceas, e încă devreme, parcă acum e mai cald decât după prânz, îşi aduce aminte de întrebarea pe care i-a pus-o ieri-seară Marcel Ferri Ericăi Pincas, îi vine iar să râdă, trebuie să fi fost pilit rău Marcel, a avut haz, dar poate că a mers prea departe, s-o întrebe aşa. Îl salută Sami Gruia, pe care îl cunoaşte puţin, au fost vecini câtva timp. Biju intră într-o cofetărie, apoi îşi zice că poate să se ducă către Dinu. Nu mai vrea să joace nimic, aproape că n-are deloc bani. Şi mai trebuie neapărat să-şi cumpere nişte lucruri, nu ştie ce să facă. Gruia venea pe bulevard în sus de la unchiul lui şi se ducea către casă, unde îl aşteaptă o carte frumoasă. Cu toate că ar vrea să citească cât mai curând, îi place mult vremea şi merge pe jos. Se bucură de cartea pe care o citeşte, îi place şi plimbarea pe care o face, cerul e foarte frumos. La chioşc, cu toate că e nerăbdător să citească, se opreşte şi, lucru care nu i se întâmplă decât destul de rar, îşi cumpără un jurnal ilustrat franţuzesc.

11

Pavela dă buzna peste Gruia să-i ceară o carte, o ia, o pune în geantă şi, aproape de clanţa uşii, se opreşte, se răsteşte:

— Ce tot îmi vorbeşti de copii moderni, nu există copii moderni, ci părinţi moderni. Copiii oamenilor de după război, care şi-au făcut de cap, s-au îmbogăţit şi au sărăcit într-un ritm ameţitor, s-au încornorat reciproc şi s-

au destrăbălat. Copiii aceştia şi-au imitat părinţii. N-au primit nici o educaţie şi au avut un model oribil. Nu există copii moderni, ci copii cu o educaţie modernă. Copii moderni ar fi de abia copiii acestora de azi, dacă cumva generaţia noastră va fi în stare să facă copii.

Îşi pune pălăria pe vârful capului şi iese, alergând aproape. Gruia n-are timpul să spună: he!

12

Simona Beer iese în oraş cu mama ei. E încă foarte devreme, dar nu face nimic, au de făcut multe curse şi apoi amândouă trebuie să meargă la coafor – unde desigur o să fie silite să stea, nu glumă. E deci mai bine să plece chiar acum, până ce ajung în oraş, e tocmai bine, se deschid magazinele. Simona a deschis uşa, a coborât câteva trepte, s-a oprit şi s-a întors să vadă dacă vine mama ei. Doamna Beer îşi mai aranjează blana în faţa oglinzii şi vorbeşte cu jupâneasa care e lângă ea. Vin, zice doamna Beer, şi când iese, jupâneasa închide uşa în urma ei. Afară vede că e vreme bună, a plouat destul, dar probabil că acum a încetat şi se apropie vremea frumoasă. Afară la poartă aşteaptă automobilul, e urcat pe trotuar pentru ca să poată trece tramvaiul. Ştii ce, îi propune ea însă fetei sale, n-ai vrea să mergem pe jos, tot e devreme şi s-a uscat? Da, vrea şi Simona, şi spun şoferului să vină după ele la magazinul unde merg în primul rând. Doamna Beer îşi saltă puţin blana pe umăr, ştii că am auzit că Biţa Perlenzweig e rău bolnavă, îi spune Simonei, trebuie să telefonez când ne întoarcem neapărat, sigur că n-o să vină diseară. Seara e primire la madam Sophie Cohen, e aniversarea fetei ei, Laurence. Automobilul mai aşteaptă ca să plece. Madam Beer şi Simona merg înainte pe jos, pe strada răcoroasă.

196 În varianta A, autorul inserează, în legătură cu titlul acestui capitol, următoarea notă: „Fragment din *Cercuri care nu se întretaie*, I (*Copiii moderni*)“. Structura acestor „instantanee“ întăreşte, de altfel, ipoteza „fişelor de roman“, pe care Steinhardt le menţionează în convorbirile cu Nicolae Băciuţ (vezi şi *studiul introductiv* al prezentei ediţii ştiinţifice).

197 *Winesburg, Ohio* este capodopera scriitorului american Sherwood Anderson (1876-1941) – romancier şi autor de proză scurtă. Cartea este alcătuită dintr-un ciclu de poveşti scurte despre viaţa

unui orăşel de la sfârşitul secolului al XIX-lea; în româneşte, a apărut chiar în traducerea lui N. Steinhardt: *Winesburg în Ohio*, prefaţă de Dan Grigorescu, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1969.

198 În varianta A, ultimele două fraze sunt eliminate.

199 John Galsworthy (1867-1933) – romancier şi dramaturg britanic. Ciclul de romane *The Forsyte Saga* (1906-1922) i-a asigurat notorietatea internaţională. În 1932 a primit Premiul Nobel pentru literatură.

200 Julien Green (1900-1998) – scriitor american de origine franceză. În 1970, Academia Franceză i-a acordat Marele Premiu pentru literatură, apreciindu-i stilul original, caracterizat prin claritate, precizie şi simplitate. Scrierile lui Green au fost reunite în *Opere complete* (10 vol., 1954-1965).

201 În varianta A, ultima parte a frazei – „pe nu ştiu ce stradă, pe Antim, sau ştiu eu unde, pe o stradă lăturalnică“ – este eliminată.

XXVI
Continuare

Când îi spun tatei ce am dorit să obţin de la domnul Benet, îmi cere detalii, se gândeşte şi-mi spune că-mi poate face aproape acelaşi lucru. Am luat lucrurile prea tragic, tata a rămas mai bogat decât am crezut. E mai bine, sunt într-un drum mai ferit, ca o odaie care nu e în colţ, ci între altele la mijloc.

Mama îmi spune: ştii cine a murit? Săraca madam Keller. Care? zic eu. Nu ştii… începe mama, dar îmi aduc aminte. Madam Keller ne era rudă foarte de departe. Trăia singură cum putea, copiii ei sunt în străinătate, trebuie să fi fost bătrână. Mama îmi spune că ar trebui să mergem şi noi acolo. Da, cum vrei dumneata, mamă. Îmi pare bine că avem ceva de făcut numaidecât, că nu am o după-masă cu totul liberă. Ar fi bine să mai am aşa câteva zile, îmi aduc aminte că acum un an tata a fost în voiaj de afaceri în străinătate, era în iarnă şi a stat două săptămâni, în timpul când eu avusesem gripă, aşa că atunci când tata s-a întors eu tocmai începusem să ies din casă, să văd spectacolele noi, am avut aceeaşi impresie pe care aş fi avut-o dacă m-aş fi întors din călătorie.

Mă miră că mama s-a gândit la o rudă atât de îndepărtată. Mătuşa Ana, ea, are grijă de toate, le face vizite, îi primeşte când trebuie. Mama îşi iubeşte rudele, când le vede, se bucură. Dar nu se gândeşte niciodată să le cheme, e neglijentă. Mătuşa Ana priveşte rudele depărtate şi sărace de sus, dar sunt rudele ei nu uită să le felicite de sărbători şi aniversări. „E ziua nunţii mătuşii Judita.“ Mama uită să se ducă, Ana însă merge. „S-a logodit băiatul mătuşii Judita.“ Mama o imită atât de bine pe Judita, încât şi mătuşa Ana trebuie să râdă. Apoi bate cu degetul din mijloc al mâinii drepte pe

masă şi anunţă că negreşit trebuie să meargă la logodnă toată familia. În caz de moarte ea ţine doliu şi nu admite ca ceilalţi să nu facă la fel. Le spune unchiul Gross că doliul adevărat e în suflet, nu în a merge la teatru. Nu e aşa, îi răspunde mătuşa Ana, nu e frumos pentru lume. Rezultatul e că mama e rău privită de rude, pe când sora ei e veşnic atentă şi amabilă. Una le iubeşte, alta îşi satisface cu dânsele plăcerile ocrotitoare de bunăvoinţă socială.

Numaidecât după masă pornim. Mergem cu trăsura, e atât de răcoare încât mi-am pus paltonul. Dar e soare mult, cerul e albastru, fără un nor, cu trăsura facem un drum lung. Mama se plânge de frig. O întreb pe mama dacă se bucură, desigur, zice, dar nu ştie exact despre ce e vorba. Aş vrea ca mama să imite puţin. Cu cine seamănă câinele ăsta? o întreb de un câine pe care îl întâlnim în faţa unei case pe strada Columbelor. Mama se uită la el, dar de data asta nu găseşte pe nimeni, totuşi râdem. Pe când trăsura merge înainte îmi stăruie în gând posibilitatea mamei de a imita. Mama imită animale, oameni şi lucruri. Orice fel de lucruri, cele mai neaşteptate. În gară la Sinaia, vara, spune: Uite la locomotiva asta, seamănă cu madam… Pisica văzută la băcănie seamănă, uite cum seamănă cu domnul… Şi ceasornicul seamănă, toate. Aceasta e o trăsătură însemnată în sufletul mamei mele. Pentru dumneaei toate devin astfel apropiate şi surâzătoare. Natura nu e departe şi nici obiectele inanimate. Când merge pe stradă, tramvaiele au un mers ca al unchiului meu, şi când e singură în salon o amuză papagalii mari şi galbeni ai tapetului. Prin asemănări şi imitaţii şi le apropie pe toate şi trăieşte într-o lume familiară, veselă şi cunoscută.

Ajungem acolo. Mama îmi spune cine era răposata, cu cine era rudă. Ne întâlnim cu madam Golden, care nu m-a mai văzut de mult, îi spune mamei că am crescut. Fiica ei, Pauline, plânge. E înaltă şi slabă, când vorbeşte strânge degetele de la mâna dreaptă şi întinde numai arătătorul, dă capul puţin pe spate, vorbeşte din inimă, plânge. Când am sosit, tocmai se formase cortegiul, să plece. E lume, dar nu e o înmormântare de la care, când vii, poţi spune, când eşti întrebat cine a fost, că a fost cine vrei şi cine nu vrei. Aşa se spune despre nunţi sau o recepţie, unde a fost multă lume şi

unde povestitorul a întâlnit cunoscuţi şi a auzit multe nume. Stăm numai puţin, mama cu mine suntem amândoi mulţumiţi şi ne întoarcem cu aceeaşi trăsură. M-am mai plimbat astfel de multe ori cu mama şi trebuie că-i pare rău că nu sunt iarăşi mic, când avea mai puţine griji cu mine, trebuie că-i pare rău că nu am cinci ani. De la madam Keller vorba trece la alte rude şi cunoscuţi care au fost bolnavi sau au murit. Şi săraca madam Fenster, zice mama, tot ca madam Keller a murit.

— Care madam Fenster?

— Sora Elenei Weinstock, s-a chinuit, săraca, unde nu s-a căutat, şi în străinătate.

— A murit şi el?

— Da, săracul, de mult era bolnav şi el, ştii cine era el, era fratele doamnei Iosef, aia frumoasă, ai văzut-o şi tu, şi ea a murit, săraca.

Au murit atâţia, mi-e milă de toţi, o să capăt probabil şi eu o boală pe care o să o îngrijesc şi o să mor de ea. Acum sunt plin de milă faţă de toţi, rude şi cunoscuţi, prieteni din copilărie ai mamei, despre care dumneaei spune că sunt singurii adevăraţi prieteni (oameni de familie cumsecade toţi).

Mama îmi spune ce s-a întâmplat în zilele când am lipsit, îi spun unde am fost. Ce drăguţi au fost cu mine Benet şi Gruia. Da, zice şi mama. I-au telefonat, Gruia a fost la noi. Îmi închipui că acum o să-mi vorbească, o să-mi facă observaţii să-mi spună cât i-am necăjit pe amândoi, pe tata şi pe dumneaei. Nu-mi spune nimic. Ne pare bine şi mamei, şi mie că trăim, ne e frig, pe când ne înapoiem mama spune doar de ce am necăjit-o, dar azi e binedispusă, nu insistă, îi spun că o să fiu cuminte, se opreşte în drum să cumpere ceva pentru ceai. Pe când e în cofetărie, eu aştept afară în trăsură. Mama iese, mă întreabă dacă nu m-a lăsat să aştept prea mult, se urcă în trăsură, se bucură să ne facă acasă un ceai bun.

În odaia mea, pe masă, o singură scrisoare:

> Dragă Blumberg,
> Îţi cer un serviciu. Nu sunt bine lămurit asupra cazului când se îndoaie colţul cărţii de vizită şi când nu. Cred că lucrurile stau astfel, îmi vei da părerea ta.
> Colţul se îndoaie numai când două condiţiuni sunt îndeplinite. Să te fi dus personal la persoana căreia îi era destinată cartea şi, în al doilea rând, să nu o fi putut vedea. Spun dinadins: să nu o

fi putut vedea, pentru că aceasta poate cuprinde atât situaţia când ai vrut s-o vezi şi ţi s-a spus că e plecată, cât şi aceea când persoana e poate acasă, dar tu nu ţi-ai manifestat dorinţa să o vezi, ai depus numai cartea.
Aşa e? Nu te-am găsit acasă. Problema mă interesează mult.

Cu salutări cordiale, Pavela

P.S. Mi se pare că te-am auzit spunând lingură de ghete. E greşit. Se spune limbă de pantofi.
Veneam mai mult ca să-ţi cer informaţii despre unchiul tău Karl Marx. Puţinul ce mi-ai spus la Gruia îmi confirmă părerea: de mult timp bănuiam că Marx, spre deosebire de marxiştii lui, era un om de familie bună. Şi un băutor serios. O să-ţi mai povestesc ce făcea cu Liebknecht prin tavernele Londrei[202].

Până ce suntem serviţi, mama se aşază pe canapeaua din antreu, alături de uşa care duce în sufragerie, şi eu vin lângă dumneaei. Stăm de vorbă. Mama îşi uşurează inima. Îi pare bine că nu am luat-o pe Aneta, nu-i place, m-ar fi înşelat pe toate cărările, bine că nu am făcut vreo prostie s-o iau. Îmi mai repetă ceea ce spunea despre diferitele persoane de care am vorbit pe drum, ne plictisim puţin, tăcem, iar mai vorbim, lenevim astfel în linişte, până ce trecem să luăm ceaiul. Nu-i aşa că stăm plăcut? întreabă mama[203].

Ultima pagină, scrisă de mână, din dactilograma de la Mănăstirea Rohia (varianta A)

202 În varianta B, acest paragraf lipseşte.
203 În varianta A, textul romanului nu se încheie cu aceste rânduri: ultima foaie din dactilogramă cuprinde pe verso, sub formă de manuscris, câteva consemnări finale ale naratorului şi ale Anetei Gattini. Le reproducem mai jos, reamintind cititorilor că varianta A – dactilograma de la Rohia – aparţine unui model narativ obiectiv: tânărul Blumberg este substituit de junele Theo Milliner, care păstrează aceleaşi semnalmente, aceeaşi identitate, iar „mama“ devine doamna Milliner:
„Pe când mama lui e dusă în bucătărie, Theo are tocmai timpul să ridice receptorul telefonului care sună şi să răspundă Anetei. Mă grăbesc, spune Aneta, sunt gata de plecare la facultate, vreau să-ţi spun un singur lucru, ştii la ce mă gândeam? «Sunt foarte curioasă să ştiu ce crede Dumnezeu despre noi, cum priveşte preocupările noastre despre salutări, vizite şi relaţii? Nu-i aşa că semăn a eroină rusă de roman, dar sunt foarte exaltată astăzi.» Aneta închide şi doamna Milliner revine“.

ESEU ROMANŢAT ASUPRA NEIZBÂNDIRII

Tu es née pour me croire[204].

Sergiu Livescu

mergeam pe străzi îmbrăcaţi în fulgarine
şi tu aveai în mână un buchet mare de liliac.

Geo Bogza[205]

[204] „Eşti născută să mă crezi“ (fr.). Versul este citat şi în *Geo Bogza, un poet al Efectelor, Exaltării, Grandiosului, Solemnităţii, Exuberanţei şi Patetismului*, ed. îngrijită, studiu introductiv, note, referinţe critice şi indici de George Ardeleanu, repere biobibliografice de Virgil Bulat, Editura Polirom – Mănăstirea Rohia, 2011, p. 84.

[205] Versurile fac parte din cel de-al cincilea poem al ciclului *Ioana Maria. Şaptesprezece poeme* (Editura Azi, Bucureşti, 1937).

— Tu, îmi spunea Adina, începutul lui mai e cel mai frumos moment al anului. Vacanţa e aproape, o simţi că a pornit spre tine, şi totuşi e încă destulă vreme pentru ca să o poţi gusta anticipativ pe îndelete şi a o pregăti şi ţi-o închipui în fel şi chip. În fel de feluri şi chipuri. Promisiunea e, nu-i aşa, mai bogată şi mai plină de posibilităţi decât realizarea efectivă şi nici un Canaan, oricât de bogat în miresme, nu va fi mai tulburător – mai tulburător şi mai generos cu împărţirea tihnei şi împăcării – decât aşteptatul pământ al făgăduinţei…

— Da, îngânam eu, da, Adina, da, iubito…

Nu lua însă aminte la întreruperea mea şi continua cu debitul ei rapid şi-n stilul nostru studenţesc, sofisticat şi cultural, atât de altul decât cel de astăzi încât pare a veni de pe altă lume, care nu se poate să nu fie acoperit de praf şi de buruieni şi mai roditor de fiinţe ca zglobia Stella Nădejde ori ca admirabilul tău prea încântat de sine Teodor Goldman decât de lapte şi miere… Tu ai văzut ce mai ceafă groasă are Rubio? Are o ceafă de animal şi teoriile lui au şi ele o încăpăţânare dobitocească într-însele… dar ferice de el că studiază medicina, oamenii ăştia care învaţă o disciplină pozitivă sunt mai fericiţi decât noi, nespus mai fericiţi, lucrează un număr de ore într-un laborator sau într-o fabrică şi apoi gata, se-ntorc la domiciliu, nu le mai pasă, la revedere, pe când noi nu scăpăm nici o clipă, suntem frământaţi mereu, ne ducem profesiunea şi îndatoririle cu noi ca pe o cochilie de melc, nu ne învrednicim de pauze…

— Da, Adina, albastrul rochiei tale nu se deosebeşte deloc de al cerului, cât se vede printre norii ceştia albi şi pufoşi.

— …Nu-i aşa că aici, în jurul Cişmigiului, se concentrează toată frumuseţea Bucureştilor? Nu-i aşa că în cartierul ăsta al nostru e oraşul mai provincial, mai dulce, mai adunat în jurul unui „parc“, unui punct central, şi mai dispus să adăpostească visări patriarhale? Nu-i însă deloc urbe de provincie, fiindcă mai încolo ştim şi simţim că sunt străzi cu duiumul, forfotă, lume, bulevarde, magazine, viaţă multă şi intensă şi biblioteci şi teatre şi facultăţi, şi noi suntem la mijloc, în centru, la întretăiere, cum e mai bine…

— Da, neadormita mea frumoasă…

— …Ai observat-o pe Stella când a intrat la curs, ieri, cu întârziere, fireşte, nici că se putea, îşi împodobise capul cu o pălărie turtită şi rotundă ca un capac şi era îmbrăcată în roşu, nu-i de mirare că am auzit şoptindu-se: colac peste pupăză… Vezi, în oraşele mici de provincie, oricât ar fi de fermecător, niciodată nu te poţi rătăci, nu te poţi pierde ori ascunde, eşti mereu la vedere, asta-i obositor şi e şi o jignire, o fiinţă omenească trebuie să aibă dreptul să dispară pe câtva timp dacă vrea, pe când în marele oraş lucrul e posibil, poţi oricând trece dincolo de cartierul tău şi intra în anonimat, în mulţime, deveni disponibil, singur, te retrage din imaginea pe care şi-a format-o colectivitatea despre tine, eventual te înnoi…

— De ce singur, Adina, de ce singură?

— Pentru o perioadă, pentru câteva clipe ori câteva puţine clipe, ori deloc, dar ca să ai posibilitatea, să ştii că o poţi face oricând, în provincie ori la sat nu se poate, acolo eşti mereu în casa de sticlă, la vedere, urmărit, diferenţa dintre trib şi societate asta e, din societatea urbană te poţi izola, poţi ieşi niţel la aer, dincolo însă nu, în trib eşti mereu cuprins, înconjurat, stăpânit, eşti la vedere…

— Ce urechi mici ai, Adina!

— …Mai mult decât orice îmi place să mă plimb primăvara, când plouă uşor şi liliacul e înflorit… Tu nu ştii ce-i liliacul pentru mine, e totul, e copilăria, e viitorul, e romantismul german naiv şi-i cel mai sofisticat

empirism englez, când văd liliacul ştiu că voi studia totul, că voi fi fericită, că fericirea nu mă va ocoli, mă îmbată, însă decent, duios, discret, e cea mai rafinată şi mai inocentă morfină…

— Să te plimbi cu mine, Adina?

*

Cartierul nostru, al copilăriei mele şi apoi al Adinei (veniseră de undeva de prin marginile Cotrocenilor, după cum, înaintea lor, şi noi sosiserăm în str. Sf. Constantin tocmai de pe la Bellu, motiv pentru care, în ciuda marii depărtări, continuasem a învăţa la Liceul „Gh. Şincai“) şi al plimbărilor noastre, al prea scurtei noastre ere magice, e cel din jurul Cişmigiului. E unul din cele mai frumoase ale Capitalei, şi dacă întrebuinţez superlativul relativ, iar nu cel absolut e doar din teama de a nu părea exagerat şi a nu cădea în doaga ce constă în a conferi unui anume loc (ori unei anume epoci fericite a vieţii şi îndeosebi a copilăriei şi tinereţii) toate atributele supremaţiei. E – şi, oricât de puţin părtinit de motiv ar fi, farmecului său incontestabil nu i te poţi sustrage – un cartier liniştit şi din belşug dăruit cu subtilă eleganţă. Liniştit era pe atunci şi mai mult, atât de sustras zgomotelor şi agitaţiei încât îmi place a-mi închipui că de restul oraşului îl despărţeau nevăzute straturi de insonorizare, de nu va fi fost fabulos aşezat sub un clopot al tăcerii şi al exclusivităţii, opac vederii şi simţurilor trupeşti, însă transparent unei percepţii extrasenzoriale. Da, primăvara, şi cu o intensitate de necrezut în puţinele zile ale înfloririi liliacului, era parcă de-o tărie – în graţie şi candoare şi capacitatea de a îmbia – neîntrecută ori cel puţin egală cu a locurilor celor mai încărcate cu vrajă din lumea întreagă. Vecinătatea întinsei grădini – amestec subtil de grijă horticolă şi de sălbatică explozie vegetală în inima necuprinsului perimetru orăşenesc de piatră şi cărămidă – se arată atunci mai catalitică decât oricând. Cişmigiul, chiar când, în perspectiva unor locuri, nu se lăsa văzut, îşi exercita influenţa şi înnobila străzile dimprejur la orice oră şi în orice anotimp. Prezenţă invizibilă, dar ştiută, ocrotitoare, adăugitoare, conferea cartierului ceva din excepţionalul şi maiestatea sa. Factor comun al tuturor străzilor, uliţelor, caselor şi clădirilor din spaţiile acelea, tuturor le

dăruia ceva dintr-al său, le exponenţializa la puteri de vrednicie şi demnitate la care n-ar fi fost în stare a visa nici bulevardele şi căile mai arătoase, mai largi, mai înseninate; trăiam ca acei din evul mediu, strânşi în jurul castelului, fortăreţei ori catedralei, deosebiţi, bunăoară, de locuitorii unor sate mai prospere poate, însă lipsite de harul proximităţii unei reşedinţe nobile ori – de nu mă avânt prea departe – de cei ai unei planete prea distanţate de un astru luminos. Iar astrul nostru, de-un verde heraldic şi întretăiat de atâtea benzi (spectrale oare?!) multicolore şi infinit nuanţate, umbrit de copaci bătrâni şi scăldat de apele moi şi stagnante ale unui lac miniatural, frânt şi conceput ca întortocheri, cu iz de basm şi de picotire, era nu numai un domeniu de prestanţă, dar şi de reverie. Şi ne mai punea, prozaic şi binevoitor, la îndemână un loc de răcoare, de refugiu; de parc în zilele toride când locuitorii ceilalţi ai Bucureştilor erau sortiţi a suferi ori a-şi căuta limanul la cine ştie ce depărtări de casă; mai oferea şi un spaţiu suplimentar, fiindu-ne terasă, balcon, grădină personală, adăpost pentru învăţătură, citit, hoinăreală.

Din strada Sf. Constantin până la Adina, în Aleea Progresului, aveam de bătut numai câţiva metri.

Şi de acolo în Grădină ne rămânea doar să trecem strada Schitu Măgureanu, prilej, ce-i drept, de a ne da seama că facem parte din Oraş şi că Cişmigiul nu-i al nostru decât prin bunăvoinţă, adopţiune şi întâmplare. Odată însă ajunşi acolo, îl înstăpâneam, socotindu-l de două ori neîmpărţit cu ceilalţi bucureşteni: ca vecini, ca înfrăţiţi cu melancolia aleilor sale tomnatice ori cu exuberanţa parterelor de flori înmugurite şi după aceea estivale, ori cu tăria zăpezii care în lunile de iarnă îl acoperea aproape ca un linţoliu şi ni-l încredinţa în cvasi-exclusivitate: atunci când toţi ceilalţi falşi prieteni îl părăseau, vădindu-şi interesul şi făţărnicia.

Dar plimbările mele cu Adina – circuit paraspaţial de fericire transfiguratorie a banalului – nu se limitau neapărat şi numai la aleile parcului. De toate străzile cartierului eram de asemeni legaţi şi parcă îndrăgostiţi, atraşi gravitaţional; le cutreieram – pe ele, nu altele – îndelung, în toate acele ore libere atât de surprinzător de numeroase în partea de

tinereţe a vieţii. S-ar fi spus că ne stă la dispoziţie şi îndemână însuşi timpul, la fel ca suprafaţa Cişmigiului şi ca inepuizabilul caldarâm dintre Calea Plevnei (spre apus), Calea Griviţei (către nord), strada Brezoianu (la răsărit) şi bulevardul Elisabeta (marginea de miazăzi a împărăţiei noastre). Timp în vremea aceea aveam întotdeauna şi-l foloseam cu precădere pentru plimbări, de care nu ne săturam. Plimbările fără rost nu-s ele oare sfidarea cu mai multă violenţă, de către cei tineri, a Ordinei, a Cuminţeniei bătrâneşti, a Cufundării maturităţii în Micime şi, în genere, a lumii în monotonie şi automatism? Umblam şi vorbeam şi făceam planuri, mereu altele, şi eu visam şi ea vorbea pentru sine; eu o ceream de mii de ori în căsătorie şi ea, tot de atâtea ori, neobosită, îmi răspundea (iute şi zâmbind – oare şi cu glas niţel scăzut, ca de pe orbite mai rapide) afirmativ şi-i plăcea să-i încarc braţele, pe la sfârşitul lui april şi-n primele zile de mai, cu multe crengi de liliac, multe de tot, ostentativ, ridicol, absurd de multe, şi-i plăcea să-şi încreţească niţel ochii, surâzând, să-şi scuture părul (lung şi şaten foarte deschis, îl purta lăsat pe umeri) şi să sporovăiască urmărindu-şi gândul aproape fără a lua aminte la spusele mele, la mine, la întreruperile ori întrebările mele, dar îngăduindu-mi, din plin, absolut, covârşitor, definitiv, să fiu – în plimbările acelea copilăreşti, adolescentine, studenţeşti (căci am fost vecini de când aveam amândoi cincisprezece ani, ea cu câteva luni mai mică) –, să fiu alături de ea fericit, să cunosc şi eu, să am şi eu parte, partea mea, de fericire, de fericirea aceea care poate că, într-o cantitate cât de infimă, tot e hărăzită fiecăruia, oricât de mic sau oropsit, şi apoi de coborât, de pus la punct, de trecut în rând, în rândul înfrânţilor, uitaţilor, păgubiţilor, celor cărora la bilanţ se vede că nu le-a mers bine.

*

Îi fac o scurtă vizită lui Al. Ift. Înapoiat dintr-o lungă excursie cu Fundăţenii la mănăstirile Dragomirna, Suceviţa, Moldoviţa, Voroneţ, Humor, Putna… Au făcut popasuri la Suceava, la Rădăuţi, la Arbore, la Stupca, apoi, pe la Bistriţa, au trecut în Transilvania, de acolo în Maramureş, pe valea Izei, a Vişeului, a Marei… Ift. e peste măsură de încântat de tot ce a văzut, mai ales de Maramureş. Dintre mănăstiri, care l-a

impresionat mai mult? Toate. Poate Dragomirna, cu aspectul ei de cetate şi severitatea ei de piatră, dar şi umbritul Humor, sau Suceviţa, care pur şi simplu i-a tăiat răsuflarea, sau graţioasa Moldoviţa… Dar şi Voroneţul, mic, concentrare a curcubeului, neasemuit… Şi Maramureşul! L-a dat gata, cu oamenii lui manieraţi, nobili, cuviincioşi şi totodată de o demnitate princiară… Şi bisericile de lemn, cea de la Şurdeşti… Au nimerit acolo într-o duminică, au asistat la slujbă, s-a crezut transpus în vremea lui Ştefan cel Mare ori a lui Alexandru cel Bun, ca-n *Sărmanul Dionis*… Şi cele de la Dragomireşti, de la Şugatag… Dar Budeştii… Nu mai înceta, pe nerăsuflate.

Apoi a revenit la subiectul lui favorit, la vechea lui obsesie. (Tocmai isprăvise o lectură mai adâncită din Gide.) Noi, ceştilalţi, dragul meu, nu ne putem permite a visa – din trenuri exprese – felurite vieţi posibile ori a ne plimba pe străzile oraşelor pitoreşti şi a ne închipui existenţe felurite în frumoase ori cochete case cu bovindouri şi donjoane. Noi, unii ca noi, bieţii de noi, dacă vrei, trebuie să ne trăim viaţa care ne-a fost dată, ca-n Coşbuc, să punem în funcţiune biletul de loterie, lozul pe care l-am tras înainte de a ne naşte, şi să ne croim un drum. Alde Gheorghidiu şi Dinu Păturică nu-şi pot îngădui visările lui A.O. Barnabooth instalat în vagonul lui. Au de lucru.

*

Bucuria de a trăi, faimoasa *joie de vivre* atât de proslăvită de francezi, de la Talleyrand la Jules Romains (ori *dulceaţa de a trăi*, cum şi-a intitulat unul din volumele romanului-fluviu *Oamenii de bună voire*), s-a numărat printre cauzele (de nu va fi fost şi principala) ratării lui Alexandru Iftodie. Îl fermeca – dar de un grad de intensitate acaparatoare mult mai înalt decât pe ceilalţi orientali ori sălăşluitori la „porţile Orientului“ – seninătatea adăstării la mesele cafenelelor, mai ales ale acelora de la Paris, aşezate pe trotuare. (Cafenelele pariziene aduc oarecum cu prispele româneşti, ce se află pe bisectoarea dintre natură şi cămin: sunt şi ele la mijloc, nu te închizi în local, încerci impresia participării la activitatea străzii şi totodată huzureşti.) Îl încântau şi grădinile noastre, bucureştene, de vară, dughenele noastre cu aperitive care-n cartierele tinereţilor noastre îşi instalau şi ele mesele afară,

sub umbrele colorate sub o tindă. Plac – grădinile, cafenelele, bodegile – tuturora şi pe toţi (chiar şi pe rigorişti) îi atrag? Desigur, pe el însă îl confiscau, îi intraseră în sânge (cum sună triviala – triviala ori ştiinţific exacta – expresie), îl urmăreau cu vraja lor insidioasă şi ieftină pretutindeni, ziua toată ca un miros de parfum prea tare, indiscret, folosit de o femeie „nebuneşte“ iubită. Nu cobora, de altfel, Iftodie din oameni care cunoscuseră şi ei ciubucele şi cafeaua, chiselele cu dulceaţă servite la orice prilej, transparentele ore goale petrecute în sacnasiu? Pura plăcere de a fi, de a exista? Gustarea, îndelunga sorbire, prelungita mestecare (de nu şi rumegare) a timpului în sine, esenţă nealterată, inepuizabilă de Viaţă şi Durată?

Se pierdea în aceşti parametri abstracţi, în aceste kantiene categorii neumplute, neacţionate, neîmprospătate, nepuse în lucru şi funcţiune de vectorii şi angrenajele cotidianului şi ale modestelor (dar primordialelor, ineluctabilelor) noastre rosturi omeneşti.

*

1942

Aflând ce post mediocru, mai mult decât mediocru a dobândit Al. Ift., mă întreb din nou – acum când o pletoră de neisprăviţi capătă funcţii mari, dobândesc titluri răsunătoare şi se rostuiesc în fel şi chip – de ce obţine aşa puţin. Ştiu, politic nu s-a dovedit abil. N-a avut nici pic de statornicie. Iar în politică, dacă ţinteşti sus, trebuie să şi dai dovadă de răbdare, altfel pari neserios, măcar că trecerile dintr-un loc în altul ar fi determinate de considerente sincere şi de schimbarea perspectivelor. Sandu a trecut mai pe la toţi: i-a simpatizat pe averescani (când nu mai erau decât umbre), s-a înscris la ţărănişti, apoi la Grigore Filipescu[206] (act de curaj şi de panaş, cu adaosul că, întocmai ca la japonezi, durata aici ţine de esenţă), a fost cu Iunian, până la urmă ar fi cedat insistenţelor lui Goga care, prin Ş.T., îşi făcuse o părere bună despre el, dar a căzut guvernul după abia patruzeci de zile…

Sunt, nu-i aşa, totuşi, atâţi alţi aviatori politici care s-au ales cu porţii mult mai mari, şi mai de la mijlocul tortei, unde ciocolata-i mai densă…

Convingerea mea e că răul vine de altundeva.

Sârguinciosul şi strălucitul student ce a devenit, şirul acela neîncetat de bile albe (cu elogii) şi de douăzeciuri, precum şi o anumită stare generală euforică precursoare a marii crize economice din anii ’29-’30 i-au făurit o mentalitate pe care aş numi-o coriolanică. Ea mai mult decât inoportuna părăsire a unui partid politic în momentul chiar când s-ar fi putut alege cu ceva de pe urma lui, decât trecerile acestea *à contretemps* şi un ghinion derizoriu în felul său (asemenea căderii brutale într-o băltoacă a unui ins spilcuit, cădere lipsită de gravitate care îngăduie, prin compensare, râsul necruţător şi răutăcios al privitorilor) l-a ţinut izolat. Aici s-a încrezut prea mult în sine (de unde în domeniul creaţiei tocmai această necesară încredere i-a lipsit), aşteptând – cu o copilăroasă, şcolărească mândrie – să fie solicitat, să i se ofere posturi… Ceea ce e o prostie. Nimeni nu vine să te cheme de acasă, decât doar dacă eşti Pasteur, pe care l-au ales la Academia Franceză scutindu-l de obligatoriile vizite ale oricărui candidat, ori un duce pair de străveche stirpe, al cărui nume acoperă totul şi de a cărui prezenţă respectiva instituţie are ea nevoie… El însă, nefiind nici Pasteur, nici duce, trebuia să ştie că şi boierii ori lorzii britanici, dacă vor să intre în politică, dau din coate, aleargă, vorbesc, îşi dau silinţa, ca orice comis-voiajor…

De unde s-ar putea extrage şi formula câteva reguli-condiţii ale succesului (pe care i le voi supune lui Ift.):

a) a te cerceta pe tine fără cruţare şi ipocrizie – cunoscând şi ţinând mereu seama de paradoxul că cel mai greu lucru din lume e ca omul să nu se mintă pe sine – ca să afli ce vrei cu adevărat, spre ce ţinteşti în fundul străfundurilor fiinţei tale, când nu te vede şi nu te aude nimeni şi nici conştiinţa ta – moralistă şi ea, civilizată, exigentă – nu-i de faţă; şi aceea să faci!

b) să nu ceri sfaturi, să nu te iei după alţii, la nevoie să te împotriveşti lor şi sfaturilor lor (oricât de înţelepte ar părea, oricât de bine intenţionate ar fi) – şi nici după cerinţele eului tău social;

c) să ai un ideal, un ideal foarte înalt şi îndepărtat, şi deocamdată inaccesibil, pe care să-l păstrezi ascuns în tainiţele adânci ale fiinţei tale, pe

care să nu ţi-l mărturiseşti nici ţie însuţi decât foarte rar – şi de care să te apropii treptat, încet, pas cu pas, mereu;

d) totodată să foloseşti orice prilej din afară, să nu-l refuzi (făcând şi salturi, aşadar, de va fi cazul), să joci şi pe tablouri secundare (dar să nu le dai voie să fie absorbante, distragante);

e) să nu crezi niciodată că cineva îţi este cu ceva dator (şi societatea mai puţin decât oricine), să nu-ţi închipui că cineva ţi se va înfăţişa vreodată spre a-ţi spune: iată, ai muncit, ca atare te răsplătim, sau: iată, eşti modest şi vrednic, te încununăm.

*

Însemnarea aceasta scurtă a lui Ift. mi se pare vrednică de a fi reprodusă deoarece dovedeşte, cred, influenţa în definitiv pernicioasă a soţilor Fundăţeanu asupra cursului vieţii lui şi faptul că nu l-au obsedat numai bunurile strict lumeşti, succesul în sensul cel mai concret şi mai vulgar şi nici măcar numai „izbânda“ asupra destinului şi adversităţilor – în sensul cel mai larg, mai „onorabil“: l-au atras natura, spectacolele ei dezinteresate şi înălţătoare, partea „poetică“ a lumii – şi poate că n-a fost bun numai de monografii şi studii istorico-literare asupra vechilor noastre mănăstiri, ci şi un suflet de poet. Poate că mai ales asta a fost, un poet ratat, ori mai bine spus un poet care nu s-a ştiut pe sine.

Iată şi scurta însemnare:

> *Cap Martin.* Plimbări îndelungate şi aici, ca şi la Mamaia, la Tataia, desculţ, în nisip. Lungi. Nu-mi vine a le pune capăt. Şi dimineaţa foarte devreme, sincronizate pe răsăritul soarelui; şi seara, în lumina lină a începutului de înserare. Aici însă pinii şi măslinii, copaci tulburător de trişti. Măslinii, cu aşternutul lor de colb subţire, solesc Elada toată, care mă întreb dacă n-a fost mai puţin „voioasă“ decât îndeobşte se crede, ci mai resemnată. Inima, împăcată, cântă ritmat natura. Nu numai puterea incantatorie a poeziei, ci şi puterea ei calmantă şi de sărbătoare, de rupere din firele toarse de bunătăţile ori răutăţile lumii. Lumii acesteia *materiale*, pe care singură o cunoşteau grecii şi de care te liberai – apăsărilor şi josniciilor căreia scăpai – prin meşteşugirea melodică a cuvintelor. Muzica. Îmi pare că dreptatea e de partea lui Nietzsche. Die Geburt der Tragödie *aus* dem Geiste der Musik. Spiritul muzicii şi al poeziei pure – trebuie să-l recitesc cu atenţie pe Brémond[207] – are nebănuite forţe terapeutice. De ce nu le încerc? De ce mi-este frică să atac poezia? Ea, cu abisalele ei repeziciuni, mă poate salva şi de grija materialului cantitativ, şi de slugărniciile compunerii prozaice. Vise: o viaţă înscrisă într-un univers sincopat şi desfăşurată exclusiv printre fulgerări.

*

De ce este tinereţea atât de frumoasă şi de ce suntem atât de fericiţi (de nepăsători) când suntem tineri? Şi de ce la bătrâneţe e dimpotrivă?

Pentru că la tinereţe cărţile nu s-au dat încă pe faţă. Nimeni nu ne poate reproşa că nu am făcut nimic. *Avem tot timpul.* Suntem în faza făgăduinţelor, privim viitorul de pe un munte Nebo al posibilităţii tuturor împlinirilor. Totul e cu putinţă, încă nu putem fi traşi la răspundere. Tinereţea, ca şi balul mascat, aşterne pe feţele noastre nezbârcite un văl algebric şi o aură difuză (egalitară). Masca şi tinereţea, deopotrivă, ascund valoarea reală (aritmetică) a fiecărui ins şi-l menţin la adăpostul incertitudinii care poate acoperi orice identitate. Aidoma ca la balul mascat, până-n momentul scoaterii măştii, *încă nu se ştie* cine suntem cu adevărat ori ce vom fi. Şansele sunt egale: în *Ţara minunilor*, câtă vreme cărţile de joc stau etalate cu faţa-n jos, Regina de Cupă e în dilemă: oricare din ele poate fi crăiescu-i vlăstar.

La bătrâneţe e cu totul altfel. Ne-am dat cu toţii arama pe faţă, suntem pe deplin aritmetizaţi, am arătat cine suntem, cât preţuim şi ce-am făcut. De ce isprăvi ne-am dovedit capabili. Ce şi cât am înscris în registrul cel mare. Şi-atunci, desigur, e vai şi amar de toţi cei ce şi-au realizat simbolul general (x, y, z) la valori minime ori nule ori negative. Atunci e ferice de un Goethe, un Verdi, un Victor Hugo, un Tolstoi. Dar ceilalţi? Ceilalţi, care acum şi-au lepădat în mod cu totul definitiv masca şi au trecut de mult pe planul exclusiv numeric – al preciziei dezvăluitoare de adevăr –, la ce se pot aştepta din partea semenilor de nu la silă, dispreţ, nerăbdare, lipsă de interes, cerbicie şi apostrofări urâte în tramvai? Şi-n cel mai bun caz (dar se întâmplă foarte rar) la niţică milă, în care întotdeauna intră şi nemulţumirea. Căci demascatul, în fond, l-a trădat. Când *x*-ul se dovedeşte a fi un simplu *0*, la ce se poate aştepta de nu la profunda dezamăgire a aproapelui său? Dar bine, nu există oare un şir natural complet al tuturor numerelor, li se poate cumva cere tuturor să fie numere mari? Nu. Trebuie să existe şi valori nule sau negative. Dar vai de cei care s-au aritmetizat la un nivel scăzut, feştelindu-şi algebrica tinereţe. Mai bine le-ar fi fost lor să nu se fi născut –

ori să fi murit curând, când încă hălăduiau în fermecata împărăţie a făgăduinţelor neajunse încă la scadenţă şi-n faza de început a balului, când proaspetele măşti acoperă etanş viitoarele cute şi hidoşenii ale feţelor, când mătasea dominourilor n-a prins a se mototoli şi a se îmbuiba de sudoare.

*

Conversaţie cu Sandu la „Nestor“. Cafele şi savarine, oferite de mine.

Un intelectual, îmi spune, e dator să se specializeze serios, să-şi construiască, dacă nu-i om de ştiinţă, ci, ca noi, de litere, de speculaţii filosofice, de gândire şi condei, o specialitate literară mai grea şi mai rară, de exemplu greaca veche, slavistica, ebraica… Nu se poate limita la a citi cărţi, a visa, a face planuri şi plimbări, a scrie articole de critică pe care le-ar putea la urma urmei concepe orice om cu o licenţă, a discuta cu prietenii şi a vorbi admirativ ori critic despre piese de teatru şi filme… Altfel, ratarea e sigură. Pot fi şi acestea – inclusiv erotica, se-nţelege –, dar mai trebuie şi o specialitate, cum să-i spună?, *dură*, ca un vârf de munte greu accesibil, şi unde să ajungi pe un versant cât mai colţuros. Nu mai este, îmi zice ştergându-se de frişcă şi aruncând ocheade la masa vecină, unde tocmai se instalează două foarte reuşite vestitoare ale amintitului domeniu erotic – numai arta, dragul meu, te impune, îţi asigură un loc, un locşor… Cultura generală singură, şi mai ales cea exclusiv franţuzească, aşa cum e mai întotdeauna cazul la noi (uită-te împrejur), e mai rău decât nimic… Specialitatea, strictă, pentru un intelectual care nu-i om de ştiinţă (acolo, cred, e de la sine înţeleasă) e echivalentul meseriei, e brăţara de aur, singura brăţară utilă şi cinstitoare… De ce crezi că toate scaunele de o parte şi de alta a meselor acestora (nu mă refer la masa de alături de noi) sunt ocupate de oameni care n-au reuşit, cei mai mulţi, decât să plutească într-un fel de nisipos şi sterp *no man’s land* al culturii? Pentru că n-au nici o specialitate precisă, un punct de sprijin, o stâncă pe care să stea, un pisc de unde să nu poată fi scoşi cu una, cu două… Dar şi-au construit case pe nisip şi-i bate vântul, săracii, îi plimbă ca pe frunza moartă a lui Verlaine…[208]

*

Încrederea în sine. Da. Şi o bună părere despre sine.

Le-au avut artiştii mari, toţi.

Absolut necesare.

Îmi lipsesc, mai mult prima, desigur, decât a doua. Dar şi buna părere de sine îmi lipseşte, câtă am e mult prea puţină spre a-mi fi efectiv de folos. Mă ştiu slab, mă ştiu leneş, e defectul meu esenţial. Pentru mine, Alexandru Iftodie e *totuna cu mine.* Nu aşa se cade. Pentru Victor Hugo, Victor Hugo era altcineva, un personaj la înălţimea căruia avea a se menţine. De aceea s-a şi putut pe bună dreptate, pe cea mai bună dreptate, spune: Victor Hugo a fost un nebun care se credea Victor Hugo. Eu nu îndrăznesc a fi Al. Ift., acel Al. Ift. pe care-l visez, mi-l doresc, mi-l făuresc în minte – şi nu-s în stare a-l realiza.

*

Traducerea textului unei tăieturi dintr-o revistă americană, tăietură aflată în dosarele păstrate de sora lui Al. Ift.

Textul (extras dintr-o lucrare asupra filosofiei asiatice) cuprinde explicarea teoretică a statuetei chinezeşti reprezentând pe un bătrân călare – de-a-ndăratelea – pe un catâr. De ce oare călăreşte bătrânul de-a-ndăratelea? Răspunsul constituie însuşi temeiul concepţiei chineze despre egalitatea dintre eşec şi succes (*Cio-Kok-Ko*):

> Fie că un om are parte de noroc, fie că are parte de nenoroc este relativ neînsemnat. Numai reacţia la noroc ori nenoroc are însemnătate.
>
> Un om, care îndură potrivnicia soartei şi reacţionează cum se cuvine la acea potrivnicie, şi-a întărit caracterul în aşa fel încât s-a ales cu un câştig sigur şi în cele din urmă e tot atât de folosit de parcă ar fi avut parte numai de noroc. Nu se cade ca un om să se umple de mândrie când biruie, şi nici să se deznădăjduiască atunci când e învins. Ar trebui să conlucreze cu ursita spre a-şi căli caracterul pe acele căi pe care viaţa i le deschide. Şi deoarece Cio-Kok-Ko recunoaşte aceste lucruri el îşi călăreşte catârul de-a-ndăratelea, fiindcă el spune că n-are deloc a face unde merge. Nu are însemnătate decât ceea ce faci de-a lungul drumului.
>
> Omul, călătorind de-a lungul drumului pe care nu se poate călători, mergând pe calea pe care nu se poate merge, nu trebuie niciodată să privească avuţia drept ţintă a sa. Numai întrucât biruinţa ori înfrângerea îi înrăuresc caracterul au ele vreo însemnătate. Cel care învaţă a fi cu adevărat nepăsător faţă de avuţie şi faimă a înaintat mult înspre locul unde ajungi a sta deasupra neizbânzii.

Chinezii recunosc acest principiu. Iată de ce situaţia ori averea îndrituieşte, în China, pe un om la agonisirea bunurilor materiale, însă numai dezvoltarea caracterului îl îndrituieşte la a se bucura de respect.

Noi americanii de nord suntem prea porniţi să judecăm omul după averea şi situaţia lui socială. Şi totuşi, în pofida celei mai mari averi şi a celei mai înalte situaţii sociale din lume, un om poate încă avea caracterul unui om stricat. Mulţi sunt cei care îl şi au. Astfel de inşi au întrebuinţat averea nu ca un pas înainte pe cărare, ci ca un scop.

Cio-Kok-Ko ştie însă cum stau lucrurile. Averea şi sărăcia sunt doar două forţe prin mijlocirea cărora se făureşte caracterul. Dacă sunt socotite altfel, atunci călătoria prin viaţă este un eşec. Aşa încât călăreşte-ţi catârul de-a-ndăratelea, nu lua defel aminte la toate câte ţi se întâmplă, ia aminte numai la reacţia ta faţă de cele ţi se întâmplă, la înrâurirea pe care o au asupra caracterului tău[209].

*

Filosofia are drept scop să ne împiedice a fi vrăjiţi de limbaj.

L. Wittgenstein[210]

Dar nenorocirea cea mare a lui Iftodie în legătura lui de prietenie cu Fundăţenii – prietenie redusă la a-l lua şi a-l plimba prin locuri şi în condiţii nepotrivite cu starea lui bănească şi cu viaţa lui obişnuită şi apoi a-l lăsa baltă, fără nici o grijă pentru a deveni în răstimp, şi oamenii aceia, să fi vrut, l-ar fi putut uşor ajuta, medicul chirurg avea atâtea relaţii, atâţia oameni suspuşi îi erau îndatoraţi şi recunoscători – a fost cunoştinţa cu grupul colonelului Bejescu şi cu însuşi personajul acesta – cunoştinţă care avea să-l ducă până-n cabinetul de instrucţie al judecătorului Ştefan Manolescu. Nu mai departe, desigur, mai întâi pentru că sunt convins că nu s-a făcut întru nimic „vinovat“ din punctul de vedere al codului penal şi în al doilea rând pentru că, după cum se ştie, întreaga afacere Bejescu a fost înăbuşită, muşamalizată şi totul s-a limitat la demisia din armată a colonelului.

Nenorocirea lui Al. Ift. a fost poate, cel puţin aşa cred, prietenia lui cu doctorul Paul Fundăţeanu şi soţia lui Gisèle (franţuzoaică de obârşie, născută Bretonnier), oameni foarte bogaţi şi de neam bun, iubitori de călătorii, de hoteluri de lux şi de supraconfort. Doctorul (chirurg de înaltă clasă) era avut atât prin moştenire, cât şi de pe urma profesiei care-i aducea venituri considerabile. Soţia lui, fermecătoare şi afabilă (o cunoscusem la

Paris, în anii de studii), era şi dânsa fiica unui industriaş mai mult decât înstărit.

Îl invitau mereu pe Iftodie – căci îl iubeau mult şi ţineau să-l vadă, să-i facă plăceri şi să-i îndulcească viaţa – ba la splendida lor vilă de la Sinaia, ba la vila lor recent construită la Eforie, ori în excursii cu popasuri la hotelurile cele mai bune (ba la Palace la Sinaia, când se întâmpla ca vila lor să fie în reparaţii, în amenajări sau prea plină de rude, ba la noul Aro de la Braşov, ba la Continental la Cluj, ba la Oradea, unde aflau la hotelul Parc o găzduire socotită a fi la nivelul Occidentului). Ori îl luau (pe spezele lor, se-nţelege) cu ei în străinătate, la Viena (unde mergeau des şi trăgeau numai la un hotel vechi, însă de faimă şi rafinament, Sacker), la Vichy, în Italia, în croazieră pe Mediterana, la Nisa şi la Cannes, şi-ntotdeauna numai în condiţii de mare lux.

Îl chemau adesea şi niciodată Iftodie nu putea spune nu. Cine, de altfel, ar fi avut cumva tăria să refuze asemenea poftiri? Rezultatul, desigur, era că lucrările lui Iftodie rămâneau în urmă, iar planurile sale neîmplinite, amânate de la o dată la alta. E drept că din călătoriile acestea se alegea şi cu însemnate foloase culturale, că de pe urma lor a putut dobândi uşurinţa vorbirii mai mult decât corecte a câtorva limbi străine şi şi-a putut îmbogăţi cunoştinţele (artistice mai ales) într-un mod cu totul excepţional. Mai e drept şi că frecventarea unor oameni ca Fundăţenii şi a societăţii lor l-a scos cu totul din orice provincialism şi a sfărâmat cu desăvârşire barierele înguste ale mediului mic-burghez, deschizându-i orizonturi largi, europene, de unde fugiseră încăpăţânatele prejudecăţi şi suficienţa oamenilor neumblaţi, neieşiţi din rutina lor cotidiană, din mediul pe care ajung cu vremea a-l socoti singurul posibil şi deci singurul valabil. Pe de altă parte însă, „vălul acesta de aur şi argint“ îl şi purta (ca un covor magic, ca nişte nevăzute aripi) într-o lume care de fapt nu era a lui, urmând ca la capătul weekendurilor petrecute la Sinaia ori în excursii, ori la înapoierea dintr-o călătorie în străinătate să trebuiască a relua firul vieţii lui obişnuite. Soţii Fundăţeanu, pe cât erau de atenţi şi de prietenoşi cu el cât timp îi erau gazde ori tovarăşi de călătorie, pe atât de brusc (de pe chiar peronul Gării de Nord,

spre pildă) îl părăseau şi se dezinteresau de el. Niciodată nu s-au gândit să-l întrebe cum şi din ce trăieşte, cum se descurcă, ce lucrează, dacă-i însurat ori ba, dacă se bucură de condiţii prielnice pentru a lucra, dacă e mulţumit în căsnicie, dacă n-are cumva nevoie de un sprijin bănesc. Aşa încât întreruperile cursului normal (ca să zic aşa) al vieţii lui – deşi erau izvoare de bucurie intensă, de îmbogăţire a cunoştinţelor şi de contact cu valori superioare de civilizaţie şi cultură – nu se adăugau existenţei lui Iftodie, nu i-o sporeau, nu intrau a dospi în plămada traiului său intim şi intrinsec.

Dar de ce nu? Şi cum se poate ca atâtea frumuseţi şi noutăţi să nu fi constituit un altoi, un stimulent, un hormon puternic? A! aici probabil că stă misterul şi că acela nu-i decât slăbiciunea inerentă firii sale. Un altul poate că ar fi prelucrat atâta aport din afară, l-ar fi rodit, l-ar fi prefăcut – prin asimilare şi metabolizare – în material propriu îmbogăţirii şi înălţării fiinţei receptoare. La el însă totul se reducea – dimpotrivă – la epoci de scădere a tonusului vital, la prelungite răgazuri de visare, de regret, de silă faţă de nivelul atât de scăzut la care se vedea iarăşi readus.

Singurele locuri de unde, când se înapoia, nu-l întâmpinau ispitele chinuitoare ale melancoliei, ci, invers, o sete de lucru şi un fel de a se exprima voios şi plin de încredere, au fost mereu mănăstirile şi mai îndeosebi cele din Oltenia, pentru care doctorul Fundăţeanu avea o caldă predilecţie, neîncetând a le elogia şi proslăvi. Aşa se face că Ift. le-a cunoscut bine de tot şi a luat hotărârea de a le consacra un studiu mare: istoric, artistic, geografic şi – cum se spune – total. Note a strâns destule, a mers până-n unele amănunte, dar nici în dosarele aflate la doamna Constanţiu şi nici în alt loc nu am găsit măcar un început de scriere. Să se fi pierdut cumva un manuscris printre hârtiile lăsate la Adina după ce s-au despărţit? Nu cred, Adina – prea minuţioasă şi plină de respect pentru tot ce-i aşternut pe hârtie – l-ar fi salvat şi produs. Nu, din numeroasele plimbări la mănăstirile olteneşti socotesc că Iftodie s-a ales numai cu bucuria intensă a cunoaşterii lor şi cu intenţia de a le descrie într-un mod care să se conformeze şi celor mai stricte cerinţe ale ştiinţei europene şi entuziasmului apologetic al unui băştinaş căruia nu-i este ruşine să laude şi

să dezvăluie frumuseţile indiscutabile ale ţării sale. Există într-un dosar o scurtă notă, care indică – ce anume? Numai ordinea de preferinţă a cercetătorului ori şi planul unei expuneri? E foarte sumară şi se înfăţişează mai mult ca o listă indicativă, aşa încât o reproduc:

Mănăstirea Dintr-un lemn: icoanele împărăteşti, imense, copleşitoare. Somptuosul arhondaric, în stil brâncovenesc-vienez, poate prea somptuos; icoana Sf. Nicolae cu simboluri pe frunte, neîntrecută.

Govora: cea mai frumoasă frescă din ţară (dar şi cea de la biserica de lângă închisoarea din Tg. Jiu).

Pahomie: ctitoria lui Barbu Constantinescu[211] (a adus la noi moaştele Sf. Grigorie Decapolitul[212] – 1400), pe un clonţ de stâncă, sălbatică, de-o asprime pustnicească egală cu a Tebaidei.

Lainici: acelaşi pictor ca la Tg. Jiu.

Bistriţa: peştera pictată şi bisericuţa din peşteră. (Unde mai există una ca asta?)

Iezer, *Surpatele*, *Jgheaburi*, *Cotmeana*, *Sf. Ştefan* (lângă Hurezi): astea trebuie desvăluite, proclamate.

Început de oct.: E, pe malul Oltului şi apoi pe dealuri, până mult dincolo de Băbeni, o zi prea frumoasă, lumina e prea lină, cerul prea senin, văzduhul prea plin de taine şi prea imobil, pământul prea bogat în dulci chemări româneşti, Hristos – da, astăzi da, ca niciodată, şi din preaplinul fericirii mele că nu hotărăsc, orice ar fi, a ridica un imn de mulţumire clădirilor şi aşezămintelor acestora de aici. *Trebuie* s-o fac!

N-a făcut-o. Şi persist a crede că influenţa amiciţiei soţilor Fundăţeanu a fost până la urmă pernicioasă. Casa din capătul aleii atât de gingaş denumite Şipotul Fîntînilor, eleganta şi vasta casă Fundăţeanu, călătoriile, excursiile, recepţiile n-au fost priincioase colegului meu. Pentru o fire ca a lui au jucat un rol inhibitor, l-au descumpănit. Cine ştie, poate că o existenţă mai neîntrerupt dură şi decolorată, un trai fără ferestre asupra lumii bogăţiei şi luxului, fără pauze şi limitate înseninări într-un cer înnourat i-ar fi fost mai utilă şi l-ar fi dus mai aproape de idealul său, i-ar fi dat imboldul, continuitatea şi gustul – patima, posesiunea – necesare ieşirii din acel anonimat care constituia visul obsesiv, coşmarul, fixaţia freudiană, tumoarea psihosomatică a inconştientului său celui mai refulat şi totodată a conştiinţei sale celei mai clare. Şi l-ar fi scutit de groaznicul, iremediabilul, ireversibilul, abruptul cuvânt „eşec“ (unde prezenţa vocalei alături de o şuierătoare ce parcă o ascute întăreşte mai sfâşietor conţinutul ideativ al

cuvântului şi-l transformă – pentru cine e atent – în tăiş sarcastic de ghilotină).

*

1929

Iar primesc o scrisoare a lui Sandu Ift., de la Braşov. Ce i-o fi venind şi cum de i-o fi plăcând să stea acum, în toiul verii, în Cuptor şi-n Gustar, într-un oraş, locuind într-o stradă pavată, într-un bloculeţ urban, printre prăvălii? Căci locuieşte din nou la pensiunea doamnei Rakossy; o ştiu şi eu, confortabilă, bună, dar atât de nepitorească! De ce nu-i la ţară, la munte, de ce nu stă într-o livadă, tolănit la umbră cu o carte, făcând proiecte de studii şi romane (măcar că nu le va face, nu le va scrie), ori de ce nu porneşte în excursii, nu ia toiagul drumeţiei? Ce caută în burgul acela?

Îmi vorbeşte de farmecul unei brutării situate la colţul străzii Mihail Weiss (unde-i pensiunea d-nei R.) cu strada Orfanilor; când trece pe acolo dimineaţa se răspândeşte un miros de pâine caldă ce i se pare mai paradiziac decât vreo privelişte de pe un vârf de munte ori de pe puntea unui vaporaş plecat să străbată lacul celor patru cantoane – şi-i justifică vacanţa braşoveană, câtuşi de puţin lipsită, de altfel, de posibilităţi de lungi plimbări şi ascensiuni, mergând de la vârful Tâmpei şi aleea spre Răcădău până la Poiană (pe un drum abrupt ori pe drumul lin pe la Warthe) şi sus pe Postăvaru, ori spre Piatra Craiului…

Da, însă eu îl văd mai ales pe la cafeneaua Coroana, pe la băcănia Orghidan (cu aperitivele ei), pe la mezelăria Hesshaimer, bucurându-se, aidoma lui Christian Buddenbrook, de bucuriile prea simple ale vieţii…

*

Ce-i important? Să laşi un nume bun. Să fii împăcat cu propria-ţi conştiinţă. Să mori în pace şi liniştit, fără a fi supărat pe tine însuţi.

Da. Însă după ce vei fi izbândit măcar puţin în lumea aceasta. Deşi în lumea aceasta Iisus Hristos a fost învins. Evangheliile sunt relatarea unui imens şi tragic eşec. Crucea e suprema neizbândă. (Viaţa lui Iisus Hristos e istorisirea unui eşec paradoxal transformat de Biserică într-o absolută

biruinţă.) Şi totuşi ce zice Iisus Hristos? Zice: „Îndrăzniţi, eu am biruit lumea“.

Înfrângere? Biruinţă?

A, nu, să nu ne lăsăm amăgiţi. Galileanul a învins, a învins! La biruinţă îşi cheamă oamenii, pe cei bătuţi îi face de ruşine şi-i azvârle în iezerul de foc ori afară în întuneric, unde-i scrâşnirea dinţilor. Fără milă. Dur. Aspru.

Să iau şi eu aminte, prea puţin credincios ce sunt. (Dar pustnicii, cei care au renunţat la toate? Cum de pot fi socotiţi biruitori? Pot, deoarece biruinţa lor constă în a fi izbutit să renunţe.)

*

Rudyard Kipling în al său *If*: înfrângerea şi succesul nu-s, deopotrivă, decât doi impostori.

Da. Aşa-i. În fond. Sunt două „soluţii“ egal valabile ale ecuaţiei care se numeşte viaţă.

Aşa-i în Orient, în India, de unde s-a inspirat Kipling.

În Occident însă – adică la noi –, conform obiceiului pământului, conform tradiţiei locului (care-i hotărâtoare şi indiscutabilă), e altfel: la noi e bine şi e nimerit şi e necesar să te realizezi, să ai succes, să faci, nu să zaci: „să laşi ceva“ după moarte.

Alt stil, deci alte concluzii; la noi, aici, nu-s egale înfrângerea şi biruinţa. K. a scris sub influenţa îndelungatei lui şederi în Asia.

Dar eu trăiesc în Europa! Eu nu-mi pot îngădui să cred că-i totuna a izbândi ori ba. Nu pot!

Pregătindu-mă să scriu despre trecut şi să evoc un coleg decedat, mă întreb dacă operaţia pe care vreau s-o efectuez nu-i în ea însăşi imposibilă ori măcar aleatorie. Trecutul nu-i oare cu desăvârşire inaccesibil şi orice reconstituire a sa cu totul iluzorie, chiar şi a celui mai recent? Orice istorie nu-i factice şi lucrare practică a imaginaţiei? Mărturiile (asupra unor fapte petrecute de curând) nu-s ele mereu contradictorii şi derutante chiar când sunt depuse de oameni de cea mai indiscutabilă bună-credinţă? Asemenea martori nu se contrazic mai întotdeauna unul pe altul? Ştiinţa şi logica nu ne demonstrează că nu se poate călători în durată şi că maşina de explorat

timpul a lui H.G. Wells e o simplă fantezie? Amintirile, aşadar, nu sunt ele *ab initio* viciate de un impediment intrinsec de neînlăturat?

Se poate să fie aşa.

Eu totuşi mă încumet să dau glas trecutului deoarece cred că memoria noastră funcţionează mai complicat decât s-ar crede la prima vedere. Uităm repede, fără îndoială, şi în felul de a reţine evenimentele intervine pentru fiecare o foarte specifică ecuaţie personală. Dar în cutele adânci ale inconştientului (ori ale materiei cenuşii) se creează pentru epocile care ne marchează, în care se făureşte individualitatea noastră, nişte „pungi“, nişte zone situate în afara mersului degradator al ţinerii de minte, nişte „depozite“ sustrase procesului general de confuzie şi înceţoşare, şi acolo, într-însele, trecutul se păstrează aproape intact, proaspăt şi mereu susceptibil de a fi readus la suprafaţă, mereu capabil de a ne covârşi cu prezenţa sa prin simpla intervenţie a unei neînsemnate excitaţii psiho-fiziologice (precum madlena lui Proust ori o frântură de melodie ori un miros ori un peisaj). Nu tot trecutul „se pierde“, „se dizolvă“ în jilavele sedimente dintre memorie şi uitare ori în apa mucedă şi dizolvantă a vieţii. Conştiinţa, mai degrabă decât o soluţie lichidă, e o emulsie, adică un lichid în care plutesc şi corpuri nesolvate, întregi. La asemenea elemente conservate mă refer; şi ele, cred, îmi îngăduie să vorbesc de ce a fost cândva ca de o imagine pe care am posibilitatea să o trec de la negativ la pozitiv, s-o developez îndeajuns de uşor, îmi trebuie doar imboldul unei asociaţii de senzaţii (mai bine decât de idei), aceasta jucând rolul necesarei camere obscure.

*

Până la venirea lui Lică Schein n-am avut în clasa noastră nici un evreu. Într-a opta însă, în afară de Lică, acum din nou coleg cu noi după absolvirea într-un singur an a claselor VI şi VII, a mai apărut (sosind de la Iaşi, odată cu transferarea la Bucureşti a tatălui său – căpitan medic – la o unitate din Capitală) unul: Teodor Goldman, de îndată poreclit *Goldman de la Credit*, deşi bietul băiat – serios ca o fată mare, slăbuţ, cu frunte de poet şi ochelari ale căror lentile proeminente vesteau de la depărtare o miopie

avansată – numai veleităţi financiare nu vădea şi numai de treburi pozitive nu părea atras.

Pasiunea lui – căci firul acela firav de trestie, tăcut şi cufundat în sine avea şi el o pasiune, una singură, aprigă – era filosofia asiatică şi esoterismul. Citea în recreaţii, ba şi în ora de muzică (din trupu-i plăpând şi de sub un măr al lui Adam ieşit în relief pornea o voce de fătălău cu neaşteptate efecte de bas, de-un comic irezistibil ce-l făcea cu totul inapt pentru cor), cărţi despre magie, despre Cabală, despre Buddha, despre yoga, zen şi tantra. La început l-am privit mai toţi cu milă, unii şi cu dispreţ, luându-l în băşcălie rău de tot, apoi însă – el perseverând, noi obişnuindu-ne – râsul, ostilitatea şi indiferenţa au cedat pasul curiozităţii, ba şi interesului. Nu la toţi, desigur. Dar mulţi i-au cerut să le povestească şi lor din cele citite de el şi s-a format cu timpul un fel de cerc asiatic în clasă. Din el a făcut parte şi Iftodie, foarte atras de teoria detaşării de cele materiale şi vremelnice, de zen mai cu seamă, de metodele de adâncire a eului în el însuşi, de imensele posibilităţi de care dispune voinţa spre a se concentra… Cred că Goldman i-a împrumutat câteva din cărţile lui şi că Iftodie le-a citit. (O *Istorie a magiei* şi un volum gros despre Cabală sunt sigur că au făcut obiectul unei lecturi atente.) Din ele, probabil, s-a format fundalul pe care – mai apoi, potrivnic – s-a ridicat sistemul necesităţii succesului şi proclamarea superiorităţii omului activ.

*

Un exemplu de viaţă ratată (atenţie!): *la grande Mademoiselle*, adică ducesa de Montpensier, vara primară a Regelui-Soare, fiica lui Gaston d’Orléans, unicul frate al lui Ludovic al XIII-lea.

Ce n-ar fi putut ajunge? Ambiţiile şi expectativele ei măreţe erau pe deplin îndreptăţite: era menită a fi regina Franţei ori a Angliei, ori – cel puţin – a unei alte ţări mai mici.

Şi ce-a ajuns? O fată bătrână ciudată (şi caraghioasă) care în cele din urmă s-a căsătorit (secret şi morganatic) cu Lauzun, spre scandalul şi uimirea Curţii (v. scrisoarea doamnei de Sèrigné[213]: am să-ţi relatez lucrul cel mai de necrezut, mai uimitor, mai extraordinar…), ca să fie bătută de

acest Lauzun, pe care-l adora, şi să termine în deplină uitare, părăsită, o fosilă. *Elle finit obscurément*[214], trist şi sfâşietor epitaf al unei vieţi începute sub auspicii atât de promiţătoare…

*

Mă duce adesea gândul la scena, trista, mohorâta scenă finală a domniei lui Matei Basarab, aga Matei ot Brâncoveni, olteanul de ispravă, cam prea zgârcit şi prea „onest“, dar cât de bun gospodar şi armonizat pe caracteristicile esenţiale ale ţăranului român (şi despre el, ca şi despre Victoria a Engliterei, s-ar putea spune că întotdeauna exprima cugetul şi voinţa poporului), care a dus o viaţă zbuciumată, mă duce gândul la scena aceea din anul 1654 când, după douăzeci de ani de domnie, a fost ţinut afară de răsculaţii darabani şi seimeni, care nu l-au lăsat să intre la palatul domnesc…

Câteva zile în ploaie şi frig, umilit, neputincios, înfrânt… şi ăia îşi vor simbria, îşi vor banii, bănişorii (au şi ei dreptate poate, în felul lor, totul e atât de jalnic, totul se petrece la un nivel atît de mărunt)… până ce răceşte, face o pneumonie (de bună seamă) şi moare (în parte, bănuiesc, şi de inimă rea).

Dar parcă alte mărimi, incomparabil mai cunoscute, mai strălucite decât bietul voievod muntean au parte de ceva mai bun la sfârşit? Napoleon la Sfânta Elena, bruftuit de guvernatorul englez, supus vexaţiunilor celor mai meschine; Ludovic al XIV-lea, dominat de habotnica şi severa doamnă de Maintenon şi de un duhovnic crunt, părăsit de toţi, învins milităreşte şi financiar, soare apunând printre nori negri şi roşii, prevestitori numai de rele şi calamităţi; Frederic de Hohenstaufen, care după ce a fost în Ţara Sfântă cade fără glorie în cursul unei lungi campanii de asedieri ale unor cetăţi obscure… Şi, dacă-i vorba aşa, constituie oare Alexandru o excepţie? Are parte de un sfârşit de civil, de burghez, de mâncău: moare acasă, de boală; de ciumă, de consecinţele desfrâului ori lăcomiei, de aprindere la plămâni?… ce-are a face, tot de ceva *fiziologic*, asemenea celui din urmă târgoveţ…

*

În bună parte (ori în cea mai bună parte a ei) nu-i oare literatura noastră o literatură a neadaptării, a eşecului, a „florii ofilite“? Nu stă mai toată sub semnul unor întunecate mohorâte ploi bacoviene şi unor melancolii (izvorâte din neîmpliniri) cvasi-lacustre? *Se duc, se prăpădesc, ca un cântec bătrânesc* mai toţi eroii literaturii române: Dinu Murguleţ, Alecu Russet, boierii lui N. Gane, personajele lui Em. Gârleanu şi I.Al. Brătescu-Voineşti, Dan al lui Vlahuţă, Radu Comşa din *Întunecare*, Sărmanul Dionis însuşi, până şi zburdalnica Olguţă a lui Ionel Teodoreanu e menită morţii premature, nuvelele istorice ale lui Odobescu sunt relatările unor groaznice eşecuri, toţi şi toate sunt copii ai Neizbânzii… Chiar şi Luceafărul dă greş. Şi ce-i mai neîmplinit decât destinul eroului din *Mioriţa*?

Literatura noastră, literatura românească: parcă aud cum bate vântul într-o seară ploioasă de toamnă, cad ultimele frunze, şi-n casă nu e cald şi nu e vesel ca în romanele englezeşti, ci e trist şi oamenii n-au reuşit… Cine-a spus că suntem un popor optimist şi voios?… Suntem un popor îndelung persecutat şi vitregit de istorie, *jinduim* după succes, bunăstare şi veselie, dar aceasta-i altceva, cu totul altceva… Numai la Caragiale, atât de puţin Român şi care ne-a iubit atât de parcimonios, de pe poziţii de superioritate şi sarcasm, numai la el eroii se aleg cu un sfârşit bun… Da, alde Caţavencu, de Titircă, de Rică Vent., de Trahanache nu păţesc nimic, le merg treburile în plin… *lor* şi altora de teapa lor, nu unui Vlad Ţepeş, unui Mihai Viteazul, unui Cuza, unui Tudor Vladimirescu, unui Eminescu… Pentru aceştia soarta nu se osteneşte să scoată din sipetele ei cine ştie ce soluţii rare, ia de pe rafturile cele mai la îndemână leacurile comune: trădarea, surghiunul, închisoarea, uciderea, balamucul… Pas’ de mai fii zglobiu pe meleagurile cutreierate de capugiii sultanului, de consulii ruseşti, de agenţii lui *Diskontobank*…

*

Impresie de *limes*, de îndată ce ieşi din localitate şi chiar într-însa, pe drumurile acestea prăfuite, desfundate, albe, orbitoare… Proximitatea imediată a Orientului. Dincolo de linia orizontului: Trebizonda. La doi paşi, de fapt. Şi Samarkandul; de ce nu, dacă-i aşa? Lumea românească orientală,

levantică, fanariotă, ca un sextant parţial sucit înspre alexăndrie: Creangă, Caragiale, Urmuz, Gib Mihăescu, Ion Barbu, Mateiu Caragiale.

Aici totu-i între Isarlâk şi Domniţa Hus. Şi Gore Pirgu, fireşte, e şi el pe-aici. Fastuosul Bizanţ: prin Vasile Lupu şi, indirect, prin Mangrup, dar şi sciticul şi – dincolo, mai departe – motivele geometrice ale covoarelor, olteneşti, care vin de-a dreptul din Ţara Chitailor.

Şi Urmuz, mai ales, precumpănitor, total. Ăsta a simţit mai adânc decât toţi ce-i Orientul pentru noi. Totul rezumat în câteva titluri: *Pâlnia şi Stamate*, *Algazy şi Grummer*, *Ismail şi Turnavitu*. Ăştia suntem, pentru el, coborâtorii înfrântului Decebal!

Şi ce iz de *farniente*, de imobilitate, de statică absolută. Aici ar fi trebuit Ioşua nabi[215] să oprească soarele în loc. (De nu l-o fi şi oprit, de nu el, vreun corăbier fenician, sirian, minoic?)

Torpoare. Metafizica nemişcării, morala efortului minim şi a minimei rezistenţe. Eleea, nu Heraclit: iată omul nostru. *Ecce homo.* Metafizica dulceţurilor, şerbeturilor, cafelei. Ionel Teodoreanu e, de nu un mare scriitor, un adânc cunoscător al sufletului românesc.

*

În cele câteva dosare îndesate în mapa aşezată deasupra dulapului din foarte modesta cameră unde locuia fostul meu coleg (mi-au fost încredinţate de sora lui, doamna Constantin, care locuia în odaia alăturată – un mic apartament într-un bloc foarte puţin îngrijit, aş zice chiar foarte puţin salubru, din spatele Gării Obor) – dosare atât de gros acoperite de praf încât se vedea limpede că nu se umblase de mult cu ele – am găsit, printre note stenografiate, planuri de studii, două romane începute, fragmente ale unei biografii a prinţului Grigore Sturdza – viţelul (titlul: *O personalitate pitorească a trecutului nostru*), un destul de amplu *Jurnal* din care am lăsat mult la o parte, însă n-am şovăit a scoate acele pasaje ce mi s-au părut semnificative pentru „teoria necesităţii de a izbuti în viaţă“ şi numeroase extrase din cele mai felurite cărţi ce se pot închipui, am găsit, zic, şi acest citat dintr-o obscură carte poliţistă americană, subliniat şi însoţit de remarca: esenţial, reprezintă testamentul meu spiritual, secretul vieţii mele,

echivalent răspunsului dat de paznicul porţii în romanul lui K[afka]. Nu cred că greşesc dacă închei sumarele şi dezordonatele mele note despre Al. Ift. reproducând integral citatul. O! de i-ar fi putut aduce pacea şi mângâierea finală, lui, şi nu numai lui, ci nouă tuturor, şi de ne-ar putea sluji drept îndreptar şi consolare la sfârşitul vieţii şi drept tămăduire a rănilor şi cicatricilor produse de atâtea vicisitudini ale unei epoci istorice bogate în suferinţe, surprize şi ironii.

*

Cred că pot scrie cu destulă obiectivitate despre fostul meu coleg, deşi am motive ca să-l dispreţuiesc şi nu ca să-l iubesc. Ca să-l dispreţuiesc (ori, dacă poate părea cuvântul prea tare, ca să nu-l admir): pentru că în pofida tuturor declaraţiilor şi teoriilor lui despre nereuşită, despre datoria *eshatologică* pe care o avem de a dura în cursul existenţei noastre (şi folosesc verbul „a dura“ fiindcă la acesta chiar recurgea el, nu fără pedantism, ori de câte ori îşi expunea concepţia) *un monument*, de a nu face degeaba umbră pământului, de a lăsa *ceva* în urma noastră, de a nu ne rătăci şi pierde în micimile şi ocolişurile şi băltoacele unei vieţi goale şi ratate, el n-a realizat nimic şi n-a fost nici măcar conferenţiar universitar (a fost *de facto*, vreme de doi ani, asistent al profesorului N. Cartojan) şi nu figurează în fişierul bibliotecilor decât ca traducător al *Măgarului de aur* al lui Apuleius (traducerea a făcut-o la cererea unei edituri care până la urmă nu i-a plătit decât jumătate din suma promisă şi i-a tipărit lucrarea în condiţii grafice penibile) şi ca autor al unui studiu (corect, ce-i drept, şi destul de frumos scris, însă cu totul sumar şi cu o pronunţată nuanţă de literatură pentru uz turistic) despre cetatea de la Rupea. Ca să nu-l iubesc: pentru că s-a însurat cu Adina. Desigur, după ce trecuseră aproape cinci ani de la divorţul nostru (nu aş putea aşadar spune că „mi-a luat-o“), dar oricum, oricât de generoşi şi detaşaţi am putea fi şi s-ar cuveni să fim presupuşi a fi, nu socotesc să i se poată cere cuiva să îndrăgească pe bărbatul care s-a căsătorit cu fosta lui soţie (care, nu-i aşa?, a devenit în deplinul înţeles al cuvântului *soţul ei*, cu tot ceea ce – fizic, fiziologic, sentimental şi moral – implică situaţia aceasta. În cazul nostru, cu mult mai mult decât atât:

bărbatul respectiv s-a însurat cu fosta primă dragoste din tinereţe a celuilalt şi e şi fost coleg şi neîntrerupt prieten al divorţatului; mai că mi-ar veni a scrie: al înşelatului).

Dar sunt mai bine de patru ani de când Iftodie a murit. Iar viaţa în ultimul pătrar de veac a fost atât de plină de fapte, de evenimente, de *istorie*, de zbuciumări şi prefaceri, noi înşine ne-am schimbat atât de fundamental ori măcar – prin forţa şi contagiunea lucrurilor înconjurătoare, prin tăria spectacolelor ce s-au succedat înaintea ochilor noştri, prin efectele trepidaţiei cărora am fost supuşi (oricât ne-am fi ferit, ne-am fi retras, ne-am fi ascuns) – ne-am obişnuit cu optice felurite şi ne-am acomodat a purta ochelari cu dioptrii creatoare de *zoom*, încât cred că – fără de voie, desigur, şi fără nici un merit, prin urmare – ne-am însuşit o deconectare, o răceală, o tocire nervoasă, o indiferenţă care până-n cele din urmă poate fi definită drept un soi de obiectivitate. Acum, în ajun de şaptezeci de ani, scăpaţi de sub despotica împărăţie a erosului, liberaţi de grijile ambiţiei şi de cruntele frământări ale amorului propriu, putem grăi oarecum senini şi să ne-aducem aminte fără ca să tresărim şi să ne învenineze reactualizarea trecutelor dureri, trecutelor umilinţe, fostelor ocazii pierdute.

*

Ceea ce întotdeauna mi-a plăcut (şi m-a atras) la Alexandru Iftodie a fost caracterul lui absolut neinvidios. Nicicând n-am cunoscut om nu numai atât de lipsit de orice pizmă, dar şi aşa capabil de a se bucura – pe deplin şi în modul cel mai sincer, entuziast aproape – de binele ori de bucuria altuia. Pe vremea când călătorea mult cu soţii Fundăţeanu şi străbătea deseori valea Prahovei, cu trenul ori mai ales cu automobilul, elegantele hoteluri şi fastuoasele vile ale localităţilor înşirate la poalele Bucegilor nu-i stârneau (mi-a spus pe un ton ce exclude orice făţărnicie, orice poză) decât un simţământ de admiraţie, de caldă participare la gândita fericire a celor cărora le era dat a-şi petrece viaţa în asemenea splendide locuri şi luxoase locuinţe. Aparţinea burgheziei foarte modeste, din rândurile căreia se ivesc mai ales nemulţumiţi şi ambiţioşi îmboldiţi a face carieră – ca Julien Sorel ori Eugène de Rastignac –, de o vajnică şi răscolitoare invidie. Nu, Iftodie

nu ştia ce-i aceasta. După cum, în duminicalele lui plimbări prin parcul Bonaparte ori parcul Filipescu, nu închipuie altceva decât încântarea de a-şi petrece viaţa în case atât de atrăgătoare şi confortabile, fără a nutri nici un fel de animozitate faţă de locatarii lor actuali (nu se vedea alungându-i, înlocuindu-i, supuşi unor suferinţe compensatorii de privilegiile de care aveau parte, ci numai îngăduit a intra şi el – dar mai mult ca un fel de spectator, de asociat „în parte“, ca o rudă venită în treacăt, ca un „unchi simpatic“ ori o „mătuşă bătrână“ ce sunt de-ai casei, dar nu ţin de însuşi cercul intim al familiei proprietare, mai mult ca un călător care, zărit dinăuntru, e poftit să intre niţel în casă), tot aşa, pe valea Prahovei, nu încerca decât satisfacţia şi plăcerea de a se uita la vilele fugitive şi de a imagina vieţi incomparabil de fericite, bucurându-se de bucuria altora fără nici o rezervă mintală ori vreo tăinuită acră înţepătură de orgoliu rănit ori de senzaţie acută de nedreptate.

*

În viaţa unui creator adevărat – a unui artist autentic ori a unui om de afaceri hotărât să facă avere cu orice preţ – nu există „incidente“, „întâmplări“, „necazuri“ care să poată constitui o piedică definitivă şi să justifice, să scuze eşecul. Firile slabe şi şovăielnice, pseudo-artiştii vor invoca astfel de incidente – boli, catastrofe financiare, pierderi de manuscrise sau falimente, moartea unei fiinţe dragi, tragedii familiare, infirmităţi, întârzieri, întâlniri ratate –, crezând că amploarea ori incidenţa lor îi va scăpa de răspundere în ochii oricărui om de bună-credinţă. „Incidentele“ acestea le vor acorda circumstanţe atenuante şi compătimitoarea ori plictisita nepăsare a celor din jur (exasperaţi, desigur, de repetarea unor fraze ca „ei, dacă nu se prăpădea soră-mea“, „ehei, dacă luam examenul în primăvară“, „altfel ar fi fost dacă în ajun nu cădeam şi nu-mi fracturam braţul“), dar nu vor putea niciodată fi considerate ca o explicaţie valabilă a faptului că nu au creat o operă ori nu şi-au atins ţelul. „Incidentele“ sunt bune pentru cei ce nu au vlaga necesară creaţiei. Un om autentic îşi va împlini ţelul oricâte greutăţi – mari şi mici – i s-ar ivi în cale. Creatorii lucrează în orice împrejurări: le moare soţia, le moare copilul, le

plânge copilul toată noaptea, le trece metroul chiar pe sub apartamentul unde locuiesc, îi chinuie o boală cronică, sunt sistematic nedreptăţiţi, sunt siliţi să se mute dintr-un oraş în altul – ce-are-a face! Ei merg mai departe, *calcă peste cadavre*, peste al lor în primul rând, pentru ei numai şi numai realizarea scopului contează, către el înaintează în stare de somnambulism şi de totală indiferenţă faţă de tot ce-i împresoară.

Atenţie! Nu cumva să ajung a mă potrivi schiţării de mai sus a omului slab! Sunt mult prea indulgent cu mine şi prea grijuliu faţă de nevoile, drepturile, comodităţile, cerinţele celorlalţi. De-aş putea ajunge la duritate şi egoism, de care atâţia alţii ar voi să scape.

*

Lică Schein trecuse de la „Spiru Haret“ la „Şincai“, în clasa a V-a, din două motive egal de hotărâtoare. Mai întâi, familia lui se mutase din apartamentul unde, în centru, locuia plătind chirie, într-o vilă pe care-o moştenise de la o mătuşă foarte bătrână, o vilă spaţioasă şi destul de impunătoare, dar lăsată în ultimii ani aproape în paragină de proprietara din ce în ce mai bolnavă şi ţintuită o vreme îndelungată la pat. Se mai întâmplase şi altceva: Lică fusese eliminat de la „Spiru Haret“ deoarece se dovedise că, elev în clasa a IV-a fiind, s-a îmbolnăvit de blenoragie. Au vrut mai întâi să-i ceară eliminarea din toate şcolile, apoi, cu toată opunerea medicului şcolii, dr. Galimir (care luase apărarea „bolnavului“), cei de la „Spiru“ au stăruit numai pentru plecarea lui. În cele din urmă nu s-au opus unui transfer la alt liceu. Blenoragia, de altfel, fusese mai mult un pretext, un punct culminant: Lică obosise şi exasperase dascălii cu isprăvile lui, cu exemplul pe care-l oferea colegilor, cu totala neluare în seamă a orarului şi programului. Exemplu rău nu se poate spune că dădea, propriu-zis, pentru că modul lui de viaţă (*ses frasques et ses fredaines*[216], ar fi spus francezii, dar raportate la un băiat de vârsta lui, expresia galică se potriveşte mai degrabă unui bărbat tânăr) aparţinea unui domeniu atât de inaccesibil colegilor săi, se încadra într-o modalitate de trăire atât de străină lor, implica atitudini şi obiceiuri de folosire a timpului atât de neconceput pentru ei, încât nu-l puteau imita pentru nimic în lume, după cum nu l-ar fi

putut imita dacă ar fi aflat că vine la şcoală pilotând cu avion propriu ori chiar zburând cu aripi de ceară, ca Icar.

Oricum, în atmosfera rigidă, niţel militărească şi foarte de modă veche de la „Şincai“, aspectul, limbajul şi manierele noului elev (avea să rămână repetent în clasa a V-a, dar apoi să obţină a face clasele VI şi VII într-un singur an şi – spre uimirea generală – să le facă şi să redevină coleg în ultimul an) au adus un suflu de libertate, de mister, de stricare a vechilor obiceiuri, ceva în genul acelui suflu al veacului de care vorbea în cărţile sale un critic cu tendinţe moderniste – E. Lovinescu, îl citeam, câţiva, cu entuziasm şi încercând senzaţia de a fi temerari şi neconformişti –, suflu care zdruncinase şi până-n cele din urmă doborâse vechile aşezări ale Principatelor Române după 1848. Lică polariza şi simboliza tot ceea ce la „Şincai“ era privit cu ochi răi şi cu teamă: aberaţiile „din centru“, mendrele îmbogăţiţilor de război şi ale „intelectualităţii neînrădăcinate“, excentricităţile răsfăţaţilor feciori de bani gata. La noi domnea o atmosferă cvasi-sămănătoristă, provincială (conformă cu aşezarea oarecum periferică a localului), în general conservatoare şi poate şi influenţată de un fel de ultimă rămăşiţă a unui ultim suflu a de mult răposaţilor epigoni ai şcoalei latiniste. E lesne de înţeles ce efect trebuia să producă apariţia unuia ca Lică Schein printre noi; ceva asemănător cu intrarea unui tigru neîmblânzit ori a unei perechi de tauri furioşi într-un magazin de porţelanuri.

Pe Alexandru Iftodie, Lică, totodată, l-a atras şi l-a scârbit. Cred totuşi că pot susţine că mai ales l-a atras; în mod paradoxal, băiatul acesta de viaţă şi acţiune, explozia asta de nepăsare şi de precoce contact cu toate plăcerile şi „realităţile“ vieţii, i-a catalizat pornirile „poetice“ şi visătoare, a determinat un fel de retracţie din faţa demnităţilor existenţei, o retragere destul de pustnicească în sine, ori mai bine zis nu în sine (ceea ce ar fi putut duce la o activă punere în valoare a unor talente sau înclinaţii proprii), ci în golurile eului, în zonele de risipire şi măcinare a voinţei şi ambiţiei, acolo unde insul se complace a se refugia spre a trăi numai privindu-se trăind (dar participiile acestea prezente ale filosofiei fenomenologice încă nu erau, fireşte, cunoscute), gustând din viaţă numai neamestecul în trebăluirile şi

forfota oamenilor obişnuiţi, decantând cu desăvârşit discretă modestie şi resemnare păşirea dezinvoltă pe o uşor concavă orbită centripetă. Aşa încât el, care la început fusese un elev mediocru şi în primele clase nu absolvise anul cu medii superioare lui şapte şi apoi se ridicase brusc pe scara valorilor didactice, ajungând până la a fi premiant, căzu din nou în apatie şi reveni la statutul de elev mijlociu. Dar citea mult, de toate, şi noua lui stare nu era una de mediocritate, ci de conştientă repudiere a ceea ce considera o stearpă agitaţie cu scopuri pur utilitare, convenţionale. Schein, în felul lui desmăţat (naiv, de fapt), contestă valorile „provinciale“ şi „mic-burgheze“ ale vieţii – şi ale culturii şcolare. Dezafectarea lui Sandu avea altă semnificaţie: se înfăţişa ca o lene, era în fond o înţelepciune, o superioritate. Cei doi evrei – fiecare în felul său osebit – izbutiseră a-l influenţa, a-i schimba însăşi viziunea vieţii: din lecţiile amândurora îşi crease o filosofie orientală în esenţă, nesenzuală însă, strict abstinentă, abstinentă şi ostilă în raport cu orice formă de pragmatism eficient.

*

Prin anii ’20, colegul meu de bancă de la Liceul „Gheorghe Şincai“ îmi vorbea adesea despre oroarea pe care i-o inspirau vieţile mediocre, nereuşite, ratate. Odată, după o lecţie a profesorului Gh. Nedioglu cu privire la eroii din lumea lui Emil Gârleanu şi I.A. Bassarabescu, mi-a mărturisit că dacă învaţă sârguincios şi se străduieşte să ia un premiu, o face numai pentru a evita să se afunde mai târziu – ca într-o mlaştină puturoasă, o baltă plină de vietăţi imunde şi smârcuri împăienjenite – în anonimat, cenuşiu şi obscuritate. Pe chiulangii, pe leneşi îi privea – cel puţin atunci, în momentul acela – cu o secretă invidie (ca pe unii liberi şi liberaţi de obsesia ce-l chinuia pe el), dar mai ales cu mirare: cum de nu-şi dădeau seama ce searbădă şi jalnică viaţă îşi pregătesc?

Pe colegul meu de bancă şi prieten (cel puţin atunci) îl îngrozea ideea apartenenţei la ceea ce, mai târziu, avea să afle că, pentru chatari, constituie mulţimea oamenilor fără har, a nealeşilor, acea *massa damnata* lipsită de suflet; ideea intrării în acel *abis ferdiclar*[217] despre care, tot mai târziu, abia pe la mijlocul anilor ’30, avea să citească în *Cronica familiei Pasquier* a lui

Georges Duhamel (abisul soţilor obsedaţi numai de grija verificării socotelilor prezentate de slujnică, de găsirea locului celui mai nimerit pentru pitirea cheii de la bufet, de aritmetica drămuire a mâncării lăsate pe a doua zi); perspectiva de a deveni una din acele şterse vagi umbre care mişună peste tot locul, vieţuiesc, se agită, pier şi nu lasă nici o urmă a trecerii lor pe acest pământ. (N-au nici măcar probabilitatea de a se preface în fosilă, şi cât de infim de mică este aceea ca piatra lor funerară să fie descoperită peste milenii pentru a sluji drept argument al unui arheolog al viitorimii întru susţinerea unei teorii numai Dumnezeu ştie cât de fanteziste.)

De pe atunci îl înfiorau nesfârşitele şiruri ale anonimilor, sufletele moarte ale chatarilor, existenţele pe care tânărul critic G. Călinescu avea să le rezume în altă fază a carierei lui astfel: „gunoaie, cimitire, murături“, toată acea „mică burghezie“, în înţeles nu atât social cât spiritual şi caracteriologic, categoria neîmpliniţilor, nerealizaţilor, învinşilor de viaţă ori a celor, şi mai numeroşi, care nici n-a fost nevoie să fie înfrânţi, care singuri şi dintru început s-au dat bătuţi, şi-au făcut un ideal din a fi amploaiaţi, din a merge la berărie, a citi ziarul, a moţăi după masa de prânz, categoria celor aşezaţi în dubla tihnă a meschinăriei şi banalului, accentuând filosofica vremelnicie şi senzaţie de proustiană evanescenţă a vieţii sub formele lor cele mai acute, mai paroxistice – da, mai acute şi paroxistice, însă nu prin intensitate şi tragic, ci numai ca metastaze ale tristeţii, ca neoplasme ale mohorelii: vulgaritatea sfâşietoare cu iz de cameră neaerisită şi pat de spital, trivialul cu înfăţişare de îngălbenite scrisori de ceartă pentru împărţirea unei moşteniri neînsemnate ori de haine soioase rămase în dulapul unui avar trăsnit de dambla în pragul privăţii.

N-au ce face? Aşa le e firea? Nu pot mai mult? Atâta pot? După o scurtă (şi deci falsă ori cel puţin echivocă) perioadă trăită sub semnul avântului şi „idealului“ (care-i mai degrabă o erupţie fiziologică a energiei în anii tinereţii decât manifestarea unor însuşiri, unor propensiuni temeinice) trec în mod firesc, fără salturi, la tabiet, funcţionărime, harţă cu nevasta, vecinii şi ceilalţi călători din mijloacele de transport în comun?

Coboară la nivelul greutăţii lor specifice, atât de puţin consistentă? *Se declară,* în sfârşit, drept ceea ce sunt cu adevărat? Poate. Desigur. Şi totuşi, ce plăcut i se părea lui Iftodie să poţi spune la un moment dat *exegi monumentum*[218], să priveşti înapoi la o viaţă rodnică şi la opera împlinită. (Cu o mândrie modestă, nu fără asemănare cu bucuria gospodinei care înainte de a se duce la culcare se mai uită o dată la bucătăria unde toate au fost puse la locul lor şi totul luceşte şi sclipeşte.)

Membrii Junimei care, la adânci bătrâneţi, îşi aduceau aminte de anii ’60-’70 şi-şi evocau cu semeţie tinereţile şi lucrările îl încântau şi i se păreau un model. Ca şi scriitorii care-şi încheiau cu bine o scriere vastă, ca şi sculptorii care desăvârşeau o bucată de natură să uimească lumea. Odată (dar asta s-a petrecut nespus mai târziu, în altă lume, după 1944), întâlnindu-l pe Calea Victoriei, în dreptul Poştei, mi-a spus cât de mult l-a impresionat terminarea de către Jules Romains a romanului său în douăzeci şi şapte de volume. Şi l-a dus până la capăt, în ciuda războiului şi a surghiunului! Iar în *Setea şi foamea* lui Eugen Ionescu, puţin înainte de a muri, fusese în măsură să recunoască o teorie înrudită cu temerile şi premoniţiunile sale: aceea că oamenii care nu fac nimic din viaţa lor, care o irosesc în locuri comune, fleacuri şi nerozii, care nu-şi rodesc talentul şi umblă telelei Tănase, hai-hui, prin lume, care la întrebarea: ce-ţi aminteşti? ce vezi acum retrospectiv? nu pot răspunde, nu pot îngâna decât: î… stâlpi, raţe, oameni, şosele… î… curcani… sunt sortiţi osândei veşnice! Au pierdut partida.

Artistul e vrednic de tot respectul pentru că el e mereu stăpânit de nevoia realizării, pentru că e – de bunăvoie – supus operei; e în serviciu; el nu-şi pierde vremea şi viaţa, el nu dispare în morocănos, penumbră şi neconsistent, în vag, vâscos şi mărunţiş, el permanent e legat (ombilical) de făurirea unei opere – a cărei valoare poate, fireşte, fi mai mare ori mai mică, ori poate fi chiar nulă, dar îl menţine la suprafaţă, îi dă un rost, îi garantează o demnitate, o ţinută, nu-l trece în rândul frunzelor purtate de vânt, al pionilor permutaţi de colo colo pe eşichierul cotidianului de valurile anodinului celui mai static, de un fel de socială şi morală mişcare

browniană, viermuirea aceea neîncetată şi fără noimă a moleculelor nediferenţiate. Opera artistului e – în orice caz şi independent de sorţii ei de a se impune posterităţii – o pârghie şi o prăjină de salvare, e un sprijin, o insignă, o căftănire, un titlu de nobleţe, o distincţie, o demascare. Viaţa trebuie şi poate fi trăită şi ea „artistic“, făurită, lucrată, nu vieţuită numai existenţial: în liceu încă nu foloseam termenul acesta din urmă, încă nu-l cunoşteam, dar îl simţeam prea bine şi Alexandru Iftodie ştia foarte exact ce avea în vedere, la ce se referea, de ce îi era ori avea să-i fie frică de modul de viaţă (şi expresia aceasta e anacronică pentru anii ’20, traducerea englezescului ori mai bine zis americanului *way of life* s-a impus mult după aceea) al unor oameni ca Ferdinand şi Claire Pasquier, eroii lui Duhamel, robi exclusivi ai celor mai de jos griji casnice şi locuitori ai abisului micimilor. Ori de al lui Christian Buddenbrook, eroul lui Thomas Mann – personaj în care mă întreb dacă nu s-a recunoscut într-o oarecare măsură –, cel care nu putea să guste viaţa decât sub aspectele ei blânde şi comode, care se refugia în familie, cămin şi băutură şi bucuriile simple şi nu putea face saltul înspre o prehendare prelucrătoare (bărbătească, adică, ori artistică) a materiei şi conexiunilor. La mulţi, la cei mai mulţi oameni vine un moment al declanşării instinctului către acţiune şi rost (ori numai rostuire), al ieşirii din reverie şi din penumbra pregătitoare a „idealurilor tinereşti“, aşa cum arată Konrad Lorenz în *Die acht Todsünden der zivilisierten Menschheit*[219], dar la alţii – cum e şi Christian Buddenbrook – declanşarea nu are loc şi totul rămâne latent, risipit în faza infantilismului ori adolescentismului, a viselor cocoloşite la căldura căminului familial. Mă tem că aici ar trebui să-l clasific şi pe vechiul meu coleg.

*

Domnişoara Bianca avea o nebunie blândă: primea vizitele principalelor personagii ale marilor romane. Spre a-i găzdui, cobora într-o cameră de subsol a casei. Nu era o pivniţă, deşi fusese folosită pe rând ca depozit de lemne tăiate, cămară de iarnă şi adăpost pentru vechituri. Acum era o încăpere prefăcută de domnişoara Bianca în salon de recepţie a unor persoane de seamă. Căci o vizitau numai fiinţe alese, eroii lui Proust, Th.

Mann, Faulkner, Franz Werfel[220], Dostoievski ori François Mauriac. Veneau şi cei ai lui Duiliu Zamfirescu, Ionel Teodoreanu şi Mihail Sadoveanu. Li se alăturau uneori şi figuri ale istoriei reale, deşi mai rar.

Domnişoara B. nu se înfăţişa cu nici una din obişnuitele triste însuşiri ale dezechilibrului mintal: era foarte curată, se îmbrăca mereu cu multă grijă, se purta cuviincios şi liniştit. Doar zâmbetul, discret, se arăta anormal de constant, ochii se plecau cu stăruinţă în jos, iar de vorbit, cu semenii ei, abia dacă i se întâmpla să depăşească rare monosilabe şi vagi îngânări.

Când însă cobora la subsol, în camera de oaspeţi, lucrurile luau cu totul alt aspect. Îşi întâmpina musafirii cu vioiciune şi lua parte cu mare interes la discuţii. Nu juca rolul celorlalţi, îi asculta. Dar le răspundea, pe larg de obicei, şi din spusele ei se puteau deduce frazele rostite de ilustrele fiinţe vizitatoare, aşa cum scrierile anumitor scriitori ai vechimii sunt reconstituite de critici, istorici cu aportul pasajelor citate de alţi autori ori cu al contraargumentelor folosite de adversari ale căror opere nu s-au păstrat. Cu totul absorbită de convorbirile la care lua parte, domnişoara Bianca nu ar fi băgat de seamă dacă cineva, de cealaltă parte a uşii ori în dreptul ferestrei uneori deschise ar fi tras cu urechea. Pentru că domnişoara Bianca era o persoană cultă: fusese o elevă sârguincioasă şi o studentă plină de râvnă, şi numai boala o împiedicase să-şi ia licenţa în litere. De supărat ori de stingherit, nu supăra, nici nu stingherea pe nimeni; curată, harnică, liniştită, ca şi absentă, nici nu i se simţea prezenţa. Una-două trecea în subsol şi petrecea acolo cu nevăzuţii ei oaspeţi ceasuri întregi.

*

Venit de la un gimnaziu din centru, din strada Scaune (ori Nicolae Filipescu, aşa cum i s-a spus mai târziu), Lică Schein aducea cu sine un aer de modernitate, curaj, voioşie şi un iz de „modernism“, de „revoluţie“ – ceva, pentru noi, foarte nou (ca şi poeziile lui Minulescu, din care cita mereu), atrăgător şi, mai ales, plin de ispite. Voinic şi înalt, blond şi frumos, se fălea cu numeroase cuceriri şi succese; cât vor fi fost adevărate nu aveam de unde şti, deşi nu păreau imposibile cui s-ar fi uitat la înfăţişarea lui de atlet bălai cu ochi albaştri şi, pe buze, cu un neîncetat zâmbet fermecător.

Dar două lucruri erau certe: că era băiat bun, coleg incapabil de pârâ şi, totodată, cel mai destoinic chiulangiu, derbedeu, beţiv şi golan ce se poate închipui. Bătuse mingea şi jucase oină pe vastul maidan care despărţea strada Scaune de piaţa Brătianu, în imediata vecinătate a gimnaziului „Spiru Haret“ (acolo unde aveau loc şi orele de gimnastică). Se dovedi priceput la fotbal de îndată, precum şi la scrimă (căci era elevul maestrului Atanasiu, a cărui sală din mansarda clădirii Bursei o frecventa regulat) şi la box. Ne era simpatic tuturor, prin totala lui detaşare de orice obişnuite preocupări şcolăreşti şi prin impresia puternică pe care o resimţeam de a fi, printr-însul, în contact cu o cu totul altă lume, lumea care – în fond – ne aştepta.

Odată cu el a intrat în severa (şi oarecum mohorâta) noastră clasă un vânt de primăvară, de necunoscut şi de uşoară, foarte uşoară, rebeliune – ori măcar de punere la îndoială a fatalităţii şi indiscutabilităţii regulilor şi principiilor vieţii noastre cu trăsături de şcoală militară şi de seminar. Nu ne-am schimbat felul de a fi, însă am ştiut că mai există şi altceva, că drumul nostru nu-i neapărat singurul. Anul 1921[221] adusese confirmarea astrofizică a teoriei lui Einstein, sosirea lui Lică Schein a introdus relativitatea la Liceul „Gheorghe Şincai“.

*

Vieţile şterse şi pierdute, umbrele terne, cortegiul mohorât al sufletelor moarte, al celor care au trecut pe acest pământ fără a lăsa nici o urmă, gloatele de rataţi care şi-au închis periplul lumesc sub semnul dezolant al eşecului şi al rătăcirii în mărunţişuri şi fleacuri, ori toţi cei care – niţel înzestraţi, niţel îmboldiţi să iasă din anonimat şi cenuşiu – nu au izbutit totuşi să scuture lanţurile lenei, ale rutinei, ale tiraniei preocupărilor cotidiene ori distragerilor şi solicitărilor furişate în inimile lor slabe de cele mai trecătoare dintre cele mai comune plăceri, nu au izbutit şi au pierit fără a fi în stare să dea un răspuns câtuşi de puţin satisfăcător categoricei întrebări formulate odată de Verlaine: Hei, tu, ăsta de-aici, ce-ai făcut din tinereţea ta? (ori celei extinse asupra unui întreg parcurs vital: ce-aduci din lume? cu ce-ai îmbogăţit-o? talentul cum ţi l-ai rodit?), genunea nimicniciilor şi nimicurilor, atenţia acordată numai lucrurilor de suprafaţă şi

ţinând de suprastructurile cele mai subţiri şi mai epidermice ale existenţei (cum ar fi, spre pildă, certurile fără rost, vizitele fără noimă, lecturile inutile şi stupide, ridicolele dar paralizantele ţineri de minte ale răului, cufundarea continuă în concreteţea cea mai lipsită de semnificaţie, şi mai presus de orice branşarea atenţiei exclusiv pe lungimea de undă a trândăviei şi a sfatului de a lăsa lucrurile importante pe mâine), gândul la uriaşa jalnică masă a celor ce pleacă de aici poate fără suflet, pentru că atâta cât au avut la naştere şi l-au irosit în zadarnice prostii ori sluţenii ori elaborate josnicii, acestea îl exasperau pe Al. Ift. – şi i se citea exasperarea pe faţă, în culoarea ei, în ţinută şi gesturi (obosite, pline de obidă, exasperate, sătule) –, cu atât mai mult cu cât era pe deplin conştient (sau, în sfârşit, pe cât de deplin conştienţi putem fi de situaţiile în care, fără îndoială, apărem în postură de vinovaţi) că printre toţi cei pe care-i osândea şi a căror tristă soartă o deplângea *cel dintâi era el.*

*

Să nu închei totuşi această sumară evocare a lui Iftodie şi a unor întâmplări din viaţa lui şi a mea fără a lămuri care a fost soarta câtorva din cei pe care am avut prilejul de a-i menţiona în cursul relatării mele. Teodor Goldman, *Goldman de la Credit,* aşa slăbuţ şi firav cum a rămas şi în anii studenţiei şi când a intrat în viaţă, n-a şovăit în 1941 să se adreseze mareşalului Antonescu pentru a-i solicita dreptul – în calitatea lui de fiu de ofiţer român – să ia parte la războiul început în luna iunie a acelui an. Făcuse, de altfel, şcoala de ofiţeri de rezervă şi avea decret de sublocotenent. Cererea (compusă în termeni foarte solemni) i-a fost aprobată (atunci pensionar, taică-său urcase până la gradul de medic-locotenent-colonel) şi a plecat în curând pe front. A murit nu după mult timp, în faţa Odessei.

Lică Schein, *bestia blondă,* cine ar fi crezut-o? cine şi-ar fi închipuit-o? cui i-ar fi trecut prin minte?, după ce a emigrat cu întreaga lui familie în Franţa, a devenit Léon Schein, autor de cărţi şi cursuri de critică literară şi filosofie. A obţinut mai apoi un premiu, unul din premiile de vază ale ţării, şi o bursă la un mare institut din Statele Unite. Dar lucrurile nu s-au oprit

aici; Léon Schein a ajuns profesor la Sorbona – *en Sorbonne*, îi place, niţel pedant şi cu iz de letopiseţ, să se intituleze – şi unul din cei mai cunoscuţi reprezentanţi ai filosofiei structuraliste. Numele lui a figurat şi figurează în manuale, e citat în toate revistele de specialitate, ba a şi depăşit domeniul acesta strict atingând fericita situaţie de personalitate culturală situată deasupra separaţiei speciilor şi genurilor. Am citit într-un ziar francez (stau şi eu la coadă, în faţa centrului de difuzare a presei din strada Doamnei, dis-de-dimineaţă, pentru câte un *Le Monde*) că alegerea lui la Institut e sigură.

Adina, tot sprintenă şi iute, n-a vrut să fie pensionată. A stăruit şi i s-a admis să lucreze în continuare. E la inspecţia muzeelor din cadrul Municipiului. Mai agitată ca oricând, deşi, după cât aud, a mai turnat şi ea apă în vin, a lăsat-o şi ea, în particular cel puţin, mai moale. Am întâlnit-o de câteva ori: s-a făcut că nu mă vede, fireşte, însă o dată ori de două ori m-a salutat cu un vag zâmbet îngăduitor. Zâmbetul acesta – abia perceptibil – îl socotesc o biruinţă a mea, a bunului-simţ, a împăcării şi înţelepciunii, a dreptei judecăţi asupra deşertului zbucium al celor lumeşti.

206 Grigore Filipescu (1886-1938) – om politic român, fiu al lui Nicolae Filipescu. A fost preşedinte al Partidului Conservator (1932-1938) şi director al ziarului *Epoca* (1918-1938).

207 Henri Brémond (1865-1933) – istoric şi critic literar francez, filosof catolic, membru al Academiei Franceze. Cunoscut în special pentru lucrări precum: *Histoire littéraire du sentiment religieux en France* (1916-1917) (*Istoria literară a sentimentului religios în Franţa*); *Pour le Romantisme* (1923) (*Pentru romantism*); *La poésie pure* (1926) (*Poezia pură*) etc.

208 Sursa acestui simbol o constituie ultima strofă a celebrei poezii a lui Paul Verlaine *Chanson d'automne* (*Cântec de toamnă*) din ciclul *Poèmes saturniens* (*Poezii saturniene*) publicat în 1866. O reproducem şi aici:

„Et je m'en vais
Au vent mauvais
Qui m'emporte
Deçà, delà,
Pareil à la
Feuille morte"

(„Şi-n vânt mă las/ În răul pas/ Care mă poartă/ Din loc în loc/ Acelaşi joc/ De *frunză moartă*" [subl. ed.]). Vezi şi Paul Verlaine, *Versuri*, în româneşte de G. Georgescu, prefaţă de N.N. Condeescu, EPLU, Bucureşti, 1967.

209 Întregul pasaj citat este reluat *ne varietur* în *Incertitudini literare*, ed. cit., pp. 387-388.

210 Ludwig Wittgenstein (1889-1951) – filosof austriac. Principalele scrieri: *Tractatus logico-philosophicus* (1921); *Caietul maro şi caietul albastru* (1933); *Investigaţii filosofice* (1936-1949).

211 Barbu Constantinescu (1839-1891) – profesor de teologie, nehirotonit, doctor în filosofie, pedagog preocupat de luminarea maselor. Decan al Facultăţii de Teologie din Bucureşti (1881-1882), fondator al revistei *Educatorul* (1883-1884). Dintre lucrările sale amintim: *Abecedar românesc*, Bucureşti, 1874; *Probe de limba şi literatura ţiganilor din România*, Bucureşti, 1878 (retipărită în ediţie trilingvă la Editura Limes, Cluj-Napoca, 2005). Mult mai probabil, N. Steinhardt se referă la Barbu Craiovescu, mare ban al Craiovei care, alături de fraţii săi – boierii Craioveşti – Pârvu vornicul, Danciu armaşul şi Radu postelnicul, a ctitorit Mănăstirea Bistriţa, zidită între anii 1492 şi 1494. Distrusă din temelii de către Mihnea Vodă (1509), mănăstirea este refăcută în timpul domniei lui Neagoe Basarab, de către aceiaşi boieri Craioveşti (1515-1519). Marele ban Barbu Craiovescu este cel care aduce acum, de la Constantinopol, moaştele Sfântului Grigorie Decapolitul. În paralel cu reconstrucţia Mănăstirii Bistriţa, Barbu Craiovescu zideşte şi Schitul Pahomie (1519-1520). I se va alătura, în aceeaşi calitate de întemeietor al lăcaşului, şi Sava Haiducul.

212 Sf. Grigorie Decapolitul, ale cărui moaşte se păstrează la Mănăstirea Bistriţa, s-a născut în jurul anului 780 în Isauria, Asia Mică. În Biserica Ortodoxă, este prăznuit în fiecare an la data de 20 noiembrie.

213 Corect: de Sévigné; Marie de Rabutin-Chantal, marchiză de Sévigné (1616-1696) – aristocrată franceză recunoscută pentru scrisorile sale, majoritatea adresate propriei fiice.

214 *Ea sfârşi în mod obscur* (fr.).

215 Iosua navi – figura centrală a *Cărţii lui Iosua* (prima dintre cărţile canonice istorice ale Vechiului Testament, după Pentateuhul lui Moise). Numit şi Iisus al lui Navi (după Septuaginta), este bărbatul care, din porunca divină, a luat conducerea poporului evreu după moartea lui Moise şi care a desăvârşit ocuparea Canaanului, împărţind pământul lui între cele douăsprezece seminţii (*Studiul Vechiului Testament. Manual pentru Institutele Teologice*, ediţie îngrijită de Pr. Conf. Ioan Chirilă, ed. a III-a, Renaşterea, Cluj-Napoca, 2003, p. 142).

216 „*Extravaganţele şi escapadele sale (tinereşti)*“ (fr.).

217 Contracţie a numelor Ferdinand şi Claire, personaje din romanul *Cronica familiei Pasquier* al lui Georges Duhamel (vezi N. Steinhardt, „Romanul-fluviu al lui Georges Duhamel sau limitele moderaţiunii“, în *Articole burgheze*, ed. cit., p. 351). Aici cu sensul de „abis al mediocrităţii“.

218 „*Mi-am înălţat un monument*“ (lat.).

219 *Cele opt păcate capitale ale omenirii civilizate*, trad. de Vasile V. Poenaru, Editura Humanitas, Bucureşti, 1996; ed. a II-a, 2001.

220 Franz Viktor Werfel (1890-1945) – romancier, poet şi dramaturg austriac. Este cunoscut în special datorită romanelor *Die vierzig Tage des Musa Dagh* (1933) (*Cele patruzeci de zile de pe Musa Dagh*, trad. de Horia Matei, Editura Univers, Bucureşti, 1970) şi *Das Lied von Bernadette* (1942) (*Cântecul Bernadettei* – romanul a fost, până acum, tradus parţial în română: scriitorul Dan Floriţa Seracin a publicat un fragment în revista *Banat*, editată de Casa de Cultură a Sindicatelor din Lugoj, nr. 7-8/2005, menţionându-se că traducerea integrală va apărea „în curând“).

221 De fapt, confirmarea astrofizică a teoriei lui Einstein a avut loc în 1919.

Postfaţă

Manuscrisul meu era încheiat, mă liberasem de amintiri şi de unele obsesii, îl pusesem într-o mapă, mapa la sertar. Când iată că apare în librării, şi-n condiţii grafice splendide, marele studiu al lui Al. Ift. despre mănăstirile din Oltenia. Rămân uluit, năuc, imediat cumpăr un exemplar, îl citesc: superb! O lucrare monumentală, şi ca erudiţie, şi ca stil, şi ca *poezie*! Una din cele mai izbutite lucrări de artă din câte s-au scris la noi, depăşind cu mult limitele criticii artistice propriu-zise, ceva demn de Al. Busuioceanu, de Odobescu, de Blaga, de G.M. Cantacuzino… Nu ştiu, în sfârşit, ceva excepţional. Şi tipărit cu mare grijă, cu ilustraţii încântătoare, pus în pagină cu subtilă pricepere… Nu mă mir, ediţia e a lui R.N., o capacitate!

Buimăcit încă, dau întâmplător, după câteva zile chiar, de doamna Constantin, mă apropii de ea şi nu mă pot reţine să-i spun cât de mirat mă simt că nu mi-a vorbit de textul acesta al lui Sandu, că mi-a pus la dispoziţie numai dosarele acelea prăfuite, pline de amărăciuni. M-aş fi putut îngriji şi eu de ediţie, şi poate că nu ieşea mult mai puţin frumoasă decât al lui R.N.

Mi se uită drept în faţă, zâmbeşte foarte puţin (mai bine zis opreşte un zâmbet schiţat de-un colţ al gurii), tace niţel, apoi îmi spune:

— Vrei să ştii de ce nu ţi l-am arătat? De ce Sandu te dispreţuia şi nu te iubea? Te-a socotit mereu un leneş şi un ratat, şi cu toate că s-a despărţit şi el de Adina, ca şi dumneata, îţi purta pică pentru felul nedrept şi neînţelegător cum te-ai purtat cu ea!

Şi-a luat scurt rămas-bun de la mine, uitând să-mi întindă mâna.

Prea bine.

Dacă-i vorba aşa, îmi public şi eu manuscrisul meu, nu-l las în sertar. Există doar un principiu de echitate care spune: să ascultăm şi cealaltă parte.

Referinţe critice

N. Steinhardt e departe de a fi lăsat liniştite critica şi istoria literară. Biografia sa etalează câteva dramatice fracturi (deţinut politic în lotul Noica, retras aproape integral din viaţa publică, ulterior călugăr ortodox), pe care le-a depăşit printr-o neaşteptată vocaţie a metamorfozei benefice. Personalitatea lui nu şi-a pierdut nici integralitatea şi nici unitatea, aceasta din urmă conservată printr-o tenace fidelitate faţă de voluptăţile intelectuale ale primei tinereţi. Între debutul din 1934 cu *În genul… tinerilor* şi seismul de proporţii pe care l-a constituit după 1990 *Jurnalul fericirii* (probabil cel mai citit şi mai lăudat dintre „jurnalele“ de închisoare tipărite după revoluţie) stau mai multe decenii în care lucrările de drept constituţional, articolele de gazetă pe teme literare, de estetică, recenziile la cărţi de cele mai diferite facturi, apoi volumele de publicistică, nenumăratele interviuri, scrierile de nuanţă teologică şi multe altele se succedă, se întretaie, fără să se şi excludă.

Ar fi fost de aşteptat ca opţiunea târzie a lui Steinhardt pentru haina monahală să însemne o ruptură cu restul, o aplecare exclusiv asupra celor sfinte, să fie îmbrăţişarea acelei singurătăţi care protejează de ispite şi alunecări. La Steinhardt nu există aşa ceva. Convertirea sa pare să se fi născut firesc, urmând unei înclinaţii timpurii şi antrenând straturi de profunzime ale personalităţii, care nu sunt sensibile la coroziunea cotidianului. Nu numai că nu există o astfel de ruptură, dar cultivarea pe mai departe a unei arii extrem de întinse a gustului literar, din care nu lipseşte slăbiciunea pentru genul „frivol“ – romanul –, este urmărită chiar

cu oarecare ostentaţie. În *Escale în timp şi spaţiu, de* pildă, volum apărut în 1987 la Cartea Românească, Steinhardt scrie despre Valery Larbaud, despre Nina Cassian, despre Proust, despre Laurenţiu Fulga, despre Noica, optzecişti, Caragiale, într-o devălmăşie lipsită de morgă şi de prejudecăţi. Tot aici sunt transcrise şi vorbele lui Corin Grossu, fostul secretar de redacţie de la *Revista Fundaţiilor Regale*, din care Steinhardt îşi face deviză şi răspuns la toate interpelările nedumerite: „Intelectualul nu citeşte ce îl interesează, ci îl interesează ceea ce citeşte“…

Călătoria unui fiu risipitor e o carte rămasă printre manuscrisele scriitorului, în chilia de la Rohia. Un roman după tot tipicul interbelic, cu personaje care respiră într-o altă lume, demult apusă, pe care abia acum reuşim s-o mai distingem prin ceaţa caricaturizărilor din *Scrinul negru* sau din *Cronică de familie*. Ioan Pintea, legatarul testamentar al lui Steinhardt, n-a reuşit probabil să dateze manuscrisul. Prefaţa lui nu face nici o altă precizare în afara aceleia că avem de a face cu o „scriere de tinereţe“. El o apropie de *Romanul adolescentului miop*, ceea ce devine chiar amuzant dacă ne gândim la campaniile antigeneraţioniste ale tânărului Steinhardt. *Călătoria unui fiu risipitor* nu are în comun cu *Romanul adolescentului miop* decât vârsta eroilor. Tot restul pare privit în oglindă, în simetrii inverse. Ioan Pintea mai apropie romanul şi de *Ulysses* de Joyce, pentru că divagaţiile intelectuale – câte sunt – sunt ritmate de peripatetizări bine circumscrise la timp: *Călătoria unui fiu risipitor* recompune cele câteva zile de abandon al domiciliului părintesc ale unui proaspăt bacalaureat. Epică la persoana întâi, fără ambiţii eseistice sau filosofice, pură transcriere a unei nevoi subite, şi prea puţin motivate, de insubordonare, pură aventură mondenă. Laitmotivul ei – voluptatea şi critica mondenităţii. Viaţă compusă exclusiv din vizite prin case de prieteni, din frecventarea înverşunată a unei societăţi de tineri evrei – o societate foarte bine structurată, cu cod bine definit, cu o doză de autonomie faţă de cea a adulţilor şi ea bine studiată (pe *Călătoria unui fiu risipitor* se poate face cu uşurinţă un studiu sociologic). Individualismul exacerbat al trăirilor din romanele lui Mircea Eliade, Sebastian, din *Trântorul* lui Emil Botta, din cărţile Anişoarei Odeanu sau

ale lui Stelaru (nu e vorba de serii valorice, ci de un palier tematic) devine aici autoedificare în grup, exerciţiu de inserare socială. Toţi sunt obsedaţi de reuşita socială şi mai ales de aparenţele care o indică. Benet şi familia lui snoabă, Gruia (mândru de tatăl lui care tocmai îşi schimbase numele de Grünberg), cu familia lui sărăcuţă şi cu spirit tribal foarte dezvoltat, Coca, adolescenta limfatică şi ipohondră, bunicele, mamele, zăpăcitoarea sarabandă a numelor şi mai ales a prenumelor evreieşti (Perlica Apotheker, Bubi, Marghit Kuprelik născută Memral, Sirena Rabinovici, Randi, Rudi Gherson, Biju Barasch, Biţa Perlenzweig şi câţi alţii) se adună, se despart pentru a se reuni a doua zi într-o formaţie uşor modificată, îndeplinind ritualuri plictisitoare, dar la care nimeni nu consimte să renunţe, vorbesc nesfârşit la telefon, migrează întruna unii către alţii, articulaţi de o viaţă comunitară extrem de vie, deşi aparent lovită de dezabuzare.

Sunt apoi unchii, mătuşile, ticurile lor, felul lor de a se îmbrăca, de a-şi trata servitorii (de regulă foarte bine!), calendarul vieţilor lor de oameni fără griji materiale, care cheamă automobilul prin telefon, care se duc în excursie la Snagov în maşini de opt (!) locuri, cu strapontine (!!), mai e codul vizitelor (anunţate, neanunţate, ziua, seara, dimineaţa, la prânz, la ceai; cartoane cu prăjituri de unde şi până unde poate merge o birjă, unde se cade şi unde nu se cade să mergi), mai sunt flirturile şi codul lor, relaţiile copii-părinţi, cine, când şi cât primeşte pe prietenii copiilor săi etc. etc.

Nimic mai şocant pentru cine şi-l reprezintă pe Steinhardt în postura înţeleptului cu barbă de la Rohia meditând la cele „trei soluţii“ de a nu cădea victimă tiraniei: Soljeniţîn, Zinoviev şi Churchill-Bukovski. Şi totuşi, acesta este, fără îndoială, *un Steinhardt*. În peregrinările bucureştene ale tânărului din *Călătoria unui fiu risipitor* regăsim aproape cuvânt cu cuvânt „antigeneraţionismul“ de care vorbea Nicolae Mecu în grupajul „*Steinhardt”* dintr-un număr al *Revistei de istorie şi teorie literară*. Junele „risipitor“ nu agreează – întocmai ca tânărul Steinhardt – excesele, experienţialismul, incandescenţele autenticiste curente în epocă graţie generaţiei ’27. El profesează, dimpotrivă, morala *comme il faut*: copiii nu au voie în salon la discuţiile cu adulţii, ei vor saluta, vor face o conversaţie

de câteva propoziţii, apoi se vor retrage cuviincios; copiii nu au voie să fumeze în faţa părinţilor, indiferent de vârstă; dacă fugi de-acasă (ceea ce, se pare, nu iese chiar din stilul cuviincios, la o anumită vârstă), te refugiezi în familie, la mătuşi, veri, nu prin străini, ca să nu te compromiţi; într-o familie cumsecade stă bine ca fata sau băiatul să „scrie“ ceva, să fie un pic scriitor sau măcar să se vadă cu scriitori: „te-am auzit spunând lingură de ghete. E greşit. Se spune limbă de pantofi“, îi scrie un prieten apropiat junelui rătăcitor.

Dar să nu ne lăsăm înşelaţi. Dincolo de asemenea declaraţii de principii vegetează fondul insurgent. Steinhardt scrie cu o admirabilă ipocrizie. Simţul umorului, spiritul elastic, săltăreţ, mobil relativizează necontenit totul, impune distanţă. Asta se vede mai ales în portrete, romanul fiind o risipă de portrete savuroase, realizate într-o lovinesciană tehnică acvaforte. Nimic nu scapă afurisitului – dar benignului – ochi critic. Coca e cam îngălată. Aneta Gattini e fermecătoare, dar cam uşurică. Portretul evreului tânăr este locul geometric al defectelor scuzabile pentru că au „stil“: el dansează bine şi mult, lucrează de obicei într-un birou sau la o bancă unde director este tatăl său, sau vreo rudă apropiată, joacă bridge, fumează mult, când întâlneşte un prieten nu-i spune bună ziua, ci „Henri, hai sictir!“, iar la plecare, în loc de la revedere, „pa, păpuşă“…

Pagina de rezistenţă a romanului rămâne însă descrierea unei serate la care participă un fruntaş al organizaţiei sioniste mondiale. În prezenţa lui, asistenţa se dedă cu frenezie la entuziastă comedie de societate.

Numai că nici asta nu e tot. În *Călătoria unui fiu risipitor* sunt şi pagini de idealism furios, de negare a realismului plat, de scepticism politic prematur, de antiacademism, de foame de spiritual („Vreau să cred că uneori monotonia lucrurilor e întreruptă (…). Îmi afirm cu tărie că nu mi-e ruşine să spun: *Cred în Dumnezeu*“).

Cartea gâfâie abia auzit, ea trăieşte prin mica logoree în surdină a acestei societăţi colorate, exigente, cu un spirit de castă neevident, dar funcţional. E cu totul altceva decât ghetoul mizer din romanele lui I. Peltz sau decât angoasele lascive ale lui Aderca. Steinhardt ne face cunoştinţă cu

o societate evreiască bucureşteană vitală, plină de umor şi capabilă de autoironie. Dovada cea mai bună că ea a existat într-adevăr e chiar portretul de bătrâneţe al lui N. Steinhardt.

Tania Radu, „Un Steinhardt“, *Litere, Arte, Idei*, supliment al ziarului *Cotidianul*, 2 octombrie 1995, p. 3

*

Între manuscrisele rămase de la N. Steinhardt (vezi „*Ultima scrisoare“*, publicată în N. Steinhardt, *Primejdia mărturisirii. Convorbiri cu Ioan Pintea*, Editura Dacia, 1993) am descoperit pe lângă multe alte texte care m-au surprins (amintesc în treacăt un eseu cald şi plin de admiraţii despre proza lui Eugen Barbu) şi un… roman. Pentru mine surpriza acoperă, de fapt, o aşteptare. În desele „taifasuri“ neconsemnate în volumul de convorbiri amintit, Părintele Nicolae îmi contrasta mirările şi uimirile cu preocupările lui de tinereţe pentru elaborarea unor „fişe“ de roman. Zâmbind, surâzând îmi amintea că a scris „poezie şi roman“. Poemul „*Nachtmusik“* (publicat în *Primejdia mărturisirii)* şi acest roman, *Călătoria unui fiu risipitor,* dovedesc că N. Steinhardt a cochetat cu două genuri literare, prin care a excelat, comentându-le, şi eseistica lui. Mare devorator de romane (de la cele poliţiste până la cele textualiste), monahul de la Rohia şi-a fericit tinereţile nu numai cu studii docte despre teologia Vechiului Testament, ci şi cu parodii şi romane „în genul tinerilor“.

Călătoria unui fiu risipitor, deşi are în titlu o conotaţie biblică, nu are de-a face deloc cu *Luca* 15-11, 32. Este, de fapt, relatarea călătoriei unui „copil modern“ în familie: mătuşi, unchi şi prieteni. Prima variantă a acestui roman s-a numit chiar *Copii moderni.*

O călătorie de tip joycian, o căutare a unui timp pierdut, în care, cu ajutorul livrescului şi persiflării, se desacralizează şi se distrug marile teme ale literaturii realiste. Realismul este respins de tânărul Steinhardt, nu numai cu gestul autorului îndrăgostit de frondă, dar şi cu conştiinţa că pentru „anii nebunatici“ caracteristice tinereţii şi copilăriei sunt libertatea şi aventura. Această libertate şi aventură care mai târziu (vezi *Jurnalul*

fericirii) vor însemna cu totul altceva: jertfă şi îndrăzneală. Orice segment realist este respins: „Atâta lumină îmi aduce aminte de literatura realistă şi mi-e silă de ea“. Temele minore înlocuiesc temele aşa-zis fundamentale, aventura textului pare mai importantă decât aventura şi întâmplarea propriu-zisă. Poate nu este exagerat dacă spunem că în *Călătoria unui fiu risipitor* aflăm destule elemente de textualism şi de roman modern. Proust, Gide, Joyce, Ionel Teodoreanu sunt autori pe care scriitura tânărului Steinhardt îi trădează. Îi trădează fiindcă îi face prezenţi în subiectul romanului şi îi trădează fiindcă se desparte de ei în scriitura romanului.

Această scriere de tinereţe a lui N. Steinhardt (nu am reuşit să descoperim anul în care a fost elaborată) aminteşte de *Romanul adolescentului miop* al lui Mircea Eliade. Nu prin scriitură, ci prin abordarea altfel decât obişnuită a unei vârste surprinse între proiect şi realitate. O vârstă a poveştilor moderne, a scenelor moderne, de salon, cu copii şi adolescenţi moderni.

Călătoria personajului principal – un tânăr evreu – consemnează întâmplări şi aventuri de familie burgheză bizare şi nu neapărat cu sensuri şi înţelesuri morale. Autorul este liber în expresie precum majoritatea personajelor sale şi, deşi abordează textul din perspectivă modernă, el creează personaje, scene şi cadre româneşti oarecum clasice. Acest amalgam de clasic/modern dă naraţiunii steinhardtiene o notă personală şi îl fixează pe autor în galeria prozatorilor inovatori. Dincolo de pretinsa seriozitate a textului răzbate ironia şi sarcasmul unui prozator livresc care ia peste picior „înalta societate“, dar şi pe Roger du Gard, de exemplu.

În volumul *Incertitudini literare* (Editura Dacia, 1980), N. Steinhardt include un text intitulat: *„Romancieri serioşi şi neserioşi“*, în care face o delimitare clară între autorii de romane. În *Călătoria unui fiu risipitor* se face elogiul actului gratuit, al unei artificialităţi neartificioase, al naraţiunii fără suspans, al unui text care refuză din principiu senzaţionalul, realitatea fotografică. În acest eseu, publicat la maturitate, cu iz burghez şi bătrânesc, N. Steinhardt refuză şi acuză romanele care nu se încadrează într-o ordine clasică. După N. Steinhardt, *romancierii neserioşi* „nu iau nici personajele,

nici naraţiunea în serios (…), desfiinţează genul romanului şi-l prefac în altceva: un soi de eseu, de jurnal, de mărturisire sau solilocviu cu intermitenţe epice“.

Seriozitatea cu care tânărul Steinhardt abordează în *Călătoria unui fiu risipitor* atributele romanescului *neserios* sunt emblematice. De aceea este important să privim retrospectiv şi să vedem (citind) că: bucuria, libertatea şi aventura au aceeaşi finalitate în opera şi viaţa lui N. Steinhardt. Fie că „tinereţea e nebună“, iar bătrâneţea înţeleaptă, fie că la tinereţe nu scriem romane în genul lui Balzac sau John Galsworthy, iar la cărunteţe devenim clasici şi exemplari.

Ioan Pintea, „*Spre un alt N. Steinhardt*“, cuvânt înainte la *Călătoria unui fiu risipitor*, Editura Adonai, Bucureşti, 1995, pp. 7-9

*

Între manuscrisele încredinţate mie de N. Steinhardt găsesc aceste pagini care, sub un titlu nuanţat romantic, *Seara, rogu-mă, cu noaptea – eseu romanţat asupra neizbânzii*, conţin note, fragmente, file dintr-un pseudo-jurnal, dintr-un fals jurnal (în sensul „falsului jurnal“ de vânătoare al lui Al. Odobescu).

Personajele reale sau inventate, lecturi felurite, amintiri dulcege, gen „Cişmigiu et Comp.“ şi meditaţii cu iz cioranian, judecăţi asupra vieţii în stil grav, clasic ori ştrengăresc („în genul tinerilor“) iată câteva puncte de la care se poate începe lectura acestei cărţi. Scris în anii de tinereţe, înainte cu mult timp de convertirea lui N. Steinhardt la ortodoxie şi apariţia *Jurnalului fericirii*, *Eseul romanţat asupra neizbânzii* are, „secvenţional“, mult din stilul şi problematica ce l-au consacrat în ultima vreme pe autor.

N. Steinhardt se dovedeşte a fi, şi aici, un scriitor care stă pe gânduri şi cugetă adânc, uneori cu haz, alteori cu sarcasm la necazul, izbânda şi neizbânda vieţii şi ale lumii. Cărţi şi autori dragi lui se regăsesc în observaţii livreşti, patriarhale şi citadine, demne de Mateiu I. Caragiale sau Ionel Teodoreanu.

Paradoxal, ratarea, neizbânda proclamată de N. Steinhardt şi de personajele sale se complace în final într-o izbândă oarecum camuflată.

Alexandru Iftodie îşi publică „marele studiu despre mănăstirile din Oltenia“, Lică Schein devine Léon Schein şi ajunge profesor la Sorbona, Autorul termină de redactat manuscrisul de faţă. Toată cartea are un sfârşit neaşteptat, de „scrisoare pierdută“, un happy-end provocator.

Ioan Pintea, „*Lămurire*“, prefaţă la N. Steinhardt, *Eseu romanţat asupra neizbânzii*, Editura Timpul, Iaşi, 2003, pp. 5-6

*

Personalitatea lui N. Steinhardt s-a dezvăluit spectaculos cu aspecte noi, din 1990 încoace, în peste cincisprezece cărţi, în mare parte scrieri postume, dar şi culegeri de articole din presă sau reeditări. Fără îndoială că scrierea cea mai importantă rămâne *Jurnalul fericirii*. O surpriză a fost descoperirea a două pseudonime sub care a semnat. Era îndeobşte cunoscut pseudonimul „Anthistius“ cu care semnase în 1934 volumul de debut *În genul… tinerilor*, gluma unui parodist erudit, integrat în bătălia contemporană a ideilor. Dar nu era cunoscut pseudonimul „Nicolae Niculescu“, sub care N. Steinhardt publicase la Paris, în 1975, în revista *Ethos* a lui Virgil Ierunca, eseul „*Secretul Scrisorii pierdute*“ : l-a deconspirat Ion Vartic, reeditând acest eseu în volumul din 1995 *Cartea împărtăşirii*. Nu vor mai fi fiind şi alte pseudonime? Aceste avataruri dezvăluie un fapt psihologic semnificativ, cu mai multe faţete: proteismul personalităţii lui N. Steinhardt, avea tendinţa de a se ascunde, pentru că, din pudoare sau din alte cauze, avea ceva de tăinuit. Pare curios pentru un intelectual cu vocaţia mărturisirii. E iarăşi semnificativ că un volum de convorbiri cu Ioan Pintea se intitulează *Primejdia mărturisirii* (1993), cu un tâlc la care trebuie să luăm aminte. Nu ştim foarte multe despre anii tinereţii, ai liceului urmat la „Spiru Haret“ în 1922-1929 şi ai Facultăţii de Drept din Bucureşti, absolvită în 1934. Despre atmosfera intelectuală, bucureşteană şi europeană a acelui moment, despre ce citea şi despre câţiva prieteni, N. Steinhardt a vorbit, a mărturisit câte ceva, dar fără a intra în

detalii de viaţă personală, adică intimă. Nici Zaharia Sângeorzan (în volumul *Monahul de la Rohia răspunde la 365 de întrebări incomode*, 1992), nici Ioan Pintea (în volumul de convorbiri pomenit anterior) nu au reuşit să-l facă pe N. Steinhardt să vorbească despre viaţa intimă. Singur Nicolae Băciuţ, în micul, dar interesantul său volum de convorbiri cu N. Steinhardt *Între lumi* (1994), îndrăzneşte să-i pună discretului eseist şi călugăr (cum altfel se cuvine să fie un călugăr dacă nu discret, reuşind să înăbuşe în sine cele lumeşti?) cea mai indiscretă întrebare care i-a fost pusă vreodată în public: „ Aţi iubit? Aţi fost iubit de – iată, am reţineri, sfiiciune, mi se pare că e impudic să pun o astfel de întrebare – o femeie?“. Merită să reproduc în întregime răspunsul, care nici nu e prea lung: „Cer voie să tac. O mărturisire, totuşi, să fac: am cunoscut, aveam vreo douăzeci de ani, iubirea, am ştiut şi eu ce înseamnă a ţi se părea că lumea e a ta, că tu începi lumea, a pluti în euforie şi în fericire absolută. A.G. şi eu nu ne-am căsătorit. Astăzi, când ni se întâmplă să ne întâlnim, ne privim cu atenţie, acoperiţi de praful abraziv, de funinginea şi de noroiul anilor, ne privim şi cred că amândurora ne pare foarte bine că nu ne-am căsătorit. Ei, fericirea, cum zice Proust, e, cel puţin pentru unii oameni, o eroare“ (p. 35, în volumul *Între lumi*).

Suntem acum în măsură să desluşim acest episod misterios din tinereţea exuberantă a lui N. Steinhardt. Ioan Pintea, deţinătorul arhivei personale de la Rohia a călugărului Nicolae, tipăreşte în 2004 un jurnal de o sută de pagini, intitulat chiar de autor *Eseu romanţat asupra neizbânzii*. Dacă în răspunsul de mai sus afirmă că avea douăzeci de ani, înseamnă că evenimentele s-au petrecut prin 1932, când N. Steinhardt era student la Drept. Jurnalul începe chiar cu imaginea iubitei Adina, cu braţele încărcate de flori de liliac, la începutul lunii mai, „cel mai frumos moment al anului“. Venise luna mai, nu ştim precis în ce an (jurnalul nu-l menţionează, dar îl putem presupune ca fiind 1932-1933), iar N. Steinhardt, foarte tânăr, se plimba cu iubita sa Adina prin Cişmigiu şi în jurul Cişmigiului, unde „se concentrează toată frumuseţea Bucureştilor“ (spune tot ea, turuind întruna, cu dragoste). Jurnalul imprimă în memorie din primele patru pagini

imaginea unei tinereţi şi a unei iubiri exuberante, pusă voit romanţios sub semnul liliacului înflorit. Secvenţele următoare încearcă să explice dureros un eşec. Nu ştim bine al cui: al iubitului înşelat, al iubitei, al prietenilor care s-au învârtit în jurul lor? Urmărim o construcţie narativă, o confesiune dirijată într-un sens care (aşa cum stă bine unei proze) nu e clar de la început. E descris spaţiul magic al iubirii: „cartierul nostru, al copilăriei mele şi apoi al Adinei“, cel din jurul Cişmigiului, cu străzile Sfântul Constantin, Aleea Progresului şi Schitu Măgureanu. Patrulaterul împărăţiei îndrăgostiţilor se extinde până la limitele desenate de Calea Plevnei, Calea Griviţei, strada Brezoianu şi bulevardul Elisabeta. Timpul nu conta, pentru că poemul de dragoste îl suspendase: „Umblam şi vorbeam şi făceam planuri, mereu altele, şi eu visam şi ea vorbea pentru sine; eu o ceream de mii de ori în căsătorie şi ea, tot de atâtea ori, neobosită, îmi răspundea (iute şi zâmbitoare şi cu glas niţel scăzut, ca de pe orbite mai rapide) afirmativ şi-i plăcea să-i încarc braţele, pe la sfârşitul lui aprilie şi-n primele zile de mai, cu multe crengi de liliac, multe de tot, ostentativ, ridicol, absurd de multe şi-i plăcea să-şi încreţească niţel ochii, surâzând, să-şi scuture părul (lung şi şaten foarte deschis, îl purta lăsat pe umeri) şi să sporovăiască (…), dar îngăduindu-mi, din plin, absolut, covârşitor, definitiv, să fiu (…) alături de ea fericit“ (pp. 20-21). Fraza euforică se întinde pe mai mult de o pagină şi e antologică între poemele de dragoste din literatura română.

În secvenţa următoare intervine brusc un personaj: Alexandru Iftodie, un coleg de generaţie, preocupat de literatură, filosofie şi artă, mai frecvent notat ca „Al. Ift.“ sau „Sandu“. Pare că autorul vrea să exemplifice prin el ratarea specifică tinereţii, îmbătată de sevele virtualităţilor. O explicaţie a eşecului său ar fi „bucuria de a trăi“, „pura plăcere de a fi, de a exista“, rătăcirea prin grădini, cafenele, bodegi (pp. 24-25). Mediocritatea îl năpădeşte pentru că nu e statornic, se mută neispirat dintr-un partid în altul, acceptă un post mediocru, are o „mentalitate coriolanică“ (p. 27). Tinereţea e frumoasă ca potenţialitate, dar tocmai prin asta e şi înşelătoare: „vai de cei care s-au aritmetizat la un nivel scăzut, feştelindu-şi algebrica tinereţe“ (p. 35). Din conversaţia cu Alexandru Iftodie, autorul jurnalului desprinde trei

condiţii ale reuşitei: adoptarea unei specializări mai rare, încrederea în sine şi călirea caracterului în biruinţe şi înfrângeri. Dezvăluie însemnări ale sale, rezumă scrisori din 1929, toate aceste investigaţii fiind făcute pentru a arăta „slăbiciunea inerentă firii“ lui Alexandru Iftodie. E din ce în ce mai clar că e o figură de contrast pentru tânărul N. Steinhardt. Developarea unui întreg trecut are ca singur scop de a găsi cauzele eşecului acestui coleg. Dar de ce atâta obstinaţie în analiza întreprinsă de diarist? Trebuie să fie o subtilitate psihologică la mijloc, alta decât interesul pentru un personaj. Şi deznodământul vine când trebuie, spre finalul însemnărilor. Al. Iftodie e demn de dispreţul lui N. Steinhardt pentru că nu a realizat nimic, deşi a fost doi ani asistentul lui N. Cartojan, a tradus *Măgarul de aur* publicat într-o ediţie penibilă, a realizat un studiu despre cetatea Rupea. Dar, în fond, nu asta era cel mai important lucru. Cum să nu-l urască „pentru că s-a însurat cu Adina“? – aflăm abia acum (p. 70) adevăratul mobil al investigaţiei necruţătoare a lui N. Steinhardt.

Eseu romanţat asupra neizbânzii se dovedeşte astfel un exerciţiu confesiv de eradicare a geloziei, exerciţiu obiectivat în următoarea situaţie: „bărbatul respectiv s-a însurat cu fosta primă dragoste din tinereţe a celuilalt şi e şi fost coleg şi neîntrerupt prieten al divorţatului; mai că mi-ar veni a scrie: al înşelatului“ (p. 70). Jurnalul lui N. Steinhardt are de fapt o structură memorialistică ingenioasă. Nu există indicii când au fost redactate primele pagini, dar spre final avem repere temporale legate de ultimele explicaţii. După cum mărturiseşte autorul (tot la p. 70), Alexandru Iftodie a murit de patru ani (nu ştim când să se fi întâmplat asta, e un nume obscur şi nu e cuprins în nici o enciclopedie), dar un alt indiciu ne ajută să datăm confesiunea prin 1982 (N. Steinhardt era născut în 1912), din această frază: „Acum, în ajun de şaptezeci de ani, scăpaţi de sub despotica împărăţie a erosului, liberaţi de grijile ambiţiei şi de cruntele frământări ale amorului propriu, putem grăi oarecum senini şi să ne-aducem aminte fără ca să tresărim şi să ne învenineze reactualizarea trecutelor dureri, trecutelor umilinţe, fostelor ocazii pierdute“ (p. 71). Deci nu cred că Ioan Pintea, îngrijitorul ediţiei, să aibă dreptate atunci când afirmă, în scurta prezentare a

cărţii, că jurnalul ar fi „scris în anii de tinereţe, înainte cu mult timp de convertirea lui N. Steinhardt la ortodoxie şi apariţia *Jurnalului fericirii*“ (p. 5). Poate că o fi fost început mai de mult, dar cu siguranţă a fost încheiat la bătrâneţe. La un moment dat e amintită piesa lui Eugen Ionescu *Setea şi foamea* (p. 85), reprezentată la Paris prima dată în 1966, apărută în traducere românească într-un volum din 1970. Deci încheierea jurnalului nu poate fi decât ulterioară acestor date. Alexandru Iftodie şi povestea de dragoste nu există în *Jurnalul fericirii*. E oarecare facilitate în rezolvarea acestei poliţe în *Eseu romanţat asupra neizbânzii*: N. Steinhardt constată, cu o satisfacţie secretă, că fostul său rival a fost, din punct de vedere intelectual, un mediocru şi un ratat. Există şi un al doilea deznodământ. Lui Alexandru Iftodie îi apare postum un mare studiu despre mănăstirile din Oltenia. E „ceva excepţional“, după cum recunoaşte diaristul, dar se întreabă de ce nu i-a fost arătat manuscrisul. Îi răspunde o intermediară: pentru că Al. Iftodie îl dispreţuia la rândul lui (era previzibil) – „te-a socotit mereu un leneş şi un ratat şi cu toate că s-a despărţit şi el de Adina, ca şi dumneata, îţi purta pică pentru felul nedrept şi neînţelegător cum te-ai purtat cu ea!“ (p. 99).

Acest jurnal necunoscut până acum al lui N. Steinhardt e o foarte ciudată şi omenească formă de răzbunare a unui îndrăgostit umilit.

Ion Simuţ, „N. Steinhardt îndrăgostit“, *România literară*, anul XXXVIII, nr. 19, 18-24 mai 2005, p. 13

*

Idealul burghez este şi una dintre temele romanului *Călătoria unui fiu risipitor*. În mod bizar, acest roman a fost comparat cu *Romanul adolescentului miop* al lui Mircea Eliade (vezi Ioan Pintea, „Spre un alt N. Steinhardt“, prefaţa volumului citat, şi Dan C. Mihăilescu, „Pledoarie pentru o lectură descruntată“, postfaţa volumului *În genul lui Cioran, Noica, Eliade…*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1996).

Comparaţia se susţine doar în ceea ce priveşte formula narativă: adoptarea convenţiei romaneşti a jurnalului (în treacăt fie spus, ceea ce îi

reproşează N. Steinhardt lui A. Gide este valabil şi pentru el; pe de altă parte, el se află aici la jumătatea drumului între tentativa convertirii romaneşti a jurnalului şi jurnalul propriu-zis). Tânărul Blumberg, eroul principal al romanului (alias N. Steinhardt), nu are nimic din natura protestatară, insurgentă, contradictorie, „anti-medelenianǎ“ a personajului din *Romanul adolescentului miop*. Dimpotrivă, valorile lui sunt: simţul social, „dulceaţa căminului“, familia, confortul, politeţea, cumsecădenia, echilibrul. Pleacă şi el pentru scurt timp de acasă (fără un motiv clar), însă această „evadare“ nu este decât un pretext pentru o incursiune în societatea iudaică interbelică. Este în acelaşi timp un prilej pentru consolidarea credinţei sale în valorile menţionate. Iată un exemplu: „O asemenea viaţă pozitivă e prielnică dezvoltării sentimentului vieţii de familie şi bunătăţii. Nu cred că oamenii devin mai buni, mai înţelegători şi mai inteligenţi în mizerie şi nevoie. Nici nu cred că lipsa banilor e o condiţie de dezvoltare a sufletului şi intelectului. Aceasta e o legendă, că banul nu e necesar sau că, şi mai mult, strică. Eu cred că, atunci când e fericit şi mulţumit, omul e mai bun şi mai aproape de realizare.

După masă, după ce ai mâncat, te simţi atât de bine, când ne-o fi mai rău, să ne fie ca acum, spunea unchiul Iacob. Cuvintele lui, poate puţin ridicole, erau foarte sincere.

Mulţumea lui Dumnezeu că a avut plăcere, că i-a dat câteva clipe bune. Erau puţin mişcaţi, se producea un amestec al plăcerii că erau mulţumiţi ei şi ai lor şi al unui sentiment mai larg de bucurie omenească, care în totalitatea lui nu cred că e ridicol.

Când eşti ocupat, îţi dai seama că e frumos să poţi să vii şi să stai acasă. De altfel viaţa aşa e frumoasă, deşi mi se spune de atâţia şi de atâta timp că dimpotrivă. Ei vor să ne facă să credem că trebuie să ieşim din familie pentru ca să vedem frumuseţea vieţii, adică ne îndeamnă să fim singuri, zic ei că numai singuri putem înainta pe calea succesului. Sunt de tot felul cei ce spun aşa, dar am început să cred că sfaturile lor au un caracter interesat. Ale celor ce nu vor să ne lase să avem plăcere, să ne simţim bine în casa noastră, în care locuim de mult timp, care înseamnă atâta pentru noi, în

strada cu care ne-am obişnuit atât, cu amintiri multe. Aceiaşi ne mai vorbesc şi de moarte şi cred că aici e un punct esenţial. Ei fac din moarte un mare act al vieţii, dar ceea ce am văzut până acum îmi arată că moartea trebuie îndulcită prin prezenţa celor din jur“ (*op. cit.*, p. 172).

Există în roman şi câteva pagini pe care N. Steinhardt le-a reluat în *Jurnalul fericirii*: descrierea cercului literar al surorilor Sorin (în *Jurnalul…*, aceste pagini sunt datate 1932; deci un argument, deocamdată singurul, în datarea romanului). O parte dintre cei prezenţi (surorile Silvia şi Sevastia Sorin, Sirena Rabinovici) sunt admiratori ai stângii avangardiste. N. Steinhardt se situează pe o poziţie adversă.

George Ardeleanu, *N. Steinhardt şi paradoxurile libertăţii. O perspectivă monografică*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2009, pp. 283-284

*

Romanul lui Steinhardt pune în circulaţie un antierou, un fel de ins gelatinos, şters, fără personalitate, un anonim, trăind o viaţă pe măsură, fără nimic spectaculos sau memorabil. Acest tip de „răzvrătit“ fără speranţă şi fără obiect îl face repede acomodabil la orice, ceea ce îl lipseşte de împlinirea corespunzătoare. Eroul romanului este un tânăr Blumberg, care ar dori să-şi impresioneze familia şi prietenii prin manifestarea unor acte de frondă notorie, precum acela al plecării de acasă, act văzut ca formă de protest la mediul conformist de acolo, mediu înlocuit cu un altul asemănător tot atât de depersonalizat. Echilibrul, cumsecădenia, confortul social şi moral, spiritul de grup sunt valori ale familiei burgheze pe care le redescoperă şi care-i devin ataşante, dialogul său cu „lumea“ luând sfârşit nu prin schimbarea „lumii“, nu printr-o victorie a eroului asupra ei, ci invers, prin absorbţia eroului de către „lume“.

Incipitul romanului ne trimite la o zi de toamnă anostă, de 14 octombrie, când, ajutat de prietenii săi, Gruia (Grünberg) şi Benet, Blumberg face primul pas spre a respinge viaţa ştearsă şi tipic burgheză de acasă, spre a o înlocui cu alte valori. Cu o mică valijoară în mână, în care îşi pune lucrurile de primă necesitate, Blumberg pleacă de acasă, dar

deocamdată nu ajunge prea departe, ci doar la prietenul său Gruia, ai cărui părinţi se aflau undeva în străinătate. E vorba de hotărârea de a-şi părăsi familia, încercând ca, de unul singur, să vadă cum trăiesc alţii şi ce ar trebui să facă spre a ieşi din uniformitatea unei vieţi fără orizont, a unei existenţe lipsite de drame metafizice şi de turbulenţe de natură interioară. Aşa începe lunga călătorie a eroului spre sine, numită de el *Călătoria unui fiu risipitor*, având ca intenţie lupta dintre generaţii, opoziţia dintre „copiii moderni“ şi părinţii lor, care luaseră parte la făurirea României Mari, consolidându-şi apoi, în anii de după Primul Război Mondial, bunăstarea materială şi poziţia socială, ceea ce permitea, acum, progeniturilor acestora un trai decent şi despovărat de griji. Or, tocmai împotriva acestei vieţi călduţe şi siropoase protagonistul nostru are ceva de spus, el încercând să propovăduiască neliniştea aventurii şi îndrăzneala libertăţii. Dar la capătul experimentului pe care el singur şi-l asumă protagonistul nostru se întoarce acasă în sânul familiei spre tăierea viţelului celui gras, cu conştiinţa că atât luptele sociale, cât şi cele politice nu ar fi decât „forme fără fond“ şi că ceea ce rămâne fundamental într-o societate sunt valorile umane: dragostea, prietenia, cumsecădenia, accesul la cultură, comoditatea, bunăstarea materială, optimismul declarat, adică valorile care consolidează societatea, nu o traumatizează. Blumberg pleacă de acasă ca un „mic-burghez“ şi se reîntoarce ca un „mic-burghez“, fără ca micul său experiment să fi zdruncinat ceva din aceste valori.

Romanul lui N. Steinhardt se înscrie într-o gamă mai largă de preocupări ale scriitorilor interbelici de a surprinde narativ metamorfozele generaţiei tinere, preocupată să se autoanalizeze. E vorba de unele dintre romanele lui Mircea Eliade (*Romanul adolescentului miop, Întoarcerea din rai*), George Călinescu (*Cartea nunţii*), Ionel Teodoreanu, Anton Holban, Mihail Sebastian, Ionel Jianu (*Adolescenta, Cavalerii verticali*) etc., scriitori care pun accent pe autoanaliză şi introspecţie, metode verificate ale realismului, pe care autorul *Călătoriei* nu le ia în serios, preferând persiflarea, ironia, pastişa, parodia. Poate am spune prea mult dacă am socoti romanul de faţă drept un roman parodic, dar intenţia este vădită. Sunt

luate sistematic în derâdere anumite formule romaneşti, începând cu „monografiile sociale“ ale marilor romancieri francezi de la Roger Martin du Gard şi până la Jules Romains sau Gide, pe care îi respinge, ca nefiind conforme intenţiilor sale. (…) În acelaşi capitol introductiv, intitulat cu intenţie „Unde începe ca într-un roman de Gide sau Roger Martin du Gard“, protagonistul declară: „Cumpăr cărţi neserioase şi dubioase, în loc să cumpăr acestea!“ (adică memoriile lui Sun-Yat-Sen, sau altele de acestea! n.n.). Pentru el, „intrarea în iluzie“ e mai importantă, încercarea de subminare a seriosului, a marilor subiecte sociale, a temelor eterne legate de viaţă şi moarte. Tot ceea ce încearcă Steinhardt aici este elogiul vieţii comune, obişnuite, cu bucuriile simple ale vieţii, cu încrederea în semeni şi acceptarea lor aşa cum sunt. (…) În bună măsură, romanul lui N. Steinhardt aceasta şi face: elogiază comunitatea evreiască din Bucureşti din perioada interbelică pentru rolul ei la consolidarea traiului aşezat şi peren al Bucureştilor de altădată, ca o comunitate de oameni de bună-voire, alături de care face şi elogiul Capitalei din perioada ei de glorie, stăruind asupra „dulceţei traiului“ bucureştean şi a meselor sale de opulenţă gastronomică. La un moment dat vom avea şi portretul „evreului“ bucureştean. Bucuria de a trăi, acel *savoir de vivre* arhicunoscut, este peste tot prezentă şi ea contrastează cu imaginea convulsionată şi plină de febră interioară pe care literatura „filosofiei neliniştii şi a aventurii“ a imprimat-o scrierilor multora din creatorii noştri, atinşi, măcar şi tangenţial, de ideile de dreapta. (…)

Acest belşug de produse, de oameni distinşi şi bine îmbrăcaţi, de cucoane elegante este imaginea acelui Bucureşti de altădată pe care comunismul ceauşist l-a anulat până la desfiinţare. A te reîntoarce la astfel de imagini suna ca o provocare la adresa comunismului multilateral dezvoltat în care se găseau doar vestitele „taki-muri“ insipide sau cele patru ouă pe bonuri. Lumea zugrăvită de romancier nu are nimic cu mizerabilismul comunizant, iar oraşul descris de N. Steinhardt seamănă cu acel mic Paris de odinioară (…).

Laitmotivul cărţii este dat de ideea că „Schön ist die Welt“, adică de faptul că „Lumea e frumoasă“, şi ea e dominată de activismul social, de

nevoia de sociabilitate care respinge „tristeţea socială“ ca având o natură cu totul incidentală, pe când solidaritatea are un efect benefic, tonifiant. De unde şi rolul social al evreului, tip de lume şi de societate care devine un liant al claselor şi ideilor publice, un ferment bine venit al societăţii. El se integrează perfect în ordinea socială dată şi ajunge să se identifice cu locul şi cu ţara respectivă în aşa fel încât despre una dintre mătuşile sale povestitorul poate afirma rezolut că „n-am auzit-o vorbind de România altfel decât de: *ţara mea*, vorbeşte cu tot atâta linişte, siguranţă, dragoste ca o englezoaică cucoană mare, despre Imperiul Britanic“. (…)

Descoperim aici un motiv de adâncime al scrisului lui N. Steinhardt: căutarea omeniei, a bunului-simţ, a cumsecădeniei, a acestui spirit de bunăvoinţă proclamat de unanimismul lui Jules Romains, un fel de creştinism bătrân şi autentic, pe care îl căuta şi autorul atunci când declara că în tinereţe a fost „comunist“. E vorba de acel mod de viaţă care face personajele lui Steinhardt să nu mai declare că sunt nefericite, că sunt triste şi se plictisesc, că bunăstarea şi chiverniseala lor e apăsătoare, deoarece atunci când sunt buni, Dumnezeu îi binecuvântează. (…) Cartea capătă de la capitol la capitol şi de la pagină la pagină aspect de discurs polifonic, în care sunt convocate toate genurile literare şi caricate cu dezinvoltură. (…)

N. Steinhardt a fost un exemplu de scriitor cultivat şi rafinat, un om al cărţilor care a iubit scrisul mai presus de toate. Dorinţa lui de a scrie la viaţa sa şi un roman s-a împlinit („mă leagăn cu iluzia că voi ajunge romancier“), iar acesta, departe de a fi un produs narativ oarecare, face parte din rândul acelor romane insolite, bizare, dar care au avut de comunicat ceva important: un mod personal de a se distanţa de teoriile sociale şi politice la modă şi chiar de a da o replică, destul de usturătoare, schemelor socialiste lipsite de consistenţă ale marxism-leninismului, aşa cum l-am învăţat noi în şcoală şi aşa cum s-au străduit să ni-l inoculeze numeroşii activişti de toate soiurile şi de toate tipurile, aceiaşi care s-au silit să-l îndoctrineze şi pe omul liber N. Steinhardt. Lecţia lui Steinhardt merită din plin a fi reţinută.

Mircea Popa, „N. Steinhardt şi monologul polifonic al romanului“, *Familia română*, an XXIII, nr. 2 (45), mai 2012, pp. 86-90